

CURS COMPLECT

DE

ISTORIA UNIVERSALĂ

PRELUCRAT PENTRU LICEUL SUPERIOR

DE

PETRU RĂȘCANU

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI

II.

ISTORIA GRECILOR

IASSI

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER STRADA PRIMĂRIEI
1890.

177
172

349
282

= 42

P R E F A Ț Ă.

Numeroasele note arată că pentru alcătuirea volumului de față ne am adresat mai întâi la izvoarele originale. Ele singure cuprind aproape întreaga Istorie a Grecilor, așa cum ni au lasat'o Cei Vechi.

Pentru text am întrebuințat, pe lângă alte opere, *Istoria Grecilor* alui Curtius și pe alui Duruy, *Istoria Hellenismului* de Droysen și *Geografia Veche* alui Kiepert. Am avut în vedere escelentul Manual alui Ch. Normand, introdus în Liceiele din Franța, pentru că am ținut ca scoalele noastre să nu fie mai pe jos.

Am pus în *Introducere* cele mai însemnate Legende grecești, după Istoria lui Grote. Credem că prin aceasta vom înlesni cunoașterea începuturilor poporului grecesc și citirea autorilor clasici.

În ceia ce privește redacțiunea, am ținut ca să fie limpede, exactă și potrivită cu scopul principal al cursului de Istorie ce publicăm. Pentru acest scop, am și căutat ca să punem numai fapte și reflecțiuni întemeiate pe autorități nediscutabile.

Cât pentru dezvoltarea materiei, am avut în vedere că profesorul poate întrebuința *cel puțin patru zeci de lecțiuni* pentru Istoria Grecilor, *în clasa V-a*, și am căutat ca estensiunea materiei să corespundă cu timpul de care se dispune.

15 Decembre 1890.

ISVOARELE ISTORIEI GRECE.

Autorii greci, citați în note și la finele volumului, sunt isvoarele principale pentru Istoria Grecilor. Cei mai mulți sunt contîmpurani cu evenimentele pe care le descriu.

Pe lângă autorii clasici, *Inscripțiunile* remase de la Greci sunt foarte prețioase, pentru că ni dau o mulțime de știri asupra legislațiunii politice și civile, asupra moravurilor și obiceiurilor.

Până acum s'au găsit și publicat mai bine de 20,000 de inscripțiuni grecești; numărul lor crește necontenit.

Corpus Inscriptionum Graecarum și *Corpus Inscriptionum Atticarum*, ambele publicate sub auspiciile Academiei din Berlin, sunt cele mai însemnate colecțiuni de inscripțiuni grecești.

Pe lângă aceste fântâni originale, lucrările erudițiunii moderne sunt de un folos nepretuit.

Între aceste lucrări deosebit publicățiuni :

- a) Asupra Istoriei propriu zise :
 - Fasti Hellenici** de Clinton.
 - A History of Greece** de G. Grote (trad.).
 - Griechische Geschichte** de Ern. Curtius (trad.).
 - Histoire des Grecs** de V. Duruy.
 - Geschichte des Hellenismus** de J. G. Droysen (trad.).
 - Istoria Critică a Românilor** de Hașdeu.
 - Dacia înainte de Romani** de Gr. C. Tocilescu.
- b) Asupra Instituțiunilor :
 - Griechische Alterthümer** de G. Fr. Schoemann (trad.).
 - Lehrbuch der griechischen Antiquitäten** K. Fr. Hermann.
 - La Cité antique** de Fustel de Coulanges.
- c) Asupra religiunii :
 - Griechische Mythologie** de Preller.
 - Histoire des religions de la Grèce** de Alfr. Maury.
 - Mythologie de la Grèce antique** de P. Decharme.
- d) Asupra Artei :
 - Handbuch der Archäologie der Kunst** de O. Müller (trad.).

- Histoire de l'art** de J. J. Winckelmann.
Histoire de l'art de Perrot și Chippiez.
Denkmäler der alten Kunst de Müller-Wieseler.
Monuments de l'art antique de O. Rayet.
- e) Asupra Geografiei :
Geographie von Griechenland de C. Bursian.
Handbuch der alten Geographie von Europa, de Forbiger.
Lehrbuch der alten Geographie de H. Kiepert. (trad.)
- f) Publicațiuni enciclopedice :
Real-Encyclopädie alui Pauly.
Algemeine Encyclopädie de Ersch și Gruber.
Dictionnaire des antiquités Grecques et Romaines de
 Daremberg și Saglio.

M. B. B. B. B.
1877

INTRODUCERE

GRECIA ANTE-ISTORICĂ

§. 1. Geografia Greciei Vechi.

I. Geografia fizică.

Grecia este una din cele trei peninsule de mează zi a Europei. Așezată în partea resariteană a acestui continent; legată cu Asia civilisată prin nenumăratele insule din marea lui Egeu, care sunt ca un feliu de punte de trecere din Asia în Europa; avînd spre mează-zi insula Creta din care se putea ușor ajunge în acel minunat Egipt «far strălucitor în mijlocul întinericului din lumea veche,» Grecia a fost cea întâi țară din Europa care a intrat pe calea civilizațiunei. Pe lângă aceasta, Grecia mai avea norocul de a putea fi aparată cu înlesnire în contra năvălitorilor și a oferi locuitorilor sei un climat dulce, un aer sănătos, un pământ destul de roditor pentru a li înlesni traiul, fără de a-i lăsa în lenevire, cum se întimplă în țările foarte bogate de la răsărit, și era lângă marea care o încunjură de toate părțile și întră în uscat, formând o mulțime de golfuri și porturi minunate; marea care îndemnă de timpuriu pe locuitori să se ocupe cu comerțul maritim, să țină spiritul lor în tot d'a una treaz și gata de întreprindere, și să-i facă stăpâni nu numai pe pământul patriei lor, dar să prefacă într'un lac grecesc toate mările care o încunjurau, rămîind până astăzi, după două mii de ani, cei mai buni marinari din răsăritul Europei.

Munții Greciei au avut de asemenea o mare influință asupra dezvoltării poporului grecesc. Prin șirurile lor paralele care se întretaie adese ori între dîsele, formând văi adânci, despărțite prin prăpăstii și culme greu de străbătut, acești munți nu numai că au făcut din pă-

mântul grecesc o țară ușor de apărat, dar au împărțit pe Grecia în o mulțime de state mici, rivale între dinsele, sfâșiate prea adesea ori prin lupte lăuntrice, dar iubitoare de independență, și foarte geloase de personalitatea lor; această a făcut ca viața grecească să se desvolte pretutindine, ferită fiind Grecia de o centralizare care ar fi concentrat toate puterile într'un singur loc în dauna tuturilor celor alte părți. Tot în munți găseau Grecii metale prețioase și folositoare, marmura și lemnul necesar pentru activitatea lor comercială. Atât de mult și iubiau Grecii patria lor că o preferau chiar fericirii din câmpii Elisei. *)

În cursul viacurilor, Grecia a fost locuită de câtră populațiuni deosebite, de și legate între dinsele prin origină comună. De aceia nici n'a purtat în tot d'a una acelaș nume. În timpurile mai vechi ea se numia țara *Acheilor*; cu timpul, în epoca strălucirii sale, ea s'a numit *Hellada*, patria *Hellenilor*. *Ionia* sau țara *Ionienilor* s'a dat de asemenea unei părți din Grecia; iar acest de pe urmă nume *Grecia*, care la început se da numai unei regiuni din partea de la nord vest, a devenit un nume general numai câtră sfârșitul istoriei grecești. Dintre toate aceste numiri cea mai însemnată a fost *Hellada*. Grecilor li plăcea mai cu samă a fi numiți *Helleni*, și prin *Hellenism* se înțelege până în ziua de astăzi nu numai țerile pe unde s'au întins Grecii, dar și întreaga lor dezvoltare culturală, care, încetul cu încetul, s'a întins de la mica regiune ocupată de câtră *Helleni* în Europa, pentru a se statornici într'un chip definitiv pe toate țămurile mării Mediterane, pe coastele mării Negre, în Egipt și în toată Asia până la fluviul Indus.

Munții. Munții Greciei fac parte din sistema munților Alpi. Alpii Dinarici se pleacă spre mează zi, de a lungul mării Adriatice, se unesc cu marea Balcani (în vechime *Emus*) și se pogoară în peninsula grecească, unde ramura principală ia numele de *Pindu*, cu piscuri care trec peste 2000 de metri. *Pindul* se prelungește în Grecia Centrală sub nume de *Parnas* și în Pelopones sub numele de *Tayget*. Paralel cu această ramură principală, spre răsărit, este un al doilea lanț, în care se află muntele *Olymp*, pe fruntaria nordică a Greciei, piscul cel mai înalt din această peninsulă (2985 metri). Această ramură se

*) «Nobile Ulysse, strigă de odată eroul (Achile), nu'mi vorbi de moarte; aș prefera mai bine să fiu slugă la un om vecin cu sărăcia, abia asigurat de subsistența sa, de cât să domnesc asupra tuturilor acelor cari nu mai sunt.» (Homer, *Odysea*, XI).

întrerumpe de mai multe ori formând văi adânci și piscuri izolate (Ossa, Pelion) și se prelungește prin insulele Cyclade. Între aceste două ramuri principale se întinde, de la apus spre răsărit, alte lanțuri care le leagă într-o câțva. Aici însemnăm munții Oeta, Helicon, Citheron, Parnes.

Apele. În Grecia sunt puține ploi și de aceea nu sunt cursuri mari de apă. Chiar în vechime, când țara era mult mai bogată în păduri, cele mai multe riuri secau în timpul verii. Afară de aceasta, peninsula fiind foarte îngustă, deosebitele cursuri de apă dau îndată în marea, fără să aibă timp a se forma în fluvii. Cu toate acestea se însemnă următoarele riuri: Alfeu, Eurotas, Pamisus și Peneu în Pelopones; Cefisus, Sperchius, Achelous în Grecia centrală și Peneul în Tesalia. Celelalte sunt mai toate seci în timpul verii. În regiunile unde erau cursuri mai mari de apă, un pământ de aluviune făcea ca solul să fie producător. Așa era în Arcadia, Beoția și Tesalia. Aice erau pășuni bogate și se cultivau cerealele. În toate celelalte părți, principală cultură consta în vie, măslină, smochine și alte fructe, iar grecii erau nevoiți să și aducă din alte locuri produsele necesare vieții de toate zilele, mai cu seamă în timpurile când populațiunea s'a mărit.

II. Geografia politică.

Grecia a fost împărțită în o mulțime de state. Această împărțire n'a fost aceeași în cursul timpurilor. În epoca strălucirii sale, epoca istorică, ea se împărțea în trei: Grecia Sudică sau Peloponesul, Grecia Centrală și Grecia Nordică. Pe lângă aceasta mai erau Insulele.

I. Peloponesul «Insula lui Pelops» formează o peninsula legată cu continentul prin istmul de Corint. Cuprinde în centru un podiș central, plin de munți cu ramificațiuni în toate părțile; are în partea sudică două golfuri mari și mai multe porturi și băi spre mează zi și în partea răsăriteană. În Pelopones se aflau următoarele țări:

1. Achaia, cu munții Cyllene și Erymantul, se alcătuiă din o confederațiune de două-spre-zece cetăți, a căroră centru era templul lui Zeus din Aegion; dar cetatea Patrae era mai însemnată prin comerțul și agricultura sa.

2. Elida cu cetate mai însemnată Elis. În Pisatida, numită astfel de la cetatea Pisa, se aflau opt cetăți puțin importante; dar aice era *Olympia*, pe riul Alfeu. Această localitate, însemnată prin jocurile so-

lemne la care veniau toți Grecii, se alcătuiă numai din sanctuare, construcțiuni pentru jocuri și pentru cei cari veniau să asiste la serbări. Triphylia a fost cât-va timp cuprinsă de cătră locuitorii din Elida, dar a fost încorporată foarte târziu. Une ori această țară se numia țară Lepreăților, de la cetatea cea mai importantă Lepreon.

3. Arcadia acoperită în mare parte de munți, între cari cel mai însemnat era muntele *Lyceu*. Era împărțită în o mulțime de cantoane fără nici o legătură politică. Pîntre cetățile mai însemnate erau : Tegea odinioară cea mai puternică din toată Arcadia ; Mantinea care ajunsese mai târziu la un mare grad de putere ; Orchomenos era mai puțin important. Tocmai târziu s'a întemeiat Megalopolis ca să fie centrul Arcadiei întregi ; dar încercarea n'a izbutit.

4. Messenia se deosebia prin climatul cel dulce și prin rodnicia pământului ; aici se aflau cetățile Stenyclaros, Messena aproape de antică fortăreață Ithome și Pylos, cetate vestită în timpurile fabuloase, astăzi cel mai vast port din toată peninsula (Navarin).

5. Laconia. Lanțurile munților Tayget și Parnon se întind spre mează zi până la capul Tenar și Maleu. Între acești munți era valea râului Eurotas, foarte roditoare în partea sa superioară. Cetățile mai însemnate erau : Amyclea, vestită în timpurile mytice, *Sparta*, oraș ne-fortificat. Partea muntoasă despre resărit purta numele de Cynuria, obiect de ceartă vecinică între Argos și Sparta.

6. Argolida, peninsula între golful Argolic și cel Saronic. În vremea veche erau aici mai multe state, între care cel mai important era Argos, cu portul Nauplia și vechile cetăți Tiryntul și Mycene. În partea resăriteană a Argolidei era peninsula Acte cu cetățile Epidaur și Trezena. Templul lui Neptun din insula Calauria era un centru religios pentru populațiunile de pe țărmul resăritean.

7. *Corintul*, cea mai însemnată cetate de pe coasta apusană, cu puternica fortăreață Acrocorintul, așezată pe o stîncă prăpăstioasă, 'naltă de cinci sute de metri. *)

*) Corintul, din cauza pozițiunei sale pe istm, a fost de timpuriu o piață de comerț. Fiind că odinioară Grecii comunicau între ei mai mult pe uscat de cât pe marea, această cetate punea în raport pe locuitorii din interiorul Peloponesului și pe cei din afară ; de aceia a și ajuns el foarte înflorit, după cum se dovedește din supranumele de *bogat*, pe care i l'au dat vechii poeți. Când navigația s'a întins, Co-

8. Sicyonia, vestită din o anticitate îndepărtată prin lucrarea bronzului.

9. Mica Fliasie și a păstrat multă vreme independența.

II. *Grecia Centrală* cuprindea următoarele state :

1. Megarida cu capitala Megara, însemnată prin comerțul ei maritim.

2. Attica, încunjurată spre nord de un lanț de munți cari ajung până la o mie patru sute de metri : Cytheron și Parnes ; avînd la mijloc munții Pentelic și Hymet ; mărginită spre sud de munții Laurion vestiți prin minele de argint ; formînd o câmpie roditoare în partea apusană și centrală, câmpie scăldată de riul Cefis. *) Attica era împărțită în zece triburi, între care erau mai însemnate Thria, Acharnae și Deceleia. Brauron și Eleusis nu aveau nici o importanță politică ; purtau înse numele de cetăți și cea din urmă era vestită prin mysterele sale. Insula Salamina făcea parte din Attica. *Atena* singura cetate din această regiune era lingă o stîncă înaltă de o sută de metri, care era vechiul castel Cecropia, numit mai pe urmă *Acropole*. Aice se aflau cele mai vechi sanctuare, între care *Parthenonul*. *Pireul* era portul Atenei, legat cu cetatea prin trei ziduri.

3. Beotia, așezată la nordul Atticei, e străbătută de muntele Helicon. Are o mulțime de câmpii întinse, cu un pămînt argilos și bine udat, cu un climat umed ; produce cereale și pentru esport. Lacul Copais mai în tot-d'a-una sacă în timpul verei, așa că poate fi arat. Liga Beotiană se alcătuiă la început din trei-spre-zece cetăți, între care cea

rintienii întrebuițară vasele lor pentru a distruge pirateria ; și deschizînd o piață dublă pentru comerț, ei avură o cetate puternică prin veniturile sale. (Thucyd. I, 13).

*) «Isvoarele Cefisului nu dorm nici o dată și procură o apă nesecată care șerpuește prin câmpie ; neconținut și în fie care zi apele sale limpezi fecundează în drumul lor vastul sin al pămîntului. Nici corurile Muselor nu desprețuesc această țară, nici Venerea cu frinele de aur. Mai este un arbore așa cum nu mai crește, după cum se zice, nici pe pămîntul Asiei nici pe marea insulă dorică a lui Pelops, un arbore pe care nu l'a plantat mână de om, fruct spontan al solului, groaza lăncilor dușmane, care nicăiri nu inverzește mai vi-guros de cât în această țară : e maslinul cu frunzișul palid, hrănitorul copilăriei... mai am de spus un alt merit al acestei metropole, dar mă-reț a unui zeu puternic, și cea mai nobilă glorie a țerei noastre : arta de a domestici și a dresa pe cursieri și a naviga pe marea. .» (Sofocle, *Oedip la Colona*).

mai însemnată era *Teba*, una din cele mai mari cetăți din Grecia, cu citadela Cadmea. Cele alte localități însemnate erau : Tanagra cu porturile Aulis, Delium și Oroepe ; Platea cu satul Leuctra ; Thespia ; Orchomenos, cu satul Cheronca ; Coronea ; Haliarte.

4. Focida la început cu capitala Crissa, pe urmă *Delfi* cu vestitul templu a lui Apollon, cetate foarte bogată și împodobită cu nenumărate obiecte de artă, daruri ale pietății grecești. Elatea era însemnată prin pozițiunea sa.

5. Locrida se împărția în Locrii Epicnemidieni de la muntele Cnemis și Opuntici de la capitala Opuntul. Locrii de la apus purtau numele de Ozoli și aveau două localități mai însemnate : Amfissa și Naupacte. Locrii se împărțiau în mai multe cantoane fără nici o importanță istorică.

6. Dorida. Pe coasta sudică a muntelui Oeta locuiau Dorienii cu cetate mai însemnată Cytinion.

7. Malida, Oetea. Pe coasta de nord se aflau Oeteii și Matii, unde se afla celebra strimtoare *Termopile*, din pricina isvoarelor calde ce erau aici. Cetăți mai însemnate : Trachis și Lamia pe lângă muntele Othrys. Mai spre nord găsim cetatea Hypeta.

8. Etolia, cu cetatea Thermon.

9. Acharnania, cea mai apusană peninsula din Hellada Centrală. Locuri mai însemnate : Anactorium, Actium și Stratos.

III. *Grecia Nordică* se alcătuea numai din două țeri :

1. Epirul, țară muntoasă și plină de păduri, despărțită de Tesalia prin muntele Pindus. Molottida se numea la început numai regiunea din interior ; cu timpul se întinse mai asupra întregului Epir. Localități mai însemnate : Ambracia, cetate comercială ; Dodona vestită prin oracolul lui Zeus ; Thesprotia și Chaonia, regiuni de pe țărmul mării, cu cetăți mai însemnate : Fenice, Pandosia și Actia Nicopolis.

2. Tesalia cu câmpii întinse macar că e încunjurată de cei mai înalți munți din Grecia. Pintre ramificațiunile stâncoase ale munților Olymp și Ossa se întinde îngusta vale Tempe prin care curge riul Peneu. Tesalia este foarte roditoare și în vechime era vestită prin caii sei. Ea se împărția în patru regiuni : Tesaliotida la sud, Hestieotida la nord cu muntoasa Perrhebie, Pelasgiotida în câmpia de jos, Ftiotida pe muntele Othris. Cele mai însemnate cetăți ale Tesaliei erau în Pelasgiotida : Larissa și Fere ; mai spre nord Farsala și Tricca în Hes-

teotida iar pe ținm s'a fundat mai târziu Demetriada, in apropiere de portul Iolcos.

IV. *Insulele* din marea lui Egeu erau :

1. Creta, cea mai mare dintre insulele grecești, are o mulțime de munți înalți cu piscurile Ida și Dicte ; văile ei sunt foarte roditoare ; are păduri pline cu lemne de construcțiune. In Creta erau mai bine de trei-zeci de republice independente. Cetăți mai însemnate : Cnosos, Gortyni la nord : Cydonia, Lyttos, etc.

2. Cele mai însemnate dintre Sporade erau : Melos și Thera vestite odinioară prin comerțul lor.

3. Insulele Cyclade se numiaș astfel pentru că formaș ca un fel de cerc in jurul insulei Delos, patria zeului Apollon și centrul religios al lor. Cu toate aceste Naxos era in fruntea confederațiunei, din punctul de vedere politic. In afară de aceste insule mai era Paros vestită prin marmura sa.

4. Eubea, cea mai mare insulă de lingă ținm grecesc, despărțită de continent prine canalul Eurip. E plină de munți păduroși și numai spre apus e roditoare. Cele mai însemnate cetăți erau : Chalcis și Eretria, foarte vestite prin comerțul lor.

V. In marea Ionică se aflau următoarele insule :

Leucadia pe coasta Acarnaniei ; și apoi, înșirate in fața golfului de Corint ; Itaca ; Cefalenia ; Zacynthul ; Corcyra cu capitala de asemenea numire.

§. 2. Grecia legendară

I. Legende relative la Zei.

Grecii și începeau istoria lor cu o mulțime de fabule și legende. Ei credeau că sunt autochtoni adecă născuți pe pământul grecesc. De asemenea și zeii lor erau zei grecești, cu locuința in muntele Olymp. Ei nu 'și puteau închipui că ar fi trăit odinioară in vre o altă țară, afară de Grecia, care li era atât de scumpă. După cum origina de asemenea și cele întâi evenimente ale istoriei lor sunt înbrăcate intr'o formă poetică foarte frumoasă de care trebuie să ținem socoteală, pentru că adese ori sub legendă ori fabulă se ascunde un fond istoric adevărat. Nu le putem lăsa cu totul de o parte, pentru că aceste

legende au fost crezute de cătră ei in curs de mai multe viacuri, și pentru că întreaga literatura și arta lor a fost pline de această credință.

Poeții Homer și Hesiod, tragicii Eschyle, Sofocle și Euripide, poetul liric Pindar sunt cele mai insemnate izvoare pentru Grecia legendară. Multe din aceste legende sunt aduse de cătră Greci din Asia; dar geniul și bogata lor imaginațiune le au transformat atât de mult, că le putem in adevăr considera ca un product curat grecesc.

Grecul credea că lumea întreagă este guvernată de cătră Zeus (Jupiter) «părintele zeilor și al oamenilor». Incunjurat de o familie numeroasă: soție, fii și fiice, frați; având sub ordinele sale o mulțime de zei inferiori, el e a tot puternic, și toți cei alți zei la un loc nu i pot rezista. *) Dar această generațiune de zei, cu Zeus in frunte, e nouă. Inainte de Zeus au mai fost zei și alți zei, după el, vor lua guvernul lumii. **) Revoluțiuni prin urmare, schimbări de dinastii, progres continuu, fusese și in lumea zeilor, după cum se întâmplase și pe pământ.

De aceea și Mythologia lor incepea cu povestirea istoriei zeilor.

«La început, zice Hesiod, a fost Chaosul; apoi Gea cu largul seu sin, etern și neclătit sprijin al tuturor lucrurilor, și Eros (Iubirea) cel

*) «Ascultați-mă, zice el, voi toți zei și zeițe; voi să vă spun ce-mi dictează inima mea: nici o zeiță, nici un zeu să nu se încerce a călca ordinele mele; ci, toți la un loc, să le aprobați, pentru ca să îndeplinesc cu grăbire opera mea. Acel pe care'l voi vedea îndepărtându-se pentru a da ajutor Grecilor ori Troienilor se va întoarce in Olymp rănit rușinos; sau 'l voi lua și 'l voi arunca in Tartarul întunecos, in cea mai adâncă prăpastie care se întinde pe sub pământ; in locul unde se înalță porți de fier și prag de aramă, departe de palatul lui Pluton, cum e pământul de cer. Va afla atunce cu cât sunt eu mai puternic de cât voi toți. Da, nemuritorilor, faceți o probă, pentru ca să știți cu toții: spinzurați de cer un lanț de aur; atârnați-vă cu toții de capătul lui; vă veți necăji de geaba; nu veți putea trage spre pământ pe Jupiter, supremul arbitru. Dar dacă la rîndul meu, mi-ar plăcea a vă atrage, eu ași trage spre mine pământul chiar și marea; ași lega pe urmă lanțul de virful Olympului, și toate ar remăna așa spanzurate: atât de superior sunt eu zeilor și oamenilor.» (Homer, *Iliada*, VIII).

**) «Jupiter va cădea de pe vechiul tron al ceriurilor, precipitat de cătră un gigante neinvins, care va găsi un foc mai puternic de cât fulgerul, șgomote mai asurzitoare de cât trăsnetul, și care va zdrobi in mâna lui Neptun tridentul cu care ridică oceanul și face să se cutremure pământul.» (Eschyle. *Prometh. înlănț.*).

mai frumos dintre nemuritori, care pătrunde cu focul seu dulce și pe zei și pe oameni, care supune inimile și înfrânge cele mai înțelepte sfaturi». Sub influența Amourului elementele se unesc și produc viața. Atunci se nasc Noaptea și Ziua, Uranus sau Cerul, Pontos sau Kronos (Saturn) sau Timpul.

Gea luă în căsătorie pe fiul seu Uranus și din această însoțire se născură doi-spre-zece Titani și Titanide, trei Cyclopi și trei Hecatonhiri (ființi cu o sută de mâni). Cyclopii erau foarte ghibaci mai ales în lucrarea fierului, iar Hecatonhirii erau inzestrați cu o putere extraordinară. Spăriat de puterea fiilor sei, Uranus luă măsuri. Cum se năștea un fiu, el 'l închidea în adâncimile pământului oprindu' l de a mai ieși la lumină. Duiosă Gea plingea pe fiii sei. Ea produse fierul, făcu o secere și indemnă pe fiii sei să pedepsească pe părintele lor. Numai Kronos îndrăzni a face aceasta. El mutilă pe părintele seu și remase stăpân al lumii împreună cu Titanii, pentru că cei alți frați ai sei remaseră tot sub pământ.

Kronos luă în căsătorie pe sora sa Rhea și avu trei fete : Hestia, Demeter, și Here, și trei fii : Hades, Poseidon și Zeus, cel mai tânăr și cel mai puternic.

Dar Kronos presimția că unul din fiii sei are să 'l restorne ; pentru aceasta, îndată ce soția sa năștea un copil, el 'l lua și 'l înghiția păstrându' l astfel în pântecul seu. Așa a făcut el cu cinci copii. Atunci Rhea ceru sfat de la părinții sei. Aceștia o ajutară să ascundă pe cel de pe urmă fiu. Ei o transportară noaptea la Lyktos, în Creta, ascunseră pe noul născut (Zeus) într'o peșteră de pe muntele Ida și dădură lui Kronos o piatră înfășurată în scutece, pe care el o și înghiți la moment. Astfel scapă Zeus și se făcu mare, crescând pe fie-care zi în putere, ne auzit de Kronos, pentru că Cyclopii făceau un sgomot teribil cu ciocanele lor, ca să nu se audă plânsetele copilului.

Dar în timpul acesta din deosebite uniri dintre ființele ce existau, s'au născut mai mulți monstri și ființe supranaturale între care : Klotho, Lachesis și Atropos, cele trei Parce ; cele cinci-zece de Nereide sau Nimfe ale mării ; Gorgonele, între care Medusa ; Echidna, jumătate nimfă, jumătate șerpe ; Kerberos, cănela lui Hades ; Styx, etc.

Zeus amăgi pe părintele seu și 'l făcu să scoată la lumină pe frații și pe surorile sale. Când s'a făcut mare, el se uni cu aceștia ca să restorne pe părintele lor. Atunci se începu o luptă teribilă, la

care luară parte toți zeii și zeițele. Zeus atrase în partea sa pe Styx cu cei patru fii ai sei (Zelos, Nike, Kratos, Bia), dădu drum Ciclopilor și Hecatonhirilor, cari erau în Tartar, și începu lupta teribilă în contra lui Kronos și a Titanilor. Cyclopii fabricară pentru el trăsnetul și fulgerul. «Resboiul ținu zece ani întregi; Zeus și Kronizii ocupând Olympul, și Titanii fiind așezați pe Othris. Natura întreagă a fost sdruncinată.... Trăsnetul lui Zeus, combinat cu stâncele și munții smulși din rădăcini și asvârliți de cătră Centimani, repurtară victoria și Titanii zdrobiți fură aruncați în Tartar. Kronos, Iapetos și cei alți Titani (afară de Okeanos) fură întemnițați pentru tot-deauna în această temniță de sub pământ, pe care Poseidon o incunjură cu un zid de aramă, păzit de cătră trei Centimani.» Tiphoeu, născut din însoțirea Geei cu Tartarul, fu de asemenea sdrobit. *)

Atunci cei trei frați se învoiră să și împărțiască domnia asupra lumii: Zeus luă Eterul și Atmosfera, cu dreptul de a fi cel întâiu; lui Poseidon i se dădu marea cu puteri asupra centrului pământesc; iar Hades luă lumea de desubt, în care trăiesc umbrele morților.

Dar, cu timpul, familia zeilor se înmulți, mai ales prin numeroasele soții a lui Zeus. El luă în căsătorie pe Metis (înțelepciunea); dar zeii bătrâni i făcură cunoscut că copiii născuți din ea l vor de-trona. El înghiți pe Athene (Minerva), fiica înțelepciunii «Zeita glorioasă, cu ochii căprii, zeita înțeleaptă și neclătită, fecioara venerabilă, protectoarea cetăților, pe care a născut-o prudentul Zeus din capul seu, investită cu arme de aur strălucitoare. La vederea ei, toți nemuritorii au fost cuprinși de admirațiune. Ea ieși din capul lui Zeus care poartă Egida, învârtind o lance ascuțită: sub loviturile zeiței cu

*) Plâng amar soarta fratelui meu Atlas care, în picioare pe ținurile apusului, ține în spate columna cerului și a pământului, sarcină sdrobitoare. Am văzut, și n'am putut vedea fără duiosie, pe fiul pământului, pe cel care locuiește în taințile Ciliciei, pe urieșul grozav cu o sută de capete, pe îndrăznețul Typhon. El rezista la atacurile tutulor zeilor; o șuerătură de moarte ieșia din grozavele lor măsele; în ochii lui steciau fulgere: ai fi zis că imperiul lui Jupiter are să se surpe sub puterea monstrului. Dar puternica săgeată a zeului, fulgerul care cade vărsând flacăra, înăduși violentele lui amenințări. Ni-merit drept în fundul inimei, aprins, sdrobit de trăsnet, puterile lui slăbesc; corpul lui, acuma numai țenduri, e întins lângă o strîmtoare între mări, sdrobit sub rădăcinile muntelui Etna. (Eschile, *Prometh. înlănț.*)

ochii căprii, s'a cutremurat vastul Olymp și pământul a scos un sunet teribil». Oarele, cele trei Grații, Musele, Apollon și Artemis (născuți din Latona), Persefone, sunt fiicele lui Zeus. Hera (Junona), soția sa, a fost considerată tot d'auna ca regină a zeilor; ea născu pe Hebe, Ares; Hermes (Mercur) era fiul lui Zeus din Maia, fiica lui Atlas; Hera născu pe Hefaistos (Vulcan).

Această mulțime de zei se împărția în :

a) Doi-spre-zece zei principali cari trăiau pe muntele Olymp. Acestia erau :

1. *Zeus* (Jupiter) «Cel mai mare și mai puternic dintre zei. Cei alți nu i se pot opune. Toți la un loc nu au atâta putere cât el singur; dar nici el nu poate nimic în contra hotăririlor Destinului. Părinte al zeilor, el este și părinte al oamenilor. El li imparte bunurile și relele, i proteje, li respălătește, i pedepsește; dar inima lui se înduioșiază înaintea căinței și a rugăciunii. El mai avea și alte atribute; era cu adevărat zeul universal. Sanctuarele cele mai însemnate a lui erau la Dodona în Epir, pe muntele Lyceu în Pelopones, pe muntele Ida în Creta.

2. *Hera* (Junona). Era adorată ca și barbatul seu Zeus în locurile înalte; foarte respectată de cătră cei alți zei, ea era zeița femeilor măritate; i se imputa numai că era nesuferită față cu soțul ei. *) Era adorată mai ales la Argos.

3. *Pallas Athene* (Minerva), fiica și copila iubită a lui Zeus. Zeiță resboinică; ea poartă zale strălucitoare, ține în mână o sulită și are drept pavază Egida. Dar ea era în acelaș timp zeița artelor. Ea protegea pe arhitecți, sculptori, pictori și muzicanți. Ea era personificarea inteligenței; e foarte natural dar ca să fi fost adorată mai cu samă de cătră poporul atenian.

4. *Artemis* (Diana), personifică pe Luna, după cum fratele ei, Apollon, personifică pe Soare. Era o zeiță castă și mândră: înarmată

*) «Nebuno, de sigur că meșteșugurile tale au îndepărtat de pe câmpul de luptă pe divinul Hector, și au pus pe fugă armata. Nu știu dacă n'ar trebui să te fac să culegi, tu cea dintâi, roadele curselor tale necurate și să te stâlcesc în bataie! Nu'ți aduci aminte de ziua când, asvirlită în aer, cu un îlău legat de fie care picior, cu mâinile încătușate în legături de aur peste putință de deslegat, te spânzurasem în eter și în nouri? Zeițiile se indignau în Olympul întins; ele se apropiiau de tine și nu puteau să te deslege.» (Homer, *Iliada*, XV).

cu arc și o tolbă de săgeți, incunjurată de un cor de nimfe sprintene, ea străbate munții umbroși urmărind animalele selbaticе. Locuința sa favorită era Arcadia ; iar in Asia Mică centrul principal al religiunei sale era Efesul.

5. *Afrodita* (Venus), născută din spuma mării, era zeița amorului ; puterea ei se intinde asupra naturei intregi și se arată mai ales primăvara, cu frunzele nouă și cu florile. Era adorată la Corint, Cythera, Cypru.

6. *Demeter* (Ceres), simbolul pământului care ne hrănește și care produce grîul. Cultul ei era foarte vechiu, și serbătorile sale corespundeau celor mai importante ocupațiuni din viața agricolă. Atributele sale erau spicul și macul roș ; ea a învățat pe oameni să intrebuițeze deosebitele instrumente de agricultură. Cult insemnat la Eleusis in Attica.

7. *Phoebus Apollon*, zeul luminos, soarele. Născut la Delos, arcașul ceresc care nu greșește nici odată, este și zeul harmoniei, reprezentat cu o cithară de aur. Arta divinațiunei atirnă de el. Sanctuare principale la Delos și Delfi.

8. *Hermes* (Mercur) iscusitul fiu a lui Zeus, a ucis pe Argus cel cu o sută de ochi ; a furat vitele lui Apollon ; era curierul zeilor și conducătorul sufletelor care se cobor in regiunile infernale ; protectorul călătorilor, el imparte bunurile pământești ; e zeul căștigului, dar și al cuvintului și al eloquenței. Ține in mână un caduceu, băț înfășurat de doi șerpi ; cu aripi la picioare.

9. *Ares* (Marte), zeul resboiului, resboinic, violent. Strigătul lui e asemenea cu acela a zece mii de resboinici ; e tipul soldatului brutal, selbatic și puțin inteligent.

10. *Hefaistos* (Vulcan), șchiop pentru că părintele seu Zeus l'aruncase in spațiu. Zeul a căzut in Lemnos, insulă vulcanică, unde și a așezat ateliile sale ; mai avea un atelier sub muntele Etna. El a învățat pe oameni să lucreze metalele ; lucrările ieșite din mânilor lui erau admirabile, ca material și ca formă.

11. *Poseidon* (Neptun), domnește asupra mării, locuește in sinul apelor. Ca și elementul peste care domnește, el e liniștit și blând, ori ciudos și furios. Vai de cel care provoacă mânia lui. Cu tridentul seu el sdruncină pământul nemărginit și piscurile inalte ale munților. Amfitrita era soția sa.

12. *Had s* (Pluton) zeul de sub pământ, regele infernurilor. Era

zeu selbatic și fără milă ; nici o rugăciune nu 'l putea induioșa. Locuința lui era sub pământ ; ușile, tot-d'a-una deschise pentru cei cari intră, sunt închise pentru cei cari vor să ieasă ; grozavul Cerber cu trei capete le păzește. Ca să ajungi trebuia să treci apele negre și posomorite ale Styxului pe barca lui Charon. Hades stă pe un tron alătura cu soția sa Persefone și e ajutat de câțra trei judecători : Minos, Eac și Rhadamante.

b) Divinități secundare. Nu erau numărate pîntre zeii din Olymp, de sigur pentru că numărul doi-spre-zece era un număr complot, dar erau tot puternice. Cele mai însemnate erau :

1. *Hestia* (Vesta), vechia divinitate a focului, onorată în fie care casă și în fie care templu ; la Delfi, altarul ei era focarul comun al Hellenilor ; de acolo se aprindea din nou focul în temple când se stîngea.

2. *Dionysos* (Bachus), cel mai tânăr dintre zeii grecești, dar nu cel mai puțin important. Cultul seu adus din Tracia în Beoția s'a im-prăștiat în toată Grecia. Este zeul vinului și e vecinic incunjurat de zeități câmpenești. Serbătorile lui sunt sgomotoase. Cele mai celebre erau cele din Atena. Preutesele lui se numiau Bacchante.

c) Servitori ai Zeilor și Musele.

Themis personifică Legea ; *Oarele* ; *Grațiile* : *Iris* ; *Ganymede*, paharnicul curții cerești ; *Hebe*, care'l ajută ; cele nouă *Muse*, adorate pe Helicon, ficele lui Zeus și a *Mnemosynei*, zeița memoriei : *Clio* (Istoria), *Euterpe* (Musica), *Thalia* (Comedia), *Melpomena* (Tragedia), *Terpsichora* (Danțul), *Erato* (Poesia pasionată), *Polymnia* (Poesia lyrică), *Urania* (Astronomia) ; și în fine, cea mai puternică și cea mai augustă dintre toate, *Calliope*, zeița poeziei epice, a eloquenței și a științei.

d) Divinități cerești : *Helios* (Soarele) și fiul seu *Faeton* ; *Eos*, Aurora cu degetele de roșă ; *Selene* (Luna). Geniurile focului : *Prometeu*, *Cabirii*. Geniurile uraganelor și ale vînturilor : *Typheu*, zeu teribil înarmat cu o sută de capete de șerpi ; *Boreu*, vîntul de nord ; *Notos*, *Euros* și *Zephyros*, vînturile de sud, est și vest.

e) Divinități ale mării. *Nereu*, bătrânul mării, liniștea Oceanului ; cele cinci-zeci de fete ale sale, Nereidele ; *Proteu*, zeu cu mii de forme care spune viitorul ; *Triton*.

f) Divinitățile riurilor, pământului și câmpurilor : *Tethys* care prin unirea sa cu Oceanul a dat naștere la trei mii de fluvii și la trei

mii de Nimfe. Aceste locuiesc în păduri și pe la izvoarele fluviilor. Ele se impart în Naiade (apele de ploaie și de izvoare), Oreade (nimfele munților), Dryade (ale pădurilor de stejar), Hamadryade (care sunt una cu stejarii și mor când moare arborul).

Dintre divinitățile pământului cea mai însemnată era *Rhea-Cy-bela*, zeita piscurilor muntoase. În jurul lui Bacchus erau : Satirii un fel de zei distrămați, cu picioare de țap ; Silene tot d'a una bat, călare pe un măgar ; *Pan*, zeul păstor, zeul național al Arcadiei, dar și răutăcios.

g) Divinitățile care presidă la viața omenească. *Ilithya* (zeita nașterilor) ; *Asclepios*, fiul lui Apollon, zeul sănătății ; cele trei *Parce*, fiicele nopții : Clotho, Lachesis și Atropos, care esecută hotărârile destinului și taie firul vieții omenești ; *Nemesis*, care personifică resbunarea zeilor, geloși de fericirea oamenilor. *)

h) Divinitățile infernale. *Thanatos* și *Hypnos* ; *Erinyile*, zei-tăți resbunătoare, însărcinate a face să se respecteze legile care guvernează lumea. Neimpăcate, cu ochiul aprins, cu mâinile înarmate de șerpi, ele urmăresc pe ucigaș. S'au ficsat în Attica și au primit a lua numele de *Eumenide* (bine-voitoare).>

II. Legende relative la Oameni.

La început zeii au făcut rasa de aur, oameni buni, perfecți și fericți, cari se hrăneau cu produsele pământului, bucurându-se de repaos și liniște ca și zeii. Nu erau supuși la boală și bătrâneță, și moartea lor părea un somn dulce. După ei au făcut zeii rasa de argint, inferioară celei de aur și în fisic și în calitățile morale. Erau fără credință și fără lege, rei unii cătră alții, plini de dispreț cătră zeii nemuritori, refuzându-li cultul și sacrificiul. Zeus i-a îngropat în pământ. Pe urmă Zeus a făcut rasa de aramă, oameni foarte puternici și cu un suflet tare ca și diamantul. Ei nu semănau nici nu puneau mâna pe pâne.

*) «Aceasta trebuia să fie, pentru că cei rei nu mor ; din contra, zeii au mare grijă de ei ; pe înșelători, pe scelerați, ei i aduc cu plăcere din infernuri ; dar pe omul drept și virtuos, ei 'l aruncă în infern de sigur. Ce trebuie să gândească despre toate aceste, și cum am să găsească că e bine ? Aș voi să laud ceia ce fac zeii, și găsească că zeii sunt nedrepti.» (Sofocle, *Philoctet*).

Armele, casele, instrumentele lor, erau toate de aramă. Ei s'au ucis unii pe alții și rasa lor s'a stins și s'a pogorit în Hades fără să aibă drepturile celor mai 'nainte de ei. În fine Zeus a făcut rasa a patra, mult mai dreaptă și mai bună de cât cea precedentă. Aceștia au fost Eroii s'au semi-zeii. Dar și această generațiune strălucită s'a stins. Unia au pierit în resboaie, alții au trecut într'o stare mai fericită în insulele Preafericților. Aici trăiesc în pace sub guvernarea lui Kronos, recoltând de trei ori pe an fructele pe care le produce pământul, fără să mai fie nevoie de muncă. Rasa a cincia, care succede eroilor, este o rasă de fier : oameni rei, neonești, nedrepti, nemulțemitori, sperjuri. Ea este condamnată să sevârșască crime, să aibă griji, să sufere multe de rele. Ast-fel descrie Hesod începuturile neamului omenesc. Ast-fel omul se lega de zeii cari l'au creat. Cei întâi oameni se prefăceau în geniuri bine-făcătoare.

După o altă legendă, omul a fost creat de cătră titanul *Prometeu*, *) care l'a făcut din pământul negru al Arcadiei, și l'a însuflețit furând din cer focul sacru. Pentru că a înzestrat pe om cu inteligența și pentru că a amăgit pe Zeus făcându'l să aleagă oasele victimelor, pe care le învălise în grăsime, lăsând carnea oamenilor, Prometeu a fost condamnat. El a fost ținut pe o stâncă din muntele Caucas, iar un vultur i rodea inima. Bine-făcătorul omenirei a suferit chinuri grozave până ce a fost scăpat de cătră Hercule (*Heracles*), care a ucis pe vultur, a tăiat o pădure întreagă și a ars pe nenorocitul titan. **) După

*) Și pe știința atât de variată, divinațiunea, tot eu am fundat'o. Eu cel întâiu am deosebit, pînre visuri, visiunile care au să se impliniască ; eu am esplicat prevestirile pe care nu puteau de feliu să le priceapă oamenii. Întâlniri întimplătoare în călătorie, sbor al paserilor de pradă, pe toate le am definit cu limpezime ; eu am spus care paseri sunt de un augur favorabil sau sinistru ; eu am aratat obiceiurile deosebitelor lor rase, urele dintre dinsele, prietiniile, intrunirile lor ; în fine eu am aratat feliu de lucire, culoarea care plăcea zeilor și măruntaiele victimelor, și nuanțele de frumuseță a fierei și a maiului. Eu am pus să se ardă pe foc, într'un învăliș de grăsime, buturile, rărunchii victimei, povățuind pe muritori pe drumul unei arte intunecoase, și făcându-i să simță semnele flăcării, odinioară ne-esplicate ! (*Eschyle, Prometh. înlănt.*)

**) Cum s'a suit pe tronul părintesc, el împărți recompense la zei : fie-care 'și avu partea sa ; și puterea stăpânului se întăria. Dar el nu ținu nici o socoteală de nenorocirii muritori. Ba încă făcu pla-

pedepsirea lui Prometeu, Zeus și a resbunat și asupra oamenilor. Din ordinul seu, Vulcan făcu o fată foarte frumoasă ; Minerva o înbrăcă ; Venus și Grațiile o împodobiră cu frumuseță și cu grație fermecătoare iar Mercur 'i inspiră violenția și perfidia. În lipsa lui Prometeu, tinăra *Pandora* fu primită între oameni. Ea deschise vasul în care erau toate bunurile. De atunci s'au împrăstiat asupra oamenilor toate relele și nefericirile. Din toate bunurile cerești, numai Speranța a rămas închisă în vas ; ea singură mai alină suferințele muritorilor.

de aci Oamenii ajungeau din ce în ce mai răi. Atunci Zeus trimise niște ploii teribile care au acoperit cu apă toată Grecia. Din acest potop a scăpat numai *Deucalion*, fiul lui Prometeu, cu soția sa *Pirra*. Ei și au găsit adăpost pe muntele *Parnas*. Prometeu i învățase mai dinainte să-și construiască o corabie. Dar în curînd lui Zeus i a părut rău de distrugerea neamului omenesc. El se plecă la rugăciunea lui *Deucalion* și permise ca să se împoporeze din nou pămîntul. El li ordonă să plece înainte aruncînd pietre pe deasupra capetelor lor. Din pietrele aruncate de către *Deucalion* se nașteau bărbați ; femeii din cele aruncate de către *Pirra*. Așa s'a împoporat lumea din nou. *Deucalion* recunoscător aduse un sacrificiu și ridică, în *Tesalia*, altare celor doi-spre-zece zei din *Olymp*.

Deucalion avu doi fii : *Hellen* și *Amfiction*. *Hellen* avu trei fii : *Doros*, *Xuthos* și *Aeolos*. Acesta domni în *Tesalia*, *Xuthos* în *Pelopones*, iar *Doros* pe lingă istmul de *Corint*. Din *Xuthos* s'au născut *Achaeos* și *Ion*. Așa esplicau Grecii împărțirea lor în patru seminții deosebite : *Eolieni*, *Achei*, *Ionieni* și *Dorien*.

Legenda lui *Deucalion* arata dar Grecilor că ei sunt din acelaș părinte comun, cu toată deosebirea de limbă ; că ei se trag din zei, pentru că unia credeau că *Hellen* era fiu a lui *Zeus* ; cu toate acestea în tot timpul s'a păstrat vechia credință că zeii sunt geloși de oameni și că li caută pricină pentru ca să-i umiliaască și să-i pedepsiască. De

nul de a nimici toată rasa lor, a produce o rasă nouă. Nimic nu s'a opus voinței sale ; nimic, afară de mine : numai eu am avut acest curaj. Fără sprijinul meu, muritorii, zdrobiți de trăsnet, ar fi fost înghițiți în fundul infernurilor. Eată pentru ce sufăr greutatea nenorocirilor pe care le vedeți : chin grozav pentru mine ; privesc deplorabilă pentru voi ! eu am avut milă de oameni ; el, nu m'a crezut vrednic de milă. » (*Eschyle*, *Prometh. înlănț.*)

aceia puneau ei la începutul istoriei lor pe *Eroi*. Aceștia erau niște oameni cu totul superiori celor alți prin virtute, înțelepciune ori prin calitățile fizice. Născuți din împreunarea zeilor ori zeitelor cu muritori, ei sunt intemeitorii deosebitelor state grecești și, după moarte, sunt adorați ca Semi-zei, rămând de a pururea protectorii cetăților întemeiate, mijlocitori între urmașii lor și divinitățile din Olymp. Pentru aceasta legendele se continuă și în toată perioada numită *Eroică*.

a) Cele mai vechi legende eroice se găsesc la Argos și încep cu regele *Inachos* fiul lui Okeanos. Unul din succesorii sei a fost Argos, fiul lui Zeus și al Niobei. Din această familie a ieșit celebra Io, transformată în vacă către Zeus, care voia să o scape de ura Junonei. Separată de un tăun, Io rătăci fără repaos și mâncare prin toată lumea. Ea apucă spre nord, străbătu toată Grecia, Epirul și Illyria, trecu muntele Emus, trecu înnot Bosforul Traciei, cutrieră toată Asia și ajunsese până în Egipt, unde Zeus i permise în sfârșit să 'și ia din nou forma sa anterioară. Mulți ani după aceea a venit la Argos Danaos, fratele lui Aegyptos, cari se trăgeau din fiul fugarei Io. Acesta avea cinci-zeci de fete. Fiind că nu voia să le mărite după cei cinci-zeci de băieți ai fratelui seu, el fugi la Argos. Fratele și nepoții sei 'l urmăriră și aice. Căsătoria se făcu : dar, în timpul nopții, ficele lui Danaos uciseră pe barbații lor, afară de una care cruță pe barbatul seu Lynceu. Danaos ajunge rege la Argos și de aceea Grecii au fost numiți și *Danai*. Akrisios nepotul lui Lynceu avu o fiică Danae. Un oracol i făcu cunoscut că va fi ucis de către fiul acesteia. El o închise într'o cameră de aramă sub pământ. Dar Zeus intră pe acoperemânt în forma unei ploii de aur, și Danae născu pe *Perseu*. Atunci Akrisios puse pe mamă și pe fiu într'un cufăr și li dădu drumul pe marea. Regele din insula Seris prinse cufărul și-i scăpă de moarte. Perseu ajunsese un viteaz de frunte. Intre alte fapte strălucite, el ucise pe Gorgona Medusa și scăpă pe Andromeda, care era să fie mâncată de un monstru. Intors în patrie, el se împacă cu Akrisios, dar 'l ucise din greșală la niște jocuri. Mustrat de conștiință, el făcu un schimb cu regele din Tirynt. El zidi în apropiere cetatea Mycena cu ajutorul Cyclopilelor din Lycia.

Alcmene, nepoata lui Perseu, fu măritată cu Amfitrion. Dar Zeus o amăgi luând figura barbatului seu și astlelea născu pe *Hercule*. Când era să se nască copilul, Zeus se laudă în adunarea zeilor că în acea zi

are să se nască un copil care va domni asupra vecinilor sei. Junona 'l făcu să întăriască această vorbă cu jurământ. Atunci ea se repezi la Argos și făcu pe soția regelui Sthenelos să nască înainte de vreme. De aici a urmat că Hercule, de și foarte puternic și favorit a lui Zeus, a trebuit să fie supus și să facă tot ceia ce 'i va porunci Eurystheu, fiul lui Sthenelos. Foarte voinic, bine-făcător al omenirii, el cutieră uscatul și mările, ucigând monștrii cari băgau groaza în lume ; bun înse și blând cătră cei slabi și nenoroțiți. Dar eroul atot puternic, care a ajutat pe Zeus să scape de Titani ; care a ucis mistrețul din Erymante, paserile de la lacul Styμφal ; care a curățit grajdurile lui Augias ; care a fost în stare să lege pe Cerber pentru ca să scape din infern pe Teseu ; care a strins în puternicile sale brațe pe Anteu, fiul pământului ; care a ucis pe muntele Aventin pe teribilul Cacus care vărsa foc din gură ; *) a căzut și el sub puterea unei femei slabe în Lydia, și a tors lână, în timp de un an, la picioarele Omfalei. El a luat în însoțire pe Dejanira. Aceasta temându-se de frumoasa Iole, a trimis barbatalui seu o tunică. Cum s'a îmbrăcat cu ea, eroul a simțit dureri cumplite. **) Atunci el s'a suit pe Oeta, unde Pean, tatăl lui Filoctete,

*) *Alte fapte a lui Hercule.* «Mai întâi a curățit pădurea lui Zeus de leul care o locuia (leul din Nemca), se împodobi cu pielea lui și acoperi blondul seu păr cu capul monstrului. Râni cu arcul seu ucigător selbatică rasă a Centaurilor, locuitori ai munților și i străpunse cu săgețile sale aripate... Căprioara cu coarnele aurite și cu părul cu pete, spaima plugarilor, căzu de asemenea sub loviturile lui Hercule... Pe urmă se sui pe car și inblânzi caii lui Diomedé : el supuse la friu acele iepe furioase și până atunci neimblânzite, care în ieslele lor omucide se hrăneau cu membre omenesti... apoi veni la grădinile Hesperiei, cătră nimfele cu cânturi armonioase, ca să culeagă mărul de aur pe ramura încărcată de fructe, ucigând pe balaurul roș ca para focului care păzia trunchiul, de care nu se putea apropia nimine, încolătăcându-se în jurul lui. El pătrunse în locurile neumbrate ale mării nemărginite, pentru a asigura muritorilor o navigare liniștită. Apoi înaintându-se spre locuința lui Atlas, el puse mâinile în mijlocul boltei cerești, și puterea lui neinvinsă sprijini locuința instelată a zeilor. El se înaintă pînă la valurile Euxinului în contra armatei Amazoanelor, care călăriau mândri cursieri, lângă lacul Maeotis care primește mai multe fluvii în sinul seu... cu flacăra în mână, el nimici hydra din Lerna cu o miie de capete, acel flagel distrugător, și impregnă cu veninul ei săgețile cu care străpunse pe păstorul din Erythia, care avea un triplu corp.» (Euripide, *Hercule furios*).

**) «Hercule, după ce a îmbrăcat-o, cum i trimisese și respuns, junghie doi-spre zece tauri de frunte, partea cea mai însem-

i-a făcut un rug și l'a ars. Drept mulțemită, el i lăsă arcul și săgețile sale care nu dădeau greș, și fiul lui Zeus luă loc în Olymp. După moartea lui Hercule, fiii sei, alungați din Pelopones, găsiră un adăpost în Attica. Eurystheu i urmări și aici. Dar fu ucis împreună cu fiii sei. Atunci Heraclizii plecară spre Pelopones ca să ia moștenirea părinților lor. Hyllos, fiul lui Hercule, propuse ca să se decidă totul prin o luptă între doi, cu condițiune că dacă va fi invins să renunțe la moștenirea părintească pe timp de trei generațiuni. El fu ucis și Heraclizii au părăsit patria lor. Ei se retraseră în Dorida, de unde s'au întors la espirarea terminului.

b) Asupra lui *Aeolos* și a urmașilor sei erau de asemenea o mulțime de legende. El a domnit în Tesalia și a avut șapte fii și cinci fete. Mai în toate legendele aceste este amestecat zeul Poseidon și Eolizii se deosebesc, în genere, prin o mândrie nesuferită care i face, de multe ori, să se egaleze cu zeii. Cei mai însemnați dintre urmașii lui *Aeolos* au fost următorii. *Salmoniu*, fiul seu, care luase numele de Zeus, imita tunetul și fulgerile mergând cu căldări de aramă atârinate de car și aruncând tortii spre cer; ceia ce a făcut pe Zeus să 'l trăsniască și să cufunde în pământ cetatea fundată de cătră el. *Neleu*, care s'a așezat în Pelopones și a fundat regatul din *Pylos*. *Nepotul* acestuia, *Melamp*, care cunoștea glasul animalelor și al paserilor. *Periklymenos*, fiu a lui *Neleu*, care capatasese de la Poseidon, părintele acestei rase, puterea de a se transforma după voie în pasere, animal, reptilă sau insectă. *Nestor* care în tinereța sa a fost foarte viteaz. El a ajutat pe *Lapiți* în lupta în contra *Centaurilor*, a fost tovarășul lui *Te-seu* și a altor eroi, și, ajuns la bătrânețe, a fost de un folos neprețuit în resboiul *Troiei*. Urmașul lui *Nestor* *Melanthos* a părăsit *Pylos*, când cu întoarcerea *Heraclizilor*, și a venit la *Atena*, unde a ajuns

nată din pradă; luase în totul o sută de animale de diferite specii. La început, nefericitul, mândru de haina sa strălucită, adresa cu bucurie rugăciunile sale zeilor; dar, când flacăra sacrificiului măreț, mărită prin sânge și prin lemnul rișinos, a sbucnit, sudoarea se imprăștie pe corpul seu; tunică se leagă, se lipește de membrele sale, și, ca într'o statuă, i desenează întreg conturul; oasele lui sunt agitate de convulsii sfâșietoare. Nime nu îndrăznea să se apropie, căci el se sbuciuma pe pământ și se ridica, strigând, urlând, și prin prejur resunau stâncele și munții prăpăstioși ai *Locrilor* și promontoriile *Eubeiei*....» (Sofocle, *Trachinienele*).

rege. Fiul seu Codrus a fost ultimul rege al acestei cetăți. Dintre Eolizii remași in Tesalia vom număra pe Admete care a putut injuga la un car un leu și un mistreț și a luat astfel in căsătorie pe frumoasa Alceste. Apollon care fusese sclav la Admete, drept mulțemită pentru că fusese bine tractat, căpătă favoarea ca stăpânul seu să scape de moarte, dacă se va găsi o persoană care să moară in locul lui. Toți au refuzat, afară de Alceste. Dar spre norocirea ei, tocmai când și a dat duhul, Hercule a venit să li ceară ospitalitate. Aflând de moartea Alcestei, el s'a luat după Moartea care luase sufletul și a silit'o să invieze pe devotata soție a oaspelui seu. Dar dintre toate legendele relative la Eolizi, cea mai insemnată este *Espedițiunea Argonauților*. Oracolul spusese regelui Pelias să se feriască de omul care va veni inaintea sa cu un sandal in picioare. Intr'o zi pe când el celebra un sacrificiu, veni inaintea sa nepotul seu *Jason* numai cu un sandal, pentru că pierduse pe celalt trecând un riu. Atunci el i ordonă să aducă din Colchida lâna de aur, pe care Frixus o hărăzise regelui de acolo. La intoarcerea din această espedițiune, Medea, soția lui Jason, amăgi pe fetele lui Pelias să taie bucăți pe părintele lor și să 'l fiarbă intr'o caldare pentru ca ea să 'l facă tânăr. In adevăr făcuse inaintea lor experiența cu un berbec bătrân. Ea era vestită vrăjitoare. In loc de a'l scoate tânăr, ea dădu semnalul pus la cale cu Jason și acesta cuprinse Iolkos. In curând inse 'l lăsă fiului lui Pelias și el se retrase la Corint. Aci trăi el cu Medea timp de zece ani. Când inse Jason voi să iea in căsătorie pe fiica regelui din Corint, Medea trimise miresei o tunică otrăvită, care o ucise împreună cu părintele ei. Sisif un alt fiu a lui Aeolos era vestit prin violența și înșălăciunile sale. El inchisese istmul de Corint și ucidea pe cei cari treceau pe aice, rostogolind asupra lor stânci din munți. Intrecea in hoții chiar și pe cel mai de frunte hot, pe Autolikos, fiul lui Hermes. A fost condamnat de cătră Zeus la chinuri vecinice in infern. *) Nepotul lui Sisif, *Bellerofon*, a

*) «Ochii mei văd pe Tantal, intrat până la bărbie in valurile unui lac in care el suferă suferinți teribile. Chinuit de sete, lui nu i este permis a lua cu ce săși o astimpere. Indată ce bătrânul se pleacă ca să bea, unda fuge de o dată și se face nevăzută; nu mai e sub picioarele sale de cât un pământ negru, secăt de cătră zei. Cu toate aceste, arbori cu funzi superbe fac să atârne, până pe capul seu, pere, mere, smochine dulci și verzi masline. Cum intinde bătrânul mâinile ca să le apuce, vântul le ridică până la nourii întunecați.

fost de asemenea foarte însemnat. Tinereța și frumuseța lui a făcut pe soția lui Proetos, regele din Argos, ca să 'l îndrăgiască. Văzind că Bellerofon nici nu se uită la ea, regina stăruie pe lângă barbatul seu ca să 'l omoare. Acesta înse refuză dar 'l trimise la ginerele seu, regele Lyciei, dându-i niște tăblițe în care se spunea să 'l omoare. Bellerofon, fu însărcinat să atace pe monstrul Chimera, să lupte în contra resboinicilor Solymi și în contra Amazoanelor. Pe când se întorcea victorios din aceste expedițiuni, el fu atacat de cătră cei mai resboinici dintre Lycieni : toți au fost uciși. Atunci regele 'l recunoscă ca fiu de zeu și 'i dădu pe fiica sa în căsătorie. Fiii sei Glaucos și Sarpedon s'au luptat în contra Grecilor în resboiul Troiei. În familia lui Athamas, un alt fiu a lui Aeolos, sunt de asemenea multe legende. Acesta luase în căsătorie pe zeița Nefele, de la care avu doi fii : Frixus și Helle ; dar curînd se disgustă de zeiță și luă în căsătorie pe Ino, fiica lui Cadmos. Aceasta uria de moarte pe fiii sei vitrigi. Ca să 'și resbune asupra lor, ea sfătui pe femeile din țară să coacă grăunțile care erau să se samene. De aice a urmat o lipsă mare. Când Athamas întrebă oracolul, i se răspunde, prin punerea la cale a reginei, că pământul va deveni din nou roditor numai când Frixus va fi sacrificat lui Zeus. Mama lui înse 'l scapă de moarte trimițîndu-i un berbec cu lâna de aur, pe care încălică el și sora sa Helle. Berbecul sbură peste marea. Helle căzu în apă și se înecă (Hellespontul). Frixus înse ajunsese în Colchida, sacrifică berbecul și spînzură lâna de aur în dumbrava sacră a lui Marte. Dintre urmașii fetelor lui Aeolos cel mai însemnat a fost *Meleagru*, vestit prin expediția în contra mistrețului din Kalydon. Acesta fu trimis de cătră Diana, pentru că regele uitase să-i aducă și ei sacrificii. Era foarte puternic, desrădăcina arborii și nimicia toate fructele. Eroul l'a ucis ; el a învins mai pe urmă pe Cureți cari atacau pe Etolienii. Alți eroi însemnați au mai fost *Tydeu* și fiul seu *Diomede*.

Văd de asemenea și pe Sisyf, chinuit de suferinți teribile : el ridică cu amîndouă mîinile o stîncă enormă și o rostogolește cu mare necaz până în virful unui munte ; când e aproape de a atinge creștetul, Cratais o împinge înapoi, și face să cadă stîncă până pe câmpie. De odată, el 'și încordează mușchii și reîncepe munca ; sudoarea 'i curge peste tot corpul, și pulberea se ridică de asupra corpului seu, (Homer, *Odysea*, XI).

c) *Pelopizii*. «Pintre vechiele genealogii legendare, nu era nici una care să figureze cu mai multă strălucire, sau care să cuprindă într'un grad mai înalt pateticul și interesul poetic ca legenda Pelopizilor. Tantal, Pelops, Atreu și Thyeste, Agamemnon și Menelau, Egist, Helena și Clytemnestra, Oreste, Electra și Hermiona. Fie care din aceste caractere e o stea de prima mărime în emisfera greacă; fie care nume ni dă ideia vre unui roman interesant sau a unei tragedii sfașietoare: blestemul, care pângărește familia de la început chiar, dă lovituri înmulțite fie-cărei generațiuni succesive.» Pelopizii sunt înfățișați în legenda greacă ca superiori tuturilor celor alți regi, prin bogăție, curaj și talente. Sceptrul lui Pelops e pogorât din cer. Făcut de cătră Vulcan, sceptrul a fost dat lui Zeus și acesta, prin Mercur, l'a dat lui Pelops. Bogățiile Pelopizilor ajunseseră proverbiale în lumea grecească. *Tantal* care trăia lângă muntele Sipyl în Lydia avu doi fii: Pelops și Niobe. Avea posesiuni nemărginite și era mult mai fericit de cât se cuvine unui muritor: zeii 'l poftiau la banchete și nu se înjosiau a fi găzduiți de cătră el. Înbatat de atâta prosperitate, el comise o crimă foarte mare: fură ambrosie și nectar de la masa zeilor și spuse oamenilor secretele lor; ucise pe fiul seu și 'l servi zeilor la un ospăț. Zeii cuprinși de groază înviară pe copil, iar pe Tantal 'l supuseră la munci cumplite în iad. *Niobe*, măritată cu Amfion, era mândră de copiii sei: avea șapte băieți și șapte fete. Prietină cu Latona, mama lui Apollon și a Dianei, ea 'și permise să 'și ridă de zeita care avea numai doi fii. Aceștia uciseră pe toți copiii Niobei, care muri de scârbă și fu schimbată într'o stâncă de piatră. Venit în Europa, *Pelops* întrecu în luptă cu carul pe regele din Pisa, pentru că Poseidon i dăduse un car de aur și cai cu aripi; luă în căsătorie pe Hippodameia, fiica regelui, și ucise pe conducătorul Myrtilos, fiu a lui Mercur. Pentru aceasta zeul avea să 'și resbune în viitor. De la el întreaga peninsulă luă numele de Pelopones, și aceasta din pricina bogățiilor mari, pe care le adusese el din Lydia. *Atreu*, fiul lui Pelops, se făcu că se împacă cu fratele seu Thyeste, cu care era în mare dușmănie. La un banchet dat cu această ocaziune, el servi bucate făcute din fiul lui Thyeste, pe care nefericitul părinte le măncă fără să bănuiască crima. *Agamemnon* și *Menelau* sunt cauza resboiului Troian.

d) *Legende din Laconia*. Regele autohton Lelex a avut fiu pe Eurotas, a căruia fiică Sparta a luat în căsătorie pe Lacedemon, fiul

lui Zeus. Unul din urmașii sei, Tyndar, au avut fii pe *Castor* și pe *Cliternestra*; pe când *Pollux* și *Helena* erau făcuți de cătră soția sa Leda cu Zeus. Castor și Pollux sunt vestiți prin iubirea lor frățască și prin 'naltele lor calități corporale. Ei au luat parte la expediția Argonauților; au scos din robie pe sora lor Helena răpită de cătră Teseu; s'an luptat cu Ida și cu Lynceu, care avea o privire așa de pătrunzătoare că, de pe muntele Tayget, vedea tot Peloponesul. La moartea lor, Zeus voia să acorde nemurirea lui Pollux. Acesta inse o refuză fiind că nu voia a se despărți de fratele seu. Zeus li acordă ca să fie nemuritori pe rind. Mai pe urmă, sub numele de *Dioscuri*, Castor și Pollux au fost trecuți în numărul zeilor, protectori mai cu samă ai marinarilor.

e) *Genealogia din Arcadia* se incepea cu *Pelagos* al căruia fiu Lykaon avea cinci-zeci de fii, cei mai nelegiuiți și mai rei dintre oameni. Ca să se convingă de nelegiuirile lor, Zeus veni la ei schimbat la față. Ei uciseră un copil și i 'l serviră la masă; dar zeul resturnă masa și, cu trăsnetul seu, ucise pe Lykaon și pe toți fiii sei, afară de cel mai mic, pe care 'l crută după stăruința zeiței Gaea. Altă legendă spunea că Lykaon ar fi fost prefăcut în lup. Sub regele Arkas, Triptolem a învățat pe Arcadieni cele întâi începuturi de agricultură, meșteșugul de a face pâine, a toarce și a țese. Nepotul seu luă în căsătorie pe Coronis care fusese iubită de cătră Apollon. Necredincioasa amantă fu ucisă de cătră Diana, dar Apollon scăpă pe copilul care era aproape să se nască. Crescut de cătră Chiron și inzestrat cu o înțelepciune supra umană, tânărul *Esculap* (Asklepios) a ajuns să cunoască puterile plantelor și fu un chirurg și medic, cum nu se mai văzuse până atuncea. El nu numai că îndrepta pe bolnavi, pe răniți și pe oamenii aproape să moară, dar putea invie pe morți. Zeus se temea ca nu cumva oamenii să ajungă a nu mai avea nevoie de zei. El trăsni pe Esculap și 'l omori. Apollon mâniat ucise pe Cyclopții cari fabricaseră trăsnetul; pentru această faptă, Zeus era să 'l osindiască la Tartar; Latone inse 'l induplecă a 'l pedepsi cu o servitute timpurală la Admete. Esculap fu adorat ca Zeu. Fiii sei, Machaon și Podalir, sunt medicii Grecilor în resboiul Troiei. Familia Asclepiazilor pretindea că se trage din Esculap și toți medicii, între cari Hippocrat și Ctesias, se ziceau urmași ai lui.

f) Dintre legendele urmașilor lui *Aeacos* cea mai însemnată este

acea relativă la *Pelev* care a luat în căsătorie pe zeița mării, *Thetis*, iubită cu pasiune de către *Zeus* și de către *Poseidon*. Ajutat de *Chiron*, *Pelev* puse mâna pe zeiță. Toți zeii au asistat la acea nuntă minunată și i aduseră prezente mărețe; *Apollon* cântă acompaniindu-se cu lira; *Poseidon* dădu mirelui doi cai nemuritori și *Chiron* i dăruî o lance infrișată, tăiată de pe muntele *Pelion*. Alt nepot a lui *Aeacos* a fost *Ajax* a căruia fapte vitejești înaintea *Troiei* au fost întrecute numai de către *Achille*; *Teucros* a fost silit de către părintele său să se espatrieze pentru că s'a întors de la *Troia* fără *Ajax*.

g) *Legende Atice*. *Erechteu*, fiul Pământului, crescut de către *Pallas Athene*, este cel mai vechiu nume din legendele *Ateniene*; dar cu timpul, *Cecrops* a ajuns a fi pus chiar mai sus de cât *Erechteu*. Pe timpul lui s'a întâmplat disputa între *Athene* și *Poseidon*, de la stăpânirea asupra *Acropolei*. *Poseidon* lovi stâncă cu tridentul său și înzestră cetatea cu un izvor inbielșugat; *Athene* plântă un maslin. Cei doi-spre-zece zei hotărîră, după mărturia lui *Cecrops*, că e mai prețios darul zeiței; de aceea ea remase protectoarea *Atenei*. Sub regele *Pandion* veniră în *Attica* *Dionysos* și *Demeter*. *Egeu* fiul lui *Pandion* a fost părintele lui *Teseu*, eroul *Aticeii*. La vîrsta de șese-spre-zece ani era așa de voinic că a ridicat o stâncă foarte mare sub care ascunsese părintele său sandalele și sabia sa. Ca și *Hercule* avea în mână o măciucă pe care o luase de la uriașul din *Epidaur* *Periphetes*. El curăți *Grecia* de hoți. Între aceștia cei mai grozavi erau: *Sin-nis* care stătea la istmul de *Corint*, apleca virfurile celor mai înalți brazi și punea pe călători să facă tot așa. Mulți erau svirlîți în aer. *Sciron* stătea la golful *Saronic* și arunca în marea pe cei cari treceau pe acolo; *Geryon* la *Eleusis* i provoca la luptă și omoria pe cei pe care i întrecea; *Procust*, pe malul *Cefisului*, i poftia să se odihniască pe un pat. De erau mai lungi de cât patul el li scurta picioarele; dar dacă erau mai scurți el i întindea cu curele până i omoria. *) *Teseu* a scapat patria sa de seroaafa de la *Krommyon* și de tau-

*) «*Teseu* hotărî să se ducă la *Atena* pe uscat, macar că drumul era plin de tâlhari și de hoți. Acel secol produsese oameni foarte ghibaci, foarte iuți și așa de puternici că nu 'ți vine a crede; dar, în loc de a întrebuița aceste calități naturale pentru ceva onest și folositor, lor li făcea mare plăcere numai batjocura și nerușinarea; și tot ce trăgeau ei din superioritatea lor erau: îndeplinirea tutulor poftelor, apăsarea, distrugerea tutulor cari cădeau în mâinile lor.» (*Plut. Teseu*).

rul de la Maraton ; a luat parte la lupta teribilă între Lapiți și Centauri ; s'a pogorit în Infern cu amicul său nedespărțit Pirithous ; a luat parte la expedițiunea în contra Amazoanelor și a ucis Minotaurul din Creta. Amazoanele erau fiice a lui Ares și Harmonia. Ele trăiau separate de bărbați, intrunindu-se cu ei numai câte-va zile pe an ; erau foarte curagioase și neobosite și 'și ardeau sinul drept ca să poată trage mai bine cu arcul. Toți eroii mari ai Greciei s'au luptat în contra lor. Teseu le bătu și prinse pe regina lor. Ele năvăliră în Attica, unde fură din nou zdrobite de cătră Teseu. Amintirea acestui eveniment s'a păstrat pretutindinea în lumea greacă. Alungat din Atena, Teseu a fugit la Scyros. Aice fu aruncat în marea de cătră regele Lycomedes.

h) *Legende Cretene.* *Minos* și Rhadamante sunt fii a lui Zeus și ai *Europei*, fiica lui Phoenix ; sunt născuți în Creta. Cel întâiu a domnit în Creta și a fost prieten cu marele Zeus. Amândoi frații au fost numiți, după moarte, judecători în Infern. Fiind că a negles a aduce într-o împlinire o promisiune făcută lui Poseidon, acesta inspiră soției lui Minos, Pasiphae, o patimă monstruoasă pentru un taur. Din acest amor s'a născut Minotaurul, jumătate om și jumătate taur. Acest monstru a fost închis într-o subterană lucrată, din ordinul lui Minos, de cătră marele architect *Daedalos*, fugit din Atena. Minos a fost foarte puternic pe marea ; a alungat pe piraiții carieni ; a întreprins mai multe expedițiuni în contra orașelor de pe termuri și a impus Athenei să trimită la nouă ani un tribut de șapte băieți și șapte fete. Aceștia erau închiși în labirintul din care nu mai puteau ieși și sfășiați de Minotaur. Teseu rugă pe părintele său ca să fie trimis și el. Ajuns la Knossos el fu iubit de cătră Ariadna, fiica lui Minos. Aceasta i dădu o sabie și un ghiem de ață. El intră în labirint ; ucise pe Minotaur și apoi, cu ajutorul firului din ghiem, putu ieși afară, împreună cu toți soții săi. La întoarcere, el părăsi pe Ariadna la Naxos ; se opri la Delos, unde aduse un sacrificiu lui Apollon drept mulțemită că i-a scăpat și plecă spre Atena. Dar de bucurie uită să schimbe pânzele cele negre ale corăbiei, cum pusese la cale cu părintele său. Acesta era vecinic pe malul mării așteptând întoarcerea corăbiei. Cum a văzut tot pânzele negre, el s'a aruncat în marea, (Marea Egeă). Acest vas, reparat neconținut, a servit în tot d'auna pentru a se trimite în fie care an o ambasadă ca să sacrifice la Delos. Minos a murit urmărind pe

Daedalos. După ce i-a zidit Labirintul, regele n'a mai voit să i dea drumul pentru ca să nu mai lucreze aiurea. El l'a închis in labirint. Dar marele maistru 'și făcu niște aripi pentru sine și pentru fiul seu. Ele erau lipite cu ceară. Daedalos sbură până in Sicilia; dar fiul seu Icar făcu greșala a sbura prea sus; ceara se topi și el se înecă in marea (Marea Icarică). Minos se luă după el, ajunsse in Sicilia dar 'și găsi aice moartea. Cretenii sei fundară in Sicilia cetatea Minoa; alții mai pe urmă se așezară in Italia Sudică, pe când in Creta se așezau colonii grecești.

i) *Legendele Tebei*. Teba e locul de naștere a lui Dionysos și Heracles. Agenor, nepotul argienei Io a avut trei fii: *Cadmos*, Phoenix și Kilix și o fiică *Europa*. Zeus se aprinse de dragoste pentru Europa și luând forma unui taur, o luă in spate și trecu in Creta. Kilix și Cadmos, trimiși ca să caute pe sora lor, au pierdut nădejdea de a o mai găsi și, fiind că nu se puteau întoarce fără ea, s'au așezat unul in Cilicia și cel alt in Beotia; nepotul lor Thasos s'a oprit in insula cu acelaș nume. Cadmos veni din Fenicia in Tracia și din Tracia la Delfi ca să întrebe oracolul despre sora sa; Zeul i făcu cunoscut să n'o mai caute in zadar, ci să se iea după o vacă și să zidiască o cetate pe locul unde se va opri ea. Vaca se opri la Teba. Aci era o fântână păzită de cătră un balaur cari omoria pe toți cari veniau la apă. Cadmos ucise balaurul și, indemnat de cătră Athene, semănă in pământ dinții animalului. Din acești dinți ieșiră niște oameni inarmați, numiți Sparți, in mijlocul cărora el aruncă pietre. Atunci Sparții se luară la luptă și pieriră toți afară de cinci. După ce s'a spălat de vina aceasta, el a luat in căsătorie pe Harmonia, fiica lui Ares și a Afroditei. Toți zeii veniră la Cadmeia, citadela Tebei, cu prezente bogate. Cele patru fete a lui Cadmos au fost toate vestite. *Ino* a luat in căsătorie pe Athamas. *Semele* fu iubită de Zeus. Ea avu dorința să vadă pe zeu in toată strălucirea sa dar corpul omenesc al fecioarei n'a fost in stare să sufere prezența infricoșată a zeului. Ea muri; dar Zeus i scoase din pantece copilul cu care era însărcinată, l'purtă sub coapsa sa și l'născu la timp; apoi l'prefăcu in ied ca să l'scape de furia Herei și l'dădu Nimfelor ca să l'crească. Acest fiu a fost *Dionysos*. *Autonoe* a fost mama lui *Actaeon*, amic al Diane, dar pedepsit de cătră zeiță pentru că a îndrăznit să o vadă pe când ea se scălda, și pentru că pretindea că e mai bun vânător de cât ea. Zeița l'a transformat in cerb, și el a

fost sfâșiat de cătră propriii sei câni. Pentheu, fiul *Agavei*, s'a opus la introducerea ceremoniilor lui Dionysos. El se duse într'un munte pe când femeile împreună cu Agave, serbau Bacchanalele. Surprins de cătră această trupă în delir, el fu făcut în bucăți. *Amfion*, discipul a lui Hermes, fortifică Teba; el cânta așa de frumos din liră că pietrele singure se așezau și alcătuiau zidul. Cu regele *Laios*, nepot a lui Cadmos, se încep nenorocirile acestei familii. Acestuia i prezisese oracolul cum că va fi ucis de cătră propriul seu fiu. Atunci el 'l luă și 'l expuse pe muntele Citeron. Aice fu găsit de cătră păstorii regelui Polyb de la Corint. *Oedip* a crescut la curtea regelui; dar când s'a făcut mare a aflat că nu e fiu a lui. Atunci el plecă la Delfi ca să consulte oracolul. Într'un drum îngust din munte, el întâlnește pe Laios. Se încep o luptă și regele fu ucis. Pe urmă el scăpă Teba de Sfinx *). Drept mulțemită, locuitorii 'l aleseră rege dându-i în căsătorie pe *Iocasta*, care 'i era mamă. Dar în curînd o mulțime de nenorociri veniră asupra Tebei. **) Oracolul respunse că zeii pedepsesc cetatea pentru că are rege pe un om care a ucis pe tatăl seu și a luat în căsătorie pe mama sa ***). Atunci Iocasta s'a ucis; iar Oedip și a scos

*) *Corul*. Sfinx aripat, născut din pământ și din infernala Echidna, tu ai venit, da, tu ai venit contra fiilor lui Cadmus, aducând cu tine pustierea și desolarea; fecioară cu forme neînțelese, monstru sângeros, cu aripi furioase și ghiare răpitoare. De pe locurile scăldate de apele Dirceei, tu ridicai în aer copii mici, în strigăte selbatice, deslănțuind asupra patriei lor o Furie funestă și dureri sângeroase. Lacom de sânge a fost zeul care te trimise în contra noastră. Țipetele lugubre ale mamelor, vaietele plângătoare ale fecioarelor resunau în case; glasuri dureroase, trist repetate din una în alta, se succedau prin cetate. Dar strigătele și gemetele ajungeau asemenea vuietului de tunete, când fecioara aripată făcuse să dispară vre un om din cetate. (Euripide, *Feniciencele*).

**) «Căci cetatea, cum vezi tu însuși, e de multă vreme bătută de furtuni, și nu mai poate ridica capul mai pre sus de valurile care o ineacă. Roadele pământului pier în germinii lor; copiii în sinul mamei lor. O zeitate înarmată cu focuri, ciurma uricioasă, s'a lasat asupra cetății noastre, pustiind și depopulând cetatea lui Cadmos; negrul Pluton se înbogățește cu gemetele și lacrimile noastre.» (Sofocle, *Oedip Rege*).

***) O spun dar, acel om pe care 'l cauți tu de multă vreme; acel omoritor a lui Laios, pe care 'l urmărești cu amenințările și cu edictele tale, e aici; el trece drept un străin așezat între zidurile noastre; dar va fi recunoscut în curînd ca un copil al Tebei, și nu se

ochii. El părăsi Teba și condus de cătră fiica sa *Antigona* *) a umblat rătăcind prin lume, până ce a murit la Colona în Attica. **) Fiul seu Polynice s'a dus la Adraste regele din Argos; luă în căsătorie pe fiica acestuia și i ceru ajutor în contra patriei sale. Atunci s'a întâmplat expediția *Celor Șapte în contra Tebei*. Resboiul se sfârși prin o luptă între cei doi frați, Eteoclu și Polynice, în care amândoi au ramas morți. ***) Zece ani după aceasta, urmașii Celor Șapte, *Epigoni*, întreprinseră un nou resboiu în contra Tebei. Cetatea a fost cuprinsă și nime n'a mai ramas din familia blestemată a lui Oedip. Cele două impresurări ale Tebei au fost cel mai însemnat eveniment din Grecia legendară; mai puțin însemnat înse de cât resboiul Troiei.

va bucura de această descoperire; căci el vede ziua, și va fi orb; e bogat și va ajunge sărac; și va pleca pe pământul străin, cu un baston în mână ca să i povățuiască pașii sei. Va fi dovedit că el e părinte și tot o dată frate al fiilor sei, fiul și soțul femeiei care l'a născut, barbatul mamei sale și ucigașul părintelui seu.» (Sofocle, *Oedip Rege*).

*) «Așa și cu voi copilelor: cei cari erau datori să aibă grija ce o aveți voi stau leneși acasă, ca niște fete; și voi amândouă împărtașiți în locul lor nefericirile unui părinte nenorocit. Una de când a ieșit din copilărie și de când corpul ei a capatat oare care putere, n'a încetat a rătăci cu mine, nefericita, și povățuește pașii bătrânului; de multe ori a străbătut ea pădurile selbatice, flămândă și cu picioarele goale; adesea ori a suferit ploile și arșițele soarelui; dar ea renunță la avantajele unei vieți sedentare pentru a putea nutri pe părintele seu. Tu, fiica mea, tu ai venit adine-oare, fără știrea Tebanilor, să anunți părintelui tău toate oracolele care i priviau; tu ai fost păzitoarea mea credincioasă, când am fost alungat din patria mea.» (Sofocle, *Oedip la Colona*).

**) «Cum a murit Oedip? eată ceea ce nici un muritor n'ar putea spune, afară de Teseu; căci el n'a fost consumat de săgețile înflăcărâte a lui Jupiter, nici luat de vre-o furtună fără de veste, venită de pe marea; ci vre un trimis al zeilor l'a răpit, sau s'a întredeschis pământul cu bunătate pentru a'l duce fără durere la cei morți: sfârșitul lui n'a fost însoțit de nici un gemăt, de nici o suferință; nici o dată muritor n'a avut un sfârșit mai minunat.» (Sofocle, *Oedip la Colona*).

***) «Eteoclu întrebuintază o stratagemă tesaliană: și dă piciorul stâng înapoi, acoperind propriul seu corp; apoi, înaintând piciorul drept, el implântă sabia în corpul fratelui seu, și i-o înfige până la vertebre. Nenorocitul Polynice cade și curg valuri de sânge.

III. **Espedițiuni întreprinse în comun.**

a) *Espedițiunea Argonauților*. Jason, după ce a primit de la Pelias ordinul ca să i aducă lâna de aur, fu încurajat de cătră oracol ca să chieame în ajutor pe tineritul Greciei întregi : cinci-zeci de viteji de frunte respunseră la chiamarea sa. Pintre ei erau : Heracles, Teseu, Telamon și Peleu, Castor și Pollux, Lynceu, Meleagru, Laerte, Admete. *Argos* fabrică corabia punând la cârmă o bucată din vestitul stejar de la Dodona, care avea darul de a vorbi ; doi profeți 'i însoția în călătorie, iar *Orfeu* li alina oboselile și li împăca certele prin sunetele harpei sale. Ei trecură prin Lemnos, străbătură Helespontul și ajunseră pe țărmurile Propontidei, unde lasară pe Heracles. Trecând în Pontul Euxin, ei apucară pe coasta despre mează-zi și ajunseră în Bithynia unde poetul Phineu fusese orbit de cătră Poseidon, fiind că li aratase drumul spre Colchida. Tot el i învățase cum să treacă pîntre stâncele Simplegade, două stânci care se apropiiau una de alta și se îndepărtau cu atâta repegiune, că era greu chiar și pentru o pasere să treacă pîntre ele. Zeița Athene le ținu un moment nemișcate. După ce au trecut pe lângă Caucas, unde au văzut vulturul care rodea măruntaiele lui Prometheu, ei ajunseră în Colchida și fură bine primiți de cătră regele Aietes. Acesta li puse condițiunea ca să injuge doi tauri cu picioare de aramă, dar a lui Poseidon, care scoteau flacări din nările lor. Here și Afrodita li veni în ajutor. Medea, fiica regelui, se aprinse de dragoste pentru Jason. Ea era fermecătoare. Ea dădu lui Jason o alifie făcută din earba pe care se scurgea sângele lui Prometheu. Uns cu această alifie, Jason deveni invulnerabil. Atunci el puse taurii la jug ; semănă dinții de balaur și, sfătuit de cătră Medea, aruncă în mijlocul oamenilor înarmați, ieșiți din câmpul arat, o piatră mare. Ei au început a se lupta între ei, așa că au putut fi învinși ușor. Cu toate aceste regele refusa a li da lâna de aur ; ba încă plănuise să-i omoare. Atunci Argonauții fugiră într'o noapte cu lâna de

Mândru de victoria de care se crede sigur, rivalul seu și aruncă jos sabia, și se înaintează ca să 'l despoaie, fără a se mai gândi la el. Fatală siguranță ! cu suflul de viață care i mai rămâne, Polynice 'și ridică cu greu sabia pe care o conservase în căderea sa grozavă, și o infige în inima lui Eteoclu : amândoi mușcă pulberea, și cad unul lângă altul lăsând victoria nedecisă.» (Euripide, *Feniciencele*).

aur, luând și pe Medea. Aietes se luă după dănșii cu toată armata sa. Era să-i ajungă, când tot Medea i scăpă. Ea tăiă pe fratele ei și i imprăștie membrele pe marea. Nefericitul părinte căută să strângă rămașițele fiului seu imprăștiate de valurile mării și așa Argonauții scapără. Dar Zeus, infuriat de această ucidere de frate, i osindi să rătăciască multă vreme mai înainte de a ajunge în patria lor. Ei străbătură o mulțime de mări și de fluvii. Au apucat pe Phasis și au ajuns până la marea care incunjură pământul ; au trecut în Nil ; pe urmă au luat corabia în spate au dus-o până la lacul Tritonis în Libya ; apoi trecură în marea Mediterană. Au vizitat în drum pe Circē în insula sa ; apoi Coreyra ; au suferit de o furtună mare lângă insula Thera ; apoi prin Creta și coasta Eubeei au ajuns la Iolcos. Ei consacrară Herei vasul Argo la istmul de Corint. Grecii credeau că găsesc pretutindinea urmele Argonauților. Cu timpul, legenda s'a modificat. Ei au apucat pe Dunărea și apoi prin un braț al fluviului au trecut în marea Adriatică. Alții susțineau că au apucat spre nord pe fluviul Tanais ; că au ajuns în Oceanul de nord ; au trecut în cel Atlantic până la Gades, de unde au intrat în Mediterana pe la Columnele lui Hercule. Așa că n'a ramas nici o parte de lume cunoscută mai pe urmă de cătră marinarii greci, cari să nu fi fost vizitată de cătră vitejii lor strămoși.

b) *Resboiul Troiei.* *Dardanos*, fiul lui Zeus, a fundat o cetate pe muntele Ida. Nepotul seu Tros avu trei fii : Ilos, Assaracos și pe frumosul *Ganymedes*, pe care Zeus l'a luat în cer să-i serviască de paharnic, dând în schimb doi cai nemuritori. Ilos a fundat în câmpia Troiei cetatea sfântă Ilion. Sub mândrul *Laomedon*, fiul lui Ilos, Poseidon și Apollon, intrară în serviciul lui. Cel întâiu construi zidul cetății și cel al doilea păzi turmele salé. Dar el nu voi să li plătiască salariul cuvenit ; pentru care Poseidon 'l pedepsi, trimițind un monstru marin care pustia țara și omoria pe locuitori. Hesionē, fiica regelui, espusă a fi mâncată de cătră monstru, după ordinul oracolului, a fost scapată de cătră Hercule. Pentru a doua oară perfidul rege nu se ținu de cuvînt. El i dădu niște cai muritori în locul celor capatați de la Zeus. Atunci eroul mâniat atacă și cuprinse Troia și ucise pe Laomedon, după aceia puse pe tron pe *Priam*, singurul fiu a lui Laomedon care nu aprobasesc purtarea părintelui seu. Priam avu o mulțime de fii și de fiice de la soția sa *Hecuba* și de la alte femei. Intre acești

fii erau : *Hector, Paris, Creusa, Polyxene* și *Cassandra*. Mai înainte de a naște pe Paris, Hecuba visă că a născut un tăciune aprins ; atunci Priam ordonă să 'l espună pe muntele Ida. Dar Zeii l'au scapat ; și el a crescut frumos, cu un păr minunat, bine proporționat și favorit special al Afroditei. Intr'o zi pe când se preumbla el pe muntele Ida veniră în fața lui cele trei zeițe Hera, Athene și Aphrodita pentru ca să hotărască el cui se cuvine mărul de aur asvirlit în mijlocul lor, la nunta lui Peleu cu zeița Thetis. Mărul fusese dat de cătră Discordie *Celei mai frumoase*. El hotări în favoarea Afroditei. *) În acest timp *Helena* soția lui Menelau regele Spartei era cea mai frumoasă femeie din lume. **) Toți principii greci o ceruseră în căsătorie. Părintele ei hotărise că o va mărita după barbatul ales de ea. Atunci toți pretendenții se invoiră să respecte alegerea Helenei, legându-se să se ridice cu toții în contra aceluia care ar îndrăzni a se atinge de ea. ***) Helena alese pe Menelau cu care trăia liniștită în Sparta. Dar Zeus hotărise în alt mod. Erau prea mulți oameni și el voia un resboiu teribil care să mai imputineze numărul lor. Priam, după stăruința Afroditei, dădu lui Paris o corabie ca să călătorească prin lume, cu

*) *Helena* : «Paris e făcut judecător între cele trei zeițe : Pallas i oferi cucerirea Greciei în fruntea unei armate frigiene ; Hera i promise imperiul Asiei și al Europei dacă va decide în favoarea sa ; Afrodita, în fine, laudând grațiile mele, promise că mă va da lui dacă va capata ea premiul frumuseții.» (Euripide, *Troienele*).

**) Bătrâneța i îndepărtează de pe câmpul de luptă ; dar ei strălucesc prin înțelepciunea vorbelor lor. După cum grierii în fundul pădurei, ascunși în frunzișul unui mare copac, fac să se audă glasul lor delicat : așa bătrânii Troiei stau în virful turnului. La apropierea Helenei, ei schimbă între ei, incetșor, următoarele cuvinte : «Nu i să ne indignăm dacă, pentru așa femeie, Troieni și Greci sufăr cu satornicie nenorociri grozave. Prin fața și prin mersul ei, ea samănă cu zeițele nemuritoare...» (Homer, *Iliada*, III).

***) Helena a avut pretendenți pe cei mai bogați tineri din Grecia. Neînțelegeri grozave aveau să isbucniască între cei cari nu o vor lua. Aceasta incurca foarte mult pe Tyndar părintele ei, care sta la indoială să aleagă. Atunci el concepu ideia de a obliga pe toți rivalii să se lege prin un jurământ mutual, legându-se solemn, prin victime arse, întărind legătura prin imprecățiuni teribile, de a ajuta cu toții pe acela dintre ei care o va lua în căsătorie ; dacă vre un răpitor va veni să o fure din palatul ei violând patul nuptial, a-i face resboiu și a ruina cetatea lui, fie ea greacă sau barbară, cu armele. (Euripide, *Ifigenia la Aulis*).

toată opunerea Cassandrei care era inezestrată cu darul profeției. Paris veni la Sparta, profită de absența lui Menelau care plecase la Creta, și fură pe Helena, împreună cu multe bogății. Menelau se întoarse în patrie, se sfătui cu fratele său *Agamemnon*, regele din Argos, și cu înțeleptul *Nestor* din Pylos. Nestor și Palamede plecară în toată Grecia cerând ajutoare ca să pedepsiască pe îndrăznețul troian care 'și bă-tuse joc de legile ospitalității. Zeițele Athene și Hera luară o parte activă la pregătirile făcute în timp de zece ani.

La *Aulis* în Beotia se strinse o armată de 100,000 de oameni cu 1,200 de vase, oaste în care se aflau o mulțime de eroi între cari, pe lângă cei de mai sus, erau: *Idomeneu* din Creta, *Ulyse* (Odysseos) din Ithaca, *Ajax* fiul lui Oileu din Locrida, *Achille* cu Mirmidonii, *Mi-chaon* și *Podalirios* din Triikka, *Philoctete* din Meliboea, *Ajax* din Salamina, etc. Cei mai însemnați erau Achille și Ulysse; cel întâiu, tânăr născut din o mamă divină, ușor la alergare, selbatic și foarte voinic; cel de al doilea eloquent, *) foarte răbdător, un amestec de curaj și de viclenie. Se făcuse Ulysse nebun ca să nu ica parte în expediție: nu se îndura să se despartă de soția sa *Penelopa* și de fiul său *Telemac*; a fost înse dovedit, fiind că n'a voit să tragă brazda peste corpul fiului său. I spusese înse un gâcitor că va lipsi din patrie timp de două-zeci de ani. Lui Achille i se prevestise că va muri plin de glorie sub zidurile Troiei, care nu va putea fi luată fără el. Cu toate că i se făcuse cunoscut că va trăi mulți ani, dacă va voi să trăiască obscur, el se grăbi a pleca în expediție, împreună cu amicul său *Patroclu*.

Flota grecească stătu multă vreme la *Aulis*, pentru că Diana trimitea vânturi contrarie. Agamemnon fu nevoit să sacrifice pe fiica sa *Ifigenia*. **) Atunci numai au putut Grecii ajunge în Asia. Troienii

*) «Dar când înțeleptul Ulysse se ridica, lasa ochii în jos, ficsați la pământ, neplecându-și sceptrul nici înainte nici înapoi, stând nemișcat ca un tânăr neesperimentat; ar fi zis cineva că e un om tulburat de mânie, și chiar afară din sine; dar în curînd glasul lui mare ieșia din sinu-i puternic, și cuvintele lui ieșiau repezi ca un uragan de omăt. Atunci nici un muritor nu ar fi îndrăznit să se măsoare cu el, și noi nu mai eram surprinși că ni se părea atât de frumos.» (Homer, *Iliada*, III).

**) «Capii armatei, în turbarea lor resboinică, nu au fost indușoși nici prin tinereta fecioarei, nici prin plângerea, rugăciunile ce le adresa ea părintelui său. El însuși, după invocarea sfântă, părintele

refusară să predea pe Helena. Dar și ei făcuseră apel la vecinii lor din Asia Mică și din Tracia. Sub steagurile lui Priam se luptau : *Enea* cu Dardanii, *Sarpedon* cu Lycienii, etc. Două-zeci și trei de cetăți din Asia au fost cuprinse de cătră Greci. *Palamede* care inventase literile, fu ucis prin intrigile lui Ulysse. Resbôiful ținea de nouă ani *) când se născu ceartă între Achille și Agamemnon. Achille refuză a continua lupta. Atunci Troienii sunt învingători. Hector ajunsese a pune foc vaselor dușmane. Grecii desperați roagă pe Achille să permită cel puțin Mirmidonilor cu Patroclu să iea parte la luptă. El se invoiește. Dar când Patroclu este ucis, infuriatul Achille se repede asupra Troienilor, îi zdrobește; ucide pe Hector **) și i poartă cadavrul în jurul cetă-

chiar, ordonă servitorilor sacrificiului de a o lua ca pe o capră, a o depune pe altar înfășurată în vâlul ei, cu capul lasat în jos. Prin ordinul lui, se închide gura victimei : un căluș oprește țipetele ei, blestemele ce aruncă ea în contra familiei sale ; sângele ei curge și roșește pământul ; privirile ei pătrund de milă sufletul sacrificatorilor. Ea e frumoasă ca în picturi. S'ar zice că are să mai vorbiască încă. Ar crede cineva că e în zilele când ea cânta la splendidele ospete ale părintelui seu, când vocea fecioarei fără pată încânta existența norocită a lui Agamemnon.» (Eschyle, *Agamemnon*).

*) «Indată ce prea fericii nemuritori au împins pe cele două armate una contra alteia și au adus între ei pe funesta Discordie, Jupiter din înălțimea tronului seu, aruncă trăsnetul seu, și Neptun face să se cutremure întinsul pământ. El sguduie de o dată naltele virfuri ale munților ; pe Ida de la virf până în temelie ; pe cetatea Troienilor, și vasele Grecilor. Regele morților, Pluton, în locuințele sale subterane, e lovit de groază ; el sare de pe tron scoțind un strigăt de frică ; se teme ca loviturile groznice a lui Neptun să nu întredeschidă pământul, și să nu arate oamenilor și nemuritorilor locuințele întunecoase, infricoșate, de care se spăimântă chiar și zeii. (Homer, *Iliada* XX).

**) El zice, și 'și scoate lunga și tăietoarea sabie atârnată la coapsă, se întepenește sub armele sale și se aruncă asupra lui Achille. Ast-fel vulturul cu sborul măreț, pîntre nourii întunecoși, se pogoară pe câmpie pentru a lua un miel fraged sau un iepure fricos : așa Hector se aruncă cu sabia în mână. Achille, și el, se asvirle. Cu sufletul plin de o furie selbatică, cu pieptul coperit de scutul seu minunat, el scutură pe cap casca lui cu patru conuri, și face să fluture coama deasă de aur pe care a pus'o Vulcan prin prejurul crestei. După cum în noaptea întunecoasă, Hesperos, cea mai frumoasă dintre stelele care umblă pe cer, întrece în strălucire pe toate cele alte stele : așa strălucește ascuțita armă pe care Achille o mînuiește cu dreapta sa, cu gând reu asupra lui Hector, ochind pe frumosul lui corp locul pe

ții. *) In zadar alergară în ajutorul Troienilor Amazoanele cu regina lor Penthesilea și Ethiopii sub Memnon, fiul Aurorei. Vitejia lui Achille i sdrobi; dar și el fu ucis prin o săgeată a lui Paris îndreptată de către Apollon. Corpul seu a fost luat de cătră mama sa. Armătura lui fu disputată între Ulysse și Ajax. Acesta inebuni când văzu că ea se dă lui Ullyse, și văzind că în nebunia sa a atacat o turmă de oi, crezând că sunt Greci, s'a ucis singur. Atunci Ulysse află că Troia nuse va putea lua dacă nu va fi față Philoctete, care avea armele lui Hercule și Neoptolem, fiul lui Achille. Philoctete fusese mușcat de un șerpe; rana se cangrenisise și fusese părăsit în insula Lemnos din cauza infecțiunii ranei. Zece ani petrecuse el acolo, dar avea arcul lui Hercule și săgețile care nu dădeau greș. El fu adus în tabăra greacă și vindecat de Machaon. El ucise pe Paris. Fiul lui Achille veni de asemenea. El fu vrednic de părintele seu ilustru, întrecându'l chiar în eloquență și bun simț. Ulysse fură în curând Palladiul Troiei și inventă ultima stratagemă. Se construi un cal de lemn, în care puteau încăpea o sută de oameni. Cei mai aleși dintre eroii Greci intrară în cal, pe când flota pleca pe marea. Troienii ies din cetate; admiră calul, darul lăsat lui Poseidon, și unii sunt de părere a'l duce în cetate, pentru a rămânea ca un monument amintitor de acest mare resboiu; pe când alții erau de ideie a'l nimici. *Laocoon*, preut a lui Poseidon, lovi cu bățul în cal pentru a vedea dacă e deșert; dar, în acel minut, doi șerpi mari ieșiră din marea, se incolătăciră în jurul lui Laocoon

unde ar fi de rănit, căci e pretutindinea coperit cu armele de aramă, de care a despoiat pe Patroclu după ce l'a ucis. El vede în fine gât-lejul descoperit, în locul unde clavicula separă gâtul de spate și unde încetarea vieții e mai grabnică. Divinul Achille îndreptă într'acolo sulița sa; ascuțișul se înfige în gâtul delicat; dar nu taie conductele glasului, și permite invinsului a răspunde la cuvintele superbe ale invingătorului. (Homer, *Iliada*, XXII).

**) Zice, și, pregătind eroului batjocuri crude, el i străpunge mușchii celor două picioare, de la virf până la călcăie, petrece prin ei niște curele, și le leagă de car, lăsând să se târăe capul; pe urmă, el se suie în car, pune în el armele nobile pe care le a luat, și îndeamnă pe cursieri, plini și ei de ardoare. Hector e târât, ridicând un mare colb în urma sa. Perii sei negri sunt în desordine; și capul seu, oare când plin de grație, brăzdează pulberea, acum când Jupiter l' părăsește pe câmpurile părințești, lăsat în batjocurile dușmanilor sei. (Homer, *Iliada*, XXII).

și acelor doi fii ai zei și îi striviră. Acest semn divin și sfaturile trădătorului Sinon făcură pe Troieni să dărâme o parte din zid pentru ca să transporte calul fatal în cetate. Pe când Troienii petreceau plini de o bucurie nebună, Sinon dădu semnal flotei; vitejii ieșiră din cal și Troia, atacată pe din lăuntru și pe din afară, fu cuprinsă, pustiată și arsă. Priam fu ucis; fiul lui Hector de asemenea; Polixena fu junghiată pe mormântul lui Achille; Cassandra fu dată în robie lui Agamemnon; Andromaca lui Neoptolem; iar Helena se împacă cu Menelau și trăi multă vreme la Sparta, trecând, după moarte, în numărul zeilor. Poetul Lycophron a fost orbit de cătră zei pentru că și a permis să vorbiască cu puțin respect de ea.

Așa s'a sfârșit acest război în care s'au luptat chiar și zeii. *)

Dar șefii greci nu onorase și nici nu lasase în picioare altarele zeilor, la luarea Troiei. Zeii aveau să-și respune. Unia ca Nestor, Diomedea, Neoptolem, Idomeneu și Philoctete s'au întors în patrie. Agamemnon ajunsese la Argos dar fu ucis de cătră soția sa Clytemnestra care trăia de mai mulți ani cu Egyst. Moartea lui a fost resbunată de cătră fiul său *Oreste* care i ucise pe amândoi. Furiile resbunătoare **)

*) «Pentru ce, căția nerușinată, pentru ce ai chemat pe Discordia printre zei? Ai o îndrăznială fără saț, și inima ta e inflată de mândrie. Ți aduci aminte de când ai întetit pe Diomedea să dea cu sulita în mine? Tu îi îndreptai brațul lui, tu mi-ai rănit corpul meu divin. Nădăjduesc că vei plăti îndată reul ce mi-ai făcut.» Zice și lovește Egida, armă grozavă care ar rezista și fulgerului lui Jupiter. Sângerosul Marte o lovește cu marea lui sulită. Zeița dă înapoi, și cu puternica ei mână, smulge de pe câmpie o piatră enormă, pe care o puseseră odinioară oamenii ca semn de hotar; ea o aruncă, și atinge la gât pe zeul războiului ai căruia genunchi slăbesc; el cade și acopere șapte plethre; părul lui se împle de pulbere. Lângă el, armele lui cad cu sunet. (Homer, *Iliada*, XXI).

**) *Electra*. Vai! fratele meu, ochii tăi se tulbură; de odată te au cuprins din nou furiile, tu care adineoare erai cu atâta bun simț.

Oreste. Mamă, te conjur, nu întărta în contra mea fetele acestea cu ochiul sângerând, cu părul împletit cu șerpi. Eată-le, eată! se aruncă asupra mea!

Electra. Nenorocitul, stăi liniștit pe patul tău; pentru că nu vezi nimic din ceia ce ți se pare că vezi așa de bine.

Oreste. O Phoebus! au să mă jertfiască, aceste preutese ale infernului, aceste zeități infricoșate, cu fața de câne și cu căutături terribile.

Electra. Nu, nu am să te las; am să te string în brațele mele; am să ți liniștesc furiile.

au urmărit pe Oreste pentru uciderea mamei sale *) și chinurile lui s'au sfârșit numai când *Areopagul* din Atena, în care a votat și zeita Athene, l'a iertat **). Unele tradițiuni grecești spuneau că eroii greci, la întoarcere, s'au oprit în diferite locuri, formând așezări nouă. Unia au pierit pe drum ***). Ulysse contribuise mai mult decât toți la cuprinderea Troiei; asupra lui s'a revarsat mai mult mânia Afroditei. Cu toată protecția Athenei, el a răătăcit în timp de zece ani ****); a vorbit cu umbrele Preaferițiilor în câmpiile Elizee; a fost în insula Circeei, unde tovarășii sei au fost prefăcuți în porci; corăbiile

Oreste. Lasă mă, Furie nemilostivă, care mă apuci de mijlocul corpului ca să mă arunci în Tartar. (Euripide, *Oreste*).

*) «Nu, nu; s'a dat sentința. Sângele de mamă, vărsat pe pământ, nu se mai rescumpără: ceea ce a băut odată pământul nu mai dă înapoi. Tu trebuie să dai sânge pentru acel sânge; trebuie ca corpul tău viu să-mi stîmpere setea; trebuie să-mi o alin multă vreme în băutura roșie și amară. Apoi, consumat de o moarte înceată, te voi țiri în infernuri. Acolo, vei suferi tu pedeapsa paricizilor; acolo vei vedea pe alți muritori vinovați ca și tine; pe toți cei cari nu au respectat pe zei, sau pe oaspeți, sau pe rudele lor, i vei vedea pedepsiți, pe fie-care cu pedeapsa vrednică de crima sa». (Eschyle, *Eumenidele*).

***) «Când am ajuns pe collina lui Marte și am venit înaintea judecătii, mă pusei pe un scaun, și cea mai bătrână dintre Furiu luă pe cel alt; Apollon, ascultând și răspunzând la acuzația de paricid, mă scapă prin mărturia lui. Pallas numără voturile cu propriile sale mâni; ele erau egale, și am ieșit absolvit de această acuzație capitală». (Euripide, *Ifigenia în Taurida*).

****) Neptun l'impinse spre stâncele nemărginite ale Gyrilor și l' scăpă de furia valurilor; ar fi scapat el atunci cu toată ura Minervei dacă nu ar fi pronunțat o vorbă superbă, cea ce a fost o mare greșală. «Da, strigă el, în ciuda zeilor, am scapat de întinsul abis al mării». Dar Neptun a auzit această vorbă îndrăzneată. Indată el iea cu puternica lui mână infricoșatul seu trident; lovește pe una din Gyri și o întredeschide. O parte rămâne în picioare; ceia altă, aceia pe care Ajax, după ce s'a pus pe ea, a făcut o mare greșală, se surpă, și l' duce sub valuri. (Homer, *Odisea*, IV).

*****) *Cassandra*.... Nenorocitul Ulysse! el nu prevede toate relele care l' așteaptă; ale mele și ale Frigienilor i vor părea mici în comparație! După zece ani de muncă, pe lângă cei petrecuți în jurul Troiei, el se va întoarce singur în patrie, dacă va scăpa de flux și reflux, în o strimtoare de stânci unde locuiește teribila Charibda; de selbatele Cyclop care se hrănește cu cărnuri crude; de fermecătoarea Circe care preface pe oameni în porci; de naufragiile mării furtunoase; de

s'au sdrobit între Scylla și Charybde (*) și a căzut în mâna cyclopului Polyphem care a mâncat mai pe toți soții sei ; a petrecut multă vreme cu zeița Calypso și, după multe nenorociri, a ajuns în patria sa. Soția sa Penelopa i rămăsese credincioasă. Strînsă de cătră o mulțime de pretendenți, ea i tot amăna sub cuvânt că trebuie să țese o pînză pe care să o pună pe fața socrului seu, bătrînul Laerte, cînd va muri. Noaptea ea desfăcea tot ceia ce lucra ziua ; în timpul acesta pretendenții trăiau pe socoteala averilor lui Ulysse. Reintrat în patrie, eroul ucise pe pretendenți și trăi fericit cu credincioasa sa soție.

Cu resboiul Troei s'au sfîrșit timpurile eroice.

fructul amăgitor numit lotos și de boii sacri ai soarelui cari 'l vor umplea de groază ; și, ca să sfîrșesc într'un cuvînt, el se va pogorî viu în imperiul morților și nu va scapa de primejdiile mării de cît pentru a-și regăsi casa sa în prada a o mulțime de nenorociri». (Euripide, *Troienele*).

(*) Noi intrăm tremurînd în grozava strîmtoare ; de o parte se înalță Scylla, și de ceia altă, divina Charybda înghite cu un sgomot teribil valurile undei amare. Cînd le varsă, apa clocotește mugind ca un vas deasupra unui jaratic, și spuma înflată cade asupra celor două stînci. Cînd le absoarbe, ea pare agitată pînă în mărunțiile sale ; stîncă de prin prejur resună ca trăsnetul, și pămîntul întredeschis lasă a se vedea în sinul seu un năsip de o culoare întunecată. Groaza palidă cuprinse pe tovarășii mei ; toate privirile noastre sunt îndreptate spre Charybda, și de la ea așteptăm cu frică pierderea noastră. Cu toate aceste, Scylla smulge de pe corabie pe șese soți ai noștri, cei mai viteji, cei mai robuști. (Homer, *Odysea*, XII).

ISTORIA GRECILOR

I. GRECIA PRIMITIVĂ

§ 1. Origina și începuturile poporului grecesc

Grecii fac parte din marea familie a popoarelor Arice. Cu toate că sunt învățați cari susțin că leagănul acestei familii este în Europa, opinia generală este că podișul Pamir, în centrul Asiei, este locul în care s'au ivit aceste popoare. De aici au apucat spre sud-est, spre sud și spre sud-vest, deosebitele ramure care, cu timpul, au format popoare deosebite. Unul din aceste popoare este și cel grec. Prin urmare credința Grecilor că ei sunt născuți în Grecia, că sunt autochtoni pe pământul grecesc, este o părere greșită. Ei au pornit din centrul Asiei, împreună cu frații lor cari au format grupul Italoților și au ajuns în Asia Mică. Aice s'au despărțit în trei ramuri deosebite. O parte au rămas în interiorul peninsulei, în țara numită mai pe urmă Frigia; a doua parte s'a așezat pe coastele Asiei Mici și în insulele din Marea lui Egeu; iar cei alți au trecut Hellespontul și au trăit multă vreme în jurul muntelui Olymp, unde și-au creat o cultură a lor proprie. Este peste puțință a se determina timpul când s'a făcut această strămutare de popoare, dar, de sigur, aceasta s'a întâmplat înainte de anul 2000 a. Chr.

În aceste timpuri îndepărtate, Grecia era locuită de câțra oameni de altă rasă, cari trăiau într'o stare completă de bărbărie. Cercetările arheologice dovedesc că acești oameni erau în epoca de piatră,

trăiau prin peșteri, umblau goli și întrebuințau arme de piatră. Grecii păstrau amintirea acestor popoare. Despre acești oameni vorbește poetul Eschyle când (in *Prometheu înlănțuit*) zice : «La început oamenii aveau ochi și nu vedeau, urechi și nu auziau. Timp de mii de ani, totul remase pentru ei confus și incurcat ; erau ca niște fantome care flutură prin visurile noastre. Nu aveau nici case de cărămizi deschise la soare, nici legături de lemn; drept adăpost, niște tainițe, in care ca furnica cu corpul lungăreț, ei lunecau in fundul peșterilor intunecoase». Povestirile despre Cyclopi sunt de asemenea amintirea vechii epoce de selbătăcie ; după cum legenda despre «Atlantida», un continent care s'a prăbușit in Oceanul Atlantic, ni arată puterea cu care s'a pastrat, până in timpurile istorice, amintirea revoluțiunilor geologice care au schimbat fața pământului.)

După aceste popoare primitive, Grecii susțineau că țara lor a fost locuită de cătră *Pelasgi*. In știință este și astăzi discuțiune asupra acestui popor. S'au scris nenumărate opere asupra originei sale. Unii istorici susțin că ei nici nu fac parte din ramura indo-europeană, ci că ar fi Semiți ; dar părerea generală este că ei au fost înrudiți cu Grecii, despărțiți de frații lor numai prin un grad de cultură mai inapoiat ; sunt frați cari au apucat mai inainte și s'au pogorât spre sud ; cu o muncă supra omenească ei au secat mlaștinile, au curățit păduri, au distrus fiarele selbatice și au intemeiat cele întâi cetăți întărite. Dar, ocupați in timp de mai multe viacuri cu aceste lucrări colosale, ei au ramas in urma fraților lor, cari venisera in contact cu popoare mai civilizate și erau mai inaintați. De aici și enorma deosebire între Pelasgi și *Heleni*. Dar și Grecii însăși admiteau inruidirea cu Pelasgii. Oracolul lui Zeus de la Dodona din Epir, intemeiat de cătră Pelasgi, a fost onorat in tot deauna de cătră Greci. Mai mult încă : teritorul din jurul Dodonei este prima regiune care s'a numit Hellada. Adorarea lui Zeus pe înălțimi, cum a fost cultul lui Zeus Lykaeus din Arcadia, cult pur, fără temple, fără imagine sau statuie, e de asemenea intemeiat de cătră Pelasgi. Principalii istorici greci i consideră ca frați cu Grecii. Achille, in Homer, adresață rugăciuni lui «Zeus Pelasgie». Ș'apoi Grecii erau așa de mândri de puritatea sângelui că n'au admis nici odată ca in țara lor să se fi așezat străini. O singură familie străină a îndrăznit a se așeza pe pământul grecesc, Cadmus in Beoția, dar zeii au urmărit cu o furie ne-

impăcată pe acești îndrăzneți și i au esterminat cu desăvârșire. Ceia ce nu spune tradiția despre Pelasgi.

Prin urmare, până când se va dovedi contrariul, se poate afirma că Pelasgii sunt de aceeași origină cu Helenii. Ei s'au imprăștiat asupra Greciei întregi, purtând deosebite numiri ca : *Lapithi, Cranei, Dryopi*, etc. Fără atingere cu alte popoare, ei și a creat o civilizațiune a lor proprie. Săpăturile moderne ni dau o idee de gradul lor de cultură. In insula *Santorin* de astăzi, un cataclism grozav a prăbușit o parte din insulă cu patru sute de metri și a ridicat pe ceialaltă cu opt sute; prin urmare suprafața de odinioară a insulei s'a acoperit de odată. Făcându-se aici săpături s'au găsit vase cu orz carbonizat, paie tăiete pentru oi și capre, vase cu desemnuri și figuri care arată gust de ornamentare geometrică, vase pe care erau desemnate flori; măsuri și greutăți făcute din lavă; arme și instrumente de piatră, etc. Cataclismul s'a întâmplat pe la 2000 a. Chr.; prin urmare urmele găsite sunt ale civilizației din acele vremi. Civilizație grosolană, dar proprie Greciei, fiind că nu sunt de feliu urme de asemănări sau imitare a celei orientale.

Când au început Grecii a'și scrie istoria lor, ei s'au găsit față cu două lucruri care nu se puteau nega: 1) Amintirea, nesupusă îndoielei, că in Grecia au venit coloni din Asia și din Egipt; 2) asemănare între limba și moravurile lor cu ale popoarelor de pe țărmurile Asiei Mici: Ionia, Frigia, Caria, etc. Față cu aceste fapte positive, cei întâi istorici greci s'au văzut foarte incurcați. Ei nu puteau admite că Grecii ar fi locuit vre odinioară in alte țeri afară de Hellada; mândria lor națională și dragostea nemărginită pentru pământul țerei lor i opropria a avea o asemenea părere; pe de altă parte, ei nu puteau primi de asemenea ca străinii să fi contribuit la nașterea poporului grecesc. Pentru ca să iasă din această incurcătură, s'au fabricat legende după care Carienii, Frigienii și Ionienii au emigrat din Grecia in Asia; iar Pelops din Frigia, Ceerops și Danaus din Egipt, au venit in adevăr in Grecia, dar ei erau Greci din Europa prin Io și alte figuri mytologice. Cu asemenea espicare, Barbarii rămăneau stăpâni peste Asia și Egipt; dar Grecia ajungea centrul pământului, locul de unde Helenismul a radiat in toate părțile. Astfel s'au format legendele. Vom vedea cum se espică ele.

Pentru acuma ne mulțemim a constata următoarele :

a). Pelasgii, inaintașii Helenilor, s'au pogorât în Grecia și au umplut și insulele ;

b). O ramură a Helenilor stă în munții Greciei de nord. Aceștia au să fie numiți *Dorieni*.

c). Pe coastele Asiei Mici sunt așezați Grecii cari se vor numi *Ionieni*.

Vechia așezare din jurul Olympului a fost părăsită. Cu toate acestea tradițiunea grecească ținea minte că aici au fost începuturile culturii lor. Muntele Olymp este locuința zeilor și cei întâi poeți ai lor : Orfeu, Lynos, Museu, etc. au trăit la nord. Aceasta însemnă că în timpurile ante-istorice Tracia sudică a fost centrul culturii grecești.

§ 2. Influența Fenicienilor.

Grecii au venit din Asia cu un capital bogat de cunoștinți. Familia era puternic constituită și întemeiată pe monogamie ; aveau o organizațiune de stat : rege, consiliu al celor mai cuminți din seminție ; aveau cetăți ; cunoșteau arta războiului, lucrau metalele ; aveau începuturi serioase de agricultură și aveau în limba lor transparentă și mlădioasă un element puternic de cultură. Cu toate acestea, lași în voia lor, ei ar fi ajuns foarte târziu la gradul de strălucire, la care au ajuns cu timpul. Era de nevoie ca poporul grec să intre în contact cu civilizația popoarelor orientale și a avut noroc de *Fenicieni*.

Acest popor se așezase pe țărmurile răsăritene ale Mediteranei pe fâșia de pământ care se întinde între marea și muntele Lyban. De prinși din o anticitate îndepărtată cu arta navigațiunii ; foarte industrioși ; Fenicienii sunt cel întâiu popor care a îndrăznit a naviga pe marea Mediterană. Ei călătoriau pentru interesele lor comerciale. Li trebuia să găsiască popoare cărora să li desfacă produsele industriei lor ; aveau nevoie de lemn de construcțiune ; și mai cu samă, li trebuia scoica din care estrăgeau culoarea roșie, cu care boiau purpura, și costorul care, amestecat cu aramă, dădea *bronzul*, metal necesar industriei feniciene. Pentru toate aceste motive ei sunt nevoiți a cerceta insulele din marea lui Egeu, țărmurile mării Negre, coastele Greciei și, mai pe urmă, întreg basenul mării Mediterane. În Archipelag ei găsiu scoica de purpură ; în insula Paros se afla marmură vestită ; Thasos și coastele Traciei aveau mine de aur și pădurile vir-

gine ale Greciei li oferiau lemn minunat de construcțiune. La început, ei se mărginesc a schimba cu indigenii produsele lor ; cu timpul inse ei încep a'și crea locuințe fixe, un fel de comptuare care erau puse sub protecțiunea zeului Melkarth, *Makar* al Grecilor, zeul păcii, *Salamis*. De la Cypru, prima lor cucerire, Fenicienii ajung la Rodos; pe urmă se înaintează spre sud cătră Creta sau spre nord până la Caucas (Colchida) ; dar relațiunile lor cele mai primitive sunt cu Grecii din Asia Mică. Fenicienii vorbiau limba semitică, cu totul deosebită de limba grecească. Li era imposibil a se înțelege cu popoarele grecești și, de sigur, la început comerțul lor consta mai mult în piraterie. Numele de *Sidonian* a ramas în limba greacă sinonim cu *neguțitor*, dar și *înșelător*. Cu timpul, pe țărmul Asiei Mici s'au format niște populațiuni micste, amestec de Semiți și Indo-Europeieni, care au servit multă vreme ca intermediari între Greci și Fenicieni; popoare care au dispărut din istorie, dar care au adus serviciile ne mai spuse Europei; pentru că numai mulțemită lor acest continent a putut ieși din bărbărie. Aceste popoare se numeau *Lelegi*, *Carieni*, etc., Greci de pe coastele Asiei care și-au însușit o parte din civilizațiunea feniciană.

Influența Fenicienilor a fost foarte mare. În toate părțile Greciei găsim o mulțime de localități cu numele de Heraclea, Macaria, Salamina sau Phoenike. Toate aceste numiri geografice ni arată că sunt vechi așezări feniciene. De la acești mijlocitori ai civilizațiunei orientale au învățat Grecii a exploata minele de aramă, argint și fier ; de la dânsii au luat ei numerile, măsurile, pondurile și o mulțime de invențiuni orientale. Mulțemită lor, Grecia începe a avea drumuri, porturi ; ei au introdus cultura smochinului, maslinului, viei, etc. În sfârșit, instrumentul puternic de cultură, *Scrierea*, este de asemenea împrumutată de la ei, pentru că *Alfabetul* este o invențiune a Fenicienilor. Tot lor li datoresc Grecii și introducerea statuielor în cultul zeilor. Fie-care corabie feniciană având în frunte o mică statuie a Astartei, Grecii și-au inchipuit foarte natural că puterea și bogăția acestui popor, norocul seu pe marea, atârnă de la acea statuă ; de aci dorința de a i imita, pentru ca să atragă binecuvântarea zeilor și asupra lor. Multe din elementele religiunei grecești sunt de asemenea împrumuturi de la Fenicieni. În fine, Fenicianul Cadmus a fundat cetatea Teba.

Dar influența Fenicienilor a fost și mai mare asupra Grecilor din Asia. Cu timpul, și prin mijlocirea popoarelor amestecate care se for-

măseră aici, Grecii încep a se ocupa cu navigațiunea : construiesc corăbii, introduc pânzele, se orientează după stele în călătoria pe marea și ajung așa de puternici că isgonesc pe Fenicieni de pe coastele Asiei Mici, rămânând aceștia stăpâni numai pe marea Neagră, unde Phineu (adică Fenicienii) știe, numai el, drumul către Colchida. Prin urmare, după Fenicieni, Grecii de pe coastele Asiei Mici, au supremația maritimă în Archipelag. Aceasta înainte de anul 1500 a. Chr. Pe aceste timpuri Egiptul strălucea în lume prin bogățiile sale ; drept care și era ținta către care se îndreptau cu lăcomie toate privirile popoarelor sărace și aproape selbatice de prin prejur. Prin viacul XVI se făcu o mare invasiune asupra Egiptului. Monumentele egiptene ni vorbesc despre invasiunile care s'au repetat în curs de mai bine de două viacuri. Printre popoarele care năvăliau erau ; *Dardani, Licieni, Mysi, Maeoni, Teucri, Tyrheni, Achei*, etc. Adică, pe acele vremi, aceste popoare erau destul de îndrăznețe pentru a întreprinde un război în contra Egiptului, cu intenția de a se așeza în această frumoasă și bogată țară. N'au isbutit în întreprinderea lor. Egiptul slăbise, în adevăr, dar tot era destul de puternic pentru a zdrobi pe acești îndrăzneți. Unia au capatat voie a se așeza în Egipt; dar cei mai mulți au fost nevoiți să-și caute aiurea o patrie; pentru că, cum se întâmplă cu invasiunile barbare, când un popor și-a părăsit patria pentru a se așeza aiurea, zece altele sunt gata a i lua locul, și i este aproape imposibil a și le mai lua înapoi. Astfel, după anul 1500, o mulțime de Greci din Asia au fost nevoiți să intre în relațiune cu frații lor din Europa și să se așeze aici. Se înțelege însă că era o deosebire între cele două ramure. Cei din Asia sunt mult mai înaintați în cultură ; sunt superiori în armătură ; au o organizare de stat mai solidă ; într'un cuvânt sunt vrednici a stăpâni ; pe când frații lor sunt mult mai slabi, mai înapoiți și pot fi supuși foarte ușor. Are dreptate dar legenda greacă când ni spune că Pelops a venit din Frigia, Cecrops și Danau din Egipt, etc.

Dar am face mare greșală dacă am zice că ei au fost Frigieni sau Egipteni. Ei sunt Greci din Asia ; pentru aceasta Helenii nu se feriau de ei ; i cântau în poeziile lor și se mândriau cu faptele lor strălucite. Legendele au totdeauna un fond de adevăr ; dacă se falsifică mai pe urmă acest adevăr, vina nu este a poporului naiv care le a creat, ci a scriitorilor cari le au amplificat și, mai cu samă, a

acelor cari au căutat să le interpreteze. Legende le spun două lucruri : a) că în afară de Grecia este o lume esternă : Creta, Syria, Fenicia, Troada, Frigia, Egiptul, etc. b) că lumea grecească e intrudită cu acea lume esternă prin coloni orientali veniți în Grecia. Aceasta e adevărat ; de cât numai să știm bine că acești coloni sunt veniți dintr'un orient grecesc, unde rasa ionică și asimilase civilizația orientală. Sunt numiți Frigieni ori Egipteni numai pentru că trăiseră în Frigia ori în Egipt.

Acești Greci amestecați sau Greci curați, veniți din orient, se așază pe coastele Helladei. Astfel găsim Lelegi în Lycia, Troada, Caria ; dar și în Mesenia, Laconia, Elida și Megara. Popoare de pe coasta apusă și din Epir sunt frați cu Lelegii. Oracolul lui Apollon vorbea în limba carică ; multe familii din Atena erau de origine cariană. Popor foarte îndrăznet, marinari iscusiți și pirai de frunte, Carienii au dispărut fără să aibă istorie ; dar ei au dat Europeilor armătura : scut, cască de aramă, etc. Mai toate cetățile importante ale Grecilor sunt întemeiate pe ținutul resăritean ; și mai toate legendele se îndreptază spre coastele Asiei, de unde au venit *Zei* și *Eroii*.

În adevăr, religiunea primitivă a Pelasgilor era foarte simplă. Ei adorau pe *Zeus* suprem, fără imagine materială și fără templu. Înălțimile erau templele lui, ridicate de cătră natura însăși. Cerul, etherul, locuința luminoasă a celui nevăzut, cerul care vede toate și de unde ni vin toate bunurile : lumina și căldura, ploaia, etc. eată *Zeus*, divinitatea primitivă și cea mai însemnată a Grecilor. *Zeus* părintele oamenilor și al zeilor, era Cerul ; după cum atmosfera, de multe ori încărcată de nouri, locul unde se întâmplă o mulțime de fenomene spăimântătoare, e *Hera* soția sfădăcioasă a lui *Zeus* ; după cum focul divin, inteligența, fiica născută din capul lui *Jupiter*, *Pallas Athene*, e zeitatea artelor dar și a războiului, deosebită de bătaiosul *Ares*, războiul brutal, zeul care știe numai a zdrobi. *Zeus* din Arcadia, necorporal, neaccessibil, strălucește cu o strălucire divină pe vârful păduros al muntelui Lyceu. Dar această religiune nu era de ajuns. Orisonul grec se mai lărgește ; are nevoie de mai mulți zei ; la idei și necesități nouă și zei noi. Cei vechi puteau fi de ajuns pentru un popor agricultor și păstor ; dar pentru nouele nevoi, pentru navigație, pentru plăcerile, consecvență a unei stări de lucruri mai cultă, trebuiau alți zei. Grecii i-au împrumutat de la străini.

Ei imprumută de la Fenicieni cultul «Zeului păcei» Baal Salam; imitează statuiele și fac cele întâi statuie, Xoana; ieau cultul zeiței principale a Sidonienilor, *Astarte*, care va avea centrul cultului seu, sub nume de *Afrodita*, tocmai în localitățile unde Fenicienii și aveau principalele lor așezări: Cypru, Cythera, Cranae. Pe când Afrodita «născută din spuma mării» se introducea pe marea, pe uscat intra în lumea greacă *Mylita* din Babylona, Rhea Cibela, Artemis, simbolul fecundității nesecate a naturei. Dar sub influința geniului cumpătat și pur al Grecilor, aceste divinități pierdură impuritatea orientală. Mai pe urmă se introduce, prin Tyrieni, cultul zeului *Melkarth*, Makar, Heracles al Grecilor «călătorul fără repaos» care găsește purpura; călătorește pe o cupă; care a construit iezeturi; a făcut cele întâi drumuri. Pe lângă zeități străine, Grecii și-au creat zei noi, proprii ai lor. Între aceștia este *Poseidon*, zeu al mărilor, adorat pe țărmuri, cu un caracter selbatic ca și elementul peste care stăpânește, cu sacrificii umane, de cai, etc., incunjurat de genii reu făcătoare. Unele divinități nu s'au putut introduce fără rezistență. Ast-fel cultul lui *Dyonisos* cu orgiile sale orientale, cultul *Artemisei* cu preutesele sale inarmate, au pătruns în Grecia, dar numai cu mare greutate. Geniul grecesc simția repulsiune pentru asemenea culturi desfrânate sau selbatic. Un zeu care a avut mare influință asupra desvătărei ulterioare a Grecilor a fost *Apollon*. Și el a venit pe marea, incunjurat de un cortegiu de delfini; dar selbatic la început, în pădurile din Cypru și la Magneti, el ajunge *Apollon Pythiul*, la Delfi, moderator al statelor, focar de lumină și de justiție, centrul intelectual al întregii lumi helenice. Cultul seu însemnă: drumuri și ziduri care se construiesc; deosebirea între sacru și profan; cântece din instrumente; profeti; posibilitatea de a se ierta pacatele; slăbirea puterii Furiilor.

Prin urmăre, înainte de anul o miie a. Chr.

- 1). Lumea greacă este inițiată la cultura orientală; ea începe a fi stăpână în patria sa;
- 2). Sunt legături continue între cele două țărmuri ale mării lui Egeu.
- 3). Religiunea greacă s'a complectat cu toate elementele necesare. Putea începe *Istoria Grecilor*.

§ 3. Cele întâi state grecești.

Așezarea Grecilor asiatici în Europa, fusiunea lor cu Pelasgii din interior, nu s'a putut face fără violență. Multă vreme țărmurile Arhipelului au fost teatrul a o mulțime de lupte și disordine. Pirateria era în floare. *) Aceasta a ținut până când s'a găsit un om destul de puternic care să introducă ordinea și să țină în respect pe prădători. Legenda ni spune că acest om a fost *Minos* și că cel întâiu stat grecesc s'a înființat în *Creta* **). Cum că în această insulă s'a înființat cel întâiu stat grecesc, nu mai este nici o îndoială. Situată la poarta despre sud a Arhipelului; ca o cetate întărită de cătră natură, fiind că este incununată de toate părțile de cătră munți urieși, acoperiți cu omăt, Creta, prin porturile sale vaste oferia un adăpost minunat pentru vasele în primejdie; dar era și apărată în contra invasiunilor ***). Pe de altă parte, pământul ei cel roditor dădea locuitorilor mijloace de traiu; în munți erau lemne de construcțiune și

*) Odinioară Grecii și acei dintre Barbari cari locuiau în insule sau pe țărmurile continentului, îndată ce au putut comunica între ei cu ajutorul vaselor, povățuiți fiind de cătră oameni puternici, au și început a se ocupa cu pirateria, atât pentru câștigul lor propriu, cât și pentru a procura nutriment celor slabi. Aruncându-se fără de veste asupra orașelor deschise, compuse din sate deosebite, ei le pradau și trăiau mai cu samă din această pradă. Meseria aceasta, departe de a fi rușinoasă, era mai degrabă considerată ca onorabilă; dovadă unele popoare continentale care și astăzi se fălesc că sunt meșteri în piraterie; dovadă vechii poeți cari întrebă în tot d'auna pe cei cari vin pe marea, dacă nu cum-va sunt pirați, arătând prin aceasta că oamenii cărora li se face o astfel de întrebare nu se feresc a mărturisi că au asemenea meserie, și că nu i considerată ca o injurie pentru cei cari și au cuvintele lor pentru a se ocupa cu ea. (Thucyd. I, 5).

***) După tradițiune, Minos este cel mai vechiu rege care și-a creat o marină. El și întinse imperiul asupra celei mai mari părți din marea care se numește astăzi greacă. El domni asupra Cycladelor; colonisă cele mai multe din aceste insule, din care alungă pe Cari, punând căpitenii pe proprii sei fii; în fine, pe cât putu, el curăți marea aceasta de pirați, pentru ca să poată asigura stringerea impositelor (Thucyd. I, 4).

****) Insulă Creta pare a fi destinată de cătră natură a porunci Greciei întregi, și a avea o pozițiune admirabilă. Ea dominează asupra mării și asupra țărilor maritime pe care mai toți Grecii le au ales pentru a se așeza în ele. Pe de o parte, ea e puțin îndepărtată

de multe viacuri, se făcuse aici o apropiere între Semiții veniți din Siria și din Egipt și între vechiele populațiuni pelasgice. Ajunseser Creta foarte bogată și puternică ; număra mai bine de o sută de cetăți, între care cea mai însemnată era Cnossos, reședința lui Minos, grec venit din Frigia. Numele și faptele lui pot fi de domeniul legendei ; dar adevărul este că cel întâiu rege din Creta a curățit Archipelul de Carieni obligându-i să fugă sau să se statorniciască ; a unit Naxos și Cycladele la imperiul seu și și-a întins dominațiunea până la Helespont, spre nord, spre apus până la Sicilia ; a contribuit la fixarea cultului divinităților grecești și a proteș artele, după cum ni arată tradițiunea despre Daedalos. Din Creta a ieșit prima civilizațiune în adevăr grecească ; aice geniul grec și-a însușit invențiunile Semiților, le a transformat și a născut instituțiuni potrivite caracterului seu.

În *Frigia* a fost de asemenea un vechiu stat, foarte puternic odinioară, după cum se constată din legendele regilor *Gordius* și *Midas*. Remășițile de monumente care se păstrează până astăzi ni arată că Grecii aveau dreptate când spuneau că din această țară li au venit eroi puternici prin bogățiile și forțele de care dispuneau. Mormântul regelui Midas, operă de artă colosală, în apropiere de riul Sangarios, cuprinde o inscripțiune cu litere aproape de cele grecești. Frigienii aveau aceleași vocale ca și Grecii și legi fonetice corespunzătoare. Zeul lor *Sabazios* sau *Bagaïos* era identic cu Zeus al Grecilor. Tradițiunea despre carul regal al lui Midas și *nodul gordian* *) de la ca-

de Pelopones, și pe de alta, ea se întinde până la Triope și Rodos. Această pozițiune fericită a dat lui Minos imperiul mării. El a supus mai multe insule, a format stabilimente în altele, și și-a întins privilegiile până în Sicilia, unde a și murit la asediul cetății Camica (Aristot. *Polit.* II, 7).

*) Se zice că Gordius era un om din Frigia, proprietar a unui câmp mic pe care îl cultiva, și a două părechi de boi, din care una era pusă la car, și cu cealaltă ara. Într'o zi pe când ara la plug, un vultur veni de se puse pe plug, și stătu până ce deshămă. Mirat de această minune, Gordius consultă pe gâcitorii din Telmiss, considerați ca cei mai ghibaci.... O fată de a lor, i ordonă să meargă în cetate și să sacrifice lui Jupiter Basileus. Gordiu o rugă să meargă cu el, ca să'l învețe cum să sacrifice ; fata consimți. Gordiu o luă de soție și avu un fiu, pe Midas. Ajuns la tinereță, acesta se distindea atât prin frumusețea cât și prin curajul seu, când niște turburări grave is-

re atârna dominațiunea asupra Asiei întregi, este o amintire de timpurile când Frigia stăpâna Asia Mică; dar întrecuți mai pe urmă de către Grecii de pe țărmuri, ei au ramas cu totul in urmă și au încetat a avea istorie.

Imperiul *Dardanilor* in peninsula formată de către muntele Ida a avut de asemenea epoca sa de strălucire, încă de prin viacul XV a. Chr. Aici se poate și mai bine vedea apropierea între elementul grec și cel semitic. Dacă vechia cetate *Sipylos* a fost nimicită prin urgia zeilor, *Troia* era sub protecția lui Apollon, zeul eminent grece. Eroii troieni poartă două nume; Hector și Darios, Alesandru și Paris; Troienii sunt numiți «vorbitori a două limbi»; găsim elemente frigiene in numele lor proprii. Statul amestecat al Dardanilor a fost foarte puternic pe marea. Fenomene teribile vulcanice a nimicit regatul de la Sipylos, și tradițiunile grecești țineau minte numai căderea lui.

In *Lycia* găsim de asemenea un stat primitiv, care a ajuns la un mare grad de cultură și a avut o mare influință asupra dezvoltării poporului grecesc. Aici se găsesc o mulțime de rămășiți de monumente artistice și inscripțiuni. In *Lycia* s'a născut cultul lui Apollon. Preuții din Delos țineau minte acest fapt. Templul lui *Apollon Lykios* (zeul luminei) de la Patara a fost tot d'auna venerat in lumea grecească. Leagăn al religiunii blânde a lui Apollon, *Lycia* era vestită prin moravurile ei culte, respect către femeie, îngrijire pentru morți; ceea ce presupune, fără să mai avem nevoie de alte dovezi, o civilizațiune înaintată.

Cele întâi state întemeiate in *Grecia* au fost in Tesalia, in Beoția in jurul lacului Copais, și mai pe urmă in Pelopones. Țermurile roditoare ale acestor regiuni au fost favorabile pentru formarea unor inchiegări puternice care s'au întocmit in state. *Mynii* din Tesalia sunt cel întâiu popor grecesc care a avut îndrăzneala a naviga

bucniră in Frigia. Se consultă Oracolul: el respunde că reșcoala se va liniști, numai când va veni într'un car cel care era destinat la tron. Adunarea delibera asupra acestui răspuns, când apăru Midas in mijlocul ei, însoțit de părinții sei, și suit într'un car; i se aplică prezicerea; este ales rege. El termină împărecherile, și consacră, ca mulțumire zeilor, carul pe care se așezase vulturul. Se mai zicea că acel care va deslega nodul cu care era legat jugul va ajunge stăpân peste toată Asia. (Arrian, II, 2).

in Pontul Euxin. Amintirea acestor indrăznețe călătorii pe marea s'a păstrat in legenda expedițiunei Argonauților, care insamnă alungarea Fenicienilor din marea Neagră, explorarea ținutului nordic al Asiei Mici și intrarea in relațiuni cu Colchida, unde din o anticitate depărtată poporul Chalybilor era vestit prin exploatarea minelor și prin lucrarea fierului. Lâna de aur despre care pomenește legenda, insamnă foloasele cele mari care s'au tras din aceste călătorii; după cum răstăcirea Argonauților prin lumea întreagă a fost o inboldire puternică pentru navigația grecească in timpurile mai de pe urmă, incredințați cum erau Grecii că ori in cotro 'și vor indrepta pașii lor au să dea de urmele străluciților lor strămoși. Cu timpul Mynii s'au pogorit spre mează-zi; s'au așezat in câmpiile Beoției; au inzestrat această țară cu canale, iezeturi, drumuri și au făcut din cetatea lor puternică, Orchomenos, patria Graților «reginele melodioase ale strălucitului Orchomen, zeitățile protectoare a vechiului popor Minyan» cum zice Pindar.

Cadmeienii din Teba sunt singurii Semiti cari s'au așezat pe pământul grecesc. Fenicianul *Cadmos* nu insamnă numai un comertiar comercial; e o adevărată așezare statornică. Grecii numiau «pământ cadmean» pământul care servia a curăți arama brută; de la Cadmos au învățat Grecii a lucra armătura de resboiu; el a adus scrierea in Grecia; architect și inginer, Cadmos a adus in țară pe *Gefyreenii*, constructorii de poduri. Cultul zeiței Europa, cultul lui Heracles sub nume de Makar, numirea de «insula lui Makar» care se da citadelei tebane, izolată in mijlocul torentelor; legenda Sfinxului: toate aceste sunt dovezi că a fost in Beoția un stat intemeiat de către Fenicienii. Dar cea mai mare dovadă este urgia cu care au urmărit zeii grecești pe familia lui Cadmos. Nenorocirile lui Oedip și ale familiei sale, exterminarea acestei familii, insamnă că Grecii n'au voit ca să rămână nici o urmă din acești străini de alt neam, cari au fost indrăznit a se așeza pe un pământ grecesc.

Tradițiunea numește *Eoli* pe Grecii cari amestecați cu coloni veniți din orient au intemeiat cele întâi state. După o perioadă de strălucire, acești Eoli au fost intunecați de către *Achei*, o ramură de a lor, confundați mai pe urmă cu dănsii. Acheii domnesc in Asia Mică, Creta, la gura Peneului și in Atica. Având in fruntea lor familii puternice, mult mai inaintați in cultură de cât Eolii, Acheii impun numele lor intregi Greciei. «Fiu de Acheu» insemna nobil de sânge. Ei

ajung mai cu samă vestiți de când se aşază in Pelopones. Tiryntul, Mycene, Nauplia, regate puternice se formează in valea riului Inachus. Sepăturile moderne dau dreptate legendelor greceşti care ni vorbesc de bogățiile nemărginite ale urmaşilor lui Pelops. *Ion* și *Acheu* erau frați, zice tradițiunea ; și știinta recunoaște strânsa legătură dintre *Ionienii* din Asia mică și *Acheii* din Grecia. Mai toate legendele eroice se rapoartă la eroi Achei. Argosul ajunge o cetate achaică. Regii din Argos erau puternici nu numai pe uscat ; insulele și aproape toate ținururile se supuneau lor. Are dreptate legenda când pune pe Agamemnon in fruntea tutulor regilor cari intreprind resboiul Troiei. Amfictionia marină care avea drept centru Calauria cu templul lui Poseidon, ni arată heghemonia Argosului asupra celor alte cetăți grece, in această epocă indepartată.

Tradițiunea greacă spunea că in urma resboiului Troiei, o schimbare foarte mare s'a întâmplat in Grecia. Această schimbare ea caută a o esplica prin relele pricinuite de acest resboiu, prin nenorocirile suferite de cătră principii greci la intoarcerea din espedițiune și prin uciderea lui Agamemnon. In realitate lucrurile s'au petrecut cu totul alt-fel. Fața Greciei eroice s'a schimbat cu totul ; dar adevăratele cause ale acestei transformări au fost că seminții nouă apar in istoria grecească. Până acuma ne am ocupat de preponderența triburilor grece din Asia ; de epoca de tranziție, intermediară intre lumea pelasgică și lumea adevărat hellenică, care se va naște numai după strămutarea popoarelor din interiorul Greciei.

§. 4. Strămutări de popoare.

Pe când Grecii de pe ținutul resăritean, sub conducerea capilor veniți din Asia, intemeiau regate puternice și inaintau pe calea culturală, o ramură a lor trăia in Epir, strânsă in jurul sanctuarului venerat de la Dodona. *Graikoi* este numele lor primitiv. *Selii* sau *Hellii* erau preuții lui Zeus și regiunea se numia Hellopia sau *Hellada*, care va ajunge numele național al intregii Grecie.

Cătră secolul XII A. Chr. Grecii din Epir, sub nume de Tesalioți, trec munții in Tesalia, desființază regatele din această țară și intemeiază altele nouă. Faptul este pozitiv. De acum inainte populațiunea din Tesalia se va împărți in invinși și invingători. Vechii locuitori sub

nume de Penesti, rămân în o stare de inferioritate față cu noii veniți. O parte înse dintre dâșii emigrează în Grecia Centrală. Unul dintre triburile tesaliene, *Dorienii*, se înaintează spre sud. Se așază întâi în Ftiotida, apoi în Hestiotida și în fine lângă Pindu. Aici primesc cultul lui Apollon și formează cea întâi *Doridă* între Parnas și Oeta. Aici fundează ei o Amficionie, al căreia centru e templul lui Apollon de la Delfi. Doros e un fiu a lui Apollon, zice tradițiunea. Aceasta însă că Dorienii și au însușit cultul acestui zeu și au dat o nouă organizare cultului seu. Grupul amficionic de la Parnas, alcătuit din două-spre-zece popoare, este cea întâi asociațiune națională hellenică. O legătură strânsă unește pe membrii asociațiunei, cari ieau numele generic de *Helleni*. Aceste populațiuni care acuma intră în istorie se deosebesc de înaintășii lor. Popoare de uscat, fără nici o legătură cu lumea esternă, Dorienii și au pastrat virtuțile resboinice, și iubesc foarte mult țara și urăsc pe cei de alt neam. Pentru întâia oară se face deosebirea între Helleni și Barbari. După cât va timp, Dorienii se îndreptează spre sud. Ei trec golful de Corint pe la Nau-pact și încep a ocupa Peloponesul. Tradiția grecească numia venirea lor în Pelopones: strămutarea Heraclizilor; urmașii lui Hercule veniau să și reia patrimoniul părintesc. Conduși de cătră trei frați, ei au cuprins Argosul, Laconia și Messenia. În realitate nici vorbă nu poate fi de urmașii myticului Heracles și de o cuprindere repede a Peloponesului. Adevărul este că așezarea Dorienilor s'a făcut cu mare greutate. Ori cât de slăbite erau principatele Acheiene, ele tot puteau opune o rezistență îndărăpnică. Dorienii se așază mai întâi în locuri întărite natural. Din aceste centre ei atacă fără răgaz cetățile vecine și, în fine, isbutesc a le supune. Numai coasta de pe lângă golful de Corint a scapat. Ionienii de aice au rămas liniștiți. Acheii, respinși de la sud, veniră peste ei. Atunci Ionienii fugiră în Attica. Dorienii se îndreptează în contra Atenei; dar eroismul acestei cetăți și poziția muntoasă a Atticei au făcut ca Atena să rămână a Ionienilor.

Emigrațiunea triburilor de la nord a determinat o mare strămutare de popoare. Mulți Greci și căutară un adăpost spre coasta Asiai Mici. O parte din Achei pleacă de la Aulis, apucă pe coasta Traciei și ale Hellespontului, trec peninsula dardanică și se stabilesc la Lesbos; alții mai îndrăzneți, trec marea lui Egeu și fundează Kymae pe continentul Asiai. În tot viacul XI această mișcare de emi-

grare continuă. O serie de emigrări ionice pleacă din Attica și formează o mulțime de colonii între riurile Hermos și Meandros, colonii alcătuite mai ales din Ionienii fugăriți de către Dorienei din Pelopones.

Vechiul stat dardan este desființat. Cele mai însemnate așezări ionice au fost Efesul, Miletul și în Cyclade. O parte din Dorienei au plecat și ei spre Asia și au întemeiat colonii strălucite la Samos, Cos, Halicarnas, insulele Rodos, Melos și Thera. Dorienei s'au așezat de asemenea și în Creta. Regiunile în care se așezau noii veniți erau pline de locuitori Fenicieni, Creteni, populațiuni micște cum erau Carienii și Lelegii. Aceștia atârnau de puternicul imperiu lydian, care nu puse nici o piedică nouelor așezări. Afară de Efes, unde s'au întâmpnat lupte crâncene între colonii veniți și statul preuțesc al Artemisei, lupte care s'au terminat prin o împăcare, în colo colonisarea se face în liniște. Sanctuarele din Samos, Efes, Milet și păstrară toate onorurile și privilegiile ; populațiunile se amestecă cu noii veniți, pentru că aceștia au fost găsit aice o populațiune de acelaș sânge. Deosebirea consistă numai în progresele făcute la Grecii din Europa, în ceia ce privește organizarea de stat. Noua Ionie se întemeiază dar în liniște. Cu totul altfel s'a întâmpnat cu coloniile eolice. Eolii dau peste state puternice. Ei sunt cuceritori ; nu se așază numai pe țărmuri ca Ionienii și Dorienei ; ci se înaintează în interior și, după multe lupte crâncene, desființază vechiele state, între care era cel Troian. În aceste lupte ei se înflăcărează cântând vitejiiile strămoșilor Atrizi ; faptele trecutului se confundă cu evenimentele prezentului și ast-fel se alcătuieste un tablou de fantazie, pe care imaginația unui popor poetic ni 'l dă ca istorie reală. Așa s'a format *legenda Resboiului Troian*. Așa numai ni esplicăm pentru ce flota grecească pleacă din Aulis ; pentru ce sunt atâtea certe între căpiteniile grece înainte Troiei și pentru ce întâietatea lui Agamemnon e așa de multă discutată. Când s'a întreprins faptul real de care vorbim, așezarea Eolienilor și a fraților lor Acheii în peninsula muntelui Ida, deosebitele ramuri ale acelor populațiuni s'au întrunit la Aulis pentru a întreprinde o expedițiune în comun. Toți sunt uniți în acest scop ; dar deosebitele corpuri de armată lucrează separat ; capii se ceartă pentru pradă ; căpiteniile se pizmuiesc între sine ; și, în fine, după o lungă perioadă de ostilități, ei cuceresc țara pas cu pas. Cânturile poetice formate cu ocazia acestor lupte s'au împrăștiat și au fost primite cu entusiasm de către toți Grecii așezați în Asia.

În noiele așezări se făcuse o apropiere între deosebitele triburi grecești : Eolieni, Achei, Ionieni și Doriieni ; mai cu samă Smyrna a fost locul unde s'a făcut această fusiune. Aice limba greacă a început a pierde formele dialectale, pentru a deveni națională, înțeleasă de cătră toți Helenii.

§. 5. Lumea Homerică.

Grecii credeau că cele două poieme *Ilyada*, în care se descrie resboiul Troiei, și *Odysea* care cuprinde întâmplările lui Ulyse după resboiu, au fost alcătuite de cătră un poet numit *Homer*, care a trăit în Asia Mică. Nu se știa sigur locul nașterii sale, pentru că mai multe cetăți se certau pentru aceasta. Ei susțineau că totul se găsește în Homer : religiune, poesie, istorie, politică, etc. Astăzi se contestă esistența lui Homer. Se crede că e peste puțină ca un singur om să fi alcătuit aceste mari poieme, care s'ar fi conservat prin memorie în curgere de mai multe viacuri. Se observă contradicțiuni în *Iliada* ; unele repetițiuni ; pe de altă parte, stilul *Ilyadei* se deosebește de al *Odyseei* ; și părerea admisă în genere astăzi este că deosebitele părți ale acestor poieme s'au alcătuit de cătră mai mulți autori ; că deosebitele triburi grecești au căutat să se laude căntând faptele strălucite ale strămoșilor și că, într'o epocă oare care, s'a găsit un om de geniu care să pună în armonie aceste bucăți deosebite, făcând un singur tot din aceste sfărâmături. Acest om de geniu ar fi fost Homer. Cu toate acestea sunt învățați cari susțin că cele două poieme sunt opera lui. Dar pe noi nu ne interesează istoria marelui poet ; în operile care trec ca făcute de cătră el, căutăm noi lămuriri istorice asupra epocii pe care o căntă. În această privire, aveau dreptate Grecii când susțineau că în Homer se găsesc toate. În adevăr, operile lui cuprind noțiuni neprețuite asupra civilizațiunei grecești în timpurile primitive. Poetul ni a descris lumea din timpul seu și operile lui sunt prețioase documente istorice ; pentru că ni presintă tradițiuni încă vii și pentru că a fost inzestrat cu o mare putere de observație psihologică.

Societatea homerică este o societate ajunsă la maturitate, cu instituțiuni regulate. De timpuriu lumea greacă ni apare fundată nu numai pe agricultură și pe economia rurală, ci și pe navigațiune și comerț. Dragoste mare pentru căștig. Până și Beoțienii cari trăiesc în roditoarele văi de lângă Copais, după ce și au sfinșit lucrul câmpului

pornesc pe marea ca să câştige*). La Orchomen care e un oraş maritim şi continental, se întâlnesc străini din toate ţerile. Piraţii greci ajung până la gurile Nilului ; un comerţ activ insufleteşte Grecia şi operele de artă aduse de cătră Sidonieni, sunt mult preţuite de cătră Greci, cari le trec din mână in mână şi nu se mai satură a le admira. In această societate nu mai e o masă confusă, ci sunt clase. In fruntea ei sunt *Anaktes* (principii) cari sunt totul. Mai jos de cât ei sunt preuţi, profeti, artişti de merit, cari toţi lucrează numai pentru cei mari. Cei alţi oameni nu au nici o însemnătate ; au o libertate personală, dar n'au în viaţa publică nici un drept. Mai găsim încă şi străini sclavi. Element important, pentru că aceşti străini sunt admişi in familie ; prin ei se propagă artele. I putem numi mai de grabă oameni neliberi, pentru că sclavi in adevăratul înţeles al cuvântului nu găsim in Homer.

Deosebitele clase sunt legate între ele prin *Rege*. Puterea lui este ereditară ; dar mai pre sus de toate e militară pentru că titlul de rege se pierde prin bătrâneţă. Ulysse şi Achille au părinţi. Aceştia sunt respectaţi, dar autoritatea lor au trecut la fii, pentru că ei sunt bătrâni. Laerte nici nu apare ; Telemac e rege in lipsa lui Ulysse. In acele timpuri de desordine curajul este foarte mult preţuit. Nu putea fi cap acel care nu putea conduce la luptă. Regele are şi putere preuţască. El e organul puterii divine, mediator între oameni şi zei. Calchas e profet nu preut ; el nu aduce sacrificii, nu presidă la ceremoniile funebre. Regele are in mâna sa un sceptru care e de origină supranaturală. «Tu eşti regele popoarelor, zice Nestor lui Agamemnon ; Zeus ţi-a incredinţat sceptrul şi dreptul de a judeca, pentru ca tu să hotărăşti conform interesului lor.» Regele este centrul tutulor aspiraţiunilor umane. Pentru el înfloreşte poesia ; pentru dânsul lucrează arhitectura şi artele plastice. Cetăţile sunt in acelaş timp «tesaurele» sale. El e foarte bogat prin domeniile sale şi prin darurile ce le primeşte de la supuşi ; daruri de bună voie odinioară, dar obligatorie acuma ; regii sunt «mân-

*) După ce au alungat departe de ei foamea şi setea, Nestor i întrebă : «Acuma când oaspeţii noştri (Telemac şi soţii sei) s'au săturat la ospăţul nostru, e mai cuviincios a-i întreba cine sunt. Oaspeţilor ! cine sunteţi ? de unde veniţi despiciând căile umede ? călătoriţi voi pentru vre o neguţitorie, sau la întâmplare, cum fac piraţii, cari rătăcesc espunându-şi viaţa, şi duc nenorocirea la străini ?» (Homer, *Odysea*, III).

cători de popor» «mâncători de daruri» *). Trebuie să fi fost superiori celor alți oameni prin o civilizație superioară și prin înalte calități personale acești Regi din lumea homerică. Numai așa au putut ei întruni în state triburile împrăștiate și a întemeia o societate regulată **). Dar acești regi nu sunt a tot puternici. Lângă ei sunt capii familiilor cu cari regele se consultă. Sunt Adunări, în care cei mari ieau cuvântul și discută. În judecări regele se sfătuiește cu ei.

Familia este baza societății. Părintele de familie are o autoritate

*) În cele dintâi timpuri, acei pe care poporul i alesese drept regi, și petreceau tot timpul vieții lor în această dignitate supremă, ocupându-se a fortifica porturi avantajoase, a le încunjura cu ziduri, și a întinde fruntariile lor, pentru siguranța statului și pentru ca supușii lor să trăiască în mare bineșug. Fiind că nu căutau a se deosebi prin vestminte ori prin masă, și fiind că din contra traiul lor era întocmai cu al supușilor lor, ei fericiau pe poporul lor, și nime nu i învidia. Dar cei cari venira mai pe urmă nu se mulțumira numai de a fi în siguranță, și de a avea chiar mai mult de cât li trebuia pentru trebuințele naturii; abundența în care erau n'a făcut de cât să înflăcăreze patimile lor; ei și închipuira că un rege trebuia să fie mai bogat înbrăcat și servit mai cu pompă de cât supușii sei; că nime n'avea voie să i contrazică în amorurile lor, ori cât de nelegitime erau. Dintre aceste desordine, unele ofensară pe supuși și escitară învidia, altele făcură pe regi odioși și ridicară contra lor pe popor. (Polyb. VI, fragm. II).

**) Un al patrulea feliu de monarhie regală e aceia care exista în timpurile eroice, fundată pe lege, pe consimțământul supușilor, și încă și ereditară. Cei cari au fost cei întâi bine-făcători ai popoarelor prin invențiunea artelor, prin valoarea reboinică, sau pentru că au intrunit pe cetățeni, și li au procurat pământuri, au fost numiți regi prin liberul consimțământ al supușilor lor, și au lasat regalitatea fiilor lor. Ei aveau comanda supremă în timp de reboiu, și decideau în tot ceia ce privește cultul, afară de funcțiunile pretești. Pe urmă, judecau procesele, unia depunând jurământ, alții cu scutiala de jurământ. Depunerea jurământului se făcea ridicând sceptrul. (Aristot. *Polit.* III, 10).

Când un potop, o ciumă, o foamete sau alte calamități ucid cea mai mare parte din oameni, cum s'a întâmplat până acuma, și cum negreșit se va mai întâmpla, ruina oamenilor atrage după sine ruina obiceiurilor, moravurilor și a artelor. Din cei cari au scapat din acest naufragiu general, ca dintr'o semintă, se ridică oameni noi, cari slabi negreșit și incapabili a se susține prin sine însuși, se intrunesc și se adună cu alții, cum fac și cele alte animale. Atunci e nevoie ca cel care întrece pe cei alți în putere corporală și în îndrăznilă, să fie el în fruntea lor și să-i conducă ca un stăpân. (Polyb. VI. fragm. II).

nemărginită asupra tuturilor membrilor cari o alcătuiesc ; dar numai pe cât timp este puternic. Există proprietatea individuală. Aceasta se cunoaște după pietrele de hotare de pe câmp.

Grecii au aceiași religie, limbă și moravuri ; dar poetul recunoaște că la cei din Asia e o civilizație mai înaintată. Capii Achei sunt vestiți prin brutalitatea lor ; Achille e insat de sânge ; cei doi Ajax sunt grosolani ; Ulysse e un înșelător și Nestor a ajuns înțelept numai la bătrâneță ; pe când Priam și ai sei sunt un model de lealitate și delicatete de moravuri.

Dar poeziile lui Homer ni arată că societatea se transformase în timpul seu. Pretutindine se observă o melancolie. Oamenii «de acum» sunt mai pre jos în forță și energie generațiunilor precedente. Preuții au început a face un contrapond autorității regale ; afacerile publice se decid în Agora ; oamenii de jos au ajuns insolenti și primejdioși ; poporul îndrăznește a ședea jos în Adunări și un Thersit 'și bate joc de regi. Nu-i vorbă, el e pedepsit ; dar acest incident ni arată cam pe când s'a alcătuit poemele : într'un timp când poporul din orașe începe a se organiza. Cam pe la anul 900 a. Chr., când «Demos» începu a avea conștiință de forța sa.

[O dovadă că scrierile lui Homer ni reprezintă o lume înaintată este și chipul cum ni vorbește el despre zeii Grecilor. Nici vorbă nu poate fi de fatalismul oriental în care omul, zdrobit de puternica natură ce 'l înconjoară, se simte slab și umil, prosternat înaintea zeilor într'o umilită adorare. Sunt foarte mulți zei ; pentru că pădurile bogate ale Helladei, animalele și riuurile din ea, arată omului că sunt o mulțime de puteri în natură, în afară de om și superioare lui. Dar acești zei sunt aproape de om. N'au fost de când lumea și nu vor fi în tot d'auna. Istoria lor se adaugă, se înfrumusează pe fie care zi ; stă în puterea poezilor să-i descrie. Ei au de spus multe despre Zeus ; Hera se sfădește vecinic, ține de rău pe barbatul ei și pălmuește pe Artemis ; Hermes nu numai că e un șiret și necinstit dar învață și pe oameni să fie astfel ; teribilul Hephaistos e de ris în Olymp ; iar Ares e ridicol cu aerul seu bătăios. Homer nu ni mai reprezintă credința naivă ; cu el începe revolta spiritului omenesc. «Cu ajutorul zeilor și un laș poate învinge ; eu, nu am nevoie de zei,» zice Ajax. Homer cântă forța, curajul și ghibăcia oamenilor. Zeii urăsc sau ajută pe oameni, dar când aceștia i desprețuiesc ori i mulțimesc. Ei trăiesc în

mijlocul oamenilor fără a fi văzuți ; au un corp de o natură particulară, care nu se poate pipăi, nestricăcios, pururea frumos, putând lua toate formele. Ei se nutresc cu nectar și ambrosie, și li place fumul cărnurilor de pe altar. Aveau nevoie de victime. Grecii i onorau de frică pentru că aveau nevoie de ei și știau că zeii sunt invidioși ; dar nu i iubiau. Interesul și nu iubirea era baza cultului religios. Ei cereau de la zei bunuri pământești ; nu umblau după raiu. Oamenii muriau pentru patrie și nu pentru religione ; sau mai bine zis, Grecul confunda patria cu religiunea ; pentru că zeii erau datori să apere cetatea care li aducea multe și bogate sacrificii *). Zeii erau și ei supuși hotărârilor *Destinului*, o zeitățe prin care Grecii voiau să esplice evenimentele neînțelese ; dar și aceste hotărâri atirneau mult de la faptele omului.

«Generațiunile omenești samână cu frunzele arborilor, zice Homer. Vântul aruncă frunzele pe pământ și pădurea fecundă produce altele primăvara. Așa trec rasele umane : una vine, alta se duce.» Dar dacă oamenii se treceau, rămăneau *Umbrele* celor morți. Grecul nu și putea inchipui că părinții morți au dispărut pentru tot d'a una. Ei credeau că umbrele lor privighiau asupra urmașilor și se îngrijiau de ei, cu aceiași dragoste ca și în viață. Morții se prefăceau în geniuri bine-făcătoare, dacă urmașii li făceau onorurile funebre și li aduceau sacrificii ; la din contra, se prefăceau în strigoi și causau multe rele generațiunilor viitoare.)

«Se mai găsesce și astăzi pe pământul Greciei câteva monumente din epoca primitivă, dar nu putem să ficsăm data clădirei lor. Sunt niște construcțiuni masive, făcute poate de cătră Pelasgi, despre care Grecii credeau că sunt înălțate de cătră niște ființi fabuloase numite Cyclopi. Cele mai vechi sunt zidurile numite cyclopice. Ele sunt for-

*) După ce eroii și au sfinșit rugăciunea și au presărat orzul sfinșit, ei ridică capul victimei, o junghie, o jupesc, desfac buturile, le invălesc în grăsimie de amândouă părțile, pun deasupra lor măruntaiele sângeroase, și le ard pe ramuri fără frunze, ținând de asupra flăcării măruntaiele puse în frigări. După ce s'au consumat buturile, după ce au gustat din mărunțăi, ei impart cărnurile victimei, le infig în frigări, le frig cu îngrijire, și le iau de pe jaratic. Cum au isprăvit aceste pregătiri, ei orinduiesc ospățul ; se pun pe mâncare, și nime nu se poate plânge în sufletul seu că n'a avut parte dreaptă din bucate. (Homer, *Iliada*, II).

mate din stânci foarte mari și neregulate, așezate unele peste altele fără ciment ; locurile dintre ele sunt implute cu pietre mai mici. Se găsesec mai ales in Argolida, la Tirynth. Zidul acestei cetăți s'a conservat foarte bine : are șapte metri și jumătate până la cinci-spre-zece metri in grosime, și unele din pietrele din care e alcătuit sunt lungi de trei metri și groase de un metru și două-zeci centimetri. E străbătut de patru trecători interioare sau galerii de câte trei metri înălțime. Apoi vin zidurile numite pelasgice. Aceste sunt construite cu oare care artă : stânci, de formă polygonală, se prind regulat între sine. Așa e zidul de la Mycena, a cărei acropolă, clădită pe o stâncă înaltă, între două piscuri selbatice, există aproape neatinsă. In fine un al treilea gen de construcțiune, in pietre de formă patrungiulară, se găsește tot in acea acropolă.

Aceste nu sunt singurele curiosități din epoca prehistorică pe care le găsim la Mycena, vechia capitală a lui Agamemnon. Poarta principală a citadelei, situată la vest, există încă : e celebra poartă a Leilor, la care ajungeau prin un feliu de drum de cinci-spre-zece metri de lung și zece larg, alcătuit din blocuri mari de piatră triunghiulare. Poarta Leilor e înaltă de cinci metri trei-zeci și de trei metri de largă in partea sa superioară. Pragul de sus e făcut din o piatră enormă de cinci metri de lungă și are deasupra doi lei in picioare, sprijiniți de un stâlp la mijloc. Această sculptură, din o epocă posteroară monumentelor descrise mai sus, este cel mai vechiu esemplu de arta primitivă a Grecilor. Din nenorocire, capetele leilor, care erau poate de bronz, au dispărut. Mai in jos de culmea pe care se află acropolea, și la patru sute metri de cetate, se găsește monumentul numit «Tesarul» lui Atreu ; o construcțiune subterană destinată a servi ca mormânt, având forma unei săli circulare in diametru aproape de cinci-spre-zece metri, și înaltă de patru-spre-zece metri ; la dreapta e o sală mică patrată și săpată cu totul in stâncă. Cât despre ușa pe care se intră in Tesaur, ea e și mai masivă și mai enormă de cât poarta Leilor. La oare care distanță de aici un cercetător și archeolog german, doctorul Schliemann, a descoperit, in 1876, un alt tesaur sau mormânt, in care a avut noroc de a găsi câteva schelete foarte mari. Unul din aceste schelete era așa de bine conservat că se puteau distinge ochii și gura in care erau toți dinții. O mască grea de aur acoperia fața. Coloarea corpului era aproape ca a mumiiilor egiptene.

E cea mai curioasă descoperire făcută de multă vreme în Grecia. Podobeale găsite cu cadavrele : plăci de aur, coroană de acelaș metal, sunt de sigur obiecte de fabricațiune asiatică... Cât despre vasele zugrăvite din epoca primitivă, găsite la Mycena și în Attica, ele par a fi în adevăr produsele unei arte naționale încă în fașă, dar care nu datorește nimic imitațiunii străine.»

II. LYCURG.

*Tomă
rei #*

§ 1. Așezarea Dorienilor în Pelopones.

Tradițiunea grecească susținea că Dorienii au intrat în Pelopones sub conducerea a trei frați ; că au cucerit repede întreaga peninsulă și că și au împărțit-o în chipul următor : Temenos a luat Argosul, Aristodemos Laconia și Cresfonte Messenia.

Cucerirea Peloponesului nu s'a făcut așa de ușor și nici într'o singură generațiune. Nu cunoaștem amănuntele așezării Dorienilor, dar pe cât putem ști, lucrul s'a întâmplat astfel. Dorienii au venit cu familiile lor, conduși de câțra regi. Ei au găsit Peloponesul slăbit. Acheii și Ionienii de aice nu erau în stare a alunga pe noii veniți, mai energici de cât ei. În Messenia, Dorienii s'au întărit la Stenyclaros și încetul cu încetul și întind cuceririle lor ; dar în curând vechii locuitori au capatat supremația și influința dorică a ajuns cu totul neînsemnată în această regiune. În Laconia, Dorienii au fundat **Sparta**: dar multă vreme cetatea Amyclae a stat în picioare; dovadă că și aici ei n'au supus pe toți locuitorii. În Argolida, cetatea Temenion a fost centrul Dorienilor ; dar locuitorii țerei s'au aparat cu multă bărbăție și, mult mai târziu, Argosul a ajuns a fi o cetate dorică. Cele alte cetăți : Fliuntul, Sicyona, Corintul, Epidaur și Troezena au fost cuprinse târziu. Chiar după cucerirea întreagă a Peloponesului, țara nu a fost curat dorică. Dorienii erau puțini ; ei aveau pretenția a relua moștenirea părintelui lor Heracles ; se ziceau înrudiți cu dinastiile domnitoare ; prin urmare nu e vorba de un resboiu de esterminare, nici de isgonirea vechilor locuitori. Mulți dintre aceștia și au părăsit patria lor, dar cea mai mare parte au rămas. Era nevoie de instituțiuni care

să țină în legătură pe Dorienii ce se împărțise în mai multe state, și care să apropie pe învinși de învingători.

Asemene instituțiuni s'au întemeiat mai întâiu în Creta, unde venira mulți Doriene. Aceștia erau inferiori în cultură vechilor locuitori; erau foarte bravi dar nici nu îndrăzneau a se compara cu vechia aristocrație creteană. Ei cer și capătă pământuri, dar vechia constituțiune și legile anterioare rămân în picioare. Noii veniți au intrat în vechia societate cu următoarele condițiuni: Puterea rămâne în mâinile aristocrației. Din ea se ieau Senatorii (Kosmoi) cari sunt pe viață și nerespunzători. Ei guvernează. Dorienii formează clasa resboinică. Ei trăiesc în comun, ca într'o casarmă: sunt întreținuți de cătră stat; statul îngrijește de familiile lor. Pentru ca acești resboinici să nu fie luați de la datoria lor, o parte din vechii locuitori (Klaroții) sunt așezați pe pământurile dorice și li dau o parte din recolte. Astfel în Creta se face pentru întâia oară apropierea între Doriene și cele alte triburi grece. Insula și continuă desvoltarea ei mai departe. O mulțime de artiști și oameni însemnați în musică, religiune, etc. au ieșit din Creta, în timpurile istorice.

Dintre toate statele întemeiate de cătră Doriene, Laconia cu capitala Sparta, a fost cel mai însemnat. Dar, ca și în Creta, populațiunea nu a fost subjugată cu totul. Și aici s'a făcut o apropiere între triburile rivale. Cea mai sigură dovadă este faptul că în Sparta sunt doi regi. Drepturile și prerogativele acestor regi ni arată că ei sunt mai vechi de cât invasiunea Dorienilor. Despre familia regală a Agiazilor se știe pozitiv că era aceea; regele Cleomene a declarat'o aceasta înaintea Atenienilor *). Cele două familii regale nu aveau nici un amestec între ele; nu aveau drept de căsătorie între sine, nici urmânt comun. Prin urmare, cel puțin unul din regi era din vechii locuitori. Dar Laconia era împărțită în șese părți. De aici lupte lăuntrice: între cetățile care voiau să rămână independente; între regi și aristocrație; între Doriene și vechii locuitori; între regi și resboinicii Doriene.

*) Cleomene cuprinsese Acropolea și voia să intre în sanctuarul zeiței, pentru ca să o consulte; dar preuteasa, sculându-se de pe scaunul ei mai înainte de a trece el pragul, strigă: «Străine Lacedemon, fă înapoi și nu pătrunde în sanctuar; nu e permis Dorilor a intra aici.—O femeie, respunse el, eu nu sunt Dor, ci Acheu» (Herod. V, 72).

§ 2. Lycurg și legislațiunea sa.

Din luptele lăuntrice în statul spartan ar fi putut urma căderea lui; dacă nu venea un om cu o mână puternică, care să impace neînțelegerile și să introducă ordinea și armonia. Acest om a fost Lycurg. Nu cunoaștem nimic sigur despre persoana sa. Chiar Grecii nu știau mai mult de cât noi *). Tradiția grecească spunea că e fiul lui Eunomos (lege bună) și că a avut fiu pe Eukosmos (intocmire bună). Spartanii i dădeau onoruri divine și întreaga anticitate 'l considera ca adevăratul fondator al statului spartan, și ca pe unul din cei mai mari oameni ai Greciei. Noi considerăm biografia lui ca bănuită; dar credem că Lycurg a existat, și putem admite, împreună cu cei vechi, că a trăit prin jumătatea a doua a viacului al IX-lea. De sigur că nu era dintre Dorieni. Nici unul dintre ei n'ar fi putut avea ideile mari, orizontul întins a lui Lycurg. Nici unul dintre ei nu ar fi întreprins călătoriile îndepărtate numai pentru scopul de a 'și înmulți cunoștințele; nu s'ar fi gândit să introducă în Sparta poiemele lui Homer și nu ar fi ajuns la atâta înțelepciune ca să fie considerat ca instrument al oracolului de la Delfi. Legile lui erau considerate ca oracule; un colegiu de preuți le esplica.

Epitrop al unui rege tânăr, adică deplin imputernicit a decide totul în numele zeilor, Lycurg și a luat greaua sarcină: a face să înceteze resboaiile dintre cetăți, a împaca deosebitele rase determinând cu precizie drepturile și datoriile fie căreia și a da o organizare comunității dorice. Sarcină foarte grea; pentru că n'a fost în Grecia stat mai desorganizat și mai nenorocit de cât Sparta de pe acele vremuri. Înțeleptul Lycurg a răspuns chemării sale.

Legislațiunea lui Lycurg regula: a) Deosebitele clase din societate; b) Puterile publice ale statului spartan; c) Educațiunea.

I. Poporul lacedemonean fu împărțit în următoarele clase: *Hilofi*, *Perieci*, *Spartani*.

*) Nu se poate spune nimic absolut despre Lycurg, legislatorul, ca să nu fie în discuțiune. Origina, călătoriile, moartea lui, chiar și legile și guvernul ce a întemeiat, au fost povestite într'un chip cu totul deosebit; dar deosebirea cea mai mare e asupra timpului în care el a trăit. (Plut. *Lycurg*).

Hiloții sunt o parte din vechii locuitori, reduși într-o stare aproape de sclăvie, datorii a munci pământul Spartanilor. Fie carej Hilot are o parte de pământ pe care o muncește; legea 'l obligă să dea proprietarului spartan o cantitate hotărîită de produse; prisosul remăne a lui. Nu e sclav in adevăratul înțeles al cuvântului; pentru că stăpânul seu nici nu'l poate vinde, nici libera; el trece de la un stăpân la altul, împreună cu pământul pe care este așezat. Ei formau $\frac{2}{3}$ din populațiune (224,000 din 380,000 de suflete). Unia dintre dinșii puteau strănge avere. Cei cari trăiau pe pământurile statului puteau fi luați in resboiu. Ei ridicau pe răniți; luptau ușor inarmați; se ingrijiau de a provisionare; serviau pe corăbii. Foarte numeroși, ei pândiau ocașiunea de a se revolta, de aceia și Spartanii i privighiau de aproape *). Era o gendarmerie specială pentru ei, Crip-tia. Numele lor li vine de la cetatea Helos, care a fost multă vreme un focar de revoltă. Hiloții liberați luau numele de Neodamozi. Ei apar mai târziu. Aceștia au dreptul de a trăi unde voiau; cu toate aceste se luau măsuri ca să nu se ingrămădiască prea mulți la un loc. Puteau să se ocupe cu industria și să aibă proprietate între Perieci. Copiii făcuți de Spartani cu femeii hilote, mai ales acei recunoscuți de cătră părinții lor, puteau capata libertatea, cu invoirea autorităților. Atunci ei se numeau Motaci. Vestiiții Lysandru și Gylipp au fost dintr'această clasă.

Perieciii «locuitori ai țerei de prin prejur» erau de trei ori mai numeroși de cât Spartanii. Ei locuiau in orașele Laconiei și se aflau in o pozițiune de inferioritate față cu locuitorii din Sparta. Ei aveau dreptul a servi in armată, și chiar in infanteria grea; și armatele spartane erau in cea mai mare parte alcătuite dintre ei. Cu toate aceste in tot d'auna au rămas credincioși. Nu i vorbă erau foarte bi-

*) Lacedemonii trăiesc neconținut cu groaza ca să nu se revolte Hiloții; și fiind că pe acea vreme ei se temeau de tineritul și de mulțimea lor, ei luau multe precauțiuni față cu ei. Astfel ei publicaseră că acei dintre Hiloți cari socotiau că ar fi adus mai multe servicii in resboiu să declare aceasta pentru ca să fie liberați. Era un mijloc de a i incerca; căci cu drept cuvînt credeau că cei mai doritori de libertate erau și cei mai inclinați spre o revoltă. Ei au ales până la două mii, cari fură duși pe la toate templele, incununați cu flori ca niște liberi; dar puțin după aceia toți s'au făcut nevăzuți, fără ca să fi știut vre o dată cineva cum au pierit. (Thucyd. IV, 80).

ne păziți de o poliție admirabil organizată; dar, de sigur, că starea lor nu era așa de tristă, de vreme ce nici o dată n'au încercat a se revolta. Nu aveau drept la magistraturi; nu puteau lua parte în Adunarea poporului; dar aveau oare care independență în afacerile lor comunale; puteau ajunge în gradele ofițerești; se ocupau cu agricultura și cu profesiunile interzise Spartanilor; tot comerțul era în mâinile lor; aveau dreptut de proprietate; și cultivau pământurile și erau obligați numai a plăti o dejmă regilor.

Sparta se deosebia de cele alte orașe grece prin aceea că nu era zidită întru una și pentru că nu era incunjurată cu ziduri. Ea se alcătua din cinci orașele (Pitana, Mesoa, Limne, Cynosura și Sparta) dintre care cel mai însemnat se numia Sparta. *Spartani* se numiau cetățenii cu drepturile politice în stat. Mulți se trăgeau din Dorienei; dar vechii locuitori cu drepturi politice, Aristocrații, făceau de asemenea parte din Spartanii. Mai târziu, foarte rar putea capata cineva dreptul de cetățenie în Sparta. Nici o dată numărul Spartanilor n'a fost mai mare de 9000. Fie care cetățean Spartan avea o bucată de pământ din care putea trăi bine, el și șapte familii de Hiloți. Aceste pământuri erau aproape de capitală; dar mulți aveau proprietăți în Laconia. Lycurg luase măsuri ca să se păstreze egalitatea de avere între Spartanii; dar a fost peste putință. Pe lângă resboaiile numeroase care au stins multe familii și au îngrămadit averi mari în mâna a câtorva, erau o mulțime de cauze care produceau neegalitatea *). Așa d. e. cei cari nu se conformau regulamentelor privitoare la educația tinerimei; cei cari nu și puteau aduce partea lor la masa comună, erau isgoniți din numărul cetățenilor; coloniștii trimiși prin ținuturile Periecelor erau de asemenea într'o poziție inferioară; drepturile depline erau în mâna celor cari reședeau în Sparta.

*) (În Sparta) aproape două cincimi din întreg teritoriul e proprietate a femeilor, pentru că sunt multe care au rămas singure moștenitoare și pentru că li se dă zestre foarte mare. Ar fi fost mai bine dacă se suprima cu totul zestrea, sau se da o zestre mică ori cel puțin mai potrivită. Dar astăzi fie care poate mărita pe unca sa moștenitoare după cine vrea, și dacă donatorul moare fără testament, tutorul natural mărită pe pupila sa ori cu cine vrea. De aceea în această țară care poate nutri o mișă cincisute de călăreți și trei zeci mii de hopliți nu se găsesec nici o mișă de luptători. (Aristot. *Polit.* II, 6).

II. Puterile publice in statul spartan erau: *Doi Regi*, *Senatul*, *Adunarea poporului* și mai pe urmă, *Eforii*.

Puterea regală se transmitea fiului celui întâiu născut din o mamă spartană, după suirea părintelui pe tron. Regii presidau Senatul, și comandau armatele și reprezentau națiunea față cu zeii. In toate sacrificiile ei luau pielea și in timp de resboiu spatele victimelor *). Trebuea să fie scutiți de ori ce defecte fisice. Ca unuia ce se trăgeau din Heracles, ei erau investiți cu un caracter sacru, ceia ce făcea că Grecii se feriau de a i răni in resboiu. Li se făceau mari onoruri funebre. Ca șefi ai armatei, ei puteau declara resboiu; statul cheltuia cu regele și cu escorta sa in timp de resboiu; $\frac{1}{3}$ din pradă era a lui. Nu puteau judeca toate procesele; dar erau datori să judece in cestiunile de familie și de moșteniri; in cele care priviau întreținerea căilor publice; adoptările se făceau in prezența lor. Regii aveau districte insemnate in țara Perieciilor; casa lor era ținută pe socoteala statului, și la mesele publice li se serviau porții indoite. Erau foarte bogați, dacă e să judecăm după amenzile la care au fost supuși unia dintre dânsii. **)

*) Regalitatea, așa cum e la Sparta, pare a fi subordonată legii, fără a avea vre o autoritate absolută. Dar când regele iese afară din teritoriu, el e capul suprem in tot ceia ce privește resboiul. Tot regii se pronunță intr'un chip suveran in toate afacerile religioase. Această regalitate e ca un feliu de generalat suprem și pe viață; pentru că regele nu are drept a ucide, afară de cât numai in o singură atribuțiune a puterii regale, ca și vechii regi, cărora li da legea dreptul de a pedepsi cu moarte, in expedițiunile militare. (Aristot. *Polit.* III, 9).

**) Spartanii au dat regilor următoarele privilegii: două sacerdoții, dreptul de a face resboiu fără ca un Spartiat să se poată opune. In expedițiune, regii merg in frunte și se întorc cei de pe urmă; garda lor se compune din o sută de oameni aleși. In campanie, au dreptul de a jertfi câte oi vor vrea; pieile și spatele victimelor sunt ale lor.

In timp de pace: primul loc la ospățul public; porție indoită la masă; ei incep libațiunile și primesc pielea oilor jertfite. La fie care lună nouă, și in ziua a șaptea a lunei, li se dă, pe socoteala statului, o victimă pentru sacrificiul lui Apollon, un medimnu de făină și vin. Scaune de onoare la jocuri. Au drept de a numi pe proxeni, și fie care numește doi pythieni. Când nu ieau parte la masa comună, li se trimite acasă făină și vin... Regii judecă in persoană: când e vorba de a da unei fete un soț și când e vorba de căile publice. Trebuie să fie față la adoptarea unui copil. Asistă la deliberările Gerusiei, care e alcătuită din două zeci și opt de bătrâni.

Senatul (Gherusia) se alcătuiă din două zeci și opt de membri, trei zeci cu cei doi regi. Senatul, alcătuit din bătrâni trecuți de șesezeci de ani și aleși prin aclamațiune *), se ocupa cu toate trebile publice; judeca crimele care atrăgeau după sine moartea sau infamia; judeca pe regi. Regii presidau Senatul pe rând.

La fie care lună plină, regii erau datori să convoace Adunarea poporului, în care luau parte toți Spartanii trecuți de trei-zeci de ani. Adunarea se ocupa cu alegerea senatorilor și a magistraților, conflictele între pretendenții la tron, cestiunile de pace și de războiu, legile și deosebitele măsuri legislative. Toate cestiunile erau pregătite în Senat. În Adunarea poporului ori ce discuțiune era interzisă. Ea nu avea nici dreptul de amendament. Se vota prin viu graiu: da ori nu. Adunarea se ținea în picioare și ținea foarte puțin timp. Câte o dată se permitea discuția mai mult ca să se vadă cum are să voteze poporul. Când se presimțea că votul va fi contrar, se retrăgea propunerea. În realitate Spartanii erau guvernați, nu guvernau; ș'apoi toată educația lor i făcea incapabili de politică.

Nu se știe pozitiv când s'au înființat Eforii. Unia susțin că pe timpul lui Lycurg. Sigur este că la început funcțiunea lor era foarte modestă. Erau niște funcționari, numiți de cătră regi, pentru a jude-

Când mor, se trimit curieri prin toată Laconia: pretutîndinea femeile bat în căldări. Atunci numai de cât în fie care familie un barbat și o femeie, ambii liberi, trebuie să umble murdari.... Cetățenii din toate părțile trebuie să asiste la înmormântare. Doliu nemărginit: regele era foarte bun... După înmormîntare, în timp de zece zile, ei suspendă adunările din agora și tribunalele: tot timpul acesta e consacrat pentru doliu. (Herod. VI, 56, 57, 58).

*) Noul ales (senator în Sparta) se încunună cu flori și se ducea în temple, ca să mulțemească zeilor. În urma lui mergeau o mulțime de tineri, laudând care de care și mărinvînd virtutea lui; și o trupă de femei care cântau imnuri în onoarea lui, și îl felicitau că a trăit cu înțelepciune. Fie care prietin i da o masă... După ce i a vădit pe toți, el se ducea în sala meselor comune, unde lucrurile se petreceau ca de ordin, cu deosebire că i se dădeau două porțiuni, din care el strîngea pe una. După masă, femeile rude cu el se prezentau la ușile salei. El chema pe aceia pe care o stima mai mult, și i dădea porțiunea pe care o strînsese: «Am primit, zicea el, această porțiune ca premiu al virtuții: și eu ți o dau ție». Și acea femeie era însoțită până la casa ei de cătră cele alte femei, și primia, și ea, mari onoruri (Plut. *Lycurg*).

ca neînțelegerile dintre cetățeni și a privighia pe funcționari, în lipsa regilor. Puteau de asemenea convoca Senatul și Adunarea poporului. Cu timpul ei și luară dreptul de control asupra tuturor magistraților, chiar și asupra regilor. Întărirea autorității lor s'a făcut mai târziu, sub regele Theopompos, în timpul unor mișcări populare. Atunci regii primiră ca Eforii să devină mai puternici, pentru ca cu ajutorul lor să poată ținea mai bine în respect pe popor. Eforii continuară a fi numiți de către regi; dar de sigur că poporul lua parte la alegerea lor. În fie care lună regii jurau în mâinile lor că vor guverna după legi; iar ei jurau în numele poporului că vor ținea neatinsă puterea regală. La nouă ani, pe o noapte luminoasă, dar fără lună, Eforii observau semnele cerești *). Câte o dată petreceau noaptea în templul Pasiphaei. Ei puteau acusa pe un rege, a cere condamnarea sau depunerea lui. Aveau dreptul să facă anchete asupra purtării regilor; puteau face observațiuni regelui sau a 'l supune la amendă. Ei nu se sculau înaintea regilor. Aveau dreptul a convoca Adunările, din propria lor autoritate, a face propuneri și a dirige desbaterile. Eforii aveau mare influință asupra trebilor din afară. Ei decideau trimiterea trupelor; dădeau instrucțiuni comandanților și i puteau revoca, chiar și pe regi; doi Efori însoțiau pe regi în campanie, și acesta nu putea întreprinde nimic, fără a i consulta. Eforii aveau drept de privighere asupra moravurilor cetățenilor **); tesaurul public și calendarul era în mâinile lor. Ei păstrau pecetea statului. Puterea cea mare a Eforilor ar fi putut ajunge primejdioasă. Noroc că erau în număr de cinci,

*) La fie care nouă ani, eforii aleg o noapte foarte luminoasă dar fără lună, și se pun jos în tăcere, cu ochii spre cer. Văd vre o stea care străbate cerul de la o margine până la cea altă? Ei fac proces regilor, ca vinovați de vre o crimă față cu divinitatea, și i suspendă din puterea lor, până ce a venit de la Olympia sau de la Delfi un oracol care să restituie regilor depuși autoritatea lor de mai înainte. (Plut. *Agis*).

***) Eforii au dreptul de a impune amendă ori cui vor, și a prinde ca să o plătiască numai de cât; ei sunt liberi de a împiedica pe magistrați în funcțiune, de a aresta, de a intenta un proces criminal. Cu o astfel de putere, ei nu lasă, ca în alte cetăți, pe magistrații aleși să useze arbitrar de puterea lor în timp de un an; ci, ca și tiranii, ca și presidenții jocurilor gymnice, îndată ce surprind pe vre unul că calcă legea, 'l pedepsesc la moment. (Xenoph. *Guvern. Laced.* 8).

greu prin urmare de a se înțelege cu toții la o faptă rea, și că erau pe un an, obligați a da socoteală urmașilor lor.

III. Însemnătatea legislațiunii lui Lycurg constă mai cu samă în educațiunea poporului Spartan. El a isbutit a face pe Spartani să supună interesul personal interesului general și a dezvoltat în ei o energie *) care li a permis să supună populațiunii cu mult mai numeroase de cât ei, și să 'și mențină multă vreme hegemonia asupra tuturor celor alte popoare din Grecia. Disciplina spartană a făcut minuni, dar numai în cea ce privește dorința de a domina.

Cum se năștea copilul o comisiune compusă din cei mai bătrâni din trib decidea despre soarta lui. Dacă se părea slab, infirm ori reu conformat, el era espus pe muntele Tayget. Până la șapte ani copilul creștea pe mâna femeilor. La vrista de șapte ani copiii intrau pe mâna pedonomilor **). Impărțiți în mai multe grupe, ei erau deprinși cu exerciții gimnastice, potrivite cu vrista lor. Umblau cu ca-

*) În cele alte republice, când un om e laș se mulțimesc a 'l numi laș ; în colo lașul se preumblă în Agora alătura cu bravul, șede lângă el, se exercită cu el dacă vrea. La Lacedemoni, i ar fi rușine cuiva a avea soț de masă pe un laș, a se lupta cu el în o palestră. De ordinar, un asemenea om, când se împart în grupe pentru exerciții, e isgonit din ambele grupe ; în coruri, 'l lasă în șirurile cele desprețuite ; pe uliță, trebuie să se dea în lături ; în adunări, trebuie să se scoale și înaintea celui mai tinăr ; rămâne cu fetele nemăritate ; de e holteiu, nime nu 'l primește de barbat, și plătește amendă pentru că nu e însurat ; nu are voie să se preumblă uns cu unt de lemn ; nu poate să 'și dea aer de om cum se cade ; pentru că toți cei mai buni de cât el au voie să 'l bată. (Xenoph. *Guvern. Laced.* 9).

**) Nu avea nime voie să crească pe copilul seu cum voia. Toți copiii ajunși la șapte ani erau luați și împărțiți în deosebite clase ca să fie crescuți în comun, sub aceeași disciplină.... Învătau numai atâta carte câtă li era absolut necesară ; tot restul instrucțiunii consista în a ști să asculte, să sufere cu bărbăție oboseala, să învingă în luptă. Cu cât înaintau în vristă, exercițiile deveniau mai grele ; li se rădea capul ; i obicinuiu a merge desculți, și a se juca împreună, mai mult goli.

La doi spre-zece ani li se da o manta pe an. Erau murdari, și nu se scaldau și nu se parfumau nici o dată, afară de unele zile. Fie care bandă dormia în aceeași sală, pe așternuturi făcute de cătră ei din virfurile de trestie de pe malurile riului Eurotas : le rupeau cu mâinile.... Banda are un șef de două-zeci de ani : el li ordonă să fure cele necesare pentru masă... (Plut. *Lycurg*).

pul și cu picioarele goale ; li se da un singur straiu pe un an întreg ; umblau tunși scurt ; nu se învăliau în timpul nopții și dormiau pe rogoz tăiat de cătră ei de pe malurile riului Eurotas. Li se da puțină mâncare ; dar li se permitea să fure cu condiția că să nu fie prinși. Erau bătuți din timp în timp, chiar fără să fi făcut nimic, pentru ca să i învețe a suferi. Cetirea și scrierea nu era obligatorie ; muzica o învățau nu ca o recreațiune, ci ca un mijloc de cultură morală. Tot în chipul acesta erau crescute și fetele *). Aceiași haină ca și băieții : o tunică fără mâneci, spintecată în jos până la genunchi. Cu asemenea creștere se îndeplini dorința lui Lycurg : de a face din fetele Spartane tipul cel mai robust și cel mai frumos din Grecia.

Educația băieților ținea până la trei-zeci de ani ; de la două-zeci însă puteau intra în armată.

La vîrsta de trei-zeci de ani intrau în numărul bărbaților și se puteau însura. Căsătoria era obligatorie pentru tot cetățeanul care avea o bucată de pământ **). Era oprit a se da zestre. Spartanul trăind tot d'auna afară din casă, se întimpla ca soția sa să aibă mai mulți co-

*) Lycurg voi ca fetele să se fortifice, exercitându-se cu alergatul, cu lupta, aruncând discul și sulița, pentru ca copiii concepuți de cătră ele să prindă rădăcini puternice în corpuri robuste... El le scăpă de molătatea vieții lor, de creșterea lor la umbră și de slăbiciunea secsului lor ; le obicinui să apară goale în public, ca și băieții ; a dăntui, a cânta în unele solemnități... Erau deprinse astfel cu simplitatea ; și ridicau inimile mai pre sus de simțimentele secsului ; arătau că și ele puteau împărți cu bărbații premiile de glorie și de virtute. (Plut. *Lycurg*).

Cum s'a întîmplat la Sparta : legislatorul, voind să deprindă pe statul întreg la cele mai mari oboseli, a ajuns negreșit la scop în ceia ce privește pe bărbați, dar a negles cu totul pe femei : de aceea și trăiesc ele în desfrinare, imoralitate de tot felii și plăceri. (Aristot. *Politic*. II, 4).

**) În Sparta nime nu putea trăi cum voia. Cetatea era ca o tabără : petrecea fie care felul de traiu determinat prin lege ; fie care avea o funcțiune în stat, și toți trăiau cu cugetarea că ei nu sunt stăpâni pe sine, ci toți aparțin patriei. Când nu primiau nici un ordin, și nu aveau nimic de făcut, ei supravegheiau pe copii, i învățau ceva folositor sau învățau și ei ceva de la bătrâni... Nu aveau nevoie să munciască, să se chinuiască, ca să adune averi : Lycurg le făcuse nefolositoare, și prin urmare, vrednice de dispreț. Hiloții munciau pământul pentru ei, și li plăteau un venit fix. (Plut. *Lycurg*).

pii, fără a se fi văzut vre o dată ziua. Căsătoria era considerată mai mult din punctul de vedere al statului; scopul ei era a conserva familia și a crește populațiunea. Legea acorda despărțenia pentru lipsa de copii. Barbatul nu putea avea de cât o femeie; dar femeia putea avea mai mulți bărbați. Spartanii țineau, ca și statul, ca să aibă copii frumoși și voinici, cu ori ce preț. Femeile Spartane erau foarte respectate; ele erau deprinse a fi cetățene; și se ținea socoteală de părerea lor, chiar și în cestiunile politice. De aceea și Grecii ziceau despre Spartani că ei sunt guvernați de cătră femei.

Masa de sară o aveau în comun. Erau camere mici în care puteau încăpea cel mult cinci-spre-zece persoane, toți prietini și soți de arme. Nu se putea cineva pune la o masă dacă nu era primit de cătră cei alți; trebuia să se voteze asupra primirei, și în unanimitate. Când se puneau la masă presidentul mesei zicea «Nici un cuvânt nu iese de aici» *). Se aduceau întâiu bucatele reglementare: o zamă neagră făcută din carne de mistreț, fiartă în sânge cu sare și oțet; pâne de orz la discreție; vin de ajuns; brânză, masline și smochine. Dar cei bogați numai gustau din aceste bucate și se săturau cu mâncări alese. Ba încă, cu timpul, aceste mese comune au ajuns un mijloc de petrecere. În cât nu este adevărat, ceia ce se spune, că mesele comune erau o dovadă de frugalitate și cu atât mai puțin de egalitate între Spartani. Fie care avea drept a aduce ceia ce putea, și cei săraci erau excluși de la mesele comune, pierzând și drepturile de cetățenie. **)

*) *Mesele publice*. La o masă nu erau mai mult de cinci-spre-zece persoane, sau pe aproape. Fie care soț aducea, pe lună, un medimn de făină, opt congii de vin, cinci mine de brânză, două mine și jumătate de smochine, și câțiva bani pentru carne. De asemenea, când un cetățean făcea un sacrificiu, sau fusese la vinat, trimitea o parte... Și copiii se duceau la aceste mese: i duceau ca la o școală de cumpătare. Acolo, ei auziau vorbindu-se politică; se deprindeau a glumi cu finetă; a ride fără gust reu; a suferi cu răbdare gluma.... Cum intra un mesean în sală, cel mai în vîrstă din adunare zicea, arătându-i ușa: «Pe colo nu iesă nici un cuvânt». Un cetățean, ca să fie admis la o masă comună, avea trebuință să fie primit de cei alți comeseni; se vota asupra primirei. (Plut. *Lycurg*).

**) Mesele comune, numite fidiții, nu au fost organizate mai bine de cătră cel care le au instituit, căci trebuia ca cheltuiala acestor întruniri să fie pe socoteala tesaurului public, cum e în Creta. La Lace-

Era egalitate însă în îmbrăcăminte, fiind că legea cerea ca bogății să umble îmbrăcați ca și săracii. Umblau de ordinar cu capul gol ; se scăldau în fîe care zi în Eurotas ; nu 'și tăiau nici odată părul. În genere, esterior urit, și mai displăcut încă prin aerul lor selvatic. Numai veștmîntul militar era de culoare roșie, și mai înainte de a începe lupta se găteau cu multă îngrijire *). Legea regula chipul cum trebuia să se facă și să se mobileze casele. Erau opriți a avea metale prețioase ; legea opria călătoriile prin străinătate ; emigrarea era absolut interzisă ; după cum nu era învoit străinilor a se așeza în Sparta. Artele erau aproape necunoscute. Se zice că au avut câțiva poeți, dar de la ei nu ni a rămas nimic ; dovadă că nu erau de vre o samă. Nici urmă de reprezentație dramatică. Templele și edificiile publice erau neînsemnate față cu puterea statului spartan. Sparta s'a însemnat multă vreme numai prin puterea sa militară, admirabil organizată, și prin ghibăcia politice sale esterne **). Serviciul militar era obligatoriu

demonă, din contra, fîe care trebuia să 'și aducă partea sa, chiar și cei care sînt foarte săraci, și cari nu au chipuri a purta această cheltuială. Din aceasta rezultă tocmai contrarul de ceia ce voia legislatorul. Intențiunea lui era ca mesele acestea să fîe democratice : dar, numai democratice nu mai sînt ele în felul cum sînt organizate ; pentru că nu e ușor pentru cei cari sînt foarte săraci a participa la ele. Și cu toate acestea o veche întocmire a legii lacedemone regulează ca cine nu 'și poate plăti partea sa să 'și peardă drepturile politice. (Aristot. *Polit.* II, 6).

*) La resboiu mai slăbia asprimea disciplinei : atunci nu erau opriți tinerii a se îngriji de păr, a 'și împodobi hainele și armele ; simția cineva o adevărată plăcere a i vedea, ca pe niște cai tineri, așteptând bătălia, cu ochii scânteind de îndrăznie și de mîndrie. Părul, de care se îngrijiau din tinerețe, era și mai îngrijit în zilele de primejdie ; 'l parfumau și 'l împărțiau prin o cărare la mijloc.... Esercițiile lor erau mai blînde în tabere de cît în gimnasia, feliul de traiu mai ușor. Spartanii erau singurul popor din lume pentru care resboiul era o recreație a esercițiilor care i preparau la resboiu. (Plut. *Lycurg*).

***) Lycurg a estermnat invidia și gelosia dintre particulari, i a învățat să cunoască legile statului ; dar a permis ca ei să fîe geloși de cei alți Greci, ca să li placă a i domina, ca să încerce a se îmbogăți pe socoteala lor ; pentru că cine nu știe că Lacedemonii au fost cei întîi dintre Greci cari, laconi de pămînturile vecinilor lor, au intrat cu resboiu în Mesenia, ca să scoată bani de la prizonierii pe cari i făceau ? Căci au ținut așa de mult ca să cuprindă Mesenia, că au făcut jurămint că nu vor ridica asediul pînă nu o vor lua ? Este de asemenea cunoscut că în dorința de a domina asupra Grecilor, ei

până la vîrsta de șese-zeci de ani ; ba am putea zice, aceasta era singura ocupațiune a Spartanilor. Nici o armată grecească nu îndrăznea a li se opune ; s'au câștigat victorii asupra armatelor spartane, dar atunci au fost zdrobite corpurile de Perieci și de aliați ; Spartanii multă vreme au fost neînvinși. «In voința statornică de a abdica energia lor individuală în folosul statului; în acel sacrificiu perpetuu al omului și al cetățanului către țară; în patriotismul lor îngust, dar măreț și fără milă; în aplicarea lor continuă de a triumfa asupra simțibilității și slăbiciunii omenești, e atîta încordare, atîta mărire, că numele lor merită, ori cum, să remănă în memoria oamenilor. Amintirea victoriilor lor a dispărut de multă vreme; exemplul ce l'au dat virtuțile lor civice trăiește tot d'auna».

Ș. 3. Sparta cuceritoare.

Spartanii erau crescuți numai pentru resboiu ; erau pururea înarmați ; aveau despreț pentru cele alte armate grecești care se alcătuiau din oameni luați de la plug și din ateliuri ; ș'apoi teritoriul comunității era prea restrîns ; mulți frați trăiau din aceeași bucată de pămînt. O nouă cucerire era absolut necesară.

La apus de muntele Tayget venia Mesenia care era mult mai roditoare de cît Laconia. Această țară ajunsese la un mare grad de prosperitate. Deosebitele rase se fusionară împreună ; agricultura, comerțul maritim prospera. Dorienii din Mesenia erau foarte bravi dar se uniseră strîns cu vechii locuitori și ajunseseră aproape străini pentru Spartanii. Neînțelegerile întîmplate la o serbătoare în templul Artemisei au fost ocazia bine venită de a începe lupta. Spartanii ocupară Amfisa și împedică ori ce comunicațiune cu țerile de prin prejur ; dar Mesenienii și concentrară forțele lor pe muntele Ithome și aici sub regele Aristodem susținură lupte inverșunate. Se zice că resboiul

au avut slăbiciunea a se supune ordinilor acelor pe cari i invinseseră ; căci după ce s'au luptat pentru libertatea comună a Greciei, și au invins pe Persii cari voiau să o subjuge ; după ce i au silit să se întoarcă în patria lor; ei li au lăsat pe mîna lor, prin tractatul de pace făcut de către Antalcidas, chiar pe acele cetăți pentru care luaseră armele, și aceasta pentru ca să aibă banii de cari aveau nevoie pentru a supune pe Greci (Polyb. VI, fragm. IX).

a ținut două-zeci de ani (743—723). În sfârșit Mesenia a fost cucerită. O parte din pământuri au fost confiscate. Dorienii din Mesenia au fost încorporați între Spartani; iar nobilimea a emigrat în țările vecine. Restul a căzut în condițiunea Perieciilor.

După șapte-zeci și nouă de ani de suferinți, Mesenia se revoltă, având în frunte pe viteazul Aristomen, din familia regală. Spartanii fură bătuți. Atunci vestitori alergară în toate părțile, chiamând la libertate Peloponesul întreg. Arcadia, Sicyona, Pisatia, Atenieni din Eleusis, alergară întru ajutor. Sparta se văzu încunjurată de dușmani puternici. Pe lângă aceste se mai adăogiau neînțelegerile lăuntrice. Se luară măsuri energice. Terpandru din Lesbos și Thaletas din Gortyni au fost chemați la Sparta. Ei introduseră muzica și dăntuirea; căutară să reformeze educațiunea curat fizică de până atunci. Toate acestea pentru ca să stingă egoismul de castă al Dorienilor, cari erau reu priviți de către cele alte clase. Sparta fusese apucată fără de veste. Ea nu era în stare a se opune atâtor dușmani puternici. O mulțime de familii, sărăcite prin rescoala Meseniei, se revoltară. O mare nemulțemire domina în contra Regilor. Atunci aceștia cerură ajutor de la Atena. Atenienii li trimit pe poetul Tyrteu, care cânta în poeziile sale onoarea militară și credința către tronul ereditar. Prin poiemele sale, scrise într'un stil energic care se imprima pentru tot d'a una în memorie, el arată Spartanilor că disciplina trebuie să fie sufletul unei armate; că trebuie o regularitate în luptă; că fie care trebuie să fie absolut devotat către întregul corp al armatei; că ori ce abatere a unuia aduce corpului întreg rușine și ruină. El introduse în Sparta acele cânturi resboinice care inflăcărau atât de mult ardoarea trupelor; dar în acelaș timp făcu pe aristocrație să primiască noi cetățeni în mijlocul ei. Poeziile lui Tyrteu, pozițiunea norocită a Laconiei care era întărită de la natură și deosebirea între scopurile aliațiilor, aduseră victoria în partea Spartanilor. Aristomen continuă multă vreme resboiul în Ira, Methone și Pylos, până când fu nevoit a se retrage la Rhodos. O parte din Mesenieni se retraseră în Arcadia; mulți emigrară spre apus, unde fundară Rhegium și Zancle. Nenorocita Mesenie ajunse un deșert; puținii locuitori fură reduși în sclăvie.

În resboiul al doilea mesenic Sparta văzuse intențiunile dușmanilor sei. Ea avea datoria să sdrobiască partida contrariă din Pelopones. Pe de altă parte, Regii spartani credeau că și vor putea în-

tări autoritatea făcând cuceriri nouă și înmulțind numărul supușilor ne dorieni.

Ei se îndreptară în contra Arcadiei. Un oracol li prezisese că au să împartă pământurile Tegeaților. Plini de încredere, Spartanii începură lupta ; dar fură bătuti. Oracolul se îndeplini : ei fură împărțiți pe pământurile din Tegea în calitate de sclavi. După lupte nouă, Spartanii înțeleseră că e mai de folos pentru ei a fi în strânse legături de amicitie cu vitejii Arcadieni cari, fără nici o organizare între ei, au să fie servitori devotați intereselor spartane, cu titlul de aliați. Se organizează un cult comun pentru ambele popoare și se acordă Tegeaților locul de onoare în luptă, aripa stângă. De asemenea Spartanii intrară în legături strânse cu energica rasă a Etolienilor, cari ocupau partea apusană a Peloponesului. Pe valea Alfeului, în localitatea numită Olympus, era sanctuarul lui Zeus pelasgicul. Aci se adora și Pelops considerat ca întemeietor al jocurilor Olympice. Spartanii intraseră de mult în legături cu Elida. Cel puțin e sigur că în 776, când s'a întemeiat era Olympiadelor, această legătură era închiegată. Jocurile de la Olympia au contribuit mult la întărirea puterii spartane. Fiind-că Sparta garanta regulata ținere a jocurilor ; ea se îngrijia ca să fie o pace adâncă în tot timpul serbărilor ; această cetate ajunsese a fi considerată ca un fel de capitală a întregului Pelopones. Prosperitatea Elidei o făcea să rămână pururea credincioasă Spartei. Ea era puternică prin Sparta, dar independentă ; avea un rol național. Ast-fel Sparta se mulțemi a rămânea cel întâiu stat din Pelopones, în loc de a avea pretențiunea a fi singurul stat. Ea se mulțemi a dirige pe cele alte state, în loc de a le domina. Președinta confederațiunei de la Olympia era pentru Sparta o adevărată heghemonie. Ea e protectoare a Olympiei, păzitoare a tractatelor și are glas decisiv în afacerile confederațiunei. Deosebitele state sunt independente ; ele și au magistrații lor pentru neînțelegerile lăuntrice ; dar certele mai grave se aduc înaintea tribunalului religios din Olympia.

§. 4. Tirănia în Pelopones.

În viacul VII a. Chr. Sparta era cel mai puternic stat din Pelopones. Dar numai aice Doriinii și pastrase vechiele lor moravuri. În toate cele alte părți, ei intrase în legături cu Ionienii și aceasta adu-

sese mare schimbare in ideile și, prin urmare, și in moravurile și organizarea lor. Regalitatea prin drept divin se desființă aproape cu totul și aristocrația, care i luase locul, *) se văzu atacată de cătră clasele de jos din societate, care voiau să capete drepturi politice. Aceasta a adus *Tirănia*. Cuvântul de tiran nu avea la Greci însemnarea ce i o dăm astăzi. Omul care prin ghibăcia, prin bogăția **) ori prin marele lui talente, ajungea să pună mâna pe putere și să domniască absolut, era numit Tiran. Putea să fie foarte bun; putea să și întrebuințeze capacitatea și averile sale pentru fericirea poporului, el era tot Tiran; pentru că nu avea drept să domniască singur. Acel drept 'l aveau numai Regii cari se trăgeau din zei. Nu avem amănunte depline asupra acestei epoci; in multe cetăți lipsese chiar tradițiunile; cu toate aceste știm pentru ce s'a introdus tirania și cunoaștem bine pe unia dintre acești tirani.

a) In Argolida, influința Dorienilor slăbește de timpuriu. Incepe a se desvolta un comerț maritim foarte activ; deosebitele clase din societate se amestecă intre sine. Locuitorii încep a imprumuta unele

*) Poporul recunoscător pentru binefacerile celor cari 'l scăpase de monarhi, puse in fruntea sa pe acești cetățeni și se supuse direcțiunei lor. Aceștia măguliți de onoarea ce li s'a făcut, se siliră că intru toate să fie folositori republicei, și se îngrijiră ca poporul in general și particularii să aibă a se lăuda de guvernul lor. Dar, pe urmă, copiii lor având aceeași putere, oameni nedepriși cu munca și neînțelegând ce este egalitatea și libertatea, care sunt fundamentul unei republice, ridicați de la nașterea lor la onorurile și demnitățile părinților lor, se aplecară, unia a strânge averi și bani prin mijloace nedrepte, alții la plăcerile mesei, și unia la desfrânări și amoruri infame. (Polyb. VI, fragm. III).

**) Bogățiile cele mari dădură naștere in unii la dorința de a domina. Cuprinși de această pasiune, și ne putând ajunge la scop nici prin ei însuși nici prin virtuțile lor, ei 'și întrebuințară averile a cumpăra și a cumpur pe popor prin toate mijloacele. Acesta, câștigat prin dărniciile din care trăia, ajută ambițiunea lor, și de atunci pieri guvernământul popular: nimic nu se făcu de cât numai prin forță și prin violență; pentru că, când odată poporul s'a deprins a trăi fără ca să 'l coste nici o muncă, și a 'și satisface nevoile cu averea altuia, de găsește un șef întreprinzător, îndrăzneț, și pe care miseria 'l esclude de la funcțiuni, atunci el ajunge la ultima extremitate: se revoltă; atunci sunt numai ucideri, esiluri, împărțeli de pământuri, până ce in fine un nou stăpân, un monarch, usurpă puterea și înădușă toate furiile aceste. (Polyb. VI, fragm. III).

descoperiri de peste marea ; așa, unele cetăți încep a bate monetă. In viacul VII *Phidon* stabilește o sistemă de greutate, măsuri și monete. Cea întâi monetă se bătuse in insula Egina. El reconstitui vechiul imperiu argolic, bătui pe Spartani, desființă confederațiunea peloponesiacă și celebră, împreună cu locuitorii din Pisa, a douăzeci și opta Olympiadă ; dar Spartanii puseră din nou mâna pe jocuri și Phidon muri in o luptă lăuntrică (660). Urmașii sei n'au fost vrednici de dânsul. Argosul a ajuns din nou inferior Spartei. Cu toate aceste din opera lui Phidon au ramas multe lucruri : desființarea barierei dintre Europa și Asia, deșteptarea unei vieți nouă, căi nouă deschise pentru comerț și industrie, reinființarea confederației din jurul templului lui Poseidon din Callauria.

b) In Sicyona familia Orthagorizilor ajunse foarte insemnată prin bogăția și lucsul seu. Era aici o călărime liberală, bogată, iubită de popor. La sfârșitul viacului VII *Clisthene*, unul din membrii acestei familii, puse mâna pe putere. Pe timpul lui se întâmplă «resboiul sfânt» in contra Crisei. In unire cu Atenienii, Clisthene distruse Crissa și Cirrha și consacră zeului de la Delfi pământurile lor *). In 590 el ințemeiă jocurile pythice. Curtea sa era strălucită și o mulțime de pretendenți cereau mâna fetei sale. El o dădu după Atenianul Megacles. Spartanii devenind a tot puternici, puterea Sicyonei cade in 570, după un viac de strălucire.

c) Corintul era de multă vreme una din cele mai insemnate cetăți din Grecia prin comerțul și industria sa ; de aceea se și îngrămădiseră aici locuitorii din toate părțile Greciei. Erau in Corint cinci triburi ne-dorice. Sub familia Bacchiazilor, puternică sub Bacchis

*) «Resboiu Cirhenilor și Cravallizilor, respunse Pytia ; resboiu de zi ! resboiu de noapte ! Duceți la ei fierul, focul, sclăvia ; consacrați lui Apollon Pythiul, Dianei, Latonei, Minervei—Providențe, pământurile lor cu totul părăsite ; nu le lucrați, nu suferiți ca altul să le lucreze.» După acest respuns, și după indemnul Atenianului Solon, Amficionii hotărîră a inarma pe popoare pentru a se arunca asupra unor oameni proscriși de cătră oracol. Adunând dar in de ajuns trupe amficionice, ei vândură și alungară pe locuitori, astupară porturile lor, raseră cetatea, consacrară solul, după ordinul Pytiei, și jurară solemn că nici ei nu vor lucra pământul consacrat și nici pe alții nu i vor lasa ; că vor apăra pe zeu și acest pământ sfânt cu mâinile, cu picioarele, cu toate puterile lor.» (Eschine, *Pentru Cunună*).

in viacul IX, Corintul ajunsese celebru prin arta ceramică și lucrul metalelor, țesutura și boirea pânzelor. Erau manufacturi celebre și clasele de jos erau fericite. Comerțul Corintului se întindea până la țărmul oriental și nordic al Pontului Euxin. Cătră 750 aristocrația desființă regalitatea și puse mâna pe putere. Sub domnia acestei aristocrații, Corintul și întinse mai departe comerțul seu și începu a trimite colonii la Corcyra, in Sicilia, etc. In 658 *Cypselos* ajunsese stăpân absolut peste Corint și remase tiran in timp de trei-zeci de ani. El esilă pe capii oligarhiei; li impuse sacrificii foarte grele și și atrase favoarea preuților de la Delfi și Olympia prin bogatele sale daruri. *Periandru*, *) fiul lui Cypselos, trăia retras in palatul seu, păzit de o gardă devotată, in mijlocul unei societăți foarte aleasă. El ajunsese foarte bogat; a despoiat pe bogați luând până și juvaierurile femeilor; plănuia lucruri mari, d. e. să taie istmul de Corint; era foarte popular pentru că imprăștiia la popor banii capitaliștilor. El introduse o poliție foarte ghibace; nimici libertatea alegerilor; interzise esercițiile corporale, dar incurajă munca. Colonii nouă fură întemeiate, între care Ambracia, Epidamnul și Apolonia și introduse mare siguranță in marea de la apus. El muri după o domnie de patru-zeci și patru de ani. In curând se stabili din nou oligarhia la Corint.

d) Doriinii intrară in Megara sub conducerea unor familii aristocratice din Corint. Când a căzut regalitatea in Corint, Megara se declară independentă. Aristocrația sprijinită pe Doriinii fundă o mulțime de colonii pentru ca să dea pământuri și să scape de populațiunea de jos. Cea mai însemnată a fost *Byzanțul*, fundat in 658. *Theagene* zdrobi aristocrația, dar nu putu ținea in respect pe popor. Pentru aceasta el fu resturnat. Clasele de jos luară puterea in mână, ășilară pe cei bogați și confiscară averile. De aice au urmat o mulțime de lupte lăuntrice care au adus slăbirea Megarei.

*) *Periandru* trimise la Trasibul, tiranul din Milet, să 'l întrebe cum ar putea el governa mai sigur. Trasibul conduse afară din Milet pe trimisul lui *Periandru*; 'l duse pe câmp, prin niște grâu aproape de secerat, tot întrebându'l pentru ce a venit; necontentit tăia spițele mai nalte de cât cele alte și le arunca la pământ; și continuă tot așa până ce a pus jos tot ce era mai de frunte. Apoi dădu drumul trimisului, fără să i mai spună nimic... *Periandru* înțelese că Trasibul 'l învățase să omoare pe cei mai de frunte din cetate; atunci el deveni grozav față cu cetățenii. (Herod. V, 92).

Spartanii nu aveau drept să se amestece în treburile lăuntrice ale deosebitelor cetăți. Dar heghemonia i obliga să ia măsuri pentru siguranța peninsulei. Ș'apoi tiranii persecutau aristocrația dorică; modificau constituțiunea și espulsau familiile heraclide. Aceasta putea fi un exemplu primejdios chiar pentru Sparta: unii din regii Spartani puteau imita pe Phidon, Tiranii se încercase a forma o ligă anti-spartană și prin «resboiul sfânt» influința Spartei se micșura foarte în Grecia Centrală. După sfârșitul resboaielor mesenice, Sparta se puse pe lucru. Tiranii nu se puteau înțelege sincer între ei. Sparta combătu și isbuti a desființa tirania. Aceasta e o glorie eternă pentru Spartani. O dată cu căderea tiranilor s'a sfârșit cu demoralizarea ce începuse a se introduce între Greci. Altmintrelea Grecia, bucățită într'o mulțime de tirani, ar fi fost o pradă ușoară pentru Barbari.

Din acest moment Sparta ajunsese adevărata capitală a peninsulei. Spartanii conduceau afacerile comune, ficsau cifra contingentelor aliate, ziua și locul concentrării și numai în împrejurări grave convocau pe deputații statelor aliate. La Sparta se adresază Grecii pentru a decide asupra neînțelegerilor lăuntrice, după cum și lumea esternă considera pe Sparta ca pe adevărata citadelă a Helladei.

III. SOLONE.

§. 1. Atena înainte de Solone.

Istoria Atticei se deosebește de acelor alte țări din Grecia, pentru că ea a fost ferită de invasiunile care au transformat de atâtea ori fața Greciei. Attica nu putea ațita lăcomia populațiunilor care căutau o patrie mai bună. Ea nu e un basen fluvial ca Tesalia; nu are riuri abundente ca Beoția, nici câmpii întinse, vecine cu marea, ca Elida. Ea este o peninsulă stâncoasă, separată prin munți de continent și intră așa de mult în marea resăriteană, că vine în afară de calea urmată de cătră populațiuni în drumul lor de la nord spre sud. Populațiunea pelasgică nu a fost alungată de aici și deosebitele rase care au emigrat în Attica nu au fost așa de numeroase ca să o poată domina. Prin pozițiunea sa, aproape insulară, ea era predestinată a se pune

in comunicațiune cu resăritul ; pentru că spre această parte erau indreptate câmpiile și apele sale.

In cursul timpurilor au venit in Attica o mulțime de populațiuni. In-sula «Salamina» și «Heracleion» pe continent ni arată o influință feniciană; Troia de lângă Heracleion e semn de coloni veniți din Dardania. Cărând țărmurile Atticeii au fost pline de Myni, Traci, Cari, Lelegi, marinari din Creta, Ionia și Lycia. Și așa s'au format o mulțime de state mici, fără nici o legătură între dănsule. Această stare de lucruri a ținut până când s'a găsit o cetate care să merite a fi centrul Atticeii. In câmpia udată de riul Cefis, câmpie închisă cu munți ușor de apărat, se găsește o grupă de înălțimi calcarice și, între ele, o stâncă izolată cu părți verticale, plană la suprafață și accesibilă numai pe partea apusană. Aceasta e *Acropola Atenei*, întemeiată cum zice tradițiunea de către regele Cecrops. Pe Acropole s'au grupat o mulțime de sanctuare, între care cele mai însemnate erau a lui Zeus, Poseidon și Athene. Această de pe urmă a ramas zeiță protectoară (poliadă) a cetății care s'a și numit **Atena**. Cu timpul familiile venite din Ionia care întemeiaseră patru cetăți in câmpia de la Maraton, s'au strămutat lângă Acropole; au intrat in relațiuni de aproape cu vechii locuitori și, inzestrate cu o cultură mai superioară, au pus mâna pe putere. Atunci s'au început lupte îndelungate pentru unificarea Atticeii. Deosebitele centruri au apărat multă vreme independența lor și rezultatul a fost că cele două-spre-zece centre s'au învoit a recunoaște supremația Atenei, Synoekismul. Tradiția spune că această întrunire într'un centru comun, Atena, și cu un cult comun, al zeiței Pallas Athene, s'ar fi făcut de către Teseu *). Negreșit personalitatea eroului e mytică ; dar a trebuit să existe un geniu superior care să îndeplinească această operă.

*) După moartea lui Egeu, el (Teseu) concepu o întreprindere mare și minunată : era vorba a întruni într'un singur corp de cetate pe toți locuitorii din Attica, și a forma un singur popor, in o singură cetate. Imprăștiati până atunce in mai multe țirgușoare, era greu de a i aduna pentru a delibera asupra afacerilor publice : de multe ori trăiau reu unui cu alții, și se resboiau între dînșii. Teseu merse prin fie-care demă și prin fie-care familie, pentru a-i face să primiască planul lui. Cetățenii și săracii 7 adoptară fără a sta pe gânduri. Pentru a hotări și pe cei puternici, el li promise un guvern fără rege, cu suveranitatea in mâna poporului. (Plut. *Teseu*).

Numai *Eleusis*, centrul cultului zeiței Demeter, și Pallenos au conservat oare care independență religioasă.

Când s'a făcut marea strămutare de popoare care a sdruncinat adânc deosebitele state grecești, Atena a primit în sinul ei o mulțime de populațiuni străine, pe care și le a asimilat foarte ușor. Emigranți din Beoția, Pelopones, Egina, și Mesenia au venit să înbogățească pe Atena cu locuitori, cu idei și cu aplecări deosebite. Aceasta a fost un mare noroc pentru această cetate; pentru că tocmai din această diversitate de familii adăpostite aici s'a născut acea varietate de aptitudini care au deosebit în tot d'a una pe poporul atenian. Ospitalitatea a fost calitatea principală a Atenienilor și ei au fost respășiți în de ajuns prin foloasele nemărginite ce le au tras: varietate în geniu, orizon întins și activitate neobosită. În Atena s'a făcut o strinsă legătură între agricultură și comerț maritim: tenacitatea pacientă a țeranului și spiritul întreprinzător al neguțitorului; alipirea cătră obiceiurile locale și cunoștințele nouă.

În statul Atenian organizat de cătră Teseu populațiunea se împărția în trei clase: Eupatrizi, Geomori și Demiurgi. Eupatrizii alcătuiesc nobilimea vechiă; Geomorii sunt micii proprietari și sub nume de Demiurgi se înțelegeau industriași și meseriași. Numai cele două clase dintăi alcătuiau statul. Dar în vechia nobilime intrară și multe familii nobile venit de curând. La Greci înse, ori ce grupare presupunea un centru religios comun. Deosebitele familii 'și aveau fie-care cultul particular, cultul strămoșului comun din care se pogorau. Pentru ca să se grupeze la un loc familii deosebite era nevoie de divinități nouă. După cum grupul general, poporul atenian, 'și are divinitatea sa comună, Pallas Athene; de asemenea se formară altare particulare pentru deosebitele familii, *fratrii* și *triburi* sau *phylae*. Treizeci de familii care aveau un strămoș comun alcătuiră o *gens*; gîntea 'și are altarul seu și formează o comunitate cu un patrimoniu comun. Treizeci de *gentes* vecine, fără a fi în vre un grad de înrudire, și de multe ori de origini diverse, fură întrunite în o *fratrie*, care 'și avea divinitatea sa protectoare, cu un cult pentru toate gîntile din acea *fratrie*. Cultul comun făcea solidari pe toți membrii din *fratrie*. Erau două-spre-zece *fratrii*. În fine, toți Atenienii fură împărțiți în patru *triburi*: Geleonții, Hopleții, Aegicorii și Argadeenii. Această împărțire era socială. Ea se basa pe diversele ocupațiuni ale cetățenilor: Nobili, Mi-

litari, Păstori și Meșteri. La această împărțială se avea în vedere și locuința. Erau prin urmare : patru triburi, două-spre-zece frații și trei sute șese-zeci de familii.

Fruntașii cetății continuară a se numi Eupatrizi, născuți din părinți nobili. Statul are în fruntea sa un Rege, care înseamnă domnește absolut. În chestiunile mai importante el se consultă cu capii familiilor nobile. *Areopagul*, care judecă pe stânca goală din fața Acropolei, se alcătuiește din cei mai iluștri capi ai nobilimei. El ajută pe rege în administrațiune și a servit de model tribunalelor grecești *). Cunoaștem numele câtorva regi ai Atenei, dar istoria lor ni este puțin cunoscută. Tradițiunea zice că cel de pe urmă rege, *Codrus*, s'a jertfit pentru patrie, când cu invasiunea Dorienilor, și că poporul atenian, plin de recunoștință pentru sacrificiul său, a decis desființarea regalității. Pare foarte curios acest mijloc de a-și manifesta recunoștința către un rege alungând de la tron pe familia sa. Lucrul pare să se fi întâmplat în chipul următor. Cu întărirea aristocrației, cu progresul ideilor, vechea regalitate homerică nu mai putea ține în Atena. Eupatrizii așteptau ocaziunea să o desființeze ; dar n'au îndrăznit să se atingă de odată de regalitate care și ținea puterea de la zei. Se mulțemiră a-i schimba numele. Capul statului se va numi pe viitor *Archonte*. E o simplă schimbare de nume ; dar aceasta va aduce modificarea chiar a instituțiunii. La început, Archontele e luat din aceeași rasă cu vechii regi și e numit pe viață ; dar consiliul de bătrâni, dintre Eupatrizi, *Prytaneul*, capătă o autoritate mai mare. După trei-spre-zece Archonți pe viață, s'a introdus Archontatul pe zece ani ; la 714 această magistratură a ajuns electivă și la 683 s'au ales câte nouă Archonți pe

*) «Acest tribunal (Areopagul) va imprima pentru tot-d'a-una în inima cetățenilor respectul și frica. Omul nu va mai îndrăzni să comită o nedreptate, nici ziua nici noaptea; numai dacă chiar cetățenii nu și vor schimba instituțiunile lor prin înșirări rele. Aruncați noroiu într'un isvor curat, el se tulbură, nu mai e de cât o băutură neplăcută. Dau Atenienilor o barieră și în contra anarhiei și în contra despotismului ; dar nu toată severitatea e alungată din cetatea mea : rămâne drept vre un muritor, dacă nu se teme de mine ? să aveți dar pentru acest tribunal o frică respectuoasă. El va fi întărirea țerei voastre, mântuirea Atenei, o magistratură cum nu mai posedă nici un popor din lume, nici Scythii, nici locuitorii pământului lui Pelops. Necorruptibil, venerabil, sever ; sentinela deșteaptă, chiar când cetatea doarme : astfel va fi noul tribunal.» (Eschyle, *Eumenidele*).

1) Rege } Cechilor întemeietorii atenei - 1643. e cel de pe viață
 } Uranos 18 cel din veșnicie e Codrus 1182 (Soomij)

care an. Eupatrizii 'și ajunseră scopul ; ei au pus mâna pe putere. În curînd inse au început a abusa de puterea lor. Foarte bogați, pentru că erau proprietari pe cele mai mănoase câmpii din Attica, ei se îmbogățesc încă prin comerțul maritim și încep a apăsa pe muntenii Diacrieni, cari trăiau foarte greu la munte, și pe păscarii de pe ținuturi cari nu erau mai fericiți. Dar starea micilor proprietari era încă și mai grea. Storși de impozitele cele grele, ei sunt nevoiți a se împrumuta cu dobânzi mari de la Eupatrizi. Aceștia li ieau proprietățile când nu pot plăti, și ei rămân simpli muncitori pe foastele lor proprietăți, obligați a da creditorului Eupatrid mai toată recolta, $\frac{5}{6}$. Ceia ce era și mai grozav, era chipul cum judecau Eupatrizii. Nu erau legi scrise și pedepsele se aplicau nu după vină, ci după cum era omul. Nenorocita populațiune de jos, de sigur după o revoltă, căpătă de la Eupatrizi ca să se dea legi scrise. Archontele *Dracone* fu însărcinat în 621 să facă un codice de legi. Acest codice a rămas vestit în lume ; pentru că Dracone prescrie mai numai o singură pedeapsă, moartea, pentru toate vinele *). În realitate el nu a făcut altă ceva de cât a pune înscris vechiul drept tradițional de până atunci. Starea miserabilă a claselor de jos nu s'a îmbunătățit într-o nimică. Nemulțemirea lor era cu atât mai mare cu cât, în statele de prin prejur, Tiranii zdrobiseră aristocrația cu ajutorul populațiunii. Un complot se formă în Atena de cătră un Eupatrid Cylone, ginerele lui Theagene din Megara. El se făcuse vestit prin averile sale și câștigase o victorie la jocurile Olympice. Cylone atrase pe popor în partea sa, promițându-i micșurarea datorîilor și împărțirea averilor. Apoi în fruntea partizanilor sei, el cuprinse Acropolea. Dar Prytanii ridicară trupe și încunjurară citadela. Cylone scăpă, dar partizanii lui fură uciși. Archontele Megacles, din familia Alcmeonizilor, li jurase că i va da judecătii. El inse ucise chiar

*) Legile lui Dracon pronunțau numai o singură pedeapsă pentru ori ce greșală : moartea. Cei dovediți de leneși erau uciși și cei cari furau legume ori fructe erau pedepsiți așa de aspru ca și batjocoritorii de cele sfinte și ucigașii. De aceia (oratorul) Demade a avut dreptate să zică, mai pe urmă, că Dracon scrisese legile sale cu sânge, și nu cu cerneală. Când 'l întrebau pe Dracon pentru ce ordonase el pedeapsa de moarte pentru toate greșelile, el răspundea : « Am crezut că cele mai mici greșeli meritau această pedeapsă, și n'am găsit alta mai grea pentru cele mari. » (Plut. *Solon*).

și pe cei cari 'și găsiră adăpost in templele zeilor *). Aceasta era o crimă. Poporul voia să 'și resbune asupra Alcmeonizilor ; neînțelegerile lăuntrice crescură și mai mult ; și puterea Atenei scăzu așa de tare, că nu era in stare a se lupta nici cu Megara, care pusese mâna pe insula Salamina.

§. 2. Solone și legislațiunea sa.

Solone se trăgea din familia lui Codrus. Nevoit a se ocupa cu comerțul fiind că părintele seu 'și risipise averea, Solone călători foarte mult. In călătoriile sale el văzu pretutindinea că vechiele instituțiuni ale strămoșilor, cu constituțiile patriarhale și drepturile ereditare ale claselor superioare, nu mai puteau ținea mult ; că in toate părțile se ridica o clasă de mijloc energică și industrioasă și că se modificau condițiunile de traiu ; el cugeta prin ce chip s'ar putea feri patria sa de revoluțiunile și luptele lăuntrice, care băntuiau statele grecești. Așa se forma înțeleptul barbat de stat. Intors in patria sa, el văzu că pricina răului era cearta între deosebitele clase din societate și înțelese că acest rău nu se poate vindeca de cât prin concesiuni reciproce. El făcu pe Eupatrizi să înțeleagă că nu vor putea avea încrederea publică de cât numai când se vor spăla de sângele vărsat. Alcmeonizii se supuseră la judecata unui tribunal alcătuit din trei sute de cetățeni și fură esilați. Ei luară împreună cu dâșii și oasele celor cari murise de la sacrilegiu incoace. Liniștea care urmă era cu atât mai necesară cu cât starea din afară a Atenei era foarte tristă. Mica Megara pusese mâna pe Salamina și corăbiile dușmane țineau blocate porturile Atenei. Această cetate era așa de slabă că pierduse speranța de a mai lua inapoi acea insulă, care i era absolut necesară pentru siguranța și pentru comerțul ei. Descurajarea era așa de mare că se făcuse o lege prin

*) Complicii lui Cylon fugiseră in templul Palladei ; Archontele Megacles i induplecă să vină la judecată. Ei legară o ață de statua zeitei, și, ținând'o in mână, incepură a se pogori. Ajunsesse lângă templul zeitelor venerabile (Eumenidelor) când se rupse ața singură. Atunci Megacles și colegii sei puseră mâna pe ei, sub pretest că zeita li refusa protecțiunea sa. Cei cari fură prinși afară din templu au fost uciși cu pietre ; iar cei cari scapase in temple fură masacrați la piciorul altarelor : n'au scapat de cât numai cei cari s'au aruncat ca suplicanți inaintea femeilor Archonților. (Plut. *Solon*).

care trebuia să fie condamnat la moarte ori cine va fi îndrăznit a propune o expedițiune pentru reluarea Salaminei. Solon era și poet. Poesia fu pentru el un mijloc de a ridica pe concetățenii sei din decadența în care se aflau. Într'o zi se făcu nebun și apăru în piața publică. Poporul întreg se strânge în jurul său. Toți plâng pe acest om care fusese socotit până atunci între «Cei Șapte Înțelepți» ai Greciei. El scoase din sin și ceti poporului o scrisoare pe care insula Salamina o scria mamei sale Atena. Era o elegie de o sută de versuri, poezie resboinică, alcătuită cu o energie care creștea neconținut; rostită cu un accent bărbătesc.

Poporul începu a inebuni, ca și poetul, și când s'a sfârșit elegia cu frumoasele versuri :

Să plecăm la Salamina ca să luptăm pentru insula
Iubită și să aruncăm departe de noi umiliința dureroasă !

Atenienii, cuprinși de un avânt de rușine și de entusiasm, relu-
ară armele și nu le au lasat de cât numai după cucerirea Salaminei.

De atunci Solone au fost investit cu puteri depline ca să regu-
leze soarta patriei sale. Mai întâiu el căută să ridice nivelul moral al
poporului. Pentru aceasta, el chieamă pe Epimenide din Creta care se
bucura de mare renume între toți Grecii. Acesta era un profet, un om
care știa a studia boalele morale și politice și a arata remediul. El veni în
Atena cătră 696 ; se așeză în Areopag ; reformă mysterele ; purifică
locuințele ; ridică mai multe altare zeilor și împacă astfel pe Atenieni
cu zcii și cu conștiința lor. Solone concentrează toate puterile în mâna sa ;
n'a voit însă să fie tiran ; pentru că nu voia să întrebuinteze mijloace
rele pentru a face chiar binele. El ținea la mijloacele legale. El voia
ca Atena să se laude că numai ea a putut să se reorganizeze fără vi-
olențe și fără crime, transformându-se prin decisiunea liberă a tutu-
lor cetățenilor *). Nu mai era vorbă, prin urmare, de un nou codice
de legi ; trebuia să se creieze un nou corp social, tinăr și viguros.

*) Solone n'a fost slab în administrația afacerilor publice. El nu
cedă nimic celor puternici, și nu căută a linguși, în legile sale, pe cei
cari 'l aleseseră. Nu aplică remediul la părțile sănătoase ; și nu voi

Legislațiunea lui Solone cuprinde dispozițiuni relative la *réforme sociale și reforme politice*.

I. Solone credea că la temelia statului Atenian trebuia să fie un popor liber, scutit de ori ce servitute ; pentru că ar fi fost o batjocură a se da drepturi politice unor oameni cari nu erau asigurați de traiul lor zilnic. Căci cum puteau să eserciteze în conștiință drepturile lor politice, niște oameni cari atârnavu de proprietarii și de creditorii lor ? Norocul lui a fost că toată lumea înțelegea că trebuie să se facă sacrificii și că pe pământul Atenei traiul bun e foarte ieftin. Poporul, și mai cu samă mica proprietate, gemea sub greutatea datoriilor. Solone luă măsuri energice. Legea opri pe un cetățan ca să 'și pună amanet persoana sa ; pentru că persoana cetățanului era, mai pre sus de toate, a statului, care în tot momentul putea avea nevoie de serviciile lui. Prin urmare sclăvia din pricina neplătirei datoriilor fu desființată. Pe urmă luă măsuri pentru ușurarea datornicilor. El bătu o drahmă nouă cu 27 % mai mică de cât drahma vechie : dar o sută de drahme nouă făceau tot o *mină*. El permise datornicilor ca să plătiască datoriile «socotite în mîne» cu noua monetă, ușurându-i astfel cu 27 % ; regulă pe urmă termene prelungite pentru aquitarea definitivă, și determină tacsă dobânzei prin lege. Pe de altă parte, statul iertă pe toți datornicii sei, și toate amendele neincasate. Bogatul Solone dădu un nobil exemplu iertând pe cei cari i erau datori. Aceste măsuri ușurară foarte mult pe clasele apăsate ; fără ca să loviască greu în capitaliști, cari 'și scosese mai tot capitalul imprumutat prin dobânzile incasate până atunci. Prin aceste legi înțelepte o mulțime de cultivatori scapară din robie și începură a 'și lucra proprietatea lor ; din servi ei deveniră cetățeni. Solon luă măsuri pentru viitor. El regulă proprietatea funciară și se îngriji ca să nu se îngrămădiască prea multe proprietăți în aceeași mână. El ținea foarte mult la proprietatea mică și avea dreptate să se mindriască mai ales cu reformele sale econo-

să taie în carne vie de frică, ca nu cumva după ce a schimbat și tulburat statul, să nu aibă destulă putere a 'l restabili și a'l reforma. El nu 'și permise de cât numai schimbările care crezu el că puteau fi adoptate prin convingere sau impuse prin autoritate, unind, cum zicea el însuși, forța cu justiția. 'L întrebau, cât-va timp după aceea, dacă a dat Atenienilor cele mai bune legi : «Da, zicea el, cele mai bune pe care erau în stare a le primi.» (Plut. *Solon*).

mice *). Toate legile aceste alcătuiau ceia ce s'a numit «Seisachteia» adică ușurarea sarcinilor care sdrobiau pe popor.

Erau in Atena de pe timpul lui Solone, cetățeni cu deplinătatea drepturilor politice și locuitori lipsiți de drepturi politice, avînd numai libertatea personală și bucurându-se de protecția legilor. Trebuia să dispară această neegalitate; dar înțeleptul legislator nu înțelegea ca să se dea la toți drepturi egale. Toți oamenii liberi, născuți din părinți Atenieni, trebuiau să aibă drepturi; dar in raport cu aptitudinea lor și cu zelul de a servi statul. Ar fi fost nedrept, după părerea sa, ca neguțitorul ori meșterul care se putea ușor strămuta acolo unde i mergeau interesele mai bine, să aibă aceleași drepturi ca și Atenianul, a căruia familie stăpînia de secole proprietăți in câmpia Cefisului. El luă venitul ca basă a drepturilor politice; dar numai venitul de pe proprietatea fonciară; pentru că el credea că numai omul legat de pămîntul patriei sale, prin sudoarea vărsată pe acest pămînt pentru a l

*) *Versuri de a lui Solone.*

Va mărturisi el însuși (Pămîntul) la tribunalul timpului,
 Marea mamă a zeilor Olympici,
 Escelentul Pămînt negru, căruia eu intr'o vreme
 I am ridicat semnele plîntate in diverse locuri,
 Și care, sclav mai înainte, este acum liber.
 Am readus pe mulți Atenieni in patria lor fundată de cătră zei,
 Atunci când fuseseră vînduți, unia pe nedrept,
 Alții cu dreptate, și când, sub lovitura necesității,
 Se ocupau cu gâcitoria, ne mai vorbind limba attică,
 Și duceau in multe locuri o viață rătăcitoare.
 Sunt unia cari suferiau o rușinoasă servitute,
 Tremurând inaintea stăpînului lor: pe aceia
 Eu i am făcut liberi. Iată ceia ce, in timpul puterei mele,
 Unind la un loc forța și justiția,
 Am făcut, și cum am ținut ceia ce promisesem.
 Am scris legi de o potrivă pentru cel rău și pentru omul de bine.
 Asigurând fie căruia o justiție dreaptă.
 Dacă un altul ar fi ținut, ca mine, boldul,
 Un om care ar fi fost rău intenționat și lacom,
 Nu ar fi nici ținut in frâu nici liniștit poporul,
 Inainte de a fi bătut laptele ca să i scoată untul.

cultiva ; numai acest om e interesat a' l apăra : bancherii, comercianții, meșterii 'l puteau ușor părăsi. Prin această măsură se măria valoarea proprietății și se mai modera gustul Atenienilor pentru averea mobilă. Fie care cetățian fu obligat să declare venitul proprietății sale. Nu era teamă de o declarațiune falsă ; întâiu pentru că ea se făcea prin jurământ și al doilea pentru că ori cine putea fi obligat să facă schimbul proprietății sale cu o proprietate de acelaș venit. Această lege impedecea a se declara un venit mai mic de cum era in realitate. Solone luă ca basă venitul in orz, pentru că el se cultiva mai mult in Attica și servia ca basă a nutrimentului populațiunei. Populațiunea fu împărțită in patru clase :

a) *Pentacosimedimnii*, cei cari aveau o proprietate, care producea in termin de mijloc cinci sute de medimne (un medimn era două banițe și jumătate de Moldova) sau o cantitate equivalentă de vin ori unt de lemn. Venitul era calculat in raport cătră fond ca 1 : 12. Prețul unui medimn fiind o drahmă pe timpul lui Solone, intrau, vra să zică, in clasa I-ia cei cari aveau o proprietate funciară in valoare de 6000 de drahme sau un talant.

b) *Călarii* cari aveau o proprietate funciară de 3600 drahme.

c) *Zeugiții* cari aveau un fond de 1800 drahme.

d) *Theți* cei cari nu aveau proprietate de ajuns, pentru ca să poată fi independenți.

Pe această basă a intocmit Solone impositul și drepturile politice. Cei mai bogați aveau toate onorurile dar, in acelaș timp, și toate sarcinile. Numai cele trei clase dintăi luau parte la alegerea magistraților. Membrii Senatului se alegeau numai dintre ei ; iar Archonții numai din clasa I-a. Dar in schimb ei plăteau mai mari impositate ; pentru că impositul era progresiv și proporțional ; adecă cei din clasa a doua și a treia nu plăteau pentru intreg venitul. Intreținerea flotei, serviciul militar in cavalerie și infanteria grea, cădeau asupra celor trei clase. Cei din clasa a IV-a erau scutiți de impositate ; serviau in infanteria ușoară și primiau o soldă in timp de resboiu.

Astfel Solone lăsă vechilor familii influința pe care o meritau prin experiența și prin trecutul lor ; dar desființa clasele basate pe naștere. Ori cine putea ajunge cât de sus prin muncă și economie. Certele lăuntrice se curmau cel puțin pentru cât-va timp, și Solone

putea zice cu drept cuvânt : «Am dat Atenienilor, nu cele mai bune legi, dar pe cele mai bune care puteau fi primite». *)

Pe lângă cetățenii din cele patru clase, mai erau în Atena *Metecii* și sclavii. În cele mai frumoase timpuri ale republicii Ateniene, numărul locuitorilor s'a urcat la 500,000. Dintre aceștia 45,000 erau meteci ; mai bine de 365,000 erau sclavi ; așa că numărul cetățenilor cu drepturi politice nu s'a urcat nici o dată la mai mult de 90,000 adică 18,000 bărbați în stare de a purta armele.

Metecii erau străini așezați în Atena, care era vestită pentru buna voință cu care i primia. Ei nu puteau cumpăra proprietăți ; nu aveau drept a intra în legături de căsătorie cu cetățenii ; erau datori să aibă un patron dintre cetățeni. Plăteau o patentă ; erau obligați la contribuțiunile extraordinare ; serviau pe flote și puteau fi admiși la egalitatea de drepturi în urma unor servicii făcute statului. Această egalitate se acorda în virtutea unei deciziuni a poporului. Sclavii se ocupau cu industria ; lucrau pământul ; erau întrebuințați la mine ; erau bancheri, zarafi. Atenienii erau vestiți prin blândeța cu care tractau pe sclavii lor. Legea i protegia și nime nu i putea omori sau rău trata fără răspundere. Mulți și aveau casele lor.

#II. Puterile Statului ateniian erau : *Archonții*, *Consiliul celor Patru Sute*, *Adunarea poporului* și *Areopagul*.

Solone conservă Archontatul așa cum fusese și până atunci. Archonții se alegeau de către Adunarea poporului însă dintre cetățenii din clasa întâia. Ei erau în număr de nouă. Cel întâiu se numea Archonte *Eponym*. El da numele seu anului și judeca cestiunile de familie și moștenirile ; tot el avea supraveghierea asupra minorilor și orfanilor. Al doilea Archonte purta numele de *Basileus* (rege). El avea pe sâmbă și grija sanctuarelor și edificiilor publice ; judeca în ces-

*) *Versuri de a lui Solone.*

Am dat poporului atâta putere de câtă avea nevoie
Nici luând nici adăogând nimic la dreptul seu.
Cât despre acei cari aveau puterea și erau admirați
pentru bogățiile lor,

Acelora li am garantat că n'au a se teme de nici o lipsă de respect.
Eram de față, protegând cu un scut puternic ambele părți,
Și n'am lasat nici pe unii nici pe alții a triumfa prin nedreptate.

tiunile religioase, uciderile și delictele de sacrilegiu. Al treilea Archonte, *Polemarch*, era capul armatei și avea jurisdicțiune asupra străinilor. Cei alți șese se numiau *Thesmoteți* (legislatori) și presidau tribunalele. Archonții erau aleși pe un an. La împlinirea anului ei erau datori să dea socoteală de faptele lor. Archonții erau întreținuți pe socoteala statului în tot timpul funcțiunii lor.

Consiliul celor Patru Sute (Senatul) era ales în fie care an, câte o sută din fie-care trib. La început intrau numai cetățenii din cele trei clase de sus, trecuți de trei-zeci de ani. Ei depuneau jurământ la intrarea în funcțiune; aveau loc de onoare în întrunirile publice; și erau scutiți de serviciul militar în tot timpul funcțiunii lor. Senatul pregătea cestiunile de supus Adunării poporului, delibera și lua hotărâri prealabile; administra averea publică; îngrijia de marină; făcea Recrutarea. Senatorii aveau o drahmă pe zi ca îndemnitare. Consiliul se împărția în zece secțiuni: *prytanii*. Membrii unei prytanie mâncau în comun pe socoteala statului. O prytanie guverna o lună. Presidentul ei presida Consiliul și Adunarea poporului; avea cheile citadelei, arhivelor și pastra pecetea statului. Senatul judeca ca o Înaltă Curte de justiție,

În Adunarea poporului luau parte toți cetățenii, chiar și cei din clasa a patra. La început Adunarea se întrunea la fie-care prytanie, de zece ori pe an; pe urmă de patru ori în o prytanie. Ședințele se țineau în Pnyx, aproape de Agora. Prytanii publicau cu patru zile mai înainte cestiunile puse în discuțiune. Se îngrijiau să nu între oameni fără drept. După o ceremonie religioasă, se cetia hotărârea Senatului. Poporul decidea dacă mai trebuie discuție. Ori cine putea lua cuvântul, dacă era trecut de două-zeci de ani și toți aveau dreptul a face propuneri, chiar contrarie propunerii Senatului *). Se vota prin ridi-

*) *Teseu*... Nimic mai funest pentru stat de cât un tiran; acolo nu mai e generală autoritatea legilor; el singur e stăpân și dispune de lege, care nu e egală pentru toți. Dar legile scrise dau celui slab și celui bogat drepturi egale, și cel mai de jos cetățean poate arunca blamul asupra omului bogat. Și cel mic, dacă are dreptate, poate repune pe cel mare. Libertatea domnește când strigă crainicul: «Cine are de propus ceva pentru binele statului?» Cel care vrea să vorbiască se arată; cel care nu are de spus nimic păstrează tăcere. Unde se poate găsi mai mare egalitate de cât într'un astfel de stat? Prețutindinea unde poporul e suveran, el vede cu plăcere ridicându-se

care a mânilor ; votul secret pentru cestiuni personale. Adunarea se împărştia când se arăta vre un semn ceresc : tunet, ploaie mare, etc. Adunarea avea dreptul de iniţiativă in legislaţiune. Legea nouă era supusă unei comisiuni de Nomotheti ; inaintea lor autorul 'şi apăra propunerea şi apărători ai legilor vechi le apărau. Cel care a propus o lege era in tot d'auna respunzător de pagubele sau nenorocirile pricinuite de legea lui. Adunarea alegea pe magistraţi şi legi severe pedepsiau corupţiunea electorală ; in fine ea judeca şi suspenda pe magistraţi şi pe ori ce cetăţan acusat de a fi calcat legile. Adunarea poporului decidea resboiul ; ficsa numărul soldaţilor ; alegea pe comandanţi şi lua toate măsurile necesarie ; după cum tot ea numia pe ambasadori ; li impunea cum să lucreze, şi tot ea dicta respunsul de dat ambasadorilor străini. Numai ea se pronunţa asupra tractatelor şi condiţiunilor de pace. In fine, Adunarea poporului avea şi competenţă finanţiară.

Vechiul Areopag a fost mântinut de cătră Solone. Acest inalt tribunal, alcătuit din membri numiţi pe viaţă, avea drept să pedepsiască ori ce atingere adusă bunelor moravuri, purtarea scandaloasă. Aşa de mare era autoritatea acestui august tribunal, că putea anula prin un veto absolut decisiunile celor alte puteri publice şi, in timpuri grele, putea chiar să iea in mână direcţiunea cetăţii. El judeca omuciderile şi otrăvirile. Solone regulă ca toţi Archonţii fără pată să poată intra in Areopag ; astfel se intrunia in această instituţiune tot ceia ce Atena avea mai distins ca experienţă şi inteligenţă. Areopagul avea misiunea a susţinea cu energie bunurile moştenite din trecut ; a se opune inoirilor fără vreme, şi a opri ori ce imoralitate şi scandal public. El era reprezentantul intereselor conservatoare.

Solone făcu mai multe legi prin care se regula procedura penală şi legi de drept civil. El lăsă instrucţiunea in mâna unui magistrat,

cetăţeni voinici ; dar un rege i consideră ca duşmani, şi pune să i omoare pe cei mai illustri, pe cari i priveşte ca şi mai înţelepţi, de frica tirăniei sale. Cum ar putea să mai crească in putere un stat, când un stăpân seceră indrăzniala şi tinereta, cum se cosesc spicele intr'un lan, primăvara ? De ce să mai stringă cineva averi şi bogăţii pentru fetele sale când cu ele se inbogăţeşte numai tiranul ? Cine se va mai ingriji să crească pe fetele sale cu cinste in casa sa, dacă e vorba să pregătiască voluptăţi pentru tiran şi lacrimi pentru familia sa ? (Euripide, *Suplicantele*).

însărcinat a urmări crimele și delictele dar dădu unui juriu, alcătuit din cetățeni, puterea de a pronunța osînda. Deosebi in legile sale penale uciderea săvârșită cu voie de cea făcută din greșală ; luă măsuri ca să scape familia de sub tutela ginții ; restrinse drepturile prea mari ale părintelui de familie ; protesă pe fiu în contra arbitrarului părintesc și recunoscă cetățeanului dreptul de a face testament.

El se îngriji de educațiunea poporului : dar in loc de a face ca Lycurg, el se mulțemi a recunoaște statului numai puterea de a o dirige și organisa. Statului i trebuiau cetățeni liber desvoltați. Legea o pria pe Atenieni a se ocupa cu industrii nedemne de oameni liberi. Tot cetățeanul era dator să acuse pe cel care călca legile, punea in primejdie siguranța statului ori morala publică. Cetățeanul era dator ca, in cas de conflict ori resboiu civil, să lupte in una din partide *). Solone făcu de asemenea câteva legi pentru împedizarea lucsului.

Legile lui s'au scris pe niște scânduri de lemn văruiute in formă de prisme, nalte cât omul, puse pe un lemn ca să se poată învarti ușor și ceti de toată lumea. Erau puse in Acropole, la vederea tutulor.

El termină opera sa prin o amnistie generală.

Solone făcu pe Atenieni să jure că vor aplica legile lui in timp de zece ani. Acest timp 'l petrecu in călătorii. Cei vechi ziceau că el a vorbit cu Cresus. Nu este esact : Cresus s'a suit pe tron două-zeci și trei ani după călătoriile lui Solone. Se poate însă foarte bine ca să fi călătorit in Egipt, cum zice tradițiunea.

§ 3. Pisistrat și Fiii sei.

Legislațiunea înțeleaptă a lui Solone n'a putut împăca pe toată lumea. Oamenii săraci : păstorii, cărbunarii de la munte, cei cari trăiau

*) Pintre alte legi a lui Solone, este una pe care o găsim numai la el, și foarte curioasă : a se nota cu infamia ori ce cetățean care, într'o seditiune, nu se declară pentru nici o partidă. De sigur el voia ca nime să nu se poată arata indiferent sau nesimțitor la nenorocirile publice, mulțemindu-se a 'și pune in siguranță persoana și averile sale ; pentru ca să se laude mai pe urmă că n'a pierdut nimic, și că n'a suferit in mijlocul nenorocirilor patriei. El voia ca, de la începutul seditiunei, să se asocieze fie-care la cauza cea mai dreaptă ; și ca in loc de a aștepta de care parte se va declara victoria, să ajute pe oamenii onești, și să împartă primejdia cu ei. (Plut. *Solon*).

din greu pe țermul mării, se așteptaseră la altă ceva. Ei nădăjduiseră avantajie materiale, împărțirea averilor, egalizarea proprietăților. Pe de altă parte, erau nemulțemiri mari pîntre proprietari. Aceștia nu se puteau împăca cu legile care li lua influința de pînă atunce. Li se părea că Solone a mers prea departe cu reformele sale. Pe lîngă acestia, trebuie să adăogim pe oamenii insemnați prin talentele și bogățiile lor, cari aspirau la tiranie și nu se puteau supune egalității introduse de cătră Solone între cetățeni. Intre acești oameni ambițioși erau *Pisistrate*, cu proprietăți intinse in munții de la Diacria, și *Lycurg*, care se trăgea din una din cele mai vechi familii nobile ateniane. Pisistrate se născu cătră anul 600. Nepot a lui Solone de pe mamă, el se insemnase in resboiul contra Megarei; era foarte îndrăzneț și 'și făcu o mulțime de partisani pîntre oamenii săraci *); și prin aceasta putea ușor umili pe rivalul seu, foarte iubit de cătră proprietari, dar care nu avea destule puteri ca să i se opună. Intre acești doi rivali venia familia Alcmeonizilor. Capul acestei familii uria pe aristocrațime pentru că i esilase; se pusese bine cu preuții de la Delfi; se ilustrase in «Resboiul Sacru» și, in urma unei călătorii in Lydia, se intorsese cel mai bogat dintre Greci. El 'și făcu o partidă mare pîntre Paralieni; dar aceștia nu formau un corp compact și, aproape mulțemiți de soarta lor, n'ar fi fost in stare să provoace un resboiu. Așa că Pisistrat era cu mult superior rivalilor sei.

Intr'o zi Pisistrat apăru in piață plin de rănile pe care și le făcuse singur și se plânse la popor, că dușmanii sei voiau să 'l omoare. Poporul hotări a i se da o gardă pentru siguranța persoanei sale. In zadar Solone se opuse la această propunere. El fu nesocotit ca un bătrân care 'și ieșise din minți și dispare de pe arena politică. Pisistrat puse mîna pe putere. El esilă pe Lycurg și pe Alcmeonizi; dar nu fu in stare a se opune adversarilor sei intruniți. El fu alungat din

*) Era, in vorbirea lui Pisistrate, ceva insinuător și afectuos; ajuta pe săraci; era blând și moderat față cu dușmanii sei. Calitățile pe care i le refuzase natura, el le imita, și cu atîta perfecțiune, că și se părea că el le posedea, mai mult chiar de cât cei cari le aveau in realitate; de aceea și trecea el ca un om modest, rezervat, partizan zelos al justiției și al egalității, dușman declarat a celor cari voiau vre o reformă, sau cari aspirau la o revoluțiune. Această viclenie amăgia pe popor. (Plut. *Solon*).

Atena și se retrase în munții Diacriei. În curând înse unirea dintre dușmanii sei se strică. Atunci el se uni cu Alcmeonizii, luă în căsătorie pe fiica șefului lor Megacles și reintră în Atena, condus de cătră însăși zeița Athene*). Dar peste puțin fu alungat a doua oară pentru că nobilimea se uni cu Megacles, pe a căruia fiică o desprețuia Pisistrat. De astă dată măsurile erau așa de bine luate că Pisistrat era gata să renunțe la planurile sale, dacă nu l'ar fi încurajat fiul seu Hippias. Retras în Eretria, el trăia împărătește, în relațiuni cu puternicii din Tesalia, Macedonia și Italia sudică; avea averi foarte mari și o armată însemnată. După un spre-zece ani de esil, el intră în Attica, invinse pe Atenieni și ajunse pentru a treia oară stăpân al cetății.

Domnia lui Pisistrat a fost fericită pentru Atena. În afară, el căută să măriască influința Atenei în Archipelag, făcând pe oracolul de la Delfi că să i dea lui misiunea de a restabili în toată strălucirea sa cultul lui Apollon în insula Delos; venitul minelor de la Strymon i dădu mijloace să măriască flota Atenei; el încheie legături comerciale cu Tesalia și Macedonia; stătea în bune relațiuni cu Argosul și Teba; cuceri cetatea Sigeion și făcu pe Atena stăpână în apele Hellespontului. Tiranul era unit prin legături de ospitalitate cu Sparta; astfel că Atena căpătă un loc însemnat pîntre cetățile grecești. În lăuntru, el nu a schimbat întru nimic constituția Atenei. El se prezentă înaintea Areopagului pentru ca acest înalt tribunal să se pronunțe între el și dușmanii lui; luă măsuri pentru ajutarea familiilor celor morți în lupte; se îngriji de educația și moralitatea publică; pedepsi lenevirea; încurajă gustul cătră agricultură; căută să se păstreze deosebiriile de clase; legă cetatea cu orășelile de prin prejur prin drumuri; creă apăducte nouă și domni fără a avea vre un titlu oficial. Toate magistraturile constituționale funcționau; el numai cât se îngriji ca

*) În burgul Peania trăia o femeie numită Phya, naltă de patru coți fără trei degete și foarte frumoasă. Ei o înarmară; o puseră într'un car, după ce au învățat'o mai dinainte ce să zică și cum să se poarte; apoi o conduseră în cetate, pe când crainicii strigau: «Primiți, o Atenieni, cu bună voință pe Pisistrat, pe care însăși Pallas Athene, care l'onorează mai mult de cât pe ori care om, l'conduce în propria sa citadelă.» Ei ținură acest discurs prin toate cartierile cetății, și vorba se imprăștie pîntre popor că zeița aduce pe Pisistrat: toată cetatea crezu că această femeie era însăși zeița; locuitorii adorară o ființă muritoare și primiră pe Pisistrate. (Herod. I, 60).

una dintre cele mai însemnate să fie în mâna unui membru din familia sa.

El reînviă vechia serbătoare a *Panatheneielor* care se serba cu curse equestre, exerciții gimnastice și lupte poetice; înzestră de asemenea cetatea cu construcțiuni mărețe, între care Hecatompedos, Hecatonbaeon, templul lui Teseu, Lyceul, Academia. El convoacă în Atena o adunare de învățați greci și îi însărcină a aduna toate poeziile care circulau sub numele lui Homer, a le scrie și a le contopi într'un singur tot. Ei au lucrat sub direcțiunea lui Onomacrit. Homer, Hesiod și cei alți poeți au primit atunci forma lor definitivă. El ordonă a se culege de pretutindena documente istorice, mai ales liste genealogice; iar la curtea lui strălucită trăiau poeții *Anacreon* din Teos, *Simonide* din Ceos, *Lasos* din Hermiona. Arhitecți, sculptori și ingineri lucrează din ordinele și cu sprijinul lui. Pisistratii au înțeles că misiunea Atenei era de a întruni în sinul său și a perfecționa tot ceea ce putea avea o valoare națională. El muri în mijlocul familiei și amicilor săi în anul 527.

După moartea lui Pisistrat urmă fiul său Hippias; iar cel alt fiu, Hipparc, se ocupa numai cu administrația. Dar începură a desprețui legile *). Hipparc refuză surorii unui tânăr, Harmodiu, onoarea de a purta paneriuul sacru la serbătorea Panatheneielor. Acesta împreună cu amicul său Aristogiton 'l ucise. Hippias remas singur întări și mai mult tirănia. Retras în Acropole el 'și făcu alianțe puternice în afară; stoarse de bani pe cetățeni și falsifică monetele. Dușmanii tiranului 'și găsiră un adăpost și sprijin la Delfi. În fruntea lor era familia Alcmeonizilor care avea de cap pe *Clisthene*. Alcmeonizii atraseră în favoarea lor pe preuții de la Delfi și se ridicaseră foarte mult în opiniunea Greciei întregi prin următorea faptă. Templul de la Delfi arsese în anul 548. Alcmeonizii ieau în întreprindere reconstruirea lui pentru suma de trei sute de talanți. Cheltuiesc însă mult mai mare sumă, făcând mai pre sus de cum erau datori. Pythia solicită în favoarea lor pe deo-

*) Autoritatea acestor tirani (Hiparc și Hipia) nu era apăsătoare pentru mulțime. Multă vreme ei s'au purtat cu prudență și moderațiune. Fără a apăsa pe popor, nici a cere mai mult de cât a douazecea-parte din venituri, ei înfrumusețau cetatea, susțineau resboai și făceau cheltuielile sacrificiilor publice. Statul se governa după vechiele obiceiuri; numai se îngrijiau ca cele întâi magistraturi să fie în tot dea-una ocupate de cătră unul din ai lor. (Thucyd. VI, 54).

sebitele cetăți grecești, și mai ales pe Spartani. Regele Cleomene în fruntea unei armate intră în Attica. Hippias se închise în Acropole; dar copiii sei căzând în mâinile dușmanilor, el se învoi ca să părăsască Atena împreună cu tesaurile sale (509).

După alungarea lui Hippias, nobilimea voia să desființeze legile lui Solone; dar Alcmeonizii cu Clisthene se puseră în fruntea partidei democratice și ajunseră a tot puternici. Clisthene modifică legile lui Solone într'un sens mai democratic. El desființă cele patru triburi vechi și introduse alte zece triburi nouă *). Fie-care trib se împărți în zece Deme. Aceste împărțiri sunt curat geografice. El desființă prin urmare vechea împărțire care se întemeia pe gradul de înrudire; cantoane cu totul deosebite, și de multe ori îndepărtate, intrară în același trib. Tribul 'și avea serbătorile și ceremoniile sale religioase. În fie care demă erau adunări ale demei, în care cetățenii se deprindeau cu viața politică. Fie-care trib dădea câte cinci-zece de membri în Senat, care se alcătui de acum înainte din Cinci Sute de membri. El introduse tragerea la sorți pentru magistrați, în loc de alegerea întrebuintată până atunci; dădu drepturi politice la o mulțime de meteci și introduse *Ostracismul*. Această formă de esil era menită să garanteze pentru multă vreme liniștea Atenei. Când se întâmpla că doi bărbați cu vederi opuse erau aproape de războiul civil; când se întâmpla ca un om să ajungă la atâta autoritate morală, că poporul putea face tot ceia ce voia el, fără a mai discuta; atunci poporul era întrebat dacă nu e nevoie a se întrebuinta Ostracismul. Dacă șese mii de cetățeni votau esilul (votul se da scriindu-se pe o scoică unsă cu ceară) atunci acel barbat trebuia să plece în esil pe zece ani. Aceasta nu era o pedeapsă. Esilatul conserva proprietatea peste averile sale și se putea întoarce în patrie. Era mai mult un fel de laudă acest esil, prin care cetatea declara că se teme a mai avea în mijlocul ei un om care era așa de sus pus, că putea să'și piardă poporul puterea de a judeca

*) Se mai poate considera ca favorabile la stabilirea democrației mijloacele întrebuintate de către Clisthene, când a voit să întăriască democrația în Atena. Ast-fel, trebuie să se înmulțască numărul triburilor și al frațiilor, a se substitui sacrificiilor particulare un mic număr de serbători religioase celebrate în comun, și a imagina toate mijloacele putincioase pentru a amesteca pe cetățeni unii cu alții, și a disolva toate asociațiunile anterioare. (Aristot. *Polit.* VII, 2).

cu sânge rece și nepărtinire. Democrația ateniană avea dreptul să fie prepuelnică.

Sparta se îngriji de această întărire a democrației și o armată spartană ar fi readus înapoi pe Hippias în cetate, dacă deputații Corintului nu s'ar fi opus cu energie *). Ast-fel a rămas stăpână pe sine însăși Atena «care, după două-zeci de viacuri de decadentă, n'a încetat de a ne lumina; ca și acele stele stinse, care încă luminează pământul cu razele lor.»

IV. HELLENISMUL.

§. 1. Grecii în afară de Archipelag.

În viacul VI-lea Grecii erau stăpâni peste țărmurile și insulele din Archipelag, care a ajuns o mare hellenică. Cu toate acestea, istoria lor nu s'a mărginit între aceste limite naturale. Aplecarea către comerțul maritim, dorința de aventură și experiența fericită cu coloniile întemeiate pe coastele Asiei, i au făcut să întemeieze altele nouă. Avântul către colonizare a plecat din cetățile de pe coasta Ioniei. Eolienii așezați în peninsula Troada s'au ocupat numai cu agricultura, și cu drept cuvânt s'a zis despre oamenii din Kyme că au trăit viacuri întregi în cetatea lor, fără să știe că se află pe țărmul mării. De asemenea nu toate cetățile ionice se ocupau de marea. Efesul d. e. caută să se întindă spre continent. Din contra la *Milet* și la *Focaea*, întinsul comerț maritim nevoi pe locuitori să întemeieze foarte multe colonii.

Miletul, cu cele patru porturi ale sale, era cea mai vechiă cetate

*) Sosicles din Corint zice : «De sigur, cerul are să se pogoare de desuptul pământului și pământul are să se ridice deasupra cerului; oamenii au să trăiască în marea și peștii au să vie unde erau mai înainte oamenii; dacă voi, Lacedemoni, resturnând egalitatea puterilor, vă pregătiți a introduce tirania în cetăți, cea mai nedreaptă și cea mai criminală faptă ce poate fi făcută de către oameni. Dacă vi se pare bine ca cetățile să fie guvernate de către tirani, stabiliți mai întâi la voi un tiran, și atunci numai cereți a introduce și la alții... Vă rugăm dar, luând de marturi pe zeii Grecilor, să nu stabiliți tirania în cetăți. Nu voiți să vă opriți? tot voiți, în contra ori cărui drept, să introduceți pe Hippias? Să știți atunci că Corintienii nu vor lucra împreună cu voi.» (Herod. I, 92).

din tot litoralul. Valea Meandrului era vestită prin oile cu lâna lor fină. Miletul ajunsese vestit prin lucrarea stofelor. Imitând pe Fenicieni, locuitorii din Milet începură să caute căi nouă de comerț pentru desfacerea produselor lor. Ei apucară spre nord. Țermurile Pontului Euxin erau cunoscute popoarelor comerciale din antichitate. Fenicienii întemeiaseră Astyra, Lapsak, Synope, etc. În viacul VIII, Milesienii ocupară Abydos și fundară cetatea Cyzic. Mai spre nord, ei dădură peste o mare lipsită de porturi; cu negure și cețe dese; cu o natură înghețată de iarnă; cu fluvii înghețate; cu oameni acoperiți cu blănuri că de abia li se vedeau ochii. Aceasta inspiră Grecilor o mare frică. Marea era *Axenos*, neprimitoare de străini. Dar când a trecut prima impresie de groază, ei au văzut că sunt fluvii maiestuoase, lanuri de grâu cum nu mai văzuse ochii Grecului, turme nenumărate, păduri nemărginite și mai cu samă păscuire abundentă. Atunci ei devin îndrăzneți. Triburile Scythe nu li opuseră nici o rezistență; populațiunile din Caucas intrară bucuros în relațiune cu ei; foloase mari rezultau din păscuirea thonilor cari se sărau și se transportau în Grecia; marea deveni *Pontos Euxinos*, marea care primește cu bună voință pe străini! În 785 Milesienii se așezară la Synope. Peste câți-va ani se fundă Trapezunda. Apolonia, Istros în Delta Dunărei, Tyras pe Nistru, Ordessos, Olbia între gurile fluviilor Hypanis și Borysthenes, ajung cetăți foarte înfloritoare. În curând se întemeiară Theodosia și Panticapea în peninsula Taurida. Phanagoria pe istm, Tanais pe fluviul cu acelaș nume, Phasis și Dioscuria la gura fluviului Phasis, încunjurau cu un brâu de cetăți grecești această mare care i spăimântase atâta vreme. Din aceste cetăți comerțul grecesc, se întindea până la gura Vistulei, Ural, Armenia și India. Miletul, mama a optzeci de colonii, era cea mai mândră și cea mai puternică dintre toate cetățile grecești. Indrăzneții sei locuitori s'au îndreptat și spre Egipt. La început se mulțemiau numai a prada; cu timpul, poate din viacul VIII-lea, se așază statornic. Cetățile Canope, Bolbitis, Naucratis, puneau pe Greci în raport cu bogățiile și cu strălucita cultură a vechiului Egipt. Milesienii trăgeau foloase enorme din comerțul cu Egiptul, care număra douăzeci de mii de cetăți înfloritoare. Naucratis ajunsese la un mare grad de strălucire.

Chalcis și *Eretria* din insula Euboea, erau vrednicile rivale ale Miletului. Chalcis ajunsese centrul industriei aramei în Hellada. Aici

s'au întemeiat cele întâi turnătorii. Toate aşezămintele metalurgice, pe care le găsim aiurea, sunt fondate de Chalcis. Era nevoită să întemeieze colonii pentru că teritoriul ei era mic şi pentru că avea nevoie de locuri de desfacere a produselor sale. Chalcis fundă Methone în faţa golfului Thermaic; apoi Torone pe continent; pe urmă întemeiază trei-zeci şi două de cetăţi. Peninsula Chalcidică a fost colonisată.

În această direcţiune, *Corintul* a întemeiat Potidea; *Megara*, Chalcidonia şi Byzanţul. Indrăzneţii Chalcidieni colonisază insulele ionice şi ţermurile Adriatice. Ei fundează Kyme, cea mai vechiă colonie în Italia, apoi Rhegium. Cam în acelaş timp se întemeiază Zancle, Naxos, Syracuse în Sicilia. Corintienii dau naştere cetăţilor Crotona, Sybaris, Tarentul, în Italia sudică; în fine Hatria la nordul Italiei de unde plecau drumuri pe uscat spre Galia, Germania şi ţerile de la Dunăre până la Marea Neagră.

Tot în viacul acesta, *Rodiienii* au întemeiat cetatea Gela în Sicilia care, la rândul seu, a fundat Agrigentul. Toate coastele Siciliei fură pline în curând de cetăţi greceşti.

Foceenii din Ionia apucară pe marea apusului. Ei pătruseră în Adriatica, făcură jurul mării Tyrheniene, ajunseră la gurile Ronului şi apoi la ţermurile Iberiei. Colonia *Mossaliu*, fondată de cătră ei pe ţermul sudic al Galiei, a fost un focar strălucit de activitate hellenică. Ea a fundat mai multe staţiuni pe ţermul Mediteranei şi colonia Emporiae în o insulă la poalele Pyreneilor. Pe urmă a pus mâna pe comerţul cu Tartessos, după căderea Fenicienilor.

În fine, colonii însemnate greceşti s'au fundat pe coastele Africei. La sfârşitul viac. VII a plecat o colonie din insula *Thera* sub Battos, care a fundat Cyrene. După indemnul oracolului de la Delfi, colonii nouă veniră să întăriască pe Grecii din Cyrene, care ajunse în curând centrul unei Grecii; pentru că ea servi ca punct de plecare pentru întemeierea a o mulţime de colonii. Sub urmaşii lui Battos, Cyrenaica ajunse înfloritoare prin pământul seu roditor şi prin activitatea comerţului seu.

Coloniile au mare însemnătate în istoria Greciei. Prin ele s'a pus începutul civilizaţiunii greceşti şi tot ele au contribuit a o împrăştiia la toate popoarele de pe ţermul Mediteranei. Coloniile au fost de un mare ajutor pentru Grecia, pentru că prisosul de populaţiune şi a găsit o scurgere în aceste colonii şi ast-fel Grecia a fost ferită de multe

lupte lăuntrice. Coloniștii duceau cu dânsii patria lor. Ei luau foc sacru de pe altarele zeilor și plecau împreună cu imaginile zeilor, cu preuți și prespunători din vechiele familii. Colonia era o continuare a mamei patrie: Metropola. Legături strânse între mamă și fiică. Ori unde s'au întemeiat colonii grece, vechiele rituri barbare se transformă; se introduc moravuri mai blânde; în acelaș timp, se schimbă și fața solului, pentru că se seacă mlaștinile, se sapă porturi, se construiesc drumuri; totul se transformă, se reînnoiește, în mâinile Grecilor. Ast-fel Hellada Europeană se află acuma în mijlocul unei mari Grecii. Ea inse rămâne mamă. Pentru tot ceia ce privește dreptul sacru și prescripțiunile religioase, coloniile sunt credincioase centrului. Dar geniul hellenic se deșteaptă mai de grabă în colonii; aice au început să apară cei întâi germeni ai științei și artei grecești. Coloniile au făcut de asemenea foarte mare progres în organizarea politică și socială. Alcătuite de oameni din deosebite rase, pentru că de multe ori nu ajungeau locuitorii unei singure cetăți pentru a întemeia colonia; amestecate de nevoie cu indigenii; intrând, mai ales în Asia și Egipt, în raporturi cu o cultură înaintată, coloniile scapă de multe prejudeții, au un orizon mai întins și introduc reforme mai potrivite cu spiritul timpului. Mare prosperitate economică; metropolele sunt eclipsate. Cetățile au teritoriu mai vast; ele sunt construite cu mai multă artă și apoi și locul fusese ales cu multă îngrijire. Era în colonii un lucș nepomenit în mama patrie. Sybaritul nu se mai miră că Spartanii înfruntă cu atâta curaj moartea de vreme ce mănâncă așa de prost*); în calendarul Tarentinilor era mai multe zile destinate pentru serbători și banchete de cât zile lucrătoare.

Dar patriotismul național slăbia foarte și, în ziua primejdiei, coloniile nu au să lupte pentru independența națională.

§. 2. Amficioniile.

Grecii și dădeau numele generic de *Helleni*; aceasta însemna că ei au conștiință de o naționalitate comună care i distinge de Bar-

*) Un Sybarit zicea despre Spartani: «Nu li este lor greu a înfrunta moartea pe câmpul de bataie pentru că acesta e pentru dânsii singurul mijloc de a scapa de o viață așa de aspră și de austeră. (Plut. *Pelopida*).

bari. Dar această legătură nu era destul de puternică pentru a i intruni într'un singur stat. Ei aveau o limbă comună, aceeași religie și aceleași forme esteriore ale cultului; era la ei asemănare de moravuri și obiceiuri, tendința către libertate; dar se alcătuiau din mai multe rase; locuitorii erau divisați prin munți, climat și alte condițiuni fizice, din care urma dușmănie între deosebitele cetăți.

Cu toate aceste Hellenii se considerau ca formând un singur tot.

Erau mai întâi niște legi internaționale nescrise dar păzite de către Greci. Neînțelegerile se aduceau înaintea unor arbitri; înainte de a se începe un războiu trebuia să se facă o declarație de războiu. Erau legi ale războiului care trebuiau observate. Soldatul care cerea iertare trebuia cruțat; prizonierii aveau dreptul de a se rescumpăra; războinicii căzuți pe câmpul de luptă trebuiau îngropați. Religia ordona Grecilor să respecteze locurile consacrate chiar în timp de războiu; în fine ori ce lupte trebuiau să înceteze în timpul solemnităților religioase. Tractatele de pace erau întărite prin jurămănturi solemne, însoțite de sacrificii și libațiuni. Erau luate măsuri pentru înlesnirea și siguranța călătorilor. Fructele de pe arborii din drum erau a le lor; li se înlesnea mijlocul de a-și găsi drumul. Erau oteluri pentru călători. Nu era nici o nevoie de pasaport. Negreșit aceste legi internaționale erau adese ori calcate în picioare. Tractatele, condițiunile de capitulațiune nu se observau; brutalitatea omenească și găsia un câmp liber; dar în conștiința grecească asemenea fapte erau considerate ca contrarie legilor morale și religioase.

Unul dintre mijloacele întrebuintate de către Greci pentru a se ținea strâns uniți erau *Amfichioniile*. Se da acest nume populațiunilor care, la epoce determinate, se întruniau într'un sanctuar apropiat, pentru ca să celebreze împreună o serbătoare religioasă și profitau de ocaziune pentru a împăca certele interne și a încheia alianțe ofensive sau defensive.

Cea mai principală Amfichionie era aceea care avea ca centru religios templul lui Apollon de la Delfi. Erau înse și altele. Așa d. e. la Onchestos în Beoția; la templul lui Poseidon din insula Calauria; la Argos, Amfichionia fondată de către Doriens; lângă Cnid în Asia Mică; Amfichionia din Triphylia; confederația cetăților ionice cu centru templul lui Apollon de la Delos; Ionienii din Asia lângă Mycale, etc.

Amfichionia de la Delfi și avea un al doilea sanctuar lângă Ter-

mopile, consacrat Demetrei. Cu timpul acesta a fost lasat in umbră ; dar ambasadorii statelor confederate purtară tot numele de Pylagori. Această instituție era foarte vechiă. Ea se alcătua din două-spre-zece popoare (Malieni, Achei din Ftiotida, Oeteeni, Dolopi, Magneti, Perrhebi, Tesali, Locri, Doriene, Focci, Beoti, Ioni). Fie-care popor avea drept egal in confederațiune, cu toate deosebirile ulterioare. Sigur că și motive politice i-au făcut să se uniască. Erau câte-va prescripțiuni generale. Eată două din ele. «E oprit a se distruge o cetate Amfictionică ori a o lipsi de apă curgătoare. Statul vinovat va fi esterminat de către toate cele alte.» «Ori cine va fi pradat proprietatea zeului ; ori cine se va fi asociat ca complice sau numai ca confident la violarea teritoriului seu ; contra unuia ca acela, fie-care e dator să lucreze cu mâna, cu piciorul, cu vocea și cu toate puterile de care dispune». In virtutea acestor legi au decis Amfictionia resboaiele sacre, in contra Creisei (596) care a fost distrusă și pământul ei confiscat in folosul templului ; in contra Megarei care atacase o theorie ce mergea la Delfi ; mai pe urmă in contra Focizilor și in contra Amfissei. Considerându-se ca un fel de Inaltă Curte de justiție însărcinată a face să se respecte principiile dreptului internațional, Amfictionii decid asupra dreptului de asil al templelor ; aplică amende ; hotărâse ridicarea unui monument bravilor căzuți la Termopile ; condamnă pe Efialte care arătase Persilor drumul, etc. Dar acestor decisiuni li lipsia sancțiunea. Atena ori Sparta nu se puteau supune decisiunei unei Adunări, ai căreia membri pe jumătate reprezentau populații fără nici o importanță și fără nici o autoritate. De aceia și acțiunea Adunării a ajuns a fi foarte mărginită. Adunarea se ținea toamna la Delfi și primăvara la Termopile. Erau și adunări estra-ordinare. Fie-care din cele două-spre-zece națiuni trimitea doi ambasadori, aleși pe cinci ani. Apoi se trimiteau Pylagori cari asistau pe ambasadori, dar nu votau. Chiar și cetățile care nu făceau parte din Amfictionie trimiteau deputați ca să le apere interesele, fără să ia in se parte la desbateri. Afară de aceste persoane oficiale erau in tot d'a una la Delfi mulți oameni, veniți din toate părțile locuite de către Greci.

In vremile de pe urmă această Adunare a făcut mult rău Greciei.

§. 3. Oracolele.

«Grecii credeau că omul are nevoie de zei pentru a cunoaște secretele pe care el are interes a le ști și pe care se simte incapabil a le pătrunde. De multe ori se simte cineva lipsit de direcțiune în împrejurări grele; vrea să ia o hotărâre importantă de la care atîrnă soarta sa; nu știe ce cale să aleagă și cum să 'și asigure mai sigur ajutorul divin. Atunci el cere de la zei o decisiune superioară care să pună un sfîrșit indoielilor sale. Apoi mai era credința că evenimentele nefericite, foametea, epidemiile și toate flagelele sunt efectele mâniei cerești. Erau rugați atunci zeii ca să arăte, chiar ei, ce trebuie să facă omul, pe cine are să înblânziască pentru a scăpa de nenorocire, a îndepărta urgia sau a 'și atrage mila divină; pentru că numai zeii puteau să ni dea lămuriri pe care de giaba le am fi așteptat de la oameni. Zeii binevoitori pentru om doresc negreșit a 'l scoate din incurcătură; și chiar a 'l ajuta cu descoperirile lor fără să mai aștepte a fi rugați». Din aceste credințe a ieșit *Mantica* la Greci.

Erau multe feluri de oracole în lumea grecească.

Oracolul lui Zeus de la *Dodona* din Epir era foarte însemnat. Aici se dădeau răspunsurile după friamătul frunzelor din stejarul sacru; dar aceste semne se interpretau numai prin inspirațiunea divină. Oracolele lui Asclepios, între care cel mai însemnat era la *Epidaur* în Argolida, arata în vis leacurile pentru boale. După ascultarea viselor, preuții aplicau bolnavului tractamentul necesar. Un vestit oracol era a lui *Trofonius* în Beoția, etc. Dar cel mai însemnat dintre toate era oracolul lui Apollon de la *Delfi*.

Numele de Delfi nu 'l întâlnim înainte de viacul VI; până atunci se numia Pytho. Era un stat mic theocratic. Câteva familii preuțești foarte vechi, printre care cea mai însemnată era ginta Trakizilor, amintire de Tracii stabiliți în mai multe părți ale Greciei, din cari au ieșit preuții și poeții Grecilor, cum au fost *Thamyris*, *Orfeu* și alții. Din această nobilime se recrutau magistrații și preuții. Era și un Senat cu o Adunare a poporului. După desființarea cetății *Crissa*, Delfi rămase independent, cu ajutorul Spartanilor.

Apollon era intermediatorul între Zeus și oameni; dar puterea zeului sdrobește pe nesocotitul care o primește; de aici nevoia de a se prezenta cineva înaintea zeului, după ce a adus sacrificii și ofrande;

apoi nevoia de oameni cari să poată interpreta voința lui. În familiile preuților de la Delfi era multă înțelepciune și prevedere. Ei erau în raporturi intime și neîntrerupte cu centrele cele mai importante ale lumii hellenice și aveau o cunoștință precisă de starea politică și socială a lor. Cultul lui Apollon a arătat Grecilor că nu se poate evlavie fără curățenia inimii. «Pentru omul de bine e de ajuns o picătură din apa Castaliei, pentru purificare; dar pe cel rău Oceanul întreg cu valurile lui nu 'l poate spala». «Trebuie să fie cineva pur pentru ca să poată intra în templul mirositor; și puritatea consistă în a avea cugetări sfinte». Mulțemită influinții acestui cult, femeiele au fost onorate; slabi și apăsății găseau protecție; păcătoșii iertare și criminalii grațiere. Cultul lui Apollon a fost însemnat și din punctul de vedere economic. În temple se păstrau tesaure, depozite de bani, documente prețioase, contracte, etc. Preuții de la Delfi întrețineau arderea comercială a Grecilor; indicau itinerarie pe mărele fără drumuri; dădeau emigranților mijloace de a se stabili. Apollon e fondatorul dreptului colonial, arbitru suprem al tuturor conflictelor dintre Metropolă și Colonii. Oracolul cunoștea lumea, știa multe limbi. Aice s'au făcut cele întâi reprezentări ale pământului; s'au clasat producțiile deosebitelor țeri; s'au conservat faptele istorice. Preuții de la Delfi erau încunjuțați de o aristocrație intelectuală. «Cei Șapte Înțelepți» sunt în relații cu oracolul de la Delfi. Aice era centrul naționalității grecești. Cătră Delfi 'și întorceau privirile principii și statele care voiau să intre în relațiune cu Grecii. Regi din Frigia și Lydia; popoare din apus; Tarquinii din Roma, 'l onorează. Dar Delfi căzu în ruină când lumina începu a pătrunde între Greci; când preuțimea căută a se mântine prin intrigă; când respunsurile zeului începură a se vinde, Delfi fu pierdut.

Oracolul de la Delfi se zicea că a fost fundat de cătră însuși Apollon. Localitatea presenta următoarea particularitate geologică, minunată pentru divinațiune. Pe culmea de miază-zi a Parnasului era o deschizătură, din care ieșiau niște aburi reci cari aveau proprietatea de a arunca în o stare extatică pe cei cari i inspirau. Această prapastie era cuprinsă în templu. De asupra ei era un tripeț și înaintea lui doi vulturi de aur, de a dreapta și de a stînga pietrei albe de formă conică, Omfalos, punctul central al pământului. O fată, mai pe urmă o femeie trecută de cinci-zeci de ani, numită *Pythia* intra

in templu, bea apă din isvorul Kassotis, mesteca in gură foi de laur și se așeza pe scaunul profetic de asupra tripodului. Un profet o însoția. Din pricina vaporilor ea cădea într'o beție extatică și da curs liber inspirațiunii sale. Cuvintele ei erau culese și puse in exametre, pe urmă și in alți metri și chiar in prosă. De multe ori respunsurile erau ambiguiе; dar multă vreme preuții au fost de bună credință. Oracolul a fost crezut până pe timpul lui Constantin Cel Mare.

§. 4. Jocurile comune.

Jocurile comune contribuiau foarte mult la mântinerea unității grecești. Aceste jocuri erau foarte vechi. De sigur că la început fie-care cetate 'și avea pe ale sale; cu timpul însă cele mai vestite au fost Jocurile *Olympice*, *Pythice*, *Nemeice* și *Istmice*.

a). Cele *Olympice* se serbau la Olympia, in Pisatida, una din divisiunile Elidei. Erau foarte vechi. Tradițiunea susținea că au fost înființate de cătră Heracles; unia credeau intemeitor pe Pelops. In adevăr lui Pelops i se aduceau mari onoruri la Olympia. I se ridicase aici un templu deosebit și se conservau ca reliquie câteva din oasele lui. In timpul unor mari nenorociri intimplate in Grecia, Oracolul a făcut cunoscut regelui Ifitos să restaureze jocurile *Olympice*, care fuseseră părăsite. Se păstra la Olympia un disc, numit a lui Ifitos, pe care erau săpate condițiunile armistițiului divin, care adusese Greciei pacea. Regiunea era proprietate a lui Zeus, in onoarea căruia se celebrau serbătorile. Anathemă asupra celor cari ar fi intrat in ea cu resboiu: blestem asupra celor cari nu ar fi ajutat'o. Elida a ajuns ca un fel de templu al păcei. Cu toate aceste, mai pe urmă, au fost lupte mari in Elida, până ce Pisa a fost ruinată.

In tot cursul serbărilor era un armistițiu general. Când se apropiau jocurile, Eleenii trimiteau ambasadori in toate statele grecești, ca să facă cunoscut ziua inceperii. Cei cari calcau armistarea erau supuși la amendă, și erau excluși de la jocuri, dacă nu o plăteau. Se supuneau la amendă și cei cari nu observau regulamentele jocurilor. Jocurile au ajuns in curând serbătoarea generală a hellenismului. Se îngrămădiau nu numai peregrini, curioși și concurenți; dar și theori trimiși de cătră deosebitele state. Aceste theorii se alcătuiau dintre ce-

tăţenii cei mai iluſtri. Erau trimiſe pe ſocoteala ſtatelor ; dar ſi membrii theoriei cheltuiau foarte mult din averea lor ; pentru cã era o mândrie a apãrea inaintea Greciei intregi cu o pompã cãt se va putea mai ſtrãlucitã. Elida ſe ingrijia de oaspeţii veniţi. Cu toate aceſte era greu a i gãſdui pe toţi ; mulţi trăiau prin corturi ſi ſtatul i poſtia numai la banchele. Jocurile ſe ſerbau tot la cinci ani, adicã dupã patru ani trecuţi, in luna plinã dupã ſolſtiţiul de varã, in Altis, dumbrava ſacrã prin care trecea riul Alfeu. O cale ſacrã, lungã de trei sute de ſtadii, ducea la Olympia. In aceaſtã dumbravã ſe aflau o mulţime de altare, intre care cele mai inſemnate erau a lui Zeus, Herei ſi Metroon ſau al Mamei zeilor.

Serbãrile ſe incepeau cu ſacrificii aduſe zeilor. Apoi veniau jocurile. 1). *Alergare*, in ſtadiul lung de ſeſe sute de picioare; alergarea duplã ; alergarea de ſapte ori. Mai pe urmã s'a introdus alergarea inarmatã. Cei cari alergau erau grupaţi cãte patru, cu totul goli. 2) *Pentathlon*: sãriturã, alergare, darea la ţintã cu diſcul ſi ſuliţa, luptã, mai pe urmã s'a introdus ſi pugilatul; 3) *Pancration*, amestec de luptã ſi de pugilat ; 4) *Curse de carã* cu patru cai inhãmaţi, cari trebuiau sã facã de douã-spre-zece ori jurul hipodromului ; mai pe urmã, curſe de carã cu doi cai ſi curſe de cãlãreţi.

Toţi Hellenii fãrã eſceþtiune erau primiţi la jocuri ; afarã de cei vinovaţi de omor, ſacrilegiu ſau altã crimã capitalã. Barbarii ſi ſclavii erau admiſi numai ca privitori. Femeile mãritate erau oprite a aſiſta la jocuri: fetele inſã puteau veni: cu toate cã nu le aduceau Grecii, afarã de Spartani. Concurentul trebuia sã jure pe altarul lui Zeus Horkios cã s'a preparat in timp de zece luni ſi cã va observa cu lealitate condiţiunile impuſe de cãtrã regulamente. Zece regulatori ſi judecãtori ai luptelor, aleſi pe o olympiadã, aveau ſub ordinele lor oameni inarmaţi pentru ţinerea ordinei. Aceſti Hellanodici au foſt multã vreme veſtiţi pentru integritatea lor. «In zilele fixate pentru jocuri, Hellanodicii, imbrãcaţi in purpurã ſi incununaţi cu laur, ſe duceau la locurile lor, urmaţi de cãtrã concurenţi pe un drum nevãzut de cãtrã ſpectatori. Trompeta dãdea ſemnalul ; un crainic anunţa cã ſe incep luptele ; ſe fãcea apelul concurenţilor ſi unul dintre Hellanodici li ţinea un diſcuſ. «Dacã v'aţi eſercitat puterile, cum ſe cuvine celor cari vor sã ſe lupte la Olympia ; dacã n'aţi uitat nici una din datoriile voaſtre ſi nu aţi sãvârſit nici un act ruſinos, atunci bun cu-

raj! Dar dacă vre unul dintre voi nu este exercitat în de ajuns; dacă viața lui nu e fără pată; să ieasă și să se ducă unde va pofti.» Atleții erau conduși în stadiu; un crainic spunea numele lor și țara din care veniau, invitând pe cei cari li ar fi contestat calitatea de cetățean să vină să declare. În tot timpul luptelor, se cânta din flaute. Numele învingătorului se anunța. I se da o ramură de palmier până la împărțirea premiilor. Premiile, obiecte prețioase la început, s'au schimbat, prin intervenirea oracolului de la Delfi, în o cunună din maslinul selbatic plantat de cătră însuși Heracles la Olympia. Învingătorii se duceau la templul celor doi-spre-zece zei ca să sacrifice. Coruri i însoțiau cântând laudele lor. Apoi urma un banchet. La întoarcerea în patrie, de multe ori se dăra o parte din zidul cetății. Învingătorul intra pe un car cu patru cai albi, îmbrăcat în purpură. Cunună se consacra lui Zeus. I se da un banchet; se cântau imnuri în onoarea sa. El capata drept de proedrie (loc ales în reprezentațiile publice) și trăia în prytaneu pe socoteala statului. La Sparta i se da dreptul de a se lupta în război alături de regii. Pentru cei cari au ieșit de trei ori învingători se ridicau statuie în Altis; de multe ori statuie pe pietile din patrie. Nu numai atleții capatau celebritate la Olympia. Herodote a cetit aice o parte din istoria sa; Gorgias din Leontini aice a pronunțat celebrul său discurs Olympic; Sofistul Hippias din Elea a vorbit de mai multe ori; se zice că pictori și ar fi spus tablourile lor.»

b) Jocurile Pythice se serbau tot la cinci ani în câmpia Crissă lângă Delfi, la poalele Parnasului. Ele consistau în alergări de cai, exerciții gimnastice și concurs musical: cântăreți din flaut, cântăreți cu acompaniment de flaut, din citară. Cea mai însemnată bucată era o simfonie pe o temă fixată de mai înainte, care cânta victoria lui Apollon asupra șerpelui Python. Premiul era o cunună de laur din arborele care creștea în valea Tempe. Judecătorii erau luați dintre Amficioni. Probabil că serbările aveau loc în timpul toamnei.

c) Jocurile Nemeice se serbau pe teritoriul Cleonei, nu departe de Sicyona. Ele se celebrău în onoarea lui Zeus. După patru ani trecuți, se celebra de două ori: vara și iarna. Exerciții gimnastice; alergări de cai; concurs de citară. Ca premiu: o cunună de iederă.

d) Jocurile Istmice se celebrău în onoarea lui Poseidon, la istmul de Corint. Se zicea că ar fi fost instituite de cătră Teseu. Se

serbau tot la trei ani. Președenția era acordată Atenienilor. Erau lupte și alergări de cai, dar și parte rezervată Muselor. O cunună de iederă ori de brad era premiul învingătorului. La concursul de poezie puteau lua parte și femei. O dată a ieșit învingătoare o fată din Erithrea.

Jocurile comune au avut mare însemnătate în lumea grecească. Cu aceste ocațiuni Hellenii admirau frumuseța, agilitatea și armonica dezvoltare fizică, semn al unui suflet sănătos și bine echilibrat. Dezvoltarea vigoarei corporale avea drept consecvență crearea unei rase nobile și inteligente. Dar aceste jocuri mai aveau și alt bun neprețuit. Helleni veniți din toate părțile aveau ocasiunea a se cunoaște mai de aproape; cetățeanul din colonia cea mai depărtată se convingea că face parte dintr'un mare tot care se numește patria hellenică; încrederea într'un viitor strălucit al rasei lor se întăria și mai mult, când se incredințau despre mulțimea cetățitorilor grecești și despre nenumăratele țeri în care erau așezați. Dar rezultat și mai important: pe când tineritul se ocupa numai de serbări; pe când cea mai mare parte rămăneau uimiți de strălucirea lor; bătrânii, barbații politici, se puneau la cale de o parte; căutau să impace neînțelegerile dintre cetăți; plănuiau întreprinderi noue, și multe păci s'au încheiat în timpul acestui bine făcător armistițiu, păci care se săpau pe table de bronz ori columne și se păstrau în sanctuarele de la Olympia. Pe de altă parte, aice lumea hellenică aducea omagiile sale marilor sei barbați și Temistocle mărturisia că nimic nu l'a înduioșiat mai mult de cât onoarea ce i a făcut Hellenii la jocurile Olympice *).

*) Datorim, negreșit, cele mai mari laude înțelepciunii acelor barbați cari au instituit adunările noastre generale, și cari au transmis Grecilor obiceiul de a 'și depune armele și a lăsa de o parte dușmăniile lor pentru a se întruni cu toții în același loc. Rugăciunile și sacrificiile pe care le fac în comun, fac să 'și amintiască de originea lor comună, îndeamnă inimile lor la o înțelegere deplină, contribuiesc a strînge legăturile de ospitalitate cu vechii prietini, și a înjgheba prietăni nouă. Cei distinși prin forța și prin agilitatea corpului, ca și cei cari sunt lipsiți de aceste calități, găsesc o plăcere egală în acest concurs universal: unia espunând înaintea Greciei întregi avantajiele pe care le au primit de la natură, cei alți văzând atleți vestii disputând cu ardoare premiul. Insufletiiți de dorința de glorie, toți sunt mândri, unia de silințiele dezvoltate de atăția rivali pentru a li presenta un spectacol vrednic de atențiunea lor, cei alți de graba ce o arată toți Grecii cari vin să aplaude jocurile lor. (Isocrate, *Panegyric. Atheni*, XII).

V. RESBOAIELE MEDICE.

§ 1. Causelc acestor resboaie.

În viacul al VI-lea se începu o luptă între Greci și Barbari, luptă care ținu o sută de ani. Fiind că resboaiele cele mai mari s'au făcut cu Perșii pentru aceasta se și numesc *Resboaiele Medice*.

Grecii din Asia Mică erau guvernati de cătră tirani ; se ocupau cu industria și cu comerțul ; ajunseseră la un mare grad de cultură ; dar tocmai din aceste cauze, ei 'și pierduseră virtuțile militare și nu erau în stare a se împotrivi Barbarilor. Grecii din Europa, din contra, aveau guverne populare și, mai înapoiati în cultură de cât frații lor din Asia, i întreceau pe aceștia în calitățile militare ; erau strîns legați în jurul Lacedemonei, care avea heghemonia, și țineau foarte mult la naționalitatea lor.

Pe câtă vreme în lumea resăriteană se menține echilibrul întocmit după desființarea imperiului Assyrian, adică pe câtă vreme nu era un imperiu cu pretenție de a cuprinde întreaga Asie ; Grecii se puteau desvolta în liniște ; ba încă puteau să aibă influință în afacerile resăritene. De la Psametic în coace, ei erau a tot puternici în Egipt. Faraonii nu se mai puteau susține de cât prin ajutorul mercenarilor Greci, cari formau aproape întreaga armată egipteană ; învățații greci veniau să se lumineze la școala antică și venerabilă a preuților egipteni ; iar comerțul grecesc trăgea foloase foarte mari din bogatul Egipt. Regii Lydieni : Gyges și Allyate, Cressus mai cu samă, erau amicii Grecilor ; se încunjurau de învățați și artiști din această națiune ; renoșteau sfințenia templelor grecești și trimiteau bogate ofrande la templul de la Delfi. Se părea că, în sfîrșit, după atâtea viacuri, lumea resăriteană va fi liniștită, împărțită cum era între Mezi și Babiloneni la resărit, Lydieni la mează noapte, Egipteni la mează-zi și Greci la apus. Babilona era la un mare grad de strălucire ; Egiptul era foarte prosper ; Cressus regele Lydiei ajunsese la atâtea bogăție că, până în ziua de azi, numele lui designă pe omul foarte bogat ; Grecia înfloria prin nenumăratele sale colonii, care acoperiseră mai tot ținutul mării Mediterane și ale Pontului Euxin ; iar Mezii erau departe și păreau mulțemiți cu imperiul lor.

Aceasta era starea lumii când apar pe scena istorică *Perșii*.

Popor tânăr, foarte viguros, cu moravuri austere, cu cea mai pură religie din lumea vechiă, cu o morală religioasă care impunea munca neobosită ca preț al fericirii supreme, *Perșii*, cu *Cirus* în frunte, apar de o dată ca un popor cuceritor. Din capul locului, tânărul monarh are pretenția a supune lumea întreagă. Nimic nu poate rezista geniului său și bravurei persane. Popoarele vecine înțeleg că trebuie să uite ori ce neînțelegeri pentru a se uni în contra dușmanului comun. O coalițiune puternică se formează în contra lui *Cirus*. Centrul acestei coalițiuni este *Cressus*; regele *Lydiei*. Regii *Babiloniei* și ai *Egiptului*, *Grecii* din *Europa*, cetățile grecești din *Asia Mică*, se uniră la un loc; dar, din greșala lui *Cressus*, forțele deosebitelor popoare nu lucrează în comun. Regele *Lydiei* credea că războiul nu poate începe iarna; și numai pentru primăvara viitoare era decisă campania. *Cirus* profită de această greșală; atacă pe *Cressus* singur: bătău și împrăștiă armata *Lydienilor* și impresură pe *Cressus* în capitala sa, *Sardes*, pe care o cuprinsese în curînd. Căderea regatului *lydian* făcea pe *Grecii* vecini cu imperiul persan.

Cetățile grecești din *Asia Mică* cerură ajutorul fraților lor din *Europa*. *Lacedemonienii* trimiseră o deputațiune la *Cirus* ca să stăruiască în favoarea fraților lor. *Cirus* respinse ori ce amestec și i amenință cu invazia în propria lor țară. Atunci ei nu mai îndrăzniră a face nimic. Lasați în propriile lor puteri, *Grecii* din *Asia* fură supuși de cătră *Perși*. Mai multe cetăți fură reduse în sclăvie. O parte dintre locuitori și căutară aiurea o nouă patrie. Locuitorii din *Foceea* se imbarcară pe vasele lor și voiră să se strămute la *Chios*. Respînși de acolo, ei se întoarseră înapoi, uciseră garnisoana persană și, cei mai mulți, porniră spre apus. Cea mai mare parte pieriră pe marea. Cetățile din *Asia Mică* și o parte din insule erau supuse. *Grecii* din *Europa* au scapat pentru cât-va timp; pentru că *Cirus* a fost ocupat în altă parte și pentru că fiul său *Cambise* a întreprins cucerirea *Egiptului*.

Era văzută primejdia îndată ce ajunse la tron *Dariu*, fiul lui *Hystaspes*. Acest mare rege a înădușit revoltele care isbucniseră în deosebitele părți ale imperiului; a cuprins și pedepsit *Babilona* și a dat o nouă organizare întinsului imperiu persan. Împărțit în satrapii, diviziuni administrative în care se contopiau popoare de diferite rase, ceea ce făcea imposibilă ori ce revoltă; avînd în fruntea fiecărei satrapii

trei funcționari superiori, independenți unul de altul și atîrnînd numai de puterea centrală; fiind strîns legate deosebitele provincii prin poștele înființate de către Darius; inspectat neconținut prin *Ochii și Urechile* regelui, cari cutierau neconținut întînsa regiune ocupată de către Persi; imperiul persan era o amenințare pentru lumea care nu căzuse încă sub puterea sa. Cel întîiu popor în contra căruia s'a îndreptat Darius a fost puternicul popor al *Sciților*. El voia să însuflească groază acestui popor prădător care pe la răsăritul Mării Caspice, pe la Caucas sau pe la Dunărea, putea infesta hotarele imperiului persan. Tradițiunea grecească spune că Darius a venit în fruntea a șapte sute de mii de oameni; că a intrat în Europa și a ajuns la Dunărea tirînd cu sine pe toate popoarele din drumul său, care toate i s'au supus afară de Geți. Ajuns la Dunărea, el a construit un pod peste fluviu și a trecut în țara Sciților, infundându-se în deșerturile lor; pentru că Sciții refuzau a se bate. Tîrziu și a cunoscut greșala și a dat ordin trupelor să se întoarcă înapoi. Grecii susțineau că regele ar fi pierit cu toată armata, dacă tiranii greci ar fi ascultat de sfatul Atenianului Miltiade, tiranul din Chersones. Acesta i sfătuiă să stricce podul de peste Dunăre, care era lăsat în paza lor. Cu chipul acesta Darius ar fi fost zdrobit de către Sciții cari 'l urmăreau. Spre norocul regelui, continuă tradiția greacă, s'a întîmplat că între acești tirani să fie și Histieu, tiranul din Milet. Acesta arată soților sei că prin stricarea podului s'ar nimici armata persană; dar atunci, de sigur, vor fi isgoniți din cetățile grecești și tiranii cari se mențineau numai cu ajutorul Persilor. Mulțemită dar lui Histieu a scapat Darius și imperiul persan de o ruină sigură. Se vede cât de colo că aceasta este o împodobire grecească. Inscripțiunile remase de la Darius nu ni povestesc de o campanie desastroasă în contra Sciților și înțeleptul Darius nu se putea aventura cu o armată așa de colosală prin niște deșerturi unde, în câteva zile, nu luni, întreaga armată ar fi pierit de foame și de sete. Pe de altă parte este sigur că de la Darius încoace nu semai vorbește de invasiunile Sciților. Campania lui Darius a avut de rezultat a scăpa omenirea cultă de incursiunile acestui popor prădalnic și, de sigur, că nu s'a făcut cum zice tradițiunea povestită de Herodote. La întoarcerea sa în Asia, regele însărcină pe unul din satrapii sei ca să cuceriască peninsula balcanică. *Resboaiele Medice începeau.*

Care este cauza acestor resboaie? Istoricul grec Herodote, care

s'a născut tocmai în timpul lor (484) și a pus și el această întrebare. Sunt mai multe cauze, zice el. Din timpuri îndepărtate era mare dușmănie între Asia și Europa. În cursul timpurilor, au fost mai multe războaie între aceste două continente. Dar cauze mai recente au fost următoarele; a) Atossa, soția lui Dariu, voia să aibă și sclave grece pentru că numai de acestea nu avea *); b) fuga unui medic grec, favorit al regelui; c) intrigile lui Hippias, alungat din Atena; d) revolta cetăților din Ionia. Se poate ca și cauzele spuse de cătră Herodote să fi contribuit la începerea războiului; dar nu sunt numai de cât necesare. Imperiul Perșilor atinsese în toate părțile limitele sale naturale; nu se putea întinde dincolo de deșerturile Scitiiei, de munții Chinei și de Indus; la sud marea Erytreă, Etiopia, și deșertul Lybiei erau margine peste puțină de trecut; el nu se putea lăți de cât numai spre apus. Cucerirea Greciei se impunea lui Dariu. Ciocnirea între lumea barbară și lumea grecească era fatală. Din norocire pentru cultura omenirii, aceste războaie au avut drept rezultat: strângerea Grecilor în jurul Hellenismului, înfrângerea dispotismului oriental și asigurarea culturii europene. De aceea și sunt ele între cele mai însemnate evenimente din istoria omenirii; pentru că, prin ele, s'a decis viitorul lumii.

476-440 §. 2. Războiul sub Dariu.

Dariu chemase la curtea sa pe Histieu sub cuvânt că vrea să'l aibă sfetnicul său **). În realitate, regele persan înțelesese adâncă în-

*) Atossa fiind în pat cu Dariu i vorbi următoarele: «O rege, tu te odihnești, puternic cum ești; tu nu mai cucerești nici o națiune nouă, nici o provincie pentru Perși. Se cuvine unui rege tânăr, care posedă bogății nemărginite, să se însemneze prin fapte mari; ești dator să faci pe Perși să știe că sunt guvernați de cătră un barbat... Trebuie să faci vre o faptă mare fără a mai aștepta ca să treacă anul. Cugetările se imputernicesc odată cu corpul; ele îmbătrânesc când slăbește corpul, și nu mai sunt capabile de întreprinderi mari». Așa vorbi ea, iar el răspunse. «O femeie, și eu gândesc ceia ce mi spui tu; am plănuț să fac un pod de la un continent până la cel alt și să pornesc în contra Scyților; în curînd am să mi pun planul în lucrare.—Gîndește-te, zise Atossa, nu te duce întăiu în contra Scyților, pentru că aceste popoare, când vei vrea, au să fie sclavii tăi; crede-mă, atacă întăiu Grecia. Am mare poftă, după câte am auzit, să am servitoare lacedemone, argiene, attice, corintiene.» (Herod. III, 134).

***) Atunci Dariu trimise un curier însărcinat să spună urmă-

teligență și viclenia acestui tiran și voia să'l îndepărteze de Greci. El 'l tractă foarte bine la curtea din Susa; 'l încarcă cu onoruri dar 'l ținu prizonier și nu i permise nici chiar a corespunde cu rudele sale. Atunci Histieiu văzu că nu poate fi pentru dânsul alt chip de scapare de cât a provoca tulburări în Ionia, sperând că va fi trimis el ca să le liniștiască. El găsi mijloc a corespunde cu ginerile seu Aristagoras, care era tiran în locul seu la Milet, și 'l întei pe acesta la revoltă. Aristagoras propusese satrapilor din Ionia să întreprindă cucerirea Cycladelor. Se făcuseră mari pregătiri; se cheltuiseră foarte mulți bani și încercarea fusese zădarnică. Se temea dar cu drept cuvânt că va fi tras la răspundere. În 499 el se pregăti a se scula în contra Perșilor. Toate cetățile de pe țărmul Asiei Mici se ridicară de odată; dar Aristagoras știa că acești Greci nu vor fi capabili a se măsura, ei singuri, cu puterea Perșilor. El plecă în Europa ca să ceară ajutorul Spartanilor. Într'o audiență capatată de la regele Cleomene el i arătă o chartă, cea întâi de care se pomenește în istoria Europei, sapată pe o tablă de aramă, în care era aratat imperiul persan, cu drumurile sale și cu distanțele între deosebitele cetăți. Regele spartan l'a ascultat cu bună voință; dar când Aristagoras i-a spus că, după ce vor debarca la țărmurile Asiei Mici, Spartanii mai aveau să meargă trei luni până vor ajunge la capitala Perșilor, regele Cleomene i a făcut cunoscut să plece până în sară din Sparta, pentru că ar fi o nebunie a propune Spartanilor să întreprindă un resboiu, în care vor trebui să facă un drum de trei luni până la capitala dușmanilor *).

toarele: «Histieiu, regele Dariu zice următoarele: Cu cât mă gândesc mai mult, văd că nici un om nu e cu mai bune aplecări către persoana și interesele mele. Sunt sigur pentru că am văzut aceasta, nu din vorbe, ci din fapte. Acum dară, pentru că am de gând să fac mari lucruri, vină cu mine, fără să te oprească nimic, pentru că să ți le incredințez.» Histieiu crezu; lui i plăcea mult a deveni confidentul regelui, și plecă la Sardes. Când se prezentă înaintea lui Dariu, regele i zise: «Histieiu, te am chemat, și iată pentru ce: îndată după întorcerea mea din Scythia, cum nu te am mai avut 'naintea ochilor, nici că am dorit altă ceva de cât a te revedea mai de grabă și a mă sfătui cu tine, bine incredințat că un prietin inteligent și devotat e de preferat 'naintea tuturilor bogățiilor.... Bine ai făcut că ai alergat, și iată ce ți propun; lasă Miletul și noua ta cetate din Tracia; însoțește-mă la Suza; fie ale tale tot ce am eu; fii soțul meu de masă și sfetnicul meu.» (Herod. V, 24).

*) Aristagora din Milet veni la Sparta și avu o întrevvedere cu

Aristagoras părăsi Sparta și plecă la Atena. Atenienii nu aveau politica fricoasă a Spartanilor; ei credeau pe Ionieni frați și coloni ai lor; aveau o idee mai lămurită de starea lucrurilor din Asia; se temeau de uneltirile lui Hippias care era la curtea lui Darius și, generoși și entusiaști din fire, erau gata a se jertfi pentru frații lor apasați *). Ei votară cu entusiasm ca să se trimită două-zeci de corăbii în ajutorul Ioniei revoltate. Acest ajutor nu era de ajuns pentru a scăpa pe Ionieni de jugul persan; dar a fost prea de ajuns pentru a întărta pe Marele Rege. Se zice că, cum a auzit despre aceasta, Darius a jurat să-și resbune asupra Atenienilor și că a pus pe un sclav al său ca să i zică de trei ori la fiecare masă: «Stăpâne, adă-ți aminte de Atenieni» **).

Cu toate aceste Ionienii hotărîră a se lupta cu desperare. Cu toate că mai multe cetăți au fost cuprinse de cătră Perși, războiul ținu trei

regele Cleomene; el aduse o tablă de aramă pe care era sapat jurul pământului întreg, toate mările și toate fluviile... «Provințiile (Perșilor) vin așezate cum am să ți arăt: colea sunt Ionii, dincoace Lydienii; ei locuiesc o țară minunată și cu foarte mulți bani; lângă Lydieni, spre răsărit, sunt Frigienii, cei mai bogați în turme și fructe: pe urmă vin Cappadocii, apoi Cilicii care se întind până la marea aceasta, unde e situată insula Cypru. Aceștia plătesc regelui un tribut anual de cinci sute de talanți. Lângă Cilicii vin Armenii cari au o mulțime de turme. Matianii ocupă țara vecină cu Armenia, și mai departe e Cissia, unde, pe fluviul acesta, Choaspe, e zidită cetatea Suza; aci locuiește marele rege, aci sunt tesaurile lui. Dacă veți lua această cetate, veți putea rivalisa în bogăție cu însuși Zeus.»... «Câte zile de drum sunt de la marea Ionilor până la cetatea regelui?» întrebă Cleomene... «Trei luni» espunse Aristagoras. Atunci Cleomene strigă: «Ascultă străine, ieși din Sparta mai înainte de a apune soarele, pentru că tu nu propui ceva plăcut Lacedemonilor, când vrei să intrăm într'un războiu, cale de trei luni de la țermul mării.» (Herod, V, 49, 50).

*) *Corul*. Tot-de-a-una patria noastră este gata a ajuta pe nenorociți, când cauza lor este dreaptă; câte pericole n'a înfruntat ea pentru sprijinul prietinelor sei! (Euripide, *Heraclicii*).

***) Când a auzit de arderea cetății Sardes, Darius, fără a se preocupa de Ionieni cari nu puteau scăpa de pedeapsa ce merita revolta lor, întrebă mai întâi ce erau Atenienii aceia. Și când i s'a spus, el ordonă să i se dea un arc, 'l luă, puse în el o săgeată, o îndreptă spre cer, și, când sbura în aer, el strigă: «O Zeus, permite-mi să mi resbun asupra Atenienilor.» După această rugăciune, el ordonă unui servitor să stea lângă el, ori când va șede la masă, și să i repete de trei ori: «Stăpâne, adă-ți aminte de Atenieni.» (Herod. V, 105).

ani. Aristagoras, pierzind ori ce nădejde, fugi în Tracia, unde pieri. Histieu, trimis la fața locului, căzu în prepus la Perși și abia scăpă cu viață pe țărmurile Pontului Euxin, unde mai trăi cât-va timp din piraterii și muri în obscuritate.

Cu toate stăruințele focanului Dionysios, molaticii Ionieni nu au putut înțelege că singurul mijloc de scapare era neconținută eșecare pe marea și o grijă neadormită. Ei uitară resboiul și începură a se înțelege cu dușmanul ca să capete condițiuni mai favorabile. Dar fură bătuti. Miletul fu cuprins și ars de cătră Perși cari și au resbunat ast-fel pentru arderea cetății Sardes, care fusese cuprinsă de cătră Greci la începutul resboiului. Mai multe cetăți grecești au fost pustiite. Ionia era ruinată. Acest eveniment dureros produse o adâncă impresiune în toată Grecia. Dar nicăirea durerea n'a fost mai mare de cât în Atena. Când Phrinos a reprezentat pe teatru «Cuprinderea Miletului» întreg poporul a început a plânge cu lacrimi amare și poetul a fost condamnat la o amendă, pentru că a amintit niște nenorociri așa de mari.

Dariu însărcină pe ginerele seu Mardoniu să pedepsiască pe Atenieni. El se înaintă prin Tracia cu gând ca să se intruniască cu flota sa lângă golful Thermaic. Dar flota fu apucată de cătră furtuni lângă muntele Atos: trei sute de vase și 20,000 de oameni pieriră. Tracii profitară de ocaziune și atacară armata de pe uscat. Mardoniu și resbună asupra lor; dar se grăbi a se întoarce în Asia (492).

Regele Persiei făcu pregătiri și mai mari în curs de doi ani. Mai înainte de a începe resboiul, el trimise soli la deosebitele insule și cetăți grecești, ca să ceară pământ și apă în semn de supunere. Multe insule se supuseră și trimiseră contingentele lor; multe cetăți din Grecia dădură pământ și apă; insula Egina se dădu în partea Perșilor din ură cătră Atena, și partizanii lui Hippias așteptau ocaziunea favorabilă ca să lucreze în contra patriei lor. Ast-fel că, în 490, când a plecat flota persană cu 100,000 de pedestri și 10,000 de călari, numai Atena și Sparta, Thespii și Plateia, și alte câteva cetăți neînsemnate erau singure ca să susțină lupta națională. Perșii cuprind insulele, *)

*) Cu toate aceste Delienii părăsiră și ei locuințele lor și se refugiră la Tenos. Dar când flota ajunsese lângă Delos, Datis, care mergea înainte, nu i permise să se opriască aici; ordonă să înainteze mai

ajung la Eubea și ard Eretria, tradată de către partida aristocratică. Atena rămânea singură. Sparta nu îndrăzni a refuza ajutorul promis; dar oștirea nu putea pleca din cetate până nu va fi lună plină.

Puternica armată persană debarcă în câmpia de la *Maraton*, o câmpie întinsă, foarte potrivită pentru călărimea cea numeroasă a Perșilor. Atenienii ridicară o armată de zece mii de oameni; pe lângă care se uniră și o miie de Platei. Printre cei zece *Strategi* cari comandau armata ateniană, era și *Miltiade*, fostul tiran în Chersones. Generalii nu se invoiau între ei. Unia erau de ideie să mai aștepte ajutoare; pe când o parte, cu Miltiade în frunte, era de părere a se da lupta numai de cât. Pozițiunea era favorabilă și ori ce amânare ar fi fost primejdioasă; pentru că s'ar fi putut găsi trădători. Archontele polemarch și Aristide, unul dintre generali, sprijiniră părerea lui Miltiade. Lupta se începu teribilă. Centrul Grecilor fu zdrobit; dar ei au fost învingători la cele două aripi *). Armata Perșilor fugi spre marea. Aice

departe, și, știind unde sunt Delienii, trimise să li se spună prin un crainic cele ce urmează: «Oameni sacri, pentru ce fugiți, și nu mă judecați cu bună voință? Regele mi a ordonat, și eu însu-mi sunt de aceeași părere, să nu fac nici o pagubă în locurile unde locuiesc cele două divinități, nici țerei, nici locuitorilor; întoarceți-vă dar pe la locuințele voastre și stăpâniți-vă insula.» Aceasta fu vestea trimisă Delienilor; pe urmă el făcu o gramadă de tămâie de trei sute de talanți și o aduse ofrandă zeilor arzind'o pe altar. (Herod. VI, 97).

*) *Bătălia de la Maraton*. După ce s'au așezat în pozițiunile lor și auspiciile s'au aratat favorabile, Atenienii, îndată ce s'a dat semnalul de luptă, s'au aruncat în fugă asupra barbarilor. Nu erau mai puțin de opt stadii între cele două armate. Perșii văzind că adversarii lor i atacă în fugă, așteptară ciocnirea; după numărul lor cel mic, după chipul acesta de a ataca în fugă, ei i crezură atinși de nebulie care avea să i peardă într'o clipă, cu atât mai mult că ei nu aveau nici cavalerie, nici arcași: iată ce crezură barbarii. Atenienii începură lupta și se luptară cu o bravură vrednică de memorie. În adevăr, ei cei dintâi dintre Greci, pe cât știm noi, s'au repezit în fugă asupra dușmanilor; tot ei cei întâi, priviră, fără a se tulbura, costumul medic și pe barbații cari 'l purtau. Până atunce, Grecii numai auzind numele de Med, erau cuprinși de groază.

Bătălia de la Maraton ținu mult timp; la centru barbarii fură învingători; pentru că centrul lor era alcătuit din Perși și din Saci; ei rupseră șirurile Atenienilor. Dar la cele două aripi, Atenienii și Plateii fură învingători; ei luară pe fugă corpurile care li era o-puse; pe urmă, intrunindu-se, se întoarseră în contra celor din centru. Victoria Atenienilor fu complectă. Ei urmăriră de aproape pe fu-

se incepu o nouă luptă și mai furioasă. Grecii voiau să impiedice pe dușmani de a se imbarca. Dușmanii se suiău pe vasele lor pentru că se zicea că li s'a dat un semn din Atena că cetatea, lipsită de trupe, poate fi ușor ocupată. Miltiade înțelese primejdia. În fruntea trupelor sale, obosite de atâta luptă, dar insufletite de ardoarea patriotică, el se înaintă în goană spre Atena. Era și timp. Barbarii erau gata să debarce; dar când au văzut înșirați în ordin de bataie pe aceiași soldați cari i bătuse la Maraton, Generalii Datis și Artaferne au dat ordin flotei să porniască spre Asia. Grecia era scapată, mulțemită Atenienilor. Două zile după bătălia de la Maraton veniră și Spartanii. Veniseră foarte repede în adevăr; în trei zile ajunseră pe câmpul de luptă. Dar era prea târziu; și nu li a rămas de cât să felicite pe aliații lor. I au felicitat din inimă; dar era văzut că hegheмония spartană promise o mare lovitură.

Victoria de la Maraton se datoră patriotismului și bărbăției poporului atenian, dar mai mult geniului lui Miltiade. Pentru aceasta și Atenienii recunoscători i dădură onoruri extraordinare pentru acele vremi. Un tablou lucrat de un pictor vestit, îl reprezenta în mijlocul a o mulțime de zei și de semi-zei; și el ajunsese cel mai de frunte barbat în Atena *). Atunci el făcu pe poporul atenian să înțeleagă că Grecia nu va putea fi sigură, de cât numai când se va închide Perșilor drumul pe marea. El propuse ca să se cuprindă insulele Cyclade, pentru a se lăsa dușmanului numai drumul, foarte primejdios, de pe termurile Traciei. Propunerea lui au fost primită și Atenienii i incredințară o flotă de șeptezeci de corăbii. El plecă cu această flotă în contra insulei Paros, ca să o pedepsiască, zicea el, pentru că a dat ajutor Perșilor. În realitate el voia să își resbune în contra acestei insule pentru o injurie personală a sa, de pe timpul când era tiran

gari tăindu-i în bucăți, și, după ce i-au isgonit până la marea, ei cerură foc și atacă vasele. (Herod. VI, 112, 113).

*) După desastrul Perșilor la Maraton, Miltiade, de mult însemnat printre Atenieni, deveni și mai puternic. El ceru de la popor șapte-zeci de corăbii, o armată și bani, fără a spune în cetro avea să porniască cu resboiul, spunând numai că are să i îmbogățească dacă vor voi să îl urmeze; pentru că planul lui era să i conducă într'o țară de unde au să aducă ușor foarte mult aur. Cu asemenea vorbe, el înflăcă ră pe Atenieni; ei i acordară tot ceia ce cerea el. (Herod. VI, 132),

în Chersones. Dar locuitorii din Paros se apărară cu multă bărbăție. După mari pierderi în oameni și vase, Miltiade fu nevoit a se întoarce la Atena. Atunci el fu acuzat că a întrebuințat banii și forțele republicei pentru interesele sale personale. În ziua judecării el nu s'a putut infățișa, fiind bolnav de o rană primită în acea campanie nenorocită. Poporul, în amintirea gloriei de la Maraton, l'a iertat de pedeapsa morții; dar l'a condamnat la o amendă de cinci-zeci de talanți. Mulți scriitori au găsit cu cale să mustre pe poporul ateniian pentru purtarea lui față cu Miltiade. S'a scris că Miltiade n'a avut cu ce plăti amenda; că fiul său Cimone cu mare greutate a scos din mână calăului corpul părintelui său, mort în închisoare; că pentru a avea cu ce plăti amenda a fost nevoit să vîndă pe frumoasa sa soră bogatului Callias. Adevărul este că Miltiade a plătit amenda și era drept să o plătiască; pentru că, după legile ateniene, cel care a propus o măsură era responsabil pentru relele ei consecințe: dar a avut de unde plăti; pentru că fiul său Cimone a rămas cel mai bogat om din Atena. Cum că n'a mai avut nici o însemnătate politică mai pe urmă, lucrul se explică foarte ușor; dar, după moarte, el a fost pururea onorat în Atena.

§. 3. Campania lui Xerxes.

După moartea lui Miltiade, Atena a avut norocirea de a avea în fruntea sa doi bărbați însemnați: *Temistocle* și *Aristide*. Ei erau cam de aceeași vîrstă; și făcuse împreună educațiunea; amândoi erau foarte buni patrioți; dar se deosebeau în idei și, mai cu seamă, în chipul de înălțare a patriei lor.

Temistocle, fiul lui Neocles, era foarte ambițios. El se deosebea din copilărie prin seriositatea sa. Lăsând de o parte tot ceia ce ar fi contribuit numai să înbogățească spiritul fără nici un folos practic, el se ocupă mai mult să câștige acele cunoștințe care îl puteau face un barbat de stat *). Doria să ocupe cel întâiu loc în Atena și

*) Din copilăria sa, Temistocle arată că are un caracter aprins, un spirit drept, gust natural pentru lucrurile mari, și aptitudinea barbatului de stat. În oarele de recreație și de liniște ce i lăsau primele sale studii, nici o dată nu se juca și nici nu ședea de geaba, cum fac alți copii; îl găseau meditănd, compunind discursuri, el de o parte:

zicea de multe ori că laurii lui Miltiade 'l împedicau a dormi. El voia ca patria să ajungă puternică; și pentru aceasta nu s'ar fi ferit de a întrebuița ori ce mijloace, chiar și pe cele mai puțin oneste. Aristide din contra, era supra-numit «Cel Drept». De timpuriu el câștigă multă influință în Atena prin moravurile sale severe și prin probitatea sa. Și cu toate acestea nu umbla după popularitate ca rivalul său. Drept în toate și cătră toți, Aristide nu putea să se uniască în păreri cu Temistocle. El credea că planurile acestuia sunt primejdioase pentru Atena și mai ales pentru moravurile poporului ateniian.

Amândoi știau foarte bine că Resboaiele Medice de abia s'au început. Era sigur că Marele Rege nu are să lase neresbunată înfrângerea de la Maraton. Era dar absolut necesar ca Grecii, și Atena în special, să ia măsuri de apărare; pentru că resbunarea avea să urmeze, o resbunare teribilă. Dar ei se deosebiau în păreri. Temistocle, și aceasta e gloria lui nemuritoare, a prevăzut că această luptă de moarte între dispotismul asiatic și hellenism nu se poate termina în folosul acestui de pe urmă de cât prin o luptă pe marea. El se munci mult să facă pe poporul ateniian ca să înțeleagă acest adevăr; el propuse ca să se construiască portul Pireu, care punea pe Atena în legătură cu marea; stăruia ca venitul minelor de argint din Laurion să nu se mai împărțiască la popor, ci să se întrebuițeze pentru construirea de corăbii, și isbuti ca să se construiască o flotă de două sute de corăbii și să se formeze un tezaur de resboiu. În toate aceste planuri el întâlnește o opozițiune crâncenă din partea lui Aristide. Acesta credea că politica lui Temistocle este dăunătoare Atenei; pentru că tindea a îndepărta pe popor de agricultură; pentru că da o importanță prea mare bogătașilor; pentru că încredința apărarea patriei cetățenilor din clasa a patra, cari aveau a servi ca vislași; și pentru că se lovia în

apărarea ori acuzarea vre unui camarad. De aceea învățătorul i zicea adese ori «Copilul meu, tu n'ai să fii un barbat mediocru; tu ai să ajungi extrem, ori în bine, ori în rău». (Plut. *Temistocle*).

Crescuți împreună, chiar din copilărie, zice unia, au început neînțelegerile lor: studii și recreații, cuvinte serioase sau glume, de la toate se certau; și această rivalitate au dat pe față îndată caracterele lor. Temistocle era iute, îndrăzneț, viclean, gata a întreprinde ori-ce și foarte inimos. Aristide, ferm și constant în moravurile sale, neclătit în principiile sale de justiție, nu 'și permitea nici odată, nici chiar la joc, vre o minciună, lingușire sau ceva ascuns. (Plut. *Aristide*).

Sparta, puterea care avea până atunci heghemonia în Grecia. Au fost lupte crâncene în Agora ; fie-care din cei doi barbați 'și avea partisanii sei ; prin urmare, în fața primejdiei din afară, Atena se desbătea în mijlocul celor două influinți rivale. Aristide era foarte îngrijit și el însuși zicea «Atena are să capete liniștea numai când vom fi amândoi aruncați în Barathron». Noroc că Atena avea inteptul mijloc introdus de cătră Clisthene: Ostracismul. S'a pus poporului atenian întrebarea dacă nu e bine a se întrebuița ostracismul ; și după răspunsul afirmativ al poporului, s'a pus la vot esilarea unuia dintre cei doi rivali. Mai bine de șese mii de cetățeni atenieni au fost de părere ca «Dreptul» Aristide să fie esilat *). Acest esil ni arată prevederea și întelepciunea politică a acestui popor minunat. Dreptul Aristide nu se afla la înălțimea situațiunei. Atena avea nevoie ca, în împrejurările grave care aveau să urmeze, să fie condusă de geniul îndrăzneț, luminat și întreprinzător a lui Temistocle.

*Era și timpul ! De trei ani se făceau pregătiri grozave în imperiul persan. Darius muri înainte de a începe resboiul. Lui i urmă fiul seu Xerxes. Foarte ambițios ; deprins de mic a 'și satisface toate plăcerile ; obicinuit a nu întâlni nici o contradicțiune, Xerxes, cel mai frumos om din imperiul persan, continuă planurile părintelui seu. Cu toate sfaturile unchiului seu Artaban **), el dădu ordin a se stringe armatele

*) În ziua când a fost esilat Aristide, se zice că un țeran grosolan, care nu știia a scrie, a prezentat scoica sa lui Aristide, pe care 'l socoti că e un om de rind, și 'l rugă să scrie numele lui Aristide. Acesta se miară : «Ți a greșit cu ceva Aristide ? întrebă el pe țeran. —Cu nimic, respunse acesta, ba nici nu'l cunosc ; dar m'am săturat să tot aud pretutindine numindu'l Cel Drept». După acest răspuns, Aristide scrisse numele, fără a zice nici un cuvint, și i dădu scoica. După ce a ieșit din cetate, el ridică mânila la cer, și făcu, cum ne și așteptăm, următoarea rugăciune : «Ca nici odată Atena să nu se găsiască într'o împrejurare care să siliască pe popor a 'și aminti de Aristide !» (Plut. *Aristide*).

***) *Din discursul lui Artaban cătră Xerxes* : «Vezi cum trăsnește divinitatea pe ființele care dominează peste altele și nu suferă să țină mult, pe când cele mici nu o irită de fel : vezi cum aruncă tot d'aua fulgerile asupra locuinților 'nalte și asupra arborilor nalți. În adevăr, divinității i place a înjosi ceia ce se ridică. Astfel o armată mare e invinsă de cătră una mică, pentru că un zeu, pismuind'o, face să între în ea groaza sau o lovește cu fulgerul ; atunci resboincii pier într'un chip nevrednic de ei ; pentru că divinitatea nu permite ca să

nenumerate ale imperiului Perșilor. Toată Asia se puse în mișcare la ordinul «Regelui Regilor». Ani întregi drumurile gemeau sub povara carălor și a oștilor care se strungeau. Sute de popoare și părăsiau patria lor pentru a se revarsa asupra Europei. Încă nu se mai văzuse pe lume o așa armată. Mai înainte de a pleca oștirile, Xerxes ordonă să se taie muntele Atos și să se construiască un pod peste Hellespont. Intreaga armată s'a intrunit la Sardes; de aici s'a îndreptat spre apus *). În drumul ei toate riurile erau secate și toate țerile mâncate **) de cătră această armată care se urca la cifra de 1,700,000, după cum zice Herodote, fără sclavi și oameni de serviciu, fără călărima în număr de 80,000, fără cele 1200 de corăbii, principala forță a Perșilor, dacă Xerxes ar fi știut a se sluji mai bine de ea. Adunând

se preamărească cineva afară de ea. Prea mare grabă în ori ce afacere naște lipsuri din care isvorăsc multe pagube. A ști să mai aștepti, însemnă a ti procura bunuri care se descopăr mai târziu, dacă nu se văd numai de cât.» (Herod. VII, 10).

*) *Armata pleacă din Sardes.* În frunte mergeau purtătorii de bagaje și vitele de transport; pe urmă veniau trupe din toate națiunile, amestecate, fără deosebire. Aceste trupe formau ceva mai mult de cât jumătatea armatei; după care se lasa un interval destul de mare pentru ca să nu se amestece cu șirurile în care era regele. În fruntea acestora se înaintau o miiă de călări aleși pînă la toți Perșii, apoi o miiă de lănceri tot aleși, cu fierul sulitelor în jos, apoi cei zece cai niseeni, cum i numesc, măreț împodobiti. Acești cai se numesc niseeni: este o câmpie întinsă în Media care se numește Niseană: această câmpie hrănește cai mari. După acești zece cai mari venea carul lui Zeus, tras de opt cai albi, și un vizitiu din urmă li ținea hățurile, pentru că nici un muritor nu se suia pe capră. Pe urmă se înainta Xerxes însuși pe un car tras de cai niseeni. (Herod. VII, 40).

**) O masă de a armatei lui Xerxes costa patru sute de talanți... Îndată ce primiau ordin, o parte din cetățeni, în timp de mai multe luni, se ocupau a măcina griu adunat de prin toate cetățile; alții îngreșiau vite, alegând și cumpărând pe cele mai frumoase; ei hrăneau paseri de uscat și de baltă, în cuște și pe iazuri; în fine, fabricau, din aur și din argint, cupe și cratere și cele alte ornamente care se pun pe mese. Aceste obiecte erau destinate regelui și conmesenilor lui; pentru restul armatei, se cerea numai aprovizionarea. Când ajungea armata, se făcea un cort. Xerxes intra în el; iar armata rămânea sub cerul liber. Când venia oara mănărei, toată grija era numai pe cei cari i primiseră; iar cât pentru Perși, bine hrăniți, și petreceau noaptea fără a și mai schimba locul; a doua zi, cortul era desfăcut și luau și mobilele, luând tot, nelăsând nimic. (Herod. VII, 119).

toate cifrele aceste, istoricul grec ajunge la inspăimântătoarea cifră de cinci milioane de oameni *). La Abydos această armată nemărginită a trecut Hellespontul **) în timp de șapte zile și șapte nopți. Xerxes avea dreptul să se creadă sigur de succes ***) și să ridă de regele spartan, Demarate, care i zicea că Grecii au să se opună ****). Infricoșata armată se înaintă prin Tracia și Macedonia fără să întîmpine nici o rezistență : Xerxes ajunsese la muntele Olymp și văzu Grecia.

*) *Xerxes numără armata la Dorisc.* Totalul armatei de pe uscat ajunsese la cifra de șapte-spre-zece sute de mii ; s'a făcut în chi-pul următor : s'au adunat într'un singur punct zece mii de oameni strânși cât s'a putut ; în jurul lor, s'a tras un cerc ; după ce s'a tras acest cerc, cei zece mii ieșiră, și pe cerc s'a făcut un zid mic. După ce s'a terminat zidul, a intrat altă trupă, și s'a continuat până ce, cu chipul acesta, au fost numărați cu toții. După ce i au numărat, i au organizat pe națiuni. (Herod. VII, 60).

**) *Trecerea Hellespontului.* În zori de ziuă (Perșii) așteptau cu nerabdare resăritul soarelui, arzând pe pod diferite parfumuri și umplând drumul cu ramure de tamaris. La primele raze ale soarelui, Xerxes făcu libatiuni în marea cu o cupă de aur, și în același timp, el o rugă ca să nu 'l impiedice nici o întâmplare până ce nu va cucerii Europa.... După ce a sfîrșit rugăciunea, el aruncă cupa în Hellespont împreună cu un crater de aur și cu sabia persană numită hamger....

Apoi începu defilarea ; pe podul despre Euxin trecu toată infanteria și cavaleria ; pe cel despre marea Egeă, vitele și servitorii. În frunte erau cei zece mii de Perși, toți cu cununii de flori ; pe urmă venia mulțimea tuturilor națiunilor. A doua zi trecură mai întăiu călarii, pe urmă cei cari țineau fierul lăncilor în jos ; și aceștia tot încununăți ; pe urmă veniau caii sacri și carul sacru, și Xerxes însuși, și purtătorii de lănci, și cei o mie de călări, și după ei restul armatei....

Ajuns în Europa, Xerxes și contemplă armata care mergea mână cu biciul ; ea defilă în timp de șapte zile și șapte nopți, fără întrerumpere. (Herod. VII, 54, 55, 56).

***). Când a văzut Hellespontul acoperit de vasele sale, și toate termurile, toate câmpiile de la Abydos, pline de oameni, Xerxes declară că e fericit ; pe urmă, începu a plânge. Artaban.... 'l întrebă : «O rege, cum ai făcut tu două lucruri deosebite, adineoarea și acum. După ce ai zis că ești fericit, iată că plângi ?» Xerxes răspunse : «E adevărat că mi a venit o milă în inimă, socotind cât e de scurtă o esistență omenească ; pentru că, din toți aceștia ce i vezi, cât de numeroși sunt ei, nici unul nu are să trăiască într'o sută de ani. (Herod. VII, 45, 46).

****) Demarate i vorbi astfel : «O rege, pentru că mi ordoni de a ți spune tot adevărul, pentru ca mai târziu să nu poți găsi în cu-

Când au auzit de pregătirile lui Xerxes, Grecii au trimis la Sardes niște spioni ca să spioneze armatele persane. Acești spioni au fost prinși. Xerxes nu li făcu nimic. I lăsă să vadă armata și apoi li dădu drumul ca să spună ce au văzut.

Grecia se afla în mare cumpănă. Cetățile se aflau în dușmănie unele cu altele; cele mai multe erau pline de groază; și, mai în fiecare cetate, partida aristocratică era prietină Perșilor, cari veniau povățuiți de Hippias și de Demarate. În toamna anului 481 se ținut o adunare generală la Corint. Aice se puse bazele unei nouă confederațiuni; se decise a se face apel la toți Grecii; toți cei cari se vor da în partea Perșilor vor fi socotiți ca dușmani; și Grecii uniți se legau a li face resboiu de moarte ca unor trădători *). Cu toate acestea, în ziua când Xerxes apărut la hotarele Greciei, numai Peloponesul afară de Argos, Atena, Megara, Platea și Tespii făceau parte din ligă. Toate cele alte popoare erau sau neutre sau unite cu Perșii. Corcyra promise ajutoare dar nu trimise; Creta refuză ori ce ajutor; Gelon, tiranul Syracusei, puse drept condițiune ca să i se dea lui comanda armatei de uscat ori a flotei **). Grecii refuzară. De sigur, Gelon n'ar

vintele mele nici o minciună. Află că sărăcia e în tot d'auna prietina credincioasă a Greciei; cu ea e unită virtutea, dobândită prin înțelepciunea lor și prin legi stabile. Fiind că practică virtutea, Grecia se apără în contra sărăciei și în contra tiraniei. Eu laud, de sigur, pe toți Grecii cari locuiesc teritoriile dorice; cu toate aceste, nu am intenția a ți vorbi despre toți, ci numai de Spartani. Mai întâiu, nu e cu putință ca ei să se uniască cu părerea ta de a supune Grecia; pe urmă, ei vor lupta cu tine, chiar dacă toți cei alți Greci se vor da în partea ta. Cât despre număr, nu întreba câți sunt când e vorba de luptă: căci, fie ei numai o mișă, ei tot s'ar lupta în contra ta; ei s'ar lupta și mai puțin încă, tot așa cum ar fi și numeroși. (Herod. VII, 102).

*) Pînă la cei cari dădură pământ și apă, se numără: Tesalienii, Dolopii, Enienii, Perrheii, și toți Beoții, afară de cei din Tespii și din Platea. Grecii cari întreprindeau resboiul făcură următorul jurământ în contra tuturilor popoarelor acelora: «Toți cari, fiind Greci, s'au dat Perșilor, fără a fi siliți, când trebile vor reintra în buna ordine, vor plăti dejmă din tot ce au la Delfi pentru zeu». (Herod. VII, 132).

***) Văzînd că i se refuză comanda, Gelon răspunse: «Oaspe atenian, pe cât mi se pare voi aveți generali de ajuns, vă lipsese numai soldații. Fiind că, nelăsînd nimic, voi pretindeți a rămînea cu toate, nu stați la îndoială și plecați cât mai curînd și anunțați Greciei

fi putut veni, pentru că tocmai atunci el era atacat de 300,000 de Cartaginezi. Curajul Atenei a scapat Grecia ; are dar dreptate Herodote când zice că «Dacă Atenienii, spăimântați de primejdia care i amenința, ar fi părăsit patria lor; sau dacă, fără să o părăsască sau rămând, s'ar fi supus lui Xerxes, nime nu ar fi îndrăznit a rezista regelui». Atena dar, cu Temistocle în frunte, a avut gloria de a fi salvatoarea Greciei.

La început Grecii se gândiseră să apere valea Tempe; s'au incredințat însă în curând că e peste putință. Erau și alte locuri de trecut; ș'apoi Tesalia nu prea era sigură. Atunci, după propunerea lui Temistocle, s'au decis a se apăra *Strâmtoarea de la Termopile*. Pozițiunea era ușor de aparat: la stînga erau păduri de brad și de stejar pe culmele prăpăstioase ale munților; la dreapta marea. Focенii făcuseră de mult un zid în strâmtoare *). Flota grecească putea să ia parte la luptă. Spartanii trimiseră la Termopile pe regele Leonida cu trei sute de Spartani și trei mii aliați din Pelopones; pe lingă care mai veniră șapte sute opleți din Tespii și patru sute de Tebani. Tebaniii fuseseră luați cu sila, pentru că Grecii se temeau de trădarea acestei cetăți. Flota se așeză la Artemisium.

Ajuns la Termopile, Xerxes observă cu mare mirare că Grecii nu fug. I s'a părut că sunt nebuni **). El a stat cinci zile, așteptând ca

că anul ei nu are să aibă primăvară.» Prin aceste cuvinte el voia să zică că, după cum negreșit primăvara e cea mai bună parte din an, armata lui era partea cea mai bună din armata Grecilor. Grecia dar, după părerea lui, fiind lipsită de alianța sa, semăna cu un an din care ar lipsi primăvara. (Herod. VII, 162).

*) *Termopilele*. Din dărăpt, spre Alpena, nu e loc de cât numai pentru un car; din față spre fluviul Fenix, lingă cetatea Antela, nu e mai mult; partea Termopilelor, despre apus, e un munte înalt, neaccesibil, drept, care se întinde până la Oeta; despre răsărit, marea și niște lagune ajung până la drum. Sunt, în strîmtoare, niște ape termale pe care locuitorii le numesc chytre, și unde au ridicat ei un altar lui Hercule. Trecătoarea e închisă prin un zid, și odată avea și porți; el a fost construit de cătră Focei de frică, când au venit Tesalienii din țara Tesproților pe teritoriul eolic, pe care îl posed astăzi. Fiind că Tesalienii încercau a i subjuga; Fociei se îngrijiră a i opri; ei conduseră în drum apa care clocotește vecinic, și au făcut o ripă adîncă. Acest zid vechiu se dărimase cu timpul. S'au hotărît a îl ridica și de a apăra în acest loc Grecia în contra barbarului, (Herod. VII, 176).

***) Xerxes trimise un spion calare ca să vadă câți erau și ce a-

ei să se retragă. În ziua a cincia, el ordonă atacul. Hoardele Perșilor sunt respinse; Cei Zece Mii de Nemuritori avură aceeași soartă *). Lupta ținu două zile spre marea rușine a armatei persane. A treia zi un trădător, Efialte, arătă lui Xerxes o cărare prin munte, pe care se putea ocoli strimtoarea. Când a simțit primejdia, Leonida a dat drumul aliaților, păstrând cu sine numai pe Spartani, Tespieni și Tebani. A doua zi se începu o luptă teribilă **). După minuni de vitejie, Leonida căzu pe câmpul de luptă împreună cu toți soldații sei, afară de Tebani cari se predară. Din partea Perșilor căzură 20,000. Mai târziu se înalță pe câmpul de luptă un leu cu următoarea inscripțiune: «Călătorule, dute de spune Lacedemonei că noi am murit aice, supunându-ne legilor ei!» În timpul acesta flota grecească, după două zile de luptă, în care a făcut mult rău flotei dușmanilor, părăsi Artemisium și se îndreptă spre Salamina. Aceasta după stăruința Atenienilor.

veau de gând să facă. Aflase în Tesalia că acea mână de oameni erau aice (la Termopile); cine erau capii lor; că erau Lacedemoni și că Leonida se trăgea din Hercule. Când călărețul pers s'a apropiat de câmp, el 'l esamină și nu 'l văzu întreg; căci el nu putea vedea pe Grecii de lingă zidul pe care 'l ridicaseră și 'l păziau. El recunoscă numai trupele care erau în afară; se întâmplă că în acest moment erau aice Lacedemonii; unia, goli, făceau eserciții gimnastice, alții se pieptănu. La această vedere el fu surprins și i numeră. Indată ce a observat toate, foarte esact, el plecă fără a fi tulburat, pentru că nime nu 'l urmări; mai nici nu 'l bagară în samă. (Herod. VII, 208).

*) Hydarne comanda pe cei zece mii aleșii Perșilor, cari erau numiți nemuritori pentru cuvîntul pe care am să 'l spun. Dacă lipsește vre unul, mort sau bolnav, se alegea indată un altul; nici odată nu erau mai mult de zece mii, nici mai puțin; înbrăcămîntea întrecea în strălucire pe a celor alte trupe, și erau și cei mai viteji. (Herod. VII, 83).

***) La resăritul soarelui, Xerxes făcu libațiuni și așteptă oara atacului.... Barbarii se aruncă; din partea lor, Grecii cu Leonidas, ca oameni hotărâți spre moarte, se desfășură într'o parte a strimtoarei mult mai largă de cât la început. La început ei se răzîmau pe zid și luptau în partea cea mai îngustă a strimtoării; acum, când lupta se dă pe un spațiu mai întins, barbarii cad cu gramada: în urma lor, șefii de corpuri, cu biciul în mână, i împing înainte. Mulți se prăvăliră în marea și se ineară; alții, mai numeroși, fură calcați de vii în picioare de cătră cei cari veniau; nu se ținea nici o socoteală de morți. Grecii știind că au să piară de ferul celor cari ocoliau muntele, desfășurau cea mai mare vigoare în contra barbarilor, desprețuiau primejdia. La mulți li s'au rupt în curând sulițele, și loviră cu săbiile. În această luptă fioroasă căzu Leonidas după ce s'a luptat cu bărbăție....

Atenienii trimiseseră să consulte oracolul de la Delfi. Zeul, după multe stăruinți ale ambasadorilor, se îndurase în fine a li răspunde că cetatea va fi dărâmată și că scaparea lor va fi numai «intr'un zid de lemn». Mai făcea cunoscut zeul că lingă «Divina Salamină» va fi o luptă grozavă. Sfătuia însă pe Atenieni să fugă până la «estremitățile pământului». O jale nespusă cuprinse pe poporul atenian *). Temistocle, care poate nu era străin de răspunsul oracolului, arată concețtenilor sei că zidul de lemn însemna flota; că lingă Salamina se va da o luptă favorabilă Grecilor pentru că, altfel, zeul ar fi blestemat a-

O luptă teribilă se începu deasupra corpului regelui: Lacedemonii de patru ori 'l smulseră din mâinile barbarilor și respinseră pe dușmani; lupta ținu până la sosirea trupei condusă de cătră Efialte. Îndată ce Grecii au văzut'o, bătălia 'și schimbă fața. Căci ei se retraseră în partea cea mai îngustă a strîmtonii: trecură zidul și luară pozițiune pe movilă, toți strînși gramadă, afară de Tebani.... Cei cari mai trăiau se aparară cu săbăile, cu mâinile și cu dinții; cu toate aceste barbarii i înădușiră cu săgetile și sulitiile, unia atacându-i din față, după ce au resturnat zidul, pe când alții i încunjurau din toate părțile. (Herod. VII, 223 și următ.).

*) În adevăr, Atenienii voiseră să trimită la Delfi ca să consulte oracolul. Dupe ce au îndeplinit în templu ceremoniile obicinuite, trimișii intrară în sanctuar și sezură jos; atunci Pythia li vorbi în următorii termini:

Nefericitilor, pentru ce v'ați pus jos? Fugiți la extremitățile pământului,

Părăsiți-vă locuințele și culmele 'nalte a rotundeii voastre cetăți, Pentru că nici capul nu rămâne solid; nici corpul.

Nici extremitățile mânilor sau a picioarelor, nici nimic din mijloc Nu subsistă; ci destrucțiunea le șterge; căci, peste tot, cad Flacăra și impetuosul Marte, însoțind carul syrian.

Acest zeu va ruina multe turnuri superbe și nu numai pe ale tale. El va da violenței focului multe temple de ale nemuritorilor

Care acum sunt în picioare, pline de groază.

Sdruncinate de frică, pe când, din virful coperemântului lor,

Curge un sânge negru, prevestind de mai înainte rele neevitabile.

Dar ieșiți din sanctuar și opuneți curaj la necazurile voastre.

..... Timon, om considerat la Delfi, i sfătui să ieia ramure de maslin; să intre din nou în templu și să consulte a doua oară oracolul, ca niște suplicanți. Ei urmară acest consiliu și ziseră «O rege, fă-ni un răspuns mai bun în ceia ce privește patria noastră; respectează ramurile de suplicanți pe care le ținem prezentându-ne înaintea ta; de nu, nu vom ieși din sanctuar, vom rămânea aice și aice vom muri.» Ei vorbiră astfel, și Pythia, răspunzând încă odată li zise:

ceastă insulă, iar nu ar fi numit'o divină *). Cetățenii în stare a purta arme se imbarcară pe vase; femeiele și copiii plecară în Pelopones, mai ales în Trezena; și în Atena au rămas numai câțiva bătrâni, cari și amintiau că Acropolea fusese odinioară încunjurată cu un gard.

În sfârșit Xerxes intră în Atena, golită de locuitori. Armata persană înecă Grecia Centrală. Numai Delfi a fost aparată de zeul său **).

În timpul acesta, certe foarte mari erau pe flota grecească. Atenienii lăsaseră pe Spartanul Eurybiade să aibă comanda supremă, macar că Sparta trimisese numai zece corăbii; pe când Atenienii aveau două sute. În aceste momente critice, nu mai putea fi vorba de neînțelegeri pentru întâietate. Dar cei din Pelopones, și mai cu seamă Corintienii, erau de opinie să părăsiască apele Salaminei și să se

Pallas nu poate înblânzi pe Zeus Olympicul,
Pe care 'l roagă prin numeroase cuvinte și prudente consilii.
Ți spun a doua oară acest cuvânt, care e neînduplecat:
Din tot ce cuprind limitele lui Cecrops,
Înțelegându-se și cavernele divinului Citeron,
Prevăzătorul Zeus acordă Tritogeniei numai o fortăreță de lemn.
Numai ea nu va fi luată; ea va fi folositoare ție și copiilor tăi.
Nu aștepta cavaleria și infanteria care sosesc:
Nu sta în repaos înaintea armatei de pe continent; ci pleacă
Intorcându-i spatele; într'o zi i vei întoarce fața.
O divină Salamină, tu vei face să piară copiii femeilor,
Ceres fie la tine împrăștiată sau adunată. (Herod. VII, 140, 141).

*) Era, între Atenieni, un om de curând ridicat printre cei mai de frunte; numele lui era Temistocle, dar i ziceau fiul lui Neocles. El combătu pe interpreți. Presupunând, zise el, că aceste două versuri privesc în realitate pe poporul Atenei, ele nu ar avea, după mine, o formă așa de blândă. și iată cum ar fi început: *O miserabilă Salamină*, în loc de *O divină Salamină*, dacă locuitorii țerei ar fi să piară pe țărmurile ei. Pentru cei cari pricep bine sensul oracolului, este evident că zeul a voit să înțeleagă pe dușman, iar nu pe Atena. În consecință Temistocle i sfătui să se pregătească a se lupta pe flotă, care era fortăreața lor de lemn. (Herod. VII, 143).

**.) Cu toate aceste barbarii se apropiiau, și puteau vedea templul, când profetul văzu înaintea porții templului armele sfințite de care nici un muritor nu se putea atinge fără impietate, și care fuseseră transportate aici din interiorul sanctuarului. El se grăbi a semnala această minune Delfienilor prezenți în cetate; în acest moment barbarii ajunseseră până lângă templul Atenei Pronea, și se văzu de odată o minune mult mai mare de cât cea dintâi.... Cum barbarii îndesind pasul, se apropiiau de templul Atenei, trăsnetul căzu din cer și i lovi; în același timp două stânci se desfăcură de pe creștetul Par-

retragă în apusul Greciei, întărind istmul de Corint *). Temistocle se opuse din toate puterile la această părere ne bună. Istmul de Corint putea fi forțat, și chiar în cazul contrar, Perșii puteau trece golful de Corint, cum făcuseră odinioară Doriienii. Flota persană, pe de altă parte, putea să i transporte în Pelopones. O luptă în marea largă din apusul Greciei ar fi fost, de sigur, ruinătoare pentru Greci. Retragerea însemna ruina definitivă a Greciei. Pe când o luptă în strimtoarea de la Salamina, foarte cunoscută marinarilor greci, și anevoioasă pentru vasele greoaie ale Perșilor, putea fi foarte avantajoasă pentru Greci. În ferbințala discuțiunii, Corintianul Adimante îndrăzni a spune că Temistocle nici nu are dreptul să vorbiască, pentru că el nu mai are patrie. «Miserabile, i respunse atunci Temistocle, dacă ni am părăsit casele și zidurile noastre, pricina este că noi n'am crezut că trebuie să jertfim libertatea noastră pentru lucruri neinsuflețite. Dar ni a rămas cea mai mare cetate din Grecia: ea e în aceste două sute de galere care sunt aici pentru a vă ajuta și a vă scapa, dacă vreți să fiți scapați. Dar dacă veți pleca; dacă ne veți părăsi pentru a doua oară; în curând Grecii vor afla că Atenienii au o cetate liberă și pământuri mai bune de cât acele pe care le au părăsit.... Vom lua femeiele și copiii noștri și vom pleca la Siris, în Italia, unde ni pro-

nasului, se rostogoliră cu mare sgomot peste ei și zdrobiră mare număr; în fine se auzi ieșind din templul Atenei un mare sgomot și strigăte de resboiu. Toate aceste venind de o dată, groaza cuprinse pe barbari: Delfienii văzându-i că fug, i atacară și uciseră o mulțime. (Herod. VIII. 38).

*) Auzind că Xerxes a ocupat Termopilele, ei (resboinicii noștri) s'au întors în cetate, și au pus trebile la cale, și, prin hotărîrea luată de cătră ei în acel pericol extrem, ei au întrecut tot ceia ce făcuseră până atunci. Aliații noștri erau descurajați; Peloponesiacii ridicau un mur ca să închidă istmul și erau ocupați numai cu siguranța lor particulară; cele alte cetăți, afară de unele pe care le desprețuiseră din pricina slăbiciunii lor, se supuseseră barbarului și urmau sub steagurile lui; dușmanul se înainta spre Attica cu o armată înfricoșată, susținută de o flotă de o mie două sute corăbii; Atenienii nu mai aveau nici o nădejde. Fără aliați, fără speranță, putând să scape de primejdia care i strângea de aproape, și chiar să primiască condițiunile avantajoase pe care li oferia un monarh care se credea sigur de Pelopones; ei respinseră cu indignare propunerile lui. (Isocrate, *Panegy. Athenei*. XXVI).

mit oracolele o prosperitate îndelungată *)). Cuvintele eroului atenian au făcut o impresiune adâncă : toți sunt de ideie a lupta pe loc. Se puteau însă schimba în timpul nopții. Pentru ca să nu se întâmple aceasta, Temistocle trimise lui Xerxes o scrisoare prin care i făcea cunoscut că Grecii au de gând să fugă, și 'l indemna a nu i scapa din mână. Regele căzu în cursă. De cu sară el dădu ordin să încunjure pe Greci. Noaptea târziu, un om chiemă pe Temistocle : era Aristide. El văzuse mișcărilor Perșilor și venia să moară împreună cu compatrioții sei. În mijlocul unei bucurii nespasă se împăcară cei doi rivali. Temistocle spuse stratagema sa și, împreună, puseră la cale cele ce mai erau de făcut. Aristide luă comanda unei trupe din insula Psitalia, ca să împedice pe Perșii zdrobiți a găsi aice un adăpost.

În dimineața de 19 Boedromion (20 Septembrie) 480, nemărginita flotă persană înaintă în contra flotei grecești. Temistocle profită de un vânt care sufla regulat în strâmtoare. Flota persană, atacată de toate părțile, neputându-se mișca în spațiul îngust în care se da lupta ; neputând lucra în înțelegere din pricina diversității popoarelor din care era alcătuită, fu bătută **). Peste două sute corăbii se înceară.

*) *Flota grecească la Salamina*. Din Pelopones, Lacedemonii șese-spre-zece corăbii; Corintienii, patru-zeci; Sicyonii, cinci-spre-zece; Epidaurii, zece; Trezenii, cinci; Hermionii, trei. De pe continent, în afară de istm, Atenienii aveau numai ei una sută opt-zeci; Megarienii, două-zeci; Ampracioții, șapte; cei din Leucadia, trei. Dintre insulari Eginetii, trei-zeci. Cu ajutoarele venite de la alți insulari, numărul total al vaselor, afară de cele cu cinci-zeci de rame, era de trei sute șapte-zeci și opt. (Herod. VIII, 44 și următ.).

***) «Și cu toate aceste noaptea trecea, și de feliu armata Grecilor nu încerca a fugi. În curând ziua cu albiu sei cursieri imprăștie asupra lumii întregi strălucitoarea sa lumină : în acest moment, un strigăt imens, modulat ca un cântec sacru, se ridică în șirurile Grecilor, și ecoul stâncelor din insulă răspunde la acest strigăt prin accentele puternicei sale voci. Amăgiți în speranța lor, Barbarii sunt cuprinși de groază; căci nu era vestirea fugei acest imn sfânt pe care 'l cântau Grecii : plini de o îndrăznilă bărbătească, ei se aruncau la luptă. Sunetul trompetei inflăcăra mișcărilor lor. Semnalul e dat; de odată lopețile resonătoare lovesc cu lovituri cadentate unda sărată care se cutremură : în curând întreaga lor flotă apare înaintea ochilor noștri. Aripa dreaptă se înainta într'o ordine frumoasă; restul flotei venia pe urmă, și aceste cuvinte resunau în depărtare; «Haideti, copii ai Greciei, liberați patria, liberați pe copiii, pe femeile voastre, și tem-

Cei cari voră să debarce în Psitalia fură zdrobiți de Aristide *).

Atunci Mardoniu mângâie pe Xerxes arătându-i că pierderea flotei nu e mare lucru; că au fost zdrobite numai popoare vasale. El i ceru 300,000 de oameni ca să cuceriască Grecia. Xerxes primi propunerea lui, cu atât mai mult că primise de la Temistocle o scrisoare **)

plele zeilor părinților voștri și mormintele strămoșilor. O singură luptă va decide de toate bunurile voastre.» La acest strigăt răspundem și noi prin strigarea de resboiu a Perșilor. Bătălia avea să înceapă. Pupele de aramă se isbesc de pupe; un vas grecesc a început ciocnirea: el zdrobește un vas fenician. Dușman contra dușman, cele două flote se reped. La prima isbire, torentul armatei Perșilor nu dădu înapoi. Dar în curând, strinse într'un spațiu îngust, nenumeratele noastre vase se incurcă între ele, se lovesc între sine cu pliscurile lor de aramă; șiruri de vase sunt zdrobite. Atunci flota greacă formează un cerc de jur împrejur, și atacă din toate părțile. Corăbiile noastre sunt respinse; marea dispăre sub o gramadă de sfărâmaturi și de morți; țermurile, stâncele se acopăr de cadavre. Toate corăbiile flotei Barbarilor vislau ca să fugă în desordine; ca niște thoni, ca niște pești prinși în năvod, cu lovituri de lopeți, cu bucăți de catarguri, sunt zdrobiți Perșii; sunt făcuți bucăți. Resună marea în departare de gemete, de glasuri plângătoare.» (Eschyle, *Perșii*).

*) «O insulă se află în fața Salaminei, o insulă mică, în care cu greu pot ancora vasele, și în care zeul Pan mână adesea corurile sale pe țermul mării. Aici trimite Xerxes pe resboinicii sei. Când flota dușmanilor va fi zdrobită, ei aveau să se arunce asupra Grecilor cari ar căuta un adăpost în insulă, și să adăpostiască pe ai noștri. Xerxes nu găcia bine viitorul. Cerul dădu victoria flotei grecești. Chiar în acea zi, învingătorii, cu corpul proteș de solidele lor armure de aramă, debarcă în insulă, o încunjură din toate părțile: Perșii nu mai știu pe unde să fugă; mâna Grecilor i zdrobește sub o grindină de pietre; ei cad străpuși de săgețile arcașilor dușmani. În fine, asediații se aruncă toți de o dată cu o singură săritură: ei lovesc, hăcuiesc, și toți nenorociții Perși sunt uciși până la cel de pe urmă. Xerxes plânge la vederea acestui abis de nenorociri: căci se așezase într'un loc de unde întreaga armată se desfășura înaintea privirii sale: era o colină înaltă, nu departe de țermul mării. El și rupe veșmintele, scoate țipete de nenorocire: îndată dă armatei sale de pe uscat ordin de retragere. El pleacă; dar aceasta e o fugă, o desfacere completă.» (Eschyle, *Perșii*).

**) Sicin sclavul lui Temistocle vorbi astfel regelui: «Temistocle, fiul lui Neocles, generalul Atenienilor, cel mai brav și mai înțelept dintre aliați, mă trimite să ți spun că, dorind să ți fie folositor, el a ținut în loc flota Grecilor când voia să urmăriască pe a ta și să strice podul de peste Hellespont. Pleacă dar în toată siguranța» (Herod. VIII, 110).

prin care 'l anunță că Grecii s'au decis să strice podul de pe Hellespont ca să i taie retragerea în Asia. El lăsă pe Mardoniu în Grecia și se întoarse în Asia *). Rămânea o armată foarte mare cu un general viteaz ; întoarcerea lui Xerxes era tocmai favorabilă pentru Perși, pentru că armata scăpa de prezența Monarhului care numai incurca operațiunile prin nătângia și pretențiunile sale **); primejdia tot era mare ; dar bătălia de la Salamina, victorie neașteptată, avusese drept efect a mări încrederea Grecilor în vitejia lor și pentru ei de acum nu mai era nici o îndoială : *Grecia era scapată*.

Mardoniu era mai înțelept și mai ghibaciu de cât Xerxes. El se încercă să pună neînțelegeri între Atenieni și Spartani. El știa că Spartanii sunt geloși de Atenieni și că aceștia nu mai puteau suferi vechea hegemonie spartană. Spartanii făcuseră mari onoruri lui Temistocle ***); era știut însă că ei 'l uriau. Aristide făcu pe Atenieni să respingă cu dispreț ori ce propuneri din partea Perșilor. «Atenienii s'ar acoperi de rușine dacă ar deserta cauza Grecilor, cari sunt de aceeași limbă și același sânge cu ei ; având comune templele zeilor, sacrificiile și moravurile.» «Pe câtă vreme va trăi un Atenian, nu va

*) Xerxes, lăsând pe Mardoniu în Tesalia, ajunsese repede la Hellespont ; el făcu acest drum numai în patru-zeci și cinci de zile, ne ducând înapoi mai nimic din armata sa. Pe ori unde trecuse ea trăise numai cu prădarea. Pe unde nu găsea provisiuni, ea se nutria cu iarba de pe câmp : ajunsese de mâncă frunzele și scoarța pomilor sau a copacilor. Ciurma, disenteria, o apucară pe drum și o decimară. Regele lăsă în urmă pe bolnavi, ordonând tutulor cetăților prin care trecea ca să i îngrijască și să li dea mâncare. Unia remaseră în Tesalia, alții la Peoni, alții în Macedonia. (Herod. VIII, 115).

**), «Isvorul relexor, prietini mei, s'a deschis pentru voi ; el se datorește tineretei, îndrăznelei neprevăzătoare a fiului meu. A încerca să încătușeze ca pe o sclavă marea sacră a Hellei ! a opri curentul Bosforului, care curge prin voința unui zeu ! a schimba obiceiul valurilor, închizându-le în cătuși bătute cu ciocanul, și a deschide unei armate imense un drum imens ! muritor în fine, a crede că va putea întrece pe toți zeii, pe Neptun, ce nebunie ! ce delir orbia pe fiul meu !» (Eschyle, *Perșii*),

***)) Spartanii au dat lui Temistocle o ramură de maslin, premiul înțelepciunii ; i au dăruit cel mai frumos car din cetate și, la plecare, trei sute de tineri 'l conduseră până la fruntarie. Se mai zice că la cele întâi jocuri Olympice care urmărară, când a apărut Temistocle în stadiu, spectatorii au uitat pe luptători, și, toată ziua, au stat cu ochii ficsați numai asupra lui : 'l arătau străinilor cu strigăte de

fi tractat între Atena și Xerxes.» Drept răspuns la aceste nobile cuvinte, Mardoniu ocupă de a doua oară Atena și o arse.

Lupta națională se începea din nou. Spartanii trimiseră o armată de cinci mii de Spartani și un număr de șapte ori mai mare de hiloti; ceia ce făcu pe Mardoniu să se retragă în Beotia. Grecii adunară o armată de o sută de mii de oameni, comandați de Regele Spartei Pausanias. Bătălia se dădu lângă *Platea* (479). Mardoniu căzu pe câmpul de luptă, după minuni de vitejie. Victoria se câștigă mai cu samă mulțemită bravurei Atenienilor *). Din toată armata adusă de către Xerxes în Grecia, numai patru-zeci de mii se întoarseră în Asia.

Pe când armatele de pe uscat se ilustrau în lupta de la *Platea*, flota grecească sub Temistocle alunga pe Perși din marea lui Egeu și pedepsia insulele care se dăduseră în partea Barbarilor. Perșii nu îndrăzniră a se opune pe marea. Ei se întăriră la promontorul *Mycale* în Asia Mică. Grecii debarcară pe țărm; alergară spre câmpul întărit al dușmanilor și, în ziua chiar a bătăliei de la *Platea*, remășițele flotei persane erau zdrobite la *Mycale* **). Consecințele acestei victorii a fost liberarea cetăților din Ionia de sub jugul persan.

Civilizațiunea Europei era salvată.

admirațiune și cu aplauze. Temistocle, în entuziasmul său, mărturisii prietinelor săi că aceasta era cea mai mare resplată pentru necazul ce și dase el pentru Grecia. (Plut. *Temistocle*).

*) *Bătălia de la Platea*. Tegeații se aruncară asupra barbarilor și apoi, îndată, după rugăciunea lui Pausanias, victimile se arătară favorabile Lacedemonilor. Aceștia, la rindul lor, atacă pe Perși cari lăsară arcurile; lupta ținu multă vreme, și, în definitiv, s'au înșfăcat corp la corp. Pentru că barbarii, apucând sulțile le sfărmau și Perșii nu erau inferiori Grecilor nici în curaj nici în bărbăție, dar ei nu aveau arme defensive, nu cunoșteau chipul de a se bate al Grecilor și erau mai puțin ghibaci de cât adversarii lor... Ardoarea lor era nemărginită spre partea unde lupta Mardoniu, calare pe un cal alb și incunjurat de o mie de Perși, cei mai bravi din armată. Cât trăi generalul lor ei resistară și uciseră o mulțime de Laconi. Cum pieri Mardoniu și trupa din jurul lui, cea mai viguroasă dintre toate, nimicată fiind, restul armatei luă fuga. (Herod. IX, 62, 63).

***) *Bătălia de la Mycale*. Atenienii și cei cari erau cu ei, jumătate din armată, se înaintau de a lungul țărmului pe un loc drept; Lacedemonii împreună cu cei alți mergeau pe lângă o ripă și niște munți. Nevoiați a face un incunjur, ei tot mergeau pe când ceia altă aripă începuse lupta. Pe cât timp ținură scuturile Perșilor, aceștia se apărară; dar Atenienii și soții lor se îndemnară cu toții pentru ca re-

VI. IMPERIUL ATENEI.

§. 1. Constituirea Ligăi maritime.

După victoria de la Mycale, Grecii se sfătuiră ce să facă cu Ionia. Spartanii nu erau de părere ca cetățile din Asia Mică să fie primite în confederațiune; pentru că ar fi trebuit atunci o flotă puternică. Ei susțineau că ar fi mai bine ca să se părăsiască cetățile din Asia și să strămute pe Ionieni în Grecia, pe locurile cetăților care se daseră în partea Perșilor. Atena nu se putea invoii la aceasta. Ionia era considerată ca bulevardul Greciei; și în Atena începuse a se forma credința că Grecii din Asia Mică erau coloni Atenieni. Cu toate aceste heghemonia remase tot în mâna Spartanilor; pentru că Atenienii aveau nevoie de liniște, pentru ca să'și poată rezidi cetatea lor. Dar de aici a urmat o nouă neînțelegere cu Sparta.

Spartanii pretindeau ca să nu mai fie nici o cetate întărită în Grecia în afară de Pelopones, sub cuvânt că Perșii, la o nouă invasiune, ar fi putut găsi cetăți în care să se întăriască. Adevăratul motiv era gelosia Spartei către Atena. Temistocle ceru poporului Atenian ca să înceapă a lucra, fără nici o întârziere, la ridicarea zidurilor Atenei. Lăsând clădirea locuințelor și a monumentelor pentru mai târziu, Atenienii se puseră pe lucru. Tot materialul ruinelor Atenei s'a întrebuințat pentru ziduri. Abia se începuse lucrul, și Spartanii se și grăbiră a trimite o deputațiune la Atenieni, ca să li comunice hotărîrea confederațiunii. Se trimit la Sparta mai multe deputațiuni ca să se esplice. Mai pe urmă, Temistocle făcu cunoscut că va merge însuși el pentru ca să se curme ori ce neînțelegeri. El plecă; călători încet și,

sultatul fericit să se atribue lor și nu Lacedemonilor; ei se avintară din nou și lupta 'și schimbă fața. Ei întore scuturile și cad asupra Perșilor în rinduri strînse; dușmanul susține multă vreme isbirea; în fine e zdrobit și 'și caută un adăpost în câmpul întărit. Atenienii, Corintienii, Sicyonii, Trezenii, se ieau după fugari, atacă zidul și 'l ieau. Atunci Barbarii nu mai luptă; ei gândesc numai cum să scape; numai Perșii, de și în număr mic, nu încetară a se lupta... Ei resistau încă când sosiră Lacedemonii, cari luară parte la lupta ce mai urmă. (Herod. IX, 102).

ajuns la Sparta, declară că e obosit de drum. Dar în timpul acesta populațiunea întregă din Atena : bărbați, femei, copii, lucrau zi și noapte la ridicarea zidurilor. Când a primit vestea că zidurile sunt destul de 'nalte pentru ca să reziste la ori ce atac, Temistocle se presintă 'nainte a Eforilor și li declară că Atenienii n'au obiceiul a primi sfaturi de la alții în ceia ce privește interesele lor ; și că numai ei au dreptul a face cum vor crede necesar pentru siguranța cetății lor. Spartanii se mulțumesc a răspunde că ei, ca buni prieteni, crezuseră că sfatul lor era priincios Atenei. Ei făcură mari onoruri lui Temistocle și 'l petrecură până la hotarele Laconiei.

Temistocle și continuă mai departe opera sa. El zidi portul *Pireu*. Noul port, cu zidurile sale de un-spre-zece kilometri de jur împrejur, groase de șese-spre-zece picioare și 'nalte de trei-zeci, avea misiunea să fie o prelungire a Atenei și să se asigure tocmai ceia ce făcea pe Atena a fi cea întâi cetate din Grecia : corăbiile, arsenalele și magazinele Atenei erau în Pireu. Pentru împoporarea noului port, Temistocle propuse ca să se favorizeze așezarea aice a meșterilor, industriașilor și artiștilor străini ; cei săraci erau scutiți de impozite pentru cât-va timp.

Pe când Temistocle și încorona strălucita sa carieră prin aceste fapte mari, emulul său Aristide propunea modificări constituționale care întemeiau egalitatea deplină între cetățeni.

Victoriile decisive în contra Barbarilor se câștigaseră pe marea. Victoria de la Salamina i alungase din mările Greciei și cea de la Mycale i îndepărtase de țărmurile Asiei Mici. Dar la aceste victorii navale contribuiseră mai cu samă cetățenii din clasa IV-a, cari serviau ca vislași pe corăbiile. Ei luptaseră cu bărbăție în ziua primejdiei, era drept ca să iea parte și la bucurie. Pe lângă aceasta, mulți proprietari funciari sărăciseră din pricina resboaielor. Nu mai era drept ca proprietatea funciară să fie totul, cum se prevedea în legile lui Solone. Aristide propuse desființarea privilegiilor de care se bucurau cele trei clase superioare. De acum înainte toți cetățenii au dreptul a fi aleși în toate magistraturile.

Zidirea Atenei și a Pireului ; reformele constituționale, s'au putut face în pace ; pentru că Perșii au stat liniștiți. După moartea energicului Mardoniu, principalul instigator al resboaielor Medice, Perșii adoptară o nouă politică față cu Grecii. Regele Perșilor se lăsă cu to-

tuł de planurile sale de cucerire. De acum înainte, Perșii vor căuta să se țină în defensivă și să profite de desbinările dintre Greci. Pentru norocirea Grecilor, aceste desbinări au să isbucniască mai târziu. Pe câtă vreme Atenienii vor mai avea în fruntea lor barbați *) ca Temistocle, Aristide și, mai pe urmă, Cimone, rivalitățile între deosebitele cetăți vor putea fi potolite, fără a se întrebuița mijloace violente. Pentru acum, toți doresc numai unirea tuturor Hellenilor în contra Barbarilor.

În 476 o flotă grecească de o sută de corăbii luă ofensiva în contra Perșilor. Pausanias, regele Spartei, avea comanda supremă. Flota se îndreptă spre Cipru și cuprinse o parte din insulă, intrerumpând ast-fel comunicațiunile cu Egiptul, pe marea; apoi se îndreptă spre nord; cuprinse Sestos, Abydos și luă Byzanțul, împreună cu bo-

*) «Ei bine! acei barbați, pe cari nu i desmierdau oratorii lor, cari nu erau așa de iubiți de ai lor cum sunteți voi de oratorii voștri, au comandat în curgere de patru-zeci și cinci de ani Greciei de bună voie; au depus mai bine de zece mii de talanți în citadelă; au exercitat asupra regelui Macedoniei imperiul care se cuvine Grecilor asupra unui barbar; învingători în persoană pe uscat și pe marea, ei au înălțat trofee numeroase și mărețe; și singuri dintre toți muritorii, ei lasară în operele lor o glorie mai pre sus de mușcăturile invidiei. Ast-fel au fost ei în fruntea Hellenilor; vedeți i acum în patria lor, oameni publici și simpli cetățeni. Pentru stat, ei au construit așa de frumoase edificii, au împodobit cu atâta măreție un așa de mare număr de temple, au consacrat în sanctuarele lor așa de nobile ofrande, că n'au lasat nimic posterității cu care să i întreacă. Iar pentru ei au fost așa de moderați, așa de credincioși virtuților republicane, că acel dintre voi care ar cunoaște locuințele lui Aristide, pe a lui Miltiade, ori pe ale ilustrilor lor contimpurani, le ar găsi tot așa de modeste ca și pe ale vecinilor. (Demost. *Filipica* III).

Cuprinși numai de grija binelui public, ei se despărțiau pentru a se disputa, nu pentru ca să zdrobiască pe rivalii lor pentru a domni singuri, ci pentru ca să aibă gloria de a i întrece în serviciile aduse patriei; ei se apropiiau și se uniau, nu pentru a adăugi creditul sau averea lor ci pentru a crește puterea statului. Acelaș spirit însufleția purtarea lor față cu cei alți Greci: ei i serviau, dar nu i batjocureau; voiau să comande și nu să tirăniască; a fi numiți șefi iar nu stăpâni, liberatori mai bine de cât apăsători; a câștiga cetăți prin bună voință mai degrabă de cât a le reduce prin violență. Cuvântul lor era mai mult de cât jurămintele noastre; convențiunile lor scrise erau ca niște hotărâri ale Destinului... În fine, fie-care republică nu era înaintea lor de cât o simplă cetate: Grecia era patria comună. (Isocrate, *Panegyricus Atheniensium*, XXII).

gății nemărginite. Dar Pausanias aspira la tiranie. Strâns de aproape de câtră Efori; încătușat în țara sa prin legislațiunea aspră a lui Lycurg; lacomul rege Spartan plănuia supunerea Greciei întregi pentru ca să domniască asupra ei ca un tiran, sub protecția Perșilor. El se încunjură cu un lucș strălucit; și formă o gardă din Mysi și Egipteni și intră în corespondență cu Xerxes prin Artabaze, satrapul Mysiei. El dădu drumul la câți-va prizonieri, rude cu regele. Pe de altă parte, purtarea sa cu Ionienii era măreată și chiar insolentă *). Sparta îngrijită, rechemă pe ambițiosul ei rege și incredință comanda supremă lui Dorcis. Acesta veni în apele Hellespontului; dar în curind se întoarse la Sparta fără nici un rezultat. Aristide și Cimone, cari comandaseră până atunci contingentul atenian, luară comanda supremă a flotei confederate. Sparta nu făcu nici o opozițiune. Politica spartană nu se putea deprinde cu această heghemonie, departe de pământul patriei, care putea fi primejdioasă moravurilor spartane. Ea renunță la heghemonia maritimă, mulțemindu-se cu cea de pe uscat. Spiritul îngust al Spartanilor nu observase că istoria Grecilor a intrat în o fază nouă.

După alungarea Barbarilor din marea lui Egeu și de pe coastele Ioniei, aliații se învoiră a pune bazele unei Confederațiuni maritime. Nici vorbă nu putea fi de mijloace violente cum propunea Temistocle **). Aristide propuse că la constituirea Ligăi să se respecte drepturile statelor mici; dar să se ia măsuri pentru ca Confederațiunea să aibă unitate de direcțiune. Atena trebuia să aibă o influință preponderantă. Această influință o meritase ea prin atitudinea ei curagioasă în resboiul pentru independență, prin prevederea ei politică și, mai a-

*) Renunțând la obiceiurile naționale, Pausanias ieși din Byzant în costum medic, și străbătu Tracia cu o escortă de Mysi și de Egipteni. Masa lui era servită după obiceiul Perșilor. Nici nu se mai putea preface; chiar și în lucrurile cele mai neînsemnate, el lasă să se întrevadă marele planuri ce făcea și intențiunea de a le pune mai pe urmă în lucrare. Nu mai primia pe nimine, și arata atâta măreție și furie că nime nu mai îndrăznea a se apropia de dânsul. Și acesta n'a fost unul din cele mai mici motive care au determinat pe aliați a trece de partea Atenienilor. (Thucyd. I, 130).

***) Temistocle zise într'o zi, în Adunarea poporului, că el a conceput un proiect util și salutar pentru republică, dar că trebuie să se îndeplinească în secret. I se ordonă să îl comunice lui Aristide și să delibereze numai ei amândoi. Temistocle declarând lui Aristide că planul lui cuprindea a da foc tuturilor corăbiilor Grecilor, pentru că

les, prin înțelepciunea marilor sei barbați *). Se decise ca insula Delos, patria lui Apollon, să fie centrul Ligăi; deosebitele state confederate să dea, pe fie-care an, un contingent de corăbii și oameni; să contribuie la cheltuielile resboiului și a poliției mării prin contribuțiuni regulate, în proporție cu avuția cetăților aliate. Un *Consiliu federal* era însărcinat a decide cestiunile relative la operațiunile militare, la întrebuirea banilor și la regularea tuturilor afacerilor comune. Atena avea președinta Confederațiunii. Ea convoca și dirigea adunările; stringea contribuțiunile; administra tesaurul comun; supraveghia afacerile comune și numia pe generali. Aristide, care contribuise atât de mult la înființarea Ligăi, fu însărcinat să călătorească prin toate cetățile aliaților; să facă un tablou de forțele și bogăția lor și să ficeze contingentul ce trebuia să dea fie-care. «Dreptul» Aristide a făcut cu atâta imparțialitate această operațiune delicată, că tabloul întocmit de către el a fost primit în aplausele tuturilor aliaților **).

atunce Atenienii nu vor mai avea rivali, și vor fi stăpâni Greciei. Aristide reintră în Adunare, și zise că nimic nu era mai folositor de cât planul format de către Temistocle, dar și că nimic nu era mai nedrept. Atenienii ordonară lui Temistocle să și părăsiască planul. (Plut. *Aristide*).

*) In acest resboiu, cel mai greu din câte s'au purtat vre o dată, în care eram cuprinși de primejdii de tot felul, în care aliați și inimi se credeau neînvinși, unia prin curajul, cei alți prin mulțimea lor, noi i am învins pe toți, cum trebuia ca Atenienii să învingă pe Barbari și pe auxiliarii lor. Vitejia noastră în toate luptele merită mai întâiu ca să ni se dea premiul curajului, și în curând ne făcu să dobândim imperiul mării care ni fu dat de către toți Grecii, fără nici o reclamațiune din partea acelor cari ar voi să ni 'l răpiască astăzi. (Isocrate, *Panegyric. Atheni* XX).

**). Sub imperiul Lacedemonilor, Grecii plăteau o taxă pentru resboiu; dar, voind atunci ca la această taxă să contribuiască toate cetățile, ei au cerut de la Atenieni să li trimită pe Aristide, pe care 'l însărcinară a visita teritoriul și a examina veniturile fie-cărei cetăți, și a ficsa el ceia ce trebuia să dea fie care, după puterile și mijloacele fie-căreia. Aristide, înarmat cu o autoritate așa de mare, numit într-o cât-va arbitru intereselor Greciei întregi, a plecat sarac din Atena, și s'a întors și mai sarac. El ficsă fie care imposit, nu numai cu o desinteresare perfectă, și conform justiției; dar fără a apasa pe nime, și cu o deplină nepărtinire. Numele dat de către cei vechi secolului lui Saturn, aliații Atenei 'l dară tacei lui Aristide. Ei o numiră, în entuziasmul lor, epoca de aur a Greciei. (Plut. *Aristide*).

Numit administrator al tesaurului comun, el l'a administrat cu atâta probitate până la moartea sa, în cât a murit sărac și statul a fost nevoit să îngrijiască de urmașii sei.

§. 2. C i m o n e.

476-470 și contribuțiile la legea.

Sparta pierduse heghemonia din pricina timidității sale. Conspirațiunea lui Pausanias făcu să străluciască și mai mult calitățile superioare ale poporului atenian. Regele Pausanias fusese rechemat la Sparta ca să dea samă de purtarea sa ca comandant suprem al flotei grecești. El veni gata a răspunde la toate acușările ce i s'ar fi adus. Era, în adevăr, foarte îndrăzneț și ghibaciu acest rege. El a respins cu indignare ori ce imputări i s'au adus ; ceru să se dovediască trădarea sa și, în lipsă de probe, fu aparat de ori ce condamnare. Cu toate acestea, el conspirase și nu încetă și de acum înainte a corespunde cu regele Persiei. Uneltirile sale culpabile s'au descoperit numai prin întâmplare. Un sclav al său fusese însărcinat să ducă o scrisoare în Asia. Acesta observase că nici unul dintre sclavii însărcinați cu ast-fel de scrisori nu se mai întorsese înapoi. Atunci în loc de a pleca cu scrisoarea regală, el o incredință Eforilor. Nu mai era nici o îndoială. Regele Spartei conspira cu Barbarii în contra patriei sale ; scrisoarea sa era cea mai sigură probă. Știind mai din nainte ce soartă 'l așteaptă, Pausanias fugi într'un templu. Ușile templului au fost zidite ca să nu poată scăpa, ci să moară de foame. Se zice că chiar mama lui Pausanias a adus cea întâi piatră pentru acest scop.

Pe când Pausanias 'și găsia dreapta resplată a trădării sale, Temistocle era esilat din Atena prin Ostracism. El făcuse mari servicii patriei sale, nu mai incape nici o îndoială. Patriotismului și înțeleptei sale prevederi se datoriau victoriile în contra Barbarilor ; dar Temistocle era prea ambițios ; nu putea suferi nici un rival ; era puțin scrupulos în alegerea mijloacelor, când era vorba de a'și ajunge la scop ; și, ceia ce era și mai grav, era puțin delicat, când era vorba de bani. Era sarac când a început a face politică ; cheltuisse foarte mult ; și cu toate acestea avea mari averi. Chiar când a fost esilat, amicii sei i au putut trimite partea ce mai putuseră scapa din averea lui, mai bine de o sută de talanți. Aristide se uni cu Cimone, fiul lui Miltiade, și Temistocle a fost esilat (470). Ceia ce a contribuit mai mult la esilul

seu a fost și politica lui, dușmană Spartanilor, care putea cășuna un resboiu între ambele cetăți. Temistocle fusese bun în primejdiile mari, și el avea dreptate să zică : «Ca și un platan cu ramuri întinse și cu frunzișul des, sub care toți caută un adăpost în timp de furtună și căruiua i se taie ramurile îndată ce a venit timpul frumos, văd pe Atenieni gândindu-se la mine când i strânge de aproape primejdia și alungându-mă îndată ce a revenit pacea.» El se retrase la Argos.

Când s'a dat pe față tradarea lui Pausanias, Spartanii căutară să amestece și pe Temistocle. Acesta știuse de planurile regelui spartan și tăcuse, după cum s'a dovedit înaintea unui tribunal hellenic, adunat la Sparta. Temistocle era de mult bănuț. Acuma se esplicau o mulțime de lucruri. I se luau în rău chiar și unele stratageme întrebuințate de cătră el. Era înțeles cu Xerxes, ziceau dușmanii sei, omul care i a scris să atace pe Greci la Salamina ; cel care a înștiințat pe Xerxes să fugă repede din Grecia. El a fost condamnat la moarte ; fugi în Coreyra, pe urmă în Epir ; de aici scăpă la Efes și îndrăzni a se duce la Susa. *)

Regele Artaxerxe, urmașul lui Xerxe, l' primi cu bucurie și i dădu venitul a trei cetăți din Asia ca să i fie pentru pâne, carne și vin. Nădăjduia regele că se va putea folosi de marele seu geniu în contra Grecilor ; dar Temistocle muri în curând. Remășițile lui au fost aduse pe ascuns în Atena.

După moartea lui Temistocle și a lui Aristide, Cimone remase cel întâiu om în Atena. Superior lui Temistocle în cultură : egal lui Aristide în onestitate, Cimone i întrecea pe amândoi prin blândeța purtării sale **). Era foarte bun general. De la 470 comandase

*) *Scrisoarea cătră Artaxerxe.* «Numele meu este Temistocle. Vin la tine, după ce am făcut mai mult rău de cât ori care Grec casei tale, pe cât timp a trebuit să resping atacurile părintelui tău ; dar i am făcut și mai mult bine, când noi n'am avut de ce ne teme dar pe când el se afla în pericol la retragere. De aceia am drept la oare care recunoștință. Vin cu puterea de a te servi și mai mult, eu victima prietniei mele pentru tine. Doresc să aștepți un an pentru ca să'ți pot comunica din viu graiu motivele venirii mele.» (Thucyd. I, 137).

***) Egal lui Miltiade în curaj și lui Temistocle în înțelepciune, Cimone i întrecu pe amândoi prin dreptatea sa, cum spun toți. Fără a li fi inferior prin calitățile resboinice, din tinereța sa și pe când încă

flota Confederațiunei și câștigase mai multe victorii în contra Perșilor. Afabilitatea lui contribuise foarte mult la înjghebarea Confederațiunei; patriotismul seu luminat îl făcea să țină la amicitia cu Sparta. Politica lui se resuma în două cuvinte: «Pace între frați, luptă neconținută în contra Barbarilor.» El câștigase celebra victorie de la Eurymedon, care se poate compara cu cele mai însemnate victorii din lupta pentru independență. Ca și Temistocle, el era de idee că viitorul strălucit al Ateni atirna de la supremația ei maritimă. El uni Atena cu Pireul prin două ziduri de ziduri; și prin aceasta făcu pe Atena un port de mare; dar era de părerea lui Aristide în ceia ce privia Confederațiunea. Tractatele încheiate trebuiau respectate cu sfințenie; Atena nu trebuia să ajungă mare în dauna altor cetăți și prin înjosirea Spartei. Sparta era necesară Greciei pentru vitejia sa; și era necesară Ateni; pentru că frica de ea o putea împedica dela întreprinderi nesocotite. Era primitor de străini; casa lui era o casă «hellenică»; copiilor sei li dădu nume de Thessalos, Lacedaemonios și Eleios. Dar în acelaș timp el era un Atenian perfect. Era foarte darnic; cheltuia nemărginitele sale bogății pentru lucrări de utilitate publică și lasa poporului fructele din frumoasele lui grădini. Pentru aceasta și ajunsese el idolul poporului.

Dar, pe fie-care zi, Atena mergea înainte. Victoriile în contra Perșilor schimbau caracterul Confederațiunei. Teri nouă, ca Lycia și Pamfilia, intrau în ligă; chiar unele din cetățile aliate cereau schim-

nu avea nici o experiență în arme, el i întrecea prin virtuțile sale civice.

Era frumos la față, înalt de statură, cu păr frumos și încrețit, pe care îl îngrijia foarte mult. Desgustați de Temistocle și încântați de blândeța și de simplitatea moravurilor lui Cimone, concetățenii sei îl ridicară la cele mai înalte onoruri și dignități ale republicei...

El se întoarse foarte bogat din expedițiunile sale, și această bogăție, cucerită într'un chip onorabil de la dușmani, el o cheltuia mai onorabil încă venind în ajutorul cetățenilor. El lăsă pe toată lumea să culeagă fructe din livezile sale. Avea în tot d'a una pregătită o masă simplă, dar de ajuns pentru o mulțime de oaspeți: toți saracii erau primiți la ea... Umbla tot d'a una însoțit de doi sau trei servitori foarte bine îmbrăcați. Când întâlneau vre un bătrân în sdrențe, el i da haina unuia din servitori. Aceștia purta cu ei multă monetă mărunță; și când vedeau în piață vre un sarac care nu îndrăznia să ceară, ei se apropiiau și i puneau în mână câți-va bani, dar cu multă discrețiune. (Plut. *Cimone*).

barea unor condițiuni din actul de constituire. Din momentul ce vasele dușmanilor nu mai îndrăzneau a apărea în marea lui Egeu, multe cetăți socotiau că e mai în folosul lor a plăti o sumă de bani pe fie-care an, de cât a trimite contingentul datorit în oameni și vase. Vechia Ionia se întorcea la deprinderile sale comerciale *). Atena primi bucuroasă cererea lor. Ea 'și îndeplinea datoria ce contractase : isgonia pe Barbari și asigura liniștea Grecilor asiatici. Avea, prin urmare, dreptul să se arate aspră cu acei aliați, cari nu 'și făceau datoria ; avea dreptul să constrângă chiar cu armele pe cei cari se aratau greoi acum când trecuse primejdia. Locuitorii din Naxos fură bătuti, șterși din numărul aliaților și trecuți în calitatea de supuși. Cu încetul se forma un *Imperiu Atenian*.

Pe de altă parte, se ridica în Atena o generațiune nouă care nu se putea împăca cu caracterul prea conservator, după părerea sa, a constituțiunii lui Solone. Areopagul, d. e., avea mari drepturi ; poporul de jos nu trăgea toate foloasele pe care le merita prin devotamentul și străduințele sale ; și politica lui Cimone nu era la înălțimea cerințelor timpului. Poporul trebuia să capete toate drepturile și Atena trebuia să ajungă mare, în ciuda și în contra Spartei ; pentru că era o nebunie a se crede în prietinia acestei puteri.

Nouele idei erau reprezentate prin doi oameni însemnați : Efialte «om energic și de caracter» cum i zicea Aristide și **Pericles**, fiul lui Xantip învingătorul de la Mycale. Aceștia începură a lucra în contra lui Cimone.

Ei căutară să atragă pe popor în partea lor. Statul atenian se

*) Aliații se mărginau a plăti tacsele care li se impuseră, și nu mai dădeau contingentul în oameni și corăbii. Obosiți de atâtea expedițiuni și socotind resboiul nefolositor de când Barbarii se retrăseră și nu mai veniau să i tulbure, ei nu aveau altă dorință de cât să 'și cultive pământurile și să trăiască în liniște ! alți generali Atenieni i constrâneau să esecute tractatele : trăgeau înaintea tribunalelor pe cei cari nu ascultau, stăruiau să fie condamnați la amendă, și făceau uricioasă și nesuferită autoritatea republicei. Cimone urmă cu totul din contra : el nu întrebuița violența în contra nici unui Grec ; primia de la cei cari nu voiau să serviască, bani și corăbii deșerte ; suferia ca indulciti la repaos, ei să se ocupe în liniște de trebile lor, și să se schimbe, din soldați buni ce erau, în plugari și comercianți fricoși, prin lăcomia și neprevăderea lor... În curind, și fără să bage de samă, ei ajunseră tributari aliați. (Plut. *Cimone*).

inbogăția pe fie-care zi ; serbările Atenei erau strălucite : la reprezentările teatrale alerga lumea întreagă. Nu era drept ca cetățenii săraci să nu poată lua parte la aceste reprezentațiuni, care erau o adevărată școală pentru popor. Tesaurul public nu era al poporului ? Pentru ce să se strângă bani în tesaurul public, când poporul avea multe nevoi ? Se propuse ca să se dea saracilor bani cu cari să 'și plătească locurile la reprezentațiile teatrale. Suma de doi oboli, admisă a se da la serbătorile lui Dionysos, se dădu mai pe urmă și la cele alte serbători. Prin aceasta se înlesnia traiul poporului ; i se da ocaziunea a 'și desvolta facultățile sale intelectuale ; se obicinuia a admira frumosul ; 'și înbunătăția moralul și scapa de sub influința bogatașilor cari, ca Cimone, țineau masă întinsă pentru oamenii saraci.

În timpul acesta Cimone câștigase marea victorie de la Eury-medon ; plin de o încredere nemărginită el intră în Tracia ; alungă pe Perși din basenul Strymonelui și întemeia aici mai multe colonii ateniene. După aceasta atacă insula Thasos, care stăpânia minele de aur din Tracia. Asediul ținu trei ani. Cu tot ajutorul promis de către Sparta, Thasienii fură supuși și obligați la un tribut anual.

Pe când Atena era infuriată în contra Spartei pentru că promisese ajutor Thasienilor, se întâmplă în Laconia o mare nenorocire. Din pricina unui cutremur de pământ, pieriră 20,000 de oameni ; în Sparta remaseră numai șese case în picioare (464). Hiloții erau gata să se revolte. Văzînd că regele Archidamos a luat măsuri energice, ei au fugit în Mesenia ; s'au unit cu rămășițele Mesenienilor, pururea gata de revoltă, și al treilea Resboiu Mesenic începu. Resboiul ținu zece ani, susținut cu multă bărbăție de către resculați. O dată, ei au surprins și ucis trei sute de Spartani. Aceștia cerură ajutor de la Atena, Cimone susținu să se trimită ajutorul cerut. «Să nu lăsăm pe Grecia șchioapă, zicea el ; să nu lipsim pe Atena de un contra-pond necesar». Efialte combătu propunerea. «Ar fi o nebulie, strigă el, a se da ajutor Spartanilor. Ei nici odată n'au făcut nici un bine Atenei ; s'au purtat rău în timpul resboaielor Medice ; au promis ajutor Thasienilor și tot prețind încă la heghemonie asupra Greciei întregi.» Cu toate aceste poporul atenian decise a 'și face datoria de aliat al Spartei. 4000 de opleți, sub comanda lui Cimone, au fost trimiși în ajutorul Spartanilor. Dar fiind că asediul cetății Ithome ținea prea mult, magistratii Spartei începură a se îngriji de armata ateniană. Cimone și armata sa fu-

ră congediați sub cuvânt că Sparta nu mai avea nevoie de ajutorul lor.

§. 3. Neînțelegeri lăuntrice.

Infrângerea Perșilor de către Greci a avut drept consecvență rescoala Egiptului. În 460 Egiptenii se revoltară sub Inaros și cerură ajutorul Atenienilor. Cimone fu trimis în fruntea unei flote de două sute de vase. Atenienii debarcară în Egipt; bătură armata Perșilor și o siliră să se închidă în Memfis, unde o încunjură de aproape. Vra să zică, imperiul persan era sdruncinat până în temelile sale de mână îndrăneată a Atenienilor.

Dar cu cât Atena se înălța mai tare, cu atâta creștea gelosia Spartei. Această cetate pândia ocaziunea a se arunca asupra glorioasei cetăți. Atena era nevoită să continue luptele cu Perșii; să țină ordinea în marea lui Egeu și, în același timp, să iea măsuri în contra Spartei. Pentru aceasta, ea avea datorie să stringă mai tare legăturile ce o uniau cu Confederațiunea. Pe nesimțite se forma un imperiu atenian. Flota aliată se transformă în flotă ateniană. Dieta de la Delos exista numai cu numele: Atenienii se înțelegeau cu statele mai principale în cestiunile mai grave și le comunicau, numai de formă, celor alți aliați. De pe timpul lui Aristide, fusese vorba a se transfera la Atena tesaurul comun de la Delos. Dar Atenienii s'au temut să nu nemulțemescă pe aliați; pentru că s'ar fi nimicit și cea de pe urmă aparență de egalitate și subsidiile ar fi putut fi considerate ca un tribut. Acuma însăși aliații cer această transferare. Insula Samos, în numele aliaților, făcu această propunere. Erau motive puternice. Peloponesiacii pândiau tesaurul din Delos, și ar fi trebuit o flotă întregă numai pentru paza lui. În 454 tesaurul transferat din Delos se urca la suma de 1800 de talanți.

Sparta care pierduse hegemonia în Grecia, era amenințată a și o pierde și în Pelopones. Argosul se întărise și atrăsese în partea sa pe Tegea și pe Mantinea. Intreaga Arcadie se ridicase în contra Spartei și ar fi scapat de jugul spartan dacă ar fi fost unită. În Elida se introdusese guvernământul democratic în dauna aristocrației, amică Spartanilor. Achaia era de multă vreme anti-spartană. Și Sparta nu putea face nimic; fiind că i erau mâinile legate prin marele cutremur

de pământ și prin revolta Meseniei. Dar statele din nordul Pelopone-
sului erau dușmane Atenei. Corintul se aliază cu Egina în contra Me-
garei, care de și dorică, era legată cu Atena prin legături comerciale. O
flotă ateniană pleacă în contra Egeinei care fu cuprinsă după un asediu
de nouă luni. Ca să scape pe aliata lor, Corintienii porniră în contra Me-
garei; dar Atenienii nu luară nici un om din armatele din Egipt și
Egina. Corintienii fură bătuți de o armată alcătuită din bătrâni și din
tinerii, cari rămăseseră în cetate. Succesele Atenienilor incurajară pe
Focizi. Aceștia atacară Dorida de lângă Parnas. Atunci Spartanii ridi-
cară o armată puternică; siliară pe Focizi să dea înapoi cuceririle lor
și, fiind că Atenienii li închiseseră istmul de Corint, ei se așezară la
Tanagra, în Beotia. Tebanii se uniră cu ei. Atenienii ridicară o ar-
mată puternică; dar fură bătuți. Mulțemiți că și au restabilit presti-
giul armelor lor în Grecia Centrală, Spartanii se retraseră. Atunci Te-
banii fură învinși; cetățile din Beotia se uniră cu Atena; Locrii O-
puncici de asemenea; așa că influința Atenei ajunsese puternică până
la Termopile. În acest timp Pericles bătea Sicyona; prada Acarnania
și silia pe cetățile Acheie să intre în Confederațiunea ateniană.

Dar trupele din Egipt sunt nimicite de cătră Perși. Chiar Peri-
cles doria pacea cu Sparta. Pentru această el se împacă cu Cimone.
Dar Spartanii refuzară a încheia o pace pe timp îndelungat; ei numai
pe cinci ani. După aceasta Cimone plecă în contra Perșilor, în 449,
cu două sute de vase. El cuprinse Citium din Cipru, dar muri aice
în urma unei rane. Flota care i aducea în Atena remășițele lui bătut
de două ori pe Perși, pe uscat și pe marea, la Salamina din Cipru.
În urma acestor victorii s'au sfârșit Resboaietele Medice. Nu știm posi-
tiv dacă s'a încheiat un tractat formal de pace; dar sigur este că de
acum înainte: Atenienii nu vor mai tulbura pe Marele Rege și nu
vor mai ajuta pe Egipteni; iar regele renunța la stăpânirea cetăților
grecești de pe țărmul Asiei, și recunoștea marea lui Egeu ca o mare
grecească; pentru că se lega a nu trimite nici un vas de resboiu din
colo de coastele Lyciei și de intrarea Bosforului Tracic.

Avea dreptate Atena să se grăbiască a se împăca cu Perșii; pen-
tru că lupte nouă se anunțau în Grecia. O armată ateniană fu bătută
la Coronea; Eubea se revoltă; Megara masacră garnizoana ateniană;
și, în 446, Spartanii invadară în Attica. Pericles cumpără pe coman-
dantul spartan, și acesta se întoarce fără nici un rezultat. Pentru a-

ceasta regele Plistoanax fu condamnat la o amendă pe care nu o pu-tu plăti. El 'și pierdu drepturile cetățenești. In anul următor se incheiă cu Sparta o pace pe trei zeci de ani; Atena făcea oare care conce-siuni pe uscat; dar Sparta i recunoștea imperiul mării.

§. 4. Pericles

La anul 449 încetară luptele cu Perșii și in 431 are să izbuc-niască teribilul resboiu civil, care s'a numit *Resboiul Peloponesiac*. Atena prin urmare, și întreaga Grecie, a avut numai opt-spre-zece ani de o liniște complectă. Acești ani au fost bine întrebuințați pentru Grecia și pentru omenirea întreagă. Aceasta e una din epocele, rari din nefericire, in istoria omenirii, in care apar de odată o sumă de genii in toate ramurile activității omenești. Lumea grecească fiind mișcată adânc prin Resboaiele Medice; la lupta națională contribuind cu o e-gală ardoare toate clasele din societate, și toate sufletele grece: băr-bați, femei și copii; din această puternică încordare a rezultat o ge-nerațiune vie, ardentă, plină de spirit și de o inteligență ne mai auzită. Filosofi, poeți, istorici, artiști geniali, se ivesc de odată pe scena is-torică a lumii și produc nenumărate capo-d'opere, fala neamului ome-nesc până in ziua de astăzi. Toti acești barbați mari se grupează in jurul celui mai mare dintre ei, **Pericles**, și posteritatea recunoscătoare a dat acestei epoce numele de *Secolul lui Pericles*.

El era fiul lui Xantip, invingătorul de la Mycale, om cult, amic al poetului Anacreon. Mama sa era soră cu Megacles, nepot al mare-lui Clisthene. Pericles moștenia de la familia sa obicinuinta de a con-sidera binele public ca cea întâi datorie a unui om. Această familie era in legături de prietinie cu toată lumea hellenică; avea cunoștinți precise asupra lumii esterne și era in stare a înțelege toate progre-sele realizate in artă și știință.

Pericles luase in căsătorie pe o rudă a sa, de la care avu doi copii; dar n'a fost fericit in căsătorie. Soția sa, deprinsă cu lucsul și cu moliciunea, nu se impaca cu natura austeră a soțului seu. Ei se despărțiră. Atunci Pericles aduse in casă pe celebra Aspasia din Mil-et. Această femeie intrunia toate calitățile. Era foarte frumoasă; a-vea mult spirit și cunoștinți nemărginite. Ea putea să discute politică, filosofie, artă. Cei mai gravi barbați, intre cari filosoful Socrate, se

ingrămădiau ca să o asculte. Pericles n'a putut'o lua in căsătorie pentru că ea nu era Ateniană, și legea nu putea recunoaște căsătoria cu o străină ; dar numai moartea a putut sfarma legăturile dintre ei. Traiul cu Aspasia a făcut mare bine lui Pericles. El găsia liniștea in casă ; era in curent cu tot ce se petrecea prin cetate ; știa ceia ce se făcea in depărtare ; pentru că saloanele Aspasiei erau deschise lumii intregi. Nici calomnia nu s'a putut atinge de această femeie superioară.

«Viu, energetic, fecund in idei ca Temistocle, dar mult mai concentrat și cumpănit in toată ființa sa, el avea o dorință neobosită de a și cultiva spiritul, și se indreptă cu admirație spre acea minunată cultură ionică care era aurora unei lumi nouă. El studia muzica cu Damon ; era auditorul cel mai neobosit a lui Zenon și Anaxagora și mai pe urmă, a lui Protagora, și a fost in toată viața sa un filosof care și intrebuinta superioritatea sa intelectuală pentru a domina pe concetățenii sei și a governa republica. (Se cunoștea că e obicinuit a trăi in mijlocul cugetărilor inalte ; simția cineva un respect fără de voie inaintea acestei gravități solemne, care pătrundea toată ființa lui ; inaintea acestei fermități neclătite ; inaintea acelei personalități decise.) Se obicinuisse Pericles a desprețui miclele interese ; a se desbraca de o multime de prejudeții, câștigând astfel, pe lângă libertatea spiritului, puterea de a comanda celor alți oameni. (El, cel mai iute dintre oameni, era in afară : liniștit, rece, tot d'auna același. Orator de frunte, eloquenta lui era fructul culturii filosofice, espresia imediată a unei inteligenți superioare. El desarma ori ce rezistență *)»

*) Pericles, puternic prin dignitatea sa personală, prin intepeciunea sfaturilor sale, și cunoscut de cătră toți că nu poate fi corupt prin bani, ținea in friu pe mulțime numai prin puterea cugetărei sale. El o conducea, și nu mulțimea 'l conducea pe el ; pentru că nu avea nevoie să spună numai lucruri plăcute poporului ; pentru că nu și câștigase autoritatea prin mijloace nelegitime. El știa, conservându-și dignitatea, să contrazică voința poporului și să infrunte mânia lui. Când vedea pe Atenieni că se lasă fără vreme spre o îndrăznilă arogantă, el li modera avântul prin discursurile sale, și i umplea de groază ; de cădeau fără nici un temei și se cuprindeau de frică, el i ridica din descurajare, și reinsufleția îndrăznila lor. Cu numele, era un guvernământ popular ; de fapt, era un cap, și toți ascultau de cel dintăiu dintre cetățeni. (Thucyd. II, 65).

Pericles a intimpinat multe piedici la inceputul carierei sale. Nu umbla după popularitate ca Cimone; se deosebia prea mult de popor; gravitatea lui era considerată ca o mândrie; reserva lui ca o ambițiune fără margine. Ş'apoi era din cea mai aristocratică familie, semăna cu Pisistrate şi toţi se temeau ca el să nu aspire la tiranie. De aceea multă vreme Pericles s'a ținut la o parte, căutând numai să 'şi indeplinască datoria de cetăţan.

Şi cu toate aceste, Pericles era democrat din convingere; pentru că Atena, stat mic, avea nevoie de energia şi capacitatea tuturor locuitorilor sei *). Dar el era incredinţat că masa populară nu se poate governa singură; că poporul avea nevoie a fi povăţuit **). Nu mai putea fi vorba de aristocraţie. Nobilimea nu mai exista ca corp politic. Poporul trebuia să fie povăţuit de oameni eminenti cari prin o cultură aleasă s'au ridicat mai pre sus de egoism şi de prejudeţi;

*) Principiul fundamental al guvernământului democratic e libertatea; căci se zice că acesta e singurul fel de guvernare în care cetăţenii se bucură de libertate: libertatea, se zice, e ţinta la care aspiră ori ce democraţie. Dar unul din caracterele esenţiale ale libertăţii, e ca cetăţenii să se supună şi să comande pe rând; căci dreptul sau justiţia, într'un stat popular, consistă în a observa egalitatea în număr şi nu aceea care se regulează după merit. După această idee de ceea ce este drept, trebuie numai de cât ca suveranitatea să stea în masa poporului, şi ca ceea ce el a decretat să fie socotit ca dreptul prin escelinţă; pentru că se pretinde că toţi cetăţenii au drepturi egale. De aici rezultă că în democraţiei săracii au mai multă autoritate de cât bogaţii, pentru că ei sunt cei mai mulţi şi pentru că decretele lor au putere de lege. (Aristot. *Polit.* VII, 1).

**) În guvernele democratice în care domneşte legea nu sunt demagogi, ci cetăţenii cei mai de frunte sunt în fruntea trebilor; dar îndată ce legea şi a pierdut suveranitatea, atunci se ridică o mulţime de demagogi. Atunci poporul e un fel de monarh cu o miiă de capete; e suveran, nu individual, ci ca corp.... Demagogul şi linguşitorul e tot una, se confundă. Linguşitorii şi demagogii au o influinţă foarte mare, unia asupra tiranilor, alţii asupra popoarelor. Ei sunt pricina că autoritatea suverană e în hotăririle poporului, şi nu în lege, pentru că se îngrijesc ca totul să fie adus înaintea poporului; de aici rezultă că ei ajung puternici, pentru că poporul e stăpân pe toate; iar ei sunt stăpâni peste opinia mulţimei, care nu ascultă de cât numai de ei. Afară de aceasta, cei cari au de făcut vre o imputare magistraţilor pretind că numai poporul are dreptul de a decide; acesta consimte bucuros ca să se facă apel la autoritatea sa, şi de aci rezultă disoluţia tuturor magistraturilor. (Aristot. *Polit.* VI, 4).

cari au ajuns oameni de încredere ai poporului, prin superioritatea judecății și a cuvintului. Conducătorul poporului trebuia să domineze asupra masei populare ; să i dea direcțiunea și să 'l lumineze ; pentru ca poporul să poată avea o apreciere sănătoasă în politică. Poporul luminat trebuia să ia parte la toate trebile publice.

Dar acest popor trebuia să aibă mijloace de traiu. Un stat bine organizat are nevoie de pace, și nu poate fi pace statornică acolo unde o parte din popor e ținută afară de drepturile politice, sau unde nu are puțința a le exercita cu demnitate. Toți cetățenii trebuiau să aibă timp a se ocupa cu trebile publice. Pericles credea că trebuie încurajate ramurile de industrie care îmbogățeau pe popor ; că trebuie ca statul să se îngrijiască ca lucrurile de prima necesitate să fie ieftine. Poporul trebuia plătit pentru timpul ce 'și consacra în serviciul statului.

Puternic prin inteligență, el era și mai puternic prin probitatea sa. Nu avea timp să 'și administreze averea. Era foarte econom. Casa lui era mai pre jos de cât a multor familii din Atena. El era convins că omul politic trebuia să fie probabil și foarte neinteresat ; a desprețuit ori ce mijloc de a face avere, chiar și într'un chip onorabil. «Nu numai mâinile dar și ochii unui general trebuie să fie înfrânați» zicea el poetului Sofocle. Se feria de petreceri sgomotoase ; refuza ori ce invitațiune la ospete ori la serbări. Nu 'l vedeau afară din casă de cât numai pe drumul care ducea la Consiliu sau la piața publică.

Nu vorbea în public de cât numai când era mare nevoie ; avea groază de cuvintele de prisos. Când se suia la tribună se ruga lui Zeus ca să nu i permită a zice nici un cuvânt nefolositor ; dar frazele lui concise se sapau adânc în mintea auditorilor. Nu i plăcea să vorbească numai de cât cum i plăcea poporului. Nu se feria a blama pe popor și a i spune adevăruri crude. Căuta pururea să convingă pe Atenieni că fericirea individului nu se poate înțelege independent de prosperitatea tuturilor ; desvolta într'un chip limpede planurile sale politice. Principiile lui erau așa de simple că toată lumea le putea înțelege. Din nenorocire nu avem mai nimic din discursurile lui, pentru că nu știm sigur intru cât istoricul Thucydide le a reprodus esact. Știm atâta că celebrul istoric face deosebire între discursurile pe care le pune în cartea sa. Pentru unele zice : «a zis aceste cuvinte» ; iar pentru altele : «cam în așa chip s'a exprimat». Au ramas de la Pericles numai unele cuvinte care erau în memoria tuturilor : «Ei sunt nemuritori, zicea el

într'o zi, vorbind despre resboinicii morți pentru patrie, nemuritori ca și zeii ; pentru că după ce semn cunoaștem noi pe zei ? Nu i vedem ; numai omagiile care i onoră, numai ele ni i arată ! Tot așa cunoaștem noi pe cei cari au căzut pentru salvarea comună » *).

După moartea lui Cimone și după ce a scapat prin ostracism de capul partidei aristocratice, Tucydide, Pericles remase a tot puternic. De acum are și timpul și libertatea de a lucra în lăuntru, ca și în afară ; putea să și pună planurile în lucrare.

§. 5. Pericles Strateg.

Atena era sătulă de neînțelegerile lăuntrice, de rivalitățile personale, care țineau de patru-zeci de ani. Calitățile personale a lui Pe-

*) *Din un discurs a lui Pericles.* «.... Constituțiunea după care ne guvernăm nu are nimic de invidiat altor popoare ; ea li servește drept model și nu le imitează. A primit nume de democrație, pentru că scopul ei este folosul celui mai mare număr și nu al unei minorități. Pentru trebile private toți sunt egali înaintea legii ; dar considerațiunea se acordă numai acelor cari se disting prin talent. Meritul personal, mai mult de cât deosebiriile sociale, deschide calea onorurilor. Nici un cetățean capabil de a servi patria nu e împedat prin sărăcie sau prin obscuritatea condițiunei sale.

Liberi în viața noastră publică, noi nu scrutăm cu o curiozitate prepuielnică purtarea particulară a concetățenilor noștri ; noi nu i blămăm pentru că caută oare care plăcere ; noi nu avem pentru ei acele priviri desaprobatore care jignesc, când nu lovesc.

Cu toată această toleranță în viața zilnică, noi știm să respectăm ceia ce privește ordinea publică ; noi suntem plini de supunere către autoritățile stabilite, ca și către legi, mai eu samă, față cu acele care au drept obiect protecția celor slabi....

Cetatea noastră nu e închisă pentru nime ; la noi nu sunt legi care să goniască pe străini de la un studiu sau de la un spectacol de care ar putea profita dușmanii noștri. Și aceasta pentru că, în oara primejdiei, noi nu ne basăm atâta pe preparative, pe stratageme premeditate, pe cât pe curajul nostru natural....

Dar nu sunt numai aceste titlurile noastre de glorie. Noi esclamăm în a împăca gustul eleganței cu simplitatea, cultura spiritului cu energia. Noi ne servim de bogățiile noastre, nu pentru a străluci ; ci pentru a lucra. La noi nu e o rușine a fi cineva sărac ; ci de a nu face nimic pentru a scapa de sărăcie....

În resumat, îndrăznesc a o spune, Atena, luată în totalitatea sa e scoala Greciei. » (Thucyd. II, 37 și următ.).

ricles și dorința Atenei de a avea liniște în lăuntru, atitudine fermă și constantă în afară, au făcut ca Pericles să guverneze în realitate statul în timp de cinci-spre-zece ani.

Era greu de guvernate o cetate ca Atena. În general Democrația nu prea ascultă de un om; toți voiesc să controleze; nu prea este respect pentru magistrați. Toate magistraturile se dădeau prin sorți și sorțul de multe ori făcuse să ajungă la funcțiunile înalte oameni cari nu meritau. Archontatul mai păstrase oare care vază; dar era mai mult un post de onoare, fără influință politică. Adevărata putere era în mâinile Oratorilor. Noroc că înțeleptul popor atenian înțelesese că sorții nu pot da capacitatea și că pentru unele funcțiuni se cerea o pregătire și o aptitudine specială. Pentru aceasta se înființase de mult, poate de pe timpul lui Clisthene, o funcțiune specială, *Strategii*, cea întâi desmembrare a Archontatului. Cei zece strategii erau aleși de către popor și nu trași la sorți; altă deosebire între ei și cei alți magistrați era că aceiași persoană putea fi ales strateg mai mulți ani de arândul. Ei aveau la început numai competență militară, dar cu timpul au ajuns să concentreze foarte mari puteri în mâna lor. Ei comandau armatele; numiau și supravegheau pe trierarchi; dirigeau relațiunile esterne; primiau propunerile ambasadurilor și pregăteau cestiunile care aveau a fi supuse deliberațiunei Adunării poporului. Fiind că ei erau datori să privighieze asupra siguranței statului, Strategii aveau dreptul să interzică și să amâne Adunarea, dacă vedeau că poate rezulta o primejdie pentru stat.

Cinci-spre-zece ani Pericles a fost ales strateg. În această calitate el a propus cele mai importante legi și a fost președintele efectiv al republicii ateniene. El a fost ales mai în tot d'auna în deosebitele comisiuni speciale care aduceau întru îndeplinire hotărârile poporului. Ca membru al acestor comisiuni, el a putut să completeze materialul de război; să consolideze opera de apărare națională; să organizeze sărbătorile cetății; să intrumusețeze cetatea cu edificii mărețe, făcând să prospere în același timp finanțele republicii.

Investit cu atâtea puteri, Pericles păși serios la lucru.

I. Pericles luă măsuri pentru întărirea Atenei. Se știa că Sparta nu a renunțat la pretențiunea de hegemonie și că pândeste ocazia de a relua rolul de căpitanie ce 'l avusese odinioară. O luptă cu Sparta era sigură. Trebuia dar să se ia măsuri, în timp de pace,

pentru ca Atena să 'și concentreze și să 'și organizeze puterile sale. Nu era vorba de întinderea Imperiului Atenian. Cuceriri continentale ar fi ridicat pe toată Grecia în contra Atenei; lupte neconținute 'cu Perșii, cum era programa lui Cimone, ar fi slăbit pe stat fără nici un folos; cucerirea Africei, Italiei și Siciliei, cum visau tinerii entusiști, ar fi fost dăunătoare pentru Atena; pentru că atunci ar fi trebuit să se prefacă într'un stat militar, ocupat numai cu cuceririle și cu păstrarea cuceririlor. Atena să nu provoace, dar nici să cedeze: moderațiune și forță, iată programa esteroară a lui Pericles. El grăbi ca să se termine Muriile cei Lungi, cari legau Atena cu Pireul. Arhipelagul fiind domeniul Atenei, nici un vas străin nu avea voie a intra în el. Pericles întemeie pretutundine stațiuni navale; o flotă de șesezeci de trireme făcea tot d'auna poliția mării; corăbiile de resboiu în număr de 300 erau pururea gata a pleca la cel întâiu semnal, putând transporta 60,000 de oameni. Consiliul celor Cinci Sute era responsabil de întreținerea flotei și a arsenalului.

Pericles era de idee ca aliații să nu fie impilați; în această privire el căuta să modereze pretențiunile esagerate ale poporului ateni-an. Dar Atena trebuia să esercite cu energie comanda asupra aliaților. Ori ce slăbiciune ar fi fost o tradare, fără nici un folos pentru insulari. Atena nu a cucerit insulele, ele s'au dat Atenei; atunci dar trebuia să se supună, fără murmur, acestei cetăți care asigură independența lor și ridică așa de sus numele Grecilor.

Tesaurul aliaților se strămutase la Atena. Ea nu era datoare să dea socoteală de întrebuințarea banilor; pentru că 'și îndeplinia cu sfințenie datorile impuse prin tractate: Cetățile și mărire grecești erau libere. Însă politica Atenei varia după deosebitele cetăți și insule care făceau parte din Confederațiune. Insulele, cetățile din Ionia, erau foarte mulțemite de soarta lor; nici n'ar fi avut ce face cu independența. Dar insulele mari erau tractate deosebit. Ele 'și pastrară constituțiunea lor; avură dreptul să ieă parte la discuțiuni; aveau putere de a declara resboiu și face pace. Atena însă era datoare să pedepsiască fără milă pe cei cari căutau a face defecțiune. Așa s'a întâmplat cu Samosul. Erau aici lupte între democrație și aristocrație. Aristocrații basându-se pe ajutorul Perșilor, se desfăcură din ligă. Pericles plecă în fruntea unei armate puternice și după nouă luni de asediu, în care s'au cheltuit peste șapte milioane lei, cetatea fu cuprinsă. Zidurile

ei au fost rase. Ea plăti cheltuelile de resboiu; și modifică constituția și renunță la independență. De atunci numai Lesbos și Chios au ramas autonome in confederație. Liga se transformă intr'un *Imperiu Atenian*, a căruia cohesiune e menținută prin un regim riguros.

Acest întins Imperiu se împărția in patru mari districte: Hellespontul, Tracia, Ionia și Caria. Aliații erau supuși la contribuțiuni regulate, care variau după importanța și bogăția deosebitelor cetăți. In genere cetățile mai îndepărtate plăteau mai puțin. Nu trebuia să se plângă că li e mai greu de cât sub Perși. Așa d. e. Miletul împreună cu alte cetăți, plătea numai zece talanți pe an; Efesul șapte și jumătate. Cetățile care veniau mai sub mâna Atenienilor erau mai greu impuse. Eubea d. e. plătește trei-zeci și trei de talanți; Andros, cincisprezece. Cetățile din Tracia erau menajate. Cifra totală a contribuțiilor varii; dar putem admite ca termin de mijloc, suma de 600 de talanți pe an. Une ori s'au ridicat și la 1000. Fiind că nu se cheltuia cu flota și cu armata întreaga sumă, restul constituia *Tescurul de Stat*.

Pe lângă contribuțiunile federale, multe cetăți erau datoare să dea o parte din pământurile lor la cetățeni Atenieni, cari se așezau acolo sub nume de *Cleruchi*, de la cleros, bucată de pământ care se da afară din Attica. Cleruchii erau așezați in unele cetăți cucerite, cum au fost la: Chalcis in Eubea, Eion, Scyros, Eretria, Samos, etc. Altă dată se așezau cleruchii in puterea unui tractat incheiat cu cetatea care i primia, cum s'a făcut la Lemnos, pe coastele Traciei, la Andros, Naxos, etc. Acești cleruchi rămăneau cetățeni atenieni; erau inscriși in triburile ateniene; făceau parte din armata de pe uscat și de pe marea; reprezentau in departare interesele mamei patrie. Astfel o mulțime de cetățeni saraci deveniau proprietari, fără a se micșura forțele active ale patriei. Au rezultat, negreșit, mari supărări pentru vechii locuitori; dar, cât a trăit Pericles, Atena a fost moderată.

Dar el mergea mai departe. El voia ca Atena să se pună in fruntea unei mișcări de colonizare, mult mai intinsă. Locuitorii din Sybaris din Italia cerură ajutorul Atenei ca să 'și reintemeieze cetatea lor dărîmată. In 446, coloni atenieni plecară in Italia și fundară cetatea Thurii, care a fost de la inceput o cetate hellenică, pentru că s'a întemeiat de cătră locuitori veniți din toate părțile locuite de cătră Greci. Noua colonie incheie tractate de alianță cu cetățile de prin

prejur și ajunse patria a o mulțime de barbați iluștri ca Lysias, Protagoras, Herodote, care e și fundatorul coloniei și a locuit câțva timp în ea. Amfipolis, pe Strymone, a fost de asemenea una din coloniile întemeiate atunci.

Astfel se întemeie un Imperiu puternic care avea ca centru pe Atena și ca temelie pe cetățenii atenieni, cari prin bravura lor erau cei întâi soldați ai Confederației.

Dar aceasta nu era de ajuns. De când Atena ajunsese o putere maritimă, Statul trebuia să aibă mulți bani.

Veniturile statului se alcătuiau din : a) Proprietăți publice ; b) Accise ; c) Posesiuni în țerile supuse : d) Vămi ; e) Dărilor plătite de către Meteci ; f) Cheltuelile de judecată și amendele ; g) Contribuțiunile indirecte. Aceste venituri erau de ajuns, și statul nu avea nevoie să impună alte dări ; pentru că, averile cetățenilor fiind considerate ca ale statului, cetatea apela la ei ori de câte ori avea vre o nevoie. Atunci cetățenii bogați erau supuși la *Liturgii*. Bogații erau datori să eserciteze și să întrețină corurile pentru reprezentațiile dramatice și musicale ; ei pregăteau jocurile și erau însărcinați cu trimiterea de Theorii la sanctuare ; ei dădeau cetățenilor banchetele obicinuite la solemnități. Cetățenii bogați (Trierarchii) erau obligați să întrețină în bună stare corăbiile republicei ; să inroleze oamenii necesari și să facă toate cheltuelile necesare. Statul aștepta totul de la patriotismul cetățenilor și cât timp patriotismul a fost puternic, cetatea a fost scutită de multe cheltueli. Bogații se sacrificau pentru stat ; mulți se ruinau ; dar în schimb câștigau onoare și influință.

Pericles a înțeles că banii erau foarte puternici. El nu voia ca Atena să ajungă ca Sparta care, din pricină că era saracă, avea nevoie de aliați, de preuții de la Delfi și Olympia și, la urmă, de Perși. Bravura nu era de ajuns ; pentru întreprinderi mari și îndelungate trebuiau bani. El se îngriji foarte ca Tesaurul de Stat să sporiască pe fiecare an. Pe lângă aceasta, prisosul veniturilor publice se încredința zeiței Athene care 'și avea și ea tesaurul seu, alcătuit din arenzile proprietăților sacre, din obiecte prețioase, din ofrande. Aici s'au centralizat și tesaurile celor alți zei. Tesaurul divin era deosebit de al statului. Acesta se împrumuta la cas de nevoie, plătind dobândă. Reserva nu putea fi atacată de cât numai în împrejurări cu totul eștraordinare. Administratorii acestor tesauere erau datori să dea socoteală de gesti-

unea lor. *Hellenotamii*, administratorii tesaurului federal, erau și ei datori să dea socoteală celor trei-zeci *Logisti*, un fel de Curte de Compturi. Atena era un stat model în ceea ce privește comptabilitatea.

Prin urmare Imperiul atenian era solid constituit și avea bani de ajuns pentru ori ce eventualitate.

II. Pericles făcu mai multe reforme constituționale care aveau de scop a mări puterea poporului. Ca în toate faptele sale, el procedă cu multă înțelepciune. El luă mai întâi măsuri pentru asigurarea vieții materiale a cetățenilor; pentru că drepturi politice fără îmbunătățirea stărei sociale, le socotea el ca o adevărată ironie. Sub clima frumoasă a Atticei și cu sclăvia *) care exista în lumea vechiă, reformele sociale erau foarte ușoare. El incurajă ramurile de industrie care îmbogățeau pe popor; ficsă soldă cetățenilor în campanie; plăti o indemnizare celor cari asistau la Adunările poporului sau funcționau ca judecători. A fost acuzat Pericles pentru aceste reforme: dar adevărul este că numai prin mijlocul acestor cetățenii din toate clasele societății au fost puși în pozițiune a se ocupa cu treburile publice; a avea ideile de organizarea și procedarea judecătorească; a putea lua cuvântul în cestiunile importante.

Prin Efilalte și alți prietini ai sei, el mărgini atribuțiunile Areopagului. Această instituțiune eminaminte conservatoare, nu și mai putea pastra puterea cea mare, menținută și de cătră Solone. Prin urmare, în urma acestei reforme, toată puterea trecea la popor. Dar se putea întâmpla ca poporul să greșiască. Erau cestiuni grele juridice; erau cestiuni importante politice; poporul, chiar cel atenian, putea să fie amăgit de cătră oratori. Legea, în adevăr, făcea răspunzător pe cel care a făcut o propunere de relele consecințe ale propunerii sale,

*) Popoarele care locuiesc în țerile reci și în diferite regiuni ale Europei sunt în genere pline de curagiu, dar sunt mai pe jos sub raportul inteligenței și a industriei. Pentru aceasta ele știu mai bine a și conserva libertatea; dar sunt incapabile a organiza un guvern, și nu pot cuceri țerile vecine. Popoarele din Asia sunt inteligente și proprii pentru industrie; dar sunt lipsite de curagiu, și pentru aceasta nu pot scapa de supunerea și de sclăvia lor vecinică. Rasa Grecilor, ocupând țeri intermediare, intrunește amândouă caracterele acestea: ea e bravă și inteligentă. De aceia și trăiește liberă, conservă cel mai bun fel de guvern, și ar putea chiar să supună toate națiunile, dacă ar fi intrunită într'un singur stat. (Aristot. *Polit.* IV, 6).

dar puteau fi casuri in care această raspundere nu putea folosi intru nimic cetății ; pîntru că reul s'a făcut. Pericles căută să ingrădiască intru cât-va puterea nemărginită a Adunării poporului.

Tribunalul *Heliastilor* avu această misiune.

Acest inalt tribunal se alcătuiu din cetățeni trași la sorți dintre cele zece triburi. El era împărțit in zece secțiuni ; fie-care secțiune cuprindea cinci sute de membri ; un cetățean putea face parte din mai multe secțiuni. Une ori se intruniau două sau mai multe secțiuni ; altă dată lucrau toate la un loc. De multe ori deosebitele secțiuni erau presidate de cătră Strategi. Pe lângă competența judiciară, Heliastii aveau și o mare importanță politică. Ei ratificau tractatele ; ficsau contribuțiile de impus confederațiilor ; esaminau legile votate de cătră Adunare ; supraveghiau pe magistrați in esereițiul funcțiunei lor ; acordau străinilor dreptul de cetățenie și aveau și competență finanțiară. Heliastii lucrau alt-fel de cât Adunarea poporului ; tinerii nu puteau fi membri ai acestui tribunal ; și membrii sei depuneau jurământ.

Prin urmare toți cetățenii atenieni posed deplinătatea drepturilor. Dar trebuiau luate măsuri ca să nu se strecoare in Adunări străini fără drepturi. Celor vechi nu li plăceau cetățile prea mari ; pîntru că nu putea fi privighiere de ajuns. Se temeau să nu se introducă sânge străin, care ar putea aduce disoluțiunea vechielor familii și a cultului domestic, schimbarea moravurilor și a obiceiurilor. Pericles credea tot astfel. Se ingrămădisise in Atena o mulțime de străini, atrași de petreceri și de ușurința de a face bani. Pe lângă aceasta titlul de cetățean aducea mari foloase. Pericles se hotări a pune in lucrare o lege veche, care considera ca cetățeni numai pe cei născuți din părinți atenieni. In timpul unei foamete, când s'a adus grâu din Egipt, s'a cercetat cari sunt adevărați cetățeni. Numai 14000 luară parte la distribuțiune ; aproape 5000 fură escluși. Dintre acestia, unia fură esilați ; alții remaseră in cetate ca Meteci.

Străinii mai cu samă se ocupau cu industria ; iar pe marea, Atenienii ajunseră aproape singurii mijlocitori intre deosebitele popoare. Pîntru desvoltarea comerțului maritim se luară mai multe măsuri ințelepte ; pîntru că prin aceasta se creștea bogăția cetățenilor și a cetății ; se micșura puterea nobililor, proprietari funciari in Attica, și se intindea supremația statului. Dar, in acelaș timp, se opri esportul articolelor de prima necesitate : grâu, lemne de construcție ; se regu-

lamentă importul grânelor, ficsându-se un maximum ; se luă măsuri pentru înflorirea Pireului : aliații fură restrinși în comerțul lor, cel puțin pentru unele articole. Dar în acelaș timp, statul se îngriji ca moneda să fie bună ; ca creditul să fie garantat prin legi înțelepte. Atena ajunsese cel întâiu port din lume.

III. Dar patriotul înțelept, prietineluminat al poporului, Marele Pericles, mai are și alte titluri de glorie. El a chemat de pretutindenea pe oamenii de valoare pentru a da o mare impulsie studiilor științifice, literare și artistice. Intr'un timp când, comerțul literar fiind foarte mărginit, relațiunile personale și schimbul oral al ideilor avea o mare importanță, Atena ținu să ajungă o adevărată patrie pentru oamenii superiori. Aice oamenii de știință găsiră un public atent, lacom de știință, gata a prinde totul.

a) Pisistrate, ca în multe altele, deschisese calea, cum am văzut. Înainte de Pericles veniseră barbați însemnați în Atena. *Pherecyde* din Xeros găsise numai aice puțința de a scoate Istoria din nămolul de legende, care o întunecase. Mai înainte de el *Cadmos* din Milet, *Acusilaos* din Argos și *Heccateu* scriseseră asupra anticității patriei lor ; *Charon* din Lampsac merse pe urmele lor.

Lupta în contra Perșilor intrunind toate forțele Helladei, se putea scrie o Istorie a Grecilor.

Cel întâiu istoric grecesc, vrednic de acest nume, a fost *Herodote*, Părintele Istoriei. Născut în timpul Resboaielor Medice, el și propuse să transmită posterității această mare dramă, care se desfășura sub ochii sei. Spirit luminat, de și profund religios, scriitor plin de farmec, Herodote profită de împrejurarea că era născut în Halicarnas, supus Perșilor, pentru a călători prin întinsul Imperiu persan. Voind să vorbiască despre Perși, el vrea să cunoască toate popoarele din care este alcătuit. Observator atent, plin de o curiozitate fără samân, el vede totul ; se interesează de toate ; cercetează și vrea să aibă o idee limpede de tot ceia ce a văzut. De o probitate științifică rară, el nu se ferește a face deosebire între ceia ce a văzut și între ceia ce i s'a spus. Se întoarse din călătoriile sale cu un material enorm de note și observațiuni așa de prețioase, că descoperirile moderne nu fac de cât să confirme ceia ce a văzut el. Istoricul este în stare a ni face istoria Perșilor și a popoarelor supuse lor ; a ni da un tablou complet despre acest întins imperiu. În acest chip procedează

și cu Grecii. El călătorește pe țărmurile Pontului Euxin; vizitează peninsula balcanică, apoi se apucă de lucru și după terminarea celor întâi cărți, vine la Atena cătră 446. De aici pleacă la Thuri și după câțiva ani de ședere în noua cetate hellenică, el se întoarce la Atena, pentru a și termina opera sa. Grecii entusiasmați a dat celor nouă cărți din care se alcătuea istoria sa, numele celor nouă Muse, și posteritatea a confirmat părerea lor. Contimpuranul seu *Hellanicos* din Lesbos a scris asupra chronologiei grecești; iar *Ion* din Chios și *Stesimbrotos* s'au ocupat cu istoria contimpurană.

Cu Atenianul *Thucydide* Istoria se ridică la dignitatea de știință. Esilat pe nedreptul din patria sa, în 424, el petrecu douăzeci de ani în proprietățile sale din Tracia. El întrebuintă tot timpul și averea sa scriind nemuritoarea sa operă asupra Resboiului Peloponesiac. El era informat în fie-care zi de tot ceia ce se petrecea în deosebitele părți ale Greciei; și procura acte autentice; medita adânc asupra evenimentelor care se petreceau sub ochii sei și, ca rezultat, ni a lasat aceea carte estra-ordinară «una din cele mai admirabile minuni ale cugetărei antice.» Cugetător adânc, scriitor admirabil, Thucidide strălucește prin sobrietatea stilului seu. Nici nu are nevoie să ni descrie în detal persoanele de care se ocupă; de multe ori un singur cuvânt este de ajuns. Esilat din patria sa, el nu simte nici o amărăciune în contra democrației care l'a esilat. În unele descrițiuni el se înalță până la sublim; iar în discursurile, de care e plină opera sa, el are puterea de a ni face contimpuranii discuțiunilor infocate din Adunările cetăților grecești. Nu se mulțemește a povesti; cercetează cauzele și efectele.

~~X~~ b) Dintre toate direcțiunile urmate de cătră spiritul omenesc în cercetările sale, Pericles se aplecă mai mult spre Filosofie; dar el se feri de exclusivismul sectelor și nu adoptă nici o sistemă particulară.

«Rasa inteligentă și ghibace a Grecilor nu s'a mulțemit mult timp cu fabulele poetice ale vechei mytologii; în ziua când s'a încercat să esplice esistența și fenomenile lumii în alt chip de cât prin capriciul lui Zeus și a altor zei, în aceea zi s'a născut filosofia. *Thales*, capul scoalei din Milet (600 a. Chr.), învăță că principiul primar al universului este apa și că toate cele alte corpuri sunt numai niște schimbări ale apei. *Anaximandru* și *Anaximene* credeau că atmosfera e principiul primar al tuturilor lucrurilor. Scoala din Elea, din Grecia Mare, a mers mai departe. *Xenophane* combătu cu energie vechia mytologie. «Este un D-zeu,

scriia el, un D-zeu unic : acest Zeu e numai ochi, numai urechi, numai minte. Nemutabil și nemișcat, el nu are nevoie să circule la dreapta și la stânga pentru a și executa voințile, ci fără nici un necaz el guvernează toate lucrurile prin singura sa cugetare.» *Parmenide* desvolta aceeași doctrină. Din contra *Heraclit* din Efes declară că universul nu e opera nici a unui Zeu nici a unui om. El n'a început a fi și nici nu se va sfârși. Principiul seu e un foc vecinic viu și vecinic transformându-se.

Pythagora născut la Samos (570) vizită Fenicia, Egiptul, Babilona. El fundă mai pe urmă la Crotona un feliu de asociațiune religioasă, ai căreia membri trăiau în celibat, viețuiau în comun după o regulă severă, se abțineau de la ori ce nutriment animal și și petreceau viața în meditațiune. *Pythagora* a fost cel mai mare matematic din timpul seu ; din punctul de vedere filosofic, el învăța că este un singur D-zeu ; că sufletul este nemuritor și că trece din corp în corp după moarte, metempsychosa ; și că esența lucrurilor sunt numerile și raporturile dintre ele.

Empedocle din Agrigent (cătră 450) ocupă un loc intermediar între scoala Eleatică și cea Ionică ; el consideră etherul, aerul, pământul și apa, ca fiind cele patru elemente primitive ale lumii și explică originea ființilor prin evoluțiunea naturală. Dar mai admitea un principiu superior, Iubirea (afinitățile) a cărui agenți sunt cele patru elemente. Ideile sale au fost îmbrățișate și purificate de cătră *Anaxagora* din Clazomena, care emigră în Atena spre 460 și fu învățătorul și prietinel lui *Pericles*. El admitea că sunt în lume o mulțime infinită de elemente primitive a cărora sumă e pururea aceeași: nimic nu se pierde și nimic nu se crează. Mai pre sus de aceste elemente materiale inerte și neinteligente este un element superior, posedând, ca ale sale forța și inteligența, *Nous*. *Democrite* din Abdera zicea, ca și *Anaxagora*, că materia este compusă din o infinitate de molecule nedivisibile numite atomi, puse în mișcare fatalmente și nu prin intervenirea Inteligenței (*Nous*). Legea care guvernează cerul și pământul e Necesitatea.»

Eloquența in flori de asemenea în epoca lui *Pericles*. Darul cuvântului era o armă puternică în republicele grecești, unde fie-care avea dreptul a vorbi în cestiunile politice, a acusa și a se apăra, și unde toate se făceau în urma unor discuțiuni îndelungate. Numai prin

popor putea cetătanul să ajungă ceva și poporul trebuia convins. De aceia de timpuriu se arată profesori de eloquentă, *Sofiștii*. Mulțimită lor, dialectul attic ajunge limba literară, înțeleasă și scrisă mai de cătră toți Grecii; în urma lucrărilor importante ale lor, limba grecească deveni mai gravă, mai virilă, mai puternică. Obiceiul de a se publica discursurile făcu pe oratori să devină mai pretențioși față cu ei inșiși. *Gorgias* din Leontini, *Protagoras* din Abdera, *Polus* din Agrigent, au fost cei mai însemnați dintre sofiști. Mai pe urmă, obiceiul de a vorbi frumos, a putea aduce argumente pentru cauzele drepte și nedrepte, au cauzat multe rele statului atenian și morăvurilor publice.

Cu toate aceste nu se cade să uităm că Sofistica a inaugurat studiile de limbistică, esaminând teoria construcțiilor gramaticale, formele cuvintelor; stabilind o terminologie științifică.

Medicina a fost multă vreme pe mâna preuților. În genere bolnavii erau conduși în temple unde zeul Asclepios li arata în vis leacurile necesare. Adevărat că preuții vindeau după nenumăratele experiențe făcute cu boale și leacuri. Dar cu încetul, medicina începu a deveni o știință omenească. În multe cetăți se organiză un serviciu medical. Medicii începură a avea elevi cari i ascultau și autorități care i plăteau. În viacul al V-lea erau în Grecia două școli rivale: Cea din Cnid și cea din Cos. Din această de pe urmă ieși *Hippocrate* (cătră 460). El admise experiența ca basă a medicinei; călători mult; observă pretutindinea pe oameni și mediul ce i incunjura; cercetă deosebitele monumente ridicate de cătră bolnavii vindecați și scrise mai multe opere, între care: *Despre Aer*, *despre Ape* și *despre Locuri*. El ținea foarte mult la igienă. El fu părintele literaturii medicale.

Astronomia a fost de asemenea cultivată la Atena. *Metone* făcu mai multe lucrări importante, din care rezultă reforma calendarului. Cu toate aceste se conservă tot anul cel vechiu, ca o instituțiune consacrată prin religione.

c) Poesia lyrică și avusese epoca de strălucire în viacul VII și VI. Sub frumosul cer al Ioniei, în mijlocul bogăției și a contactului cu lumea orientală, geniul grecesc se dezvoltase și exprimase în versuri sublime toate afecțiunile sufletului omenească. *Terpandru* din Lesbos; *Alceu* și *Sapho* mai pe urmă; *Aleman* și *Anacreon* au ridicat foarte sus acest gen de poezie. Dar patria lyrică eolice a ramas în afară de

luptă națională ; de aceea poezia lyrică e inferioară epocii anterioare.

Tebanul *Pyndar* și iubia prea mult patria sa pentru a cânta niște resboaie din care resultase pentru cetatea sa natală numai nenorocire și ruină. Amic al preuților de la Delfi, el era legat de trecut și nu era în stare a pricepe mărirea timpurilor nouă. A numit, ce i dreptul, pe Atena «Columna Helladei» dar lui 'i place mai mult a cânta timpurile vechi. În Odele triumfale alcătuite în onoarea atleților învingători la jocurile naționale, el ajunge la atâta înălțime că cu drept cuvânt se poate considera ca cel mai ilustru poet lyric al Greciei. Frumuseța Odelor sale era și mai apreciate de cătră cei vechi, pentru că ele se cântau acompaniate de muzică.

Simonide din Ceos ilustră în Epigramele sale principalele evenimente ale luptelor pentru independență.

Dar dintre toate genurile literare, poezia dramatică a înflorit mai mult în Atena. De mult se introdusese obiceiul ca la serbătorile lui Dionysos să se cânte un poem lyric, *Dithyramb*, în onoarea zeului. *Lasos* din Hermiona prefăcu acest cântec, până atunci semn al unui cult entusiast al naturei, în un cânt coral. Incepură a se forma coruri sacre compuse din 56 de Choreuți. Pindar și Simonide alcătuiră mai multe cântece de aceste. *Thespis* introduse o persoană care intrerumpea cântecul prin narațiuni. Corifeul răspundea la cuvintele corului ; povestia ceva sau 'și esprima cugetările lui proprii. Se introduse în acelaș timp *Acțiunea* și *Costumul*. Aceasta fu începutul *Dramei*. Dar nu se putea face progres pe cât timp era oprit a ieși din legendele particulare cultului lui Bacchus. *Phrynichos* introduse rolul de femei ; și îndrăzni a pune pe scenă evenimente din istoria contemporană ; *Pratinas* separă representația dramatică de serbarea populară cu glume prea din cale afară. În Atena începură concursuri pentru operele dramatice care se reprezentau în Teatrul lui Dionysos.

«Teatru grecesc era o instituțiune de educațiune națională. Poetul nu trebuia să aibă numai talent, imaginație și ghibăcia a alcătui o piesă ; i trebuia cultura inimei și a inteligenței, cunoașterea profundă și întinsă a tradiției, percepțiunea lucrurilor divine și umane.

Eschyle și a înțeles misiunea sa. El intră în adâncimea myturilor și scoate din ele însemnătatea morală, pe care o luminează cu lecțiunile istoriei. Omenirea personificată în titanul *Prometheu*, pacientă în luptă ca și în suferință ; mândră pentru că are conștiință de

puterea sa ; dar aplecată spre nereligione și mândrie ; este chiar generația contimpuranilor lui Eschyle, care mergea înainte fără oboseală. Dar singura intelepciune care însemnă ceva e numai aceea care vine de la Zeus ; singura ghibăcie este aceea care se razimă pe moralitate și pietate. Poetul e învățătorul poporului ; el caută să susțină religionea strămoșilor. Dar el nu se putea abține de la problemele prezentului. Cel care auzise «Cei Șapte înaintea Thebei» se simțea inflăcărat de dorința de a purta armele pentru patrie ; iar în «Perșii» se găsea un exemplu minunat pentru a se arata cum presupțiunea nebună poate conduce la ruină. Hellenii să nu fie dar mândri ; pentru că este o justiție divină. Din cele 70 de tragedii a lui Eschyle ni au rămas numai șapte. El a introdus al doilea personaj pe scenă.

Sofocle reprezintă timpurile lui Pericles. Eschyle era în floarea reputației sale când se prezintă la concurs tânărul Sofocle. Poporul făcu judecător pe Cimone, care tocmai aducea atunci în Atena osemintele lui Teseu. Cimone încunună pe Sofocle. Acesta avea mai multă seninătate și mai puțină aplecare spre patetic și pompos. El reprezintă caracterele sub trăsături mai umane, fără a se pogori până la familiaritate. El se sili să provoace și să escite interesul psihologic. Arta căpătă mai multă libertate. «Electra» poate reprezenta tipul eroismului femeiesc, lăsând un rol secundar lui Oreste. Sofocle introduse pe scenă un al treilea actor. Dar și el era pentru vechia religione, pentru obiceiurile ereditare, pentru preceptele nescrise de drept divin. Poporul atenian știu să onoreze pe adevăratul poet al epocii ; căci nime n'a câștigat atâtea premii și nu s'a bucurat așa de liniștit de gloria sa ca Sofocle. Ni au rămas de la el șapte tragedii.

Euripide reprezintă timpurile de după Pericles. Acțiunea tragediilor sale e mult mai complexă. Corul e numai de formă ; vechile legende sunt desfigurată ; personajele sunt reprezentate de multe ori în o stare miserabilă. El a reprezentat pe om cu slăbiciunile și viciile sale. Tragediile sale se apropie mai mult de cele moderne. El a murit în Macedonia. Din toată opera sa ni au rămas numai opt-spre-zece tragedii. Mai în toate se observă năzuința contimpuranilor de a raționa și a pune totul în discuțiune.

Comedia se dezvoltă de asemenea în Atena. Ca și pentru tragedii, se instituiră concursuri și regulamente și pentru comedie. O reprezentație se alcătua din trei tragedii, legate prin subiect, o *Tilogie*, și din o comedie.

Comedia grecească se bucura de mare libertate. Poetul avea drept să vorbiască de gesticunile care erau la ordinea zilei; să pună pe scenă chiar persoanele private cu numele lor și să combată toate abuzurile. Ca și tragicii, poeții comici erau în contra înoirilor primejdioase; laudau înțelepciunea trecutului și criticau greșelile prezentului. *Cratinos*, cel mai mare poet comic din Atena, înainte de *Aristofan*, a făcut din Comedie o adevărată putere în stat.

d) Epoca lui Pericles a fost de asemenea timpul de aur al arhitecturii și sculpturii grecești.

Pericles cheltuia foarte mult pentru infrumusețarea Atenei. El nu se sfiia a întrebuița spre acest scop tesaurul aliaților. Ei nu puteau cere nici o socotală de întrebuițarea banilor lor, de vreme ce Atena și îndeplinea obligațiunile luate față cu ei. O mulțime de artiști, meșteri și lucrători se îngrămădiră în Atena. Pericles puse în fruntea lor pe *Phidias*. Sub direcțiunea genialului artist, *Ictinos* construi *Parthenonu'*, templul Virginiei (Pallas Athene); *Coroebos* începu pe cel din Eleusis, unul din cele mai mari temple din Grecia; *Callicrates* construi un al treilea zid între Atena și Pireu; *Hippodamos* isprăvi Pireul, cea mai regulată și cea mai comercială cetate din Grecia. Se construi *Odeonul*, destinat pentru concursurile de muzică, și se reconstrui *Erechtheion*, unul din capod'operile artei grecești. Arhitectul *Mnesicles* înălță marea intrare a Acropolei, *Propyleiele*, numai de marmură, care au costat peste 2000 de talanți. Mulți dintre cetățenii bogați murmurau în contra lui Pericles pentru atâtea cheltuieli. Dar poporul, recuroscător marelui seu dirigitor, îl autorisă să cheltuiască tot ceia ce va crede necesar pentru infrumusețarea și splendoarea cetății. *)

*) Fiind că oratorii din partida contrară declamau în contra lui Pericles și îl acusau că dilapidază tesaurul, și împrăstie nebunește veniturile statului, Pericles întrebă pe poporul adunat dacă i se pare că el a cheltuit prea mult; și poporul răspunde: «Din cale afară mult! — Ei bine! zice Pericles, mă va privi pe mine cheltuiala; dar voi și inscrie pe monumente numai numele meu.» Cum a zis acest cuvânt, fie că au fost pătrunși de mărimea lui de suflet, fie că n'au voit să i lase numai lui, pentru posteritate, gloria acestor lucrări, toți strigară că poate să iea cât va vrea din tesaurul public, că va avea dreptul să cheltuiască cum va înțelege el, și fără a cruța nimic. (Plut. *Pericles*).

Negreșit, n'au ajuns Grecii de odată la atâta perfecțiune artistică ; negreșit, ei au imprumutat de la popoarele Asiatice elementele artei, după cum erau învățăceii Asiei și in cea ce privește literatura și știința.

Dar geniul cumpătat al Grecilor au știut să se feriască de caracterele arhitecturii și sculpturii orientale; el nu ni-a dat nici monumentele colosale ale Egiptului și Chaldeeii, nici monstruositățile sculpturii acestor țeri. Cumpătat in estensiunea operelor; sobru in ornamentare; liniștit in espreșiunea figurilor ; artistul grec ni-a lăsat monumente care escită și astăzi admirațiunea noastră.

In timpul lui Pericles au trăit cei mai mari sculptori. *Myron* este vestit prin lucrarea bronzului. *Phidias* s'a insemnat prin o mulțime de opere, intre care cele mai insemnate sunt : *Athena Parthenos* și *Zeus* de la *Olympia*. Zeița era făcută din fildeș și din aur : era in picioare, ținând in mâna dreaptă o Victorie și lancea in mâna stângă *). *Zeus* era reprezentat stând pe un tron de aur, de fildeș, marmură și abanos : intr'o mână el ținea Victoria inaripată, in cea altă sceptrul **). «*Phidias* a știut să intruniască energia și vigoarea sti-

*) *Statua Minervei*. Inaltă, cu pedestalul, de 15 metri, *Minerva* era in picioare ; înfășurată in o tunică talară, haina fecioarelor. Intr'o mână ea ținea o Victorie, in cea altă lancea in jurul căreia se incolătăcia șerpele *Erichtonios*. Un sfincs și grifoni, emblemele inteligenței care pătrunde și prinde adevărul, era deasupra pe cască, la visiera căreia erau opt cai cari porniau in fugă, imaginea reperiunii cugetărei divine. Draperiile erau de aur; părțile goale de fildeș, capul *Medusei*, pe egidă, de argint, ochii in pietre prețioase. Pe scutul pus la picioarele zeiței erau reprezentate : in afară lupta *Atenienilor* in contra *Amazoanelor* ; pe fața din lăuntru, lupta dintre *Zei și giganti* ; pe pedestal, nașterea *Pandorei*. Era in adevăr zeița pură al căreia corp și suflet nu fusese intinat nici odată. Ea poartă lancea și infricoșata egidă ; dar ele sunt armele spiritului, nu ale luptelor, și ochii ei sondează infinitul pentru a găsi in el rațiunea lucrurilor eterne, știința cerului și a pământului. Cum a pierit această *Minervă*, pe care *Julian* a văzut'o și in sec. al patrulea d. Chr. ? Se acasă creștinii ; mai degrabă ar trebui să acusăm bogăția ei. (V. *Duruy, Hist. des Grecs*, II, 357)

***) *Zeus Olimpicul*. *Phidias* a fost chemat și la *Olympia*. Te-saurele, îngrămădite in templu prin ofrandele Greciei întregi i au permis să facă o operă care intrecea pe cea din *Parthenon*. Pe un tron de lemn de cedru, incrustat cu aur și cu fildeș, cu abanos și cu pietre prețioase, plin de bas-reliefuri și de picturi, *Zeus* stătea maiestuos. Părul și barba sa deasă erau de aur și de fildeș. Victoria pe care o

lului doric cu floarea măsurii și a bunului gust care caracterizează atticismul. El se ține pe cât e posibil aproape de adevăr și nu sacrifică nimic convențiunii; dar se și ferește a cădea în vulgaritate, care e stânca imitațiunii prea esacte a naturii.» *Alcamene* din Lemnos și *Polyclete* din Argos erau vrednicii rivali a lui Phidias.

În afară de Atena, arta grecească a făcut de asemenea foarte mari progrese. Argosul se mândria cu statua Junonei, lucrată de Polyclete. Templul din Olympia; sanctuarul de la Delfi; Egina cu cele cinci temple ale sale; Epidaurul cu teatrul seu, cel mai mareț din antichitate; Tegea cu templul cel mai vast din Pelopones; căutau să imiteze pe Atena.

În insule și în colonii se nasc de asemenea o mulțime de oameni mari. Dintre pictorii mari; *Zeuxis* era născut în Heraclea; *Parrhasios* în Efes; *Polygnote* în Tasos. Într'o insulă s'a găsit cea mai frumoasă statuă, Venerea din *Milo*, așa de castă în golițiunea sa, atât de impunătoare și nobilă.

Dar privirile Greciei întregi se întorceau tot spre Atena lui Pericles, adevărata patrie a Hellenismului: unde se întâlneau atâtea capo d'opere*); unde serbătorile se desfășurau pe stradele cetății cu

ținea în mână dreaptă, în semn că voința lui triumfă în tot d'a-una; tot de aur amestecat cu alte metale, era sceptrul regal, cu un vultur în vârf, pe care 'l ținea în mână stângă. Pe cap, cununa de frunze de maslin care se da învingătorilor la jocuri; dar, cum se și cuvenia, a zeului era de aur, ca și încălțămintele și mantaua sa, care lăsa gol pieptul lui de fildeș. Capul avea frumuseța virilă a Părintelui oamenilor și al zeilor; liniștita lui privire era tocmai a celui Atot puternic, pe care nici o patimă nu o mișcă și în fruntea lui cea lată trebuia să se afle vasta inteligență a întocmitorului lumelor. Așezată în *Naos*, în fund, în punctul unde prelungirea liniilor arhitecturale făcea să se intruniască rasele vizuale, statua, 'naltă de 15 sau 16 metri, părea și mai colosală de cum era. «Cu cât o contemplează cineva, zice Cicerone, cu atâta se pare că devine mai mare;» și în adevăr, dacă zeul s'ar fi sculat în picioare, capul lui ar fi sfărmat acoperământul templului. Era, în acelaș timp, în această minune de artă, atâta măiestrie suverană și bună voință părintească, că se părea, zice recele Quintilian, că a adaos ceva la religiunea publică. Epictete considera ca o nenorocire a muri cine-va fără a se fi închinat la Olympia. (V. Duruy, *Hist. des Grecs*, II, 358).

*) În fața monumentelor lui Pericles, omul simte o admirațiune și mai vie, când se gândește la secolele pe care le au văzut, ele care au fost făcute într'un timp așa de scurt. Abia sfârșit, fie-care

atâta maiestate : unde teatrul se ridicase la atâta înălțime și unde trăia un popor frumos, armonic dezvoltat. Numai în Atena Grecul era un cetățean complect. Aice nu se cunoștea specialitatea strictă și meschină, care face pe un om incapabil de alte lucrări afară de cea în care s'a închis. Filosofii și poeții sunt și barbați de stat, soldați, generali. Simțim o adevărată admirațiune pentru acei Atenieni cari, până la o vârstă înaintată, și conservau toată vigoarea corporală și cari se tot perfecționau neconținut. Sofocle, trecut de 80 de ani, a compus *Oedip la Colona* ; Cratinos la 91 de ani a bătut la concurs pe Aristofan ; Xenofane, Parmenide, Zenon, au fost typuri de forță și de sanătate.

Dar toată această strălucire era în primejdie din pricina discordiilor lăuntrice. Pericles căută să amâne această mare nenorocire. El propuse ca să se trimită deputați la toate statele grecești pentru ca să le chieime în adunare generală la Atena ; pentru că atunci s'ar fi putut liniști toate neînțelegerile, și împăciui toate urele. *)

Din nefericire, îndată isbucni Răsboiul Peloponesiac.

VII. RĂSBŌIUL PELOPONESIAC.

§. 1. Până la moartea lui Pericles. 431-4

Aliații Atenei erau nemângâiați pentru că li se luase autonomia. Ei erau mai cu samă jigniți, pentru că procesele cele mai însemnate trebuiau să se judece înaintea poporului atenian. Judecata în-

din ele, prin frumuseța sa, se părea că e vechiu ; și când le vezi așa de nouă, așa de frumoase, ți se pare că chiar acum sunt isprăvite. Atât de mult strălucește în ele un feliu de floare de tinereță care gâdele ochiul, și pe care mâna timpului nu o poate păta ! ar zice cineva că aceste opere sunt însuflețite de un spirit tot d'a-una plin de viață, de un suflet care nu îmbătrânește nici odată. (Plut. *Pericles*).

*) Pericles propuse și făcu să se decrete ca toate cetățile grecești, mari și mici, din Europa și din Asia, ori și unde erau situate, să fie invitate a trimite deputați la o Adunare, care se va strânge în Atena, ca să delibereze asupra reconstruirii templelor arse de către Barbari ; asupra sacrificiilor promise zeilor pentru mântuirea Greciei,

intea acestui tribunal nepărtinitor era o garanție pentru impricinați, cari nu găsiu, de multe ori, dreptate în patria lor, din pricina luptelor politice și antagonismului dintre aristocrație și democrație. Atena introdusese pretutindinea democrația, spre marele bine al populațiilor; dar cetățile aliate, atât de geloase de independența lor, nu se puteau împăca cu noua pozițiune ce li se crease. Aliații nu vedeau cu ochi buni infrumusețarea Atenei cu bani din tesaurul federal!

Sparta fusese geloasă de Atena în timpul Pisistraților; acum era și mai geloasă. Cu toate acestea ea se ținea liniștită; pentru că și Pericles evita ori și ce conflict. Se zice că el ar fi cheltuit pe fiecare an zece talanți, pentru cari nu da poporului nici o socotală. Acești bani i întrebuița pentru a cumpăra pe oamenii influenți din Sparta. Având în vedere moravurile spartane de pe acele vremi, lucrul se poate crede.

Dar dacă Sparta era liniștită, Megara și Beotia erau iritate, și Corintul, mai cu samă, era gata a întreprinde un război.

Corintul avea o politică fermă și activă. Această cetate nu putea trăi fără flotă, fără colonii și fără comerț; nu putea suferi creșterea puterii maritime a Atenei. Atena i luase câte va colonii, între care Potidea; influința Corintienilor în Archipelag era nimicită; comerțul lor cu Asia era ruinat cu desevirșire. Mesenienii li erau dușmani; Acarnania și Naupactul lucrau în contra lor. Atunci Corintul luă măsuri. Se înțelege cu Teba și cetățile maritime din Argolida; încheie o legătură strânsă cu Megara, Elida și insulele Ionice; se asigură de sprijinul Spartei și a ligăi din Pelopones; și, ceaia ce era și mai principal, și întocmi o flotă puternică în apele apusului. Populațiunile din Grecia apusană intrară în alianța lor.

în timpul războiului cu Perșii; asupra mijloacelor de a asigura tuturor libertatea și siguranța navigațiunii, și pentru o pace generală. Se aleseră, pentru acest scop, douăzeci de cetățeni printre cei trecuți de cinci-zece de ani: Cinci se duseră în Asia la Ioni, Dori și locuitorii din insule, până la Lesbos și Rodos; și cinci în provinciile Helespontului și Traciei, până la Byzant. Alți cinci fură trimiși în Beotia, în Focida și în Pelopones, de unde aveau să treacă, prin Locrida, pe continentul vecin; și a se înainta până la Acarnania și țara Ambraciei. Cei alți trebuiau să cutriere Eubeia, populațiunile de pe lângă Oeta, golful Maliac, Fliotida, Achaia și Tesalia. Cu toate acestea nu s'a putut face nimic. Cetățile n'au trimis deputați, impiedicate fiind, după cum se zice, de cătră Lacedemoni. (Plut. *Pericles*).

Ast-fel stăteau lucrurile când Corintul intră în neînțelegere cu Corcyra. Corcyra era colonie a Corintului ; dar cu timpul ajunsese independentă ; se deslegase de ori ce legături filiale și era în stare a-și apăra independența cu flota sa alcătuită din 120 trireme. Corcyreenii ajunseseră mândri și insolenți: erau foarte aprigi la câștig și fundaseră o mulțime de colonii. Corintul vedea o rivală în mările apusului *). Epidamnul, colonie fondată de către Coreyra, provoacă *Resboiul Peloponesiac*. Această cetate era guvernată de către o aristocrație puternică, care, constituită în societate comerciantă, se ocupa numai cu comerțul maritim. Cei alți cetățeni se ocupau mai mult cu agricultura. Populațiunea se revoltă și alungă pe familiile nobile ; dar nobilii se întoarseră cu ajutor de la Ilyri și impresurară cetatea. Locuitorii cerură ajutor de la Metropola lor, Coreyra ; dar aristocrația care guverna această insulă li refușă ori ce ajutor. Atunci aceștia se adresară la Corint. Corintienii plecară în ajutorul Epidamnului și bătură pe Ilyri. Mândra Coreyră protestă în contra amestecului Corintului în colonia lor. Ei trimiseră 40 de vase și cerură de la Epidamn să alunge pe noii coloniști aduși de la Corint. Corintienii trimiseră o flotă în ajutorul Epidamnului ; dar flota lor fu bătută cu desăvârșire și Coreyra remasă stăpână pe toată marea Ionică (434). Atunci Corintul făcu apel la aliații sei. Doi ani se petrecură în pregătiri de resboiu.

Coreyra văzându-se amenințată ceru ajutorul Atenei. Deputații trimiși arătară poporului atenian că i este de mare folos a avea de aliați pe un popor care avea cea mai însemnată marină din Grecia, după Atena ; că nu se va putea susține că Atena s'a amestecat în cearta dintre o cetate dorică și colonia sa, pentru că legăturile dintre

*) Corintienii uriau pe Corcyreeni, pentru că, de și erau coloni ai lor, li refușau în solemnitățile religioase distincțiunile obișnuite ; ei nu luau, cum făceau alte colonii, pe un cetățean din Corint ca să li inaugureze sacrificiile ; în fine ei desprețuiau pe Metropola lor, pentru că pe atunci ei rivalisau în bogăție cu cele mai bogate cetăți din Grecia, pe care le și întreceau în putere militară. Ei mergeau până a se fâli cum că au cea întâi putere navală, în calitate de urmași ai Feacienilor cari locuiseră în Coreyra înainte de ei, și a căror marină era foarte renumită ; de aceia se și îngrijiau a-și mări flota, deja considerabilă, pentru că aveau o sută douăzeci de trireme. (Thucyd. I, 25).

Corint și Corcyra erau rupte de mult *). La acest discurs, deputații Corintului se mulțumiră a arata că Corcyra e vinovată și indemnau pe Atenieni să nu strice pacea; pentru că, a ajuta pe Corcyra în contra Corintului, însemna a declara războiul Peloponesiacilor. După două zile de deliberări, Atenienii hotărâră a nu se amesteca în luptă; a nu primi în alianță pe Corcyra; dar a încheia cu ea numai o alianță defensivă. Nu putea lăsa Atena pe Corint ca să sdrobiască Corcyra: pentru că atunci Corintul ar fi putut ține în respect pe Atena, în apus. Se trimiseră dar numai zece corăbii în marea Ionică sub comanda lui Lacedaemonios, fiul lui Cimone. Alegerea comandantului, amic al Spartei prin nume și prin politică părintească, arată lămurit că Atena nu avea intenția a lovi în Sparta.

În 432 Corintul trimise o flotă puternică în contra Corcyrei. În bătălia care urmă, Atenienii au fost simpli spectatori la început. Corintienii învingători au fost nevoiți să se retragă, pentru că au văzut în depărtare 20 de trireme ateniene care veniau în ajutorul Corcyreenilor.

Pe când Corintul căuta să și resbune în contra Atenienilor, pentru că li au smuls din mână o victorie sigură, se iviau complicațiuni nouă la nord. Vechia colonie a Corintului, Potidea, intrase în contendația Atenei; dar nu rupsese relațiunile cu Metropola. Această purtare nu convenia Atenei; mai ales că și Perdicas, regele Macedoniei, intrase în relațiuni cu Corintul. Amenințată de către Atenieni, Potidea, împreună cu mai multe cetăți din peninsula chalcidică, se desfăcură de Atena și căerură ajutorul Spartei. Atunci se fundă cetatea Olyntul, apărât de o garnisoană de la Corint. Atenienii trimiseră o

*) «Imprejurările care ne fac a cere protecțiunea voastră vor avea pentru voi, dacă ni o veți acorda, mai multe avantagie; mai întâi veți susține pe niște apăsați în contra apăsaților; pe urmă sprijinind pe un popor amenințat în cele mai scumpe interese ale sale, i veți face un bine de care și va aminti în tot d'auna; în fine noi posedăm, după voi, cea mai puternică marină. Și observați că nu se poate un noroc mai mare pentru voi, și o nenorocire mai mare pentru dușmanii voștri, de cât a vedea pe o putere, pe care cu multă mulțumire și recunoștință ați fi primit'o între aliați, venind ea singură, dându se fără să vă coste nici cheltuială nici pericol, și procurându-vă aprobarea universală, recunoștința protegiaților voștri și un spor de putere pentru voi, avantagie care mai nici odată nu se găsește întrunite.» (Thucyd. I, 33).

armată la nord ; Corintienii se luptară bărbătește ; dar Peloponesiacii și cei din Potidea tură bătăuți, Cetatea fu blocată.

Atunci Sparta începu a ieși din neactivitatea sa. O proclamațiune invită la Sparta pe toți cari aveau a se plânge de Atena. Egina se plânse că Atena i refusa autonomia ; Megara că i se oprise ori ce comerț in porturile Atenei și ale aliaților ; Corintul acasă pe Atena că pe fie-care zi devine amenințătoare ; că pe fie-care zi face nouă incălcări ; cerea Spartanilor să lase inerția și indiferința in care se aflau *). Deputații Atenei căutară a justifica politica republicei lor **).

*) *Atenienii zugrăviți in Adunarea Spartanilor.* «Ei sunt întreprinzători și de o potrivă gata a executa un proiect ca și a-l concepe ; vouă vă este de ajuns a conserva ceia ce aveți ; nici odată nu priviți mai departe, nici odată nu luați nici macar măsurile absolut necesare. Ei au mai multă îndrăznieală de cât forță, mai multă temeritate de cât judecată ; ei trăiesc cu speranțe chiar in mijlocul nenorocirilor. La voi din contra fapta nu se potrivește cu puterea ; voi nu vă credeți nici in lucrurile cele mai sigure, și nu vă pricepeți nici odată cum să ieșiți din o incurcătură. Ei iubesc mișcarea, voi repausul ; bucuros ei cutieră lumea, pe când nu se află pe lume oameni mai sedentari de cât voi ; a ieși din vetrele lor, li se pare un mijloc a și spori posesiunile, pentru voi aceasta insamnă a le compromite. Invingători asupra dușmanilor, ei se avintă la cuceriri nouă ; invinși, ei nu se descurajază de loc. Indată ce e vorba de a servi patria, pentru ei corpul nu mai insamnă nimic, spiritul e totul. Nu isbutesc in planuri ? strigă că sunt furafi ; isbutesc ? mic folos pe lângă ceia ce așteptau. Amăgiți in speranțele lor, ei se consolează prin combinațiuni nouă ; pentru ei un lueru e și realizat indată ce l'au conceput ; atât de mult fapta urmează indată după cugetare. Toate aceste se urmăresc cu necazuri și oboseli nesfârșite ; n'au vreme să se folosiască de ce au dobândit, pentru că se grăbesc a câștiga mai departe. Pentru ei, cea mai mare serbătoare e împlinirea datoriei ; o liniște leneșă li se pare mai de plâns de cât o activitate muncitoare. Ast-fel că, pentru a-i caracteriza cu un singur cuvânt, se poate zice că, ei sunt născuți pentru a nu sta nici odată in liniște și a nu lasa liniștiți nici pe alții.» (Thucyd. I, 70).

*) «După atâtea dovezi de devotament și de inteligență, este oare adevărat că imperiul nostru escită până intru atâta gelosia Grecilor ? Noi l'am dobândit acest imperiu nu prin violență, ci pentru că aliații, când voi ați refusat a sfârși resboiul in contra barbarilor, ni au dat comanda supremă. Noi am fost siliți de la început și prin natura lucrurilor a da acestui imperiu intinderea sa actuală ; intru aceasta noi am ascultat frica, onoarea și interesul. Espuși la ura generală ; siliți a înăduși defecțiunile ; văzind că vechia noastră prietinie face loc prepusului și relei voinți ; noi am socotit că ar fi primejdios

După ce s'au retras străinii, cetățenii au ramas cu magistrații. Regele Archidamos rugă pe concetățenii sei să se gândiască serios mai înainte de a începe un resboiu al căruia sfârșit nime nu 'l putea prevedea *). Dar Eforii combătură pe rege și, intimidând pe cetățeni, i făcură să voteze că Atena a violat tractatele.

Sparta trebuia să facă resboiu. De la Resboaiele Medice ea tot dase inapoi. Acum trebuia ca ea să devină din nou singura putere din Grecia, supremul tribunal pentru afacerile grecității. Partida resboiului era foarte aprinsă; se făceau că se tem de o invasie in Pelopones, de supunerea tuturor cetăților dorice, de cucerirea Siciliei. Aliații fură convocați la Sparta. Deputații Corintului cutrierase pe toate popoarele, și pretutindinea in interior găsiră mare groază pentru resboiu. Ei reprezentau pe Atena nesățioasă, umblând după cuceriri nouă; pe de altă parte, afirmau că ea e slabă; pentru că se răzima numai pe bani. Nu era ca Peloponesul care se răzima numai pe bravura sa. Oracolul de la Delfi se declară in contra Atenei. Mare câștig moral pentru Sparta. Majoritatea aliaților fu pentru resboiu. Atunci se incepu o inarmare generală. Cetățile deveniră piețe de arme; chiar păstorii și țeranii fură chemați și esercitați. Corintienii făcură totul pentru a grăbi pregătirile.

Sparta trimise o ambasadă la Atena ca să mijlociască pentru cetățile asuprite și să ceară satisfacere pentru încălcările Atenei. Intre alte lucruri, acești deputați cerură și esilarea Alceonizilor. Perfida Sparta voia să ridice pe preuți și pe conservatori in contra lui Pericles, Alceonid de pe mamă, punându'l ca pe una din cauzele resboiului. Respunsul Atenei a fost demn: Să se purifice întâi Sparta de toate călcările de legi ce le a făcut ș'apoi să pretindă un asemenea lucru Atenei. Avea și Sparta multe păcate pe conștiința sa.

a părăsi drepturile noastre și a permite celor cari ne părăsiau ca să treacă in partea voastră. Dar nime nu ne poate găsi de rău pentru că in fața unor primejdii așa de mari ne am ingrijit de interesele noastre.» (Thucid. I, 75).

*) «Să nu ne măgulim cu ideia, zicea regele Archidamos, că resboiul acesta se va sfârși degrabă, dacă vom pustii țara dușmanilor. Mă tem mai degrabă că 'l vom transmite copiilor noștri, pentru că nu se poate de loc admite că Atenienii, acest popor așa de mândru, să se facă sclavi ai teritoriului lor, sau să lase a fi intimidati prin resboiu, ca și cum acesta ar fi ceva nou pentru ei.» (Thucyd. I, 81).

O nouă ambasadă spartană ceru : despresurarea Potideei, libertatea Egeinei și a Megarei, autonomie deplină pentru aliați. Pacea era scumpă Ateni ; mulți cetățeni o doriau. Pericles pronunță atunci unul din cele mai însemnate discursuri ale sale. El conchise că Atena era datoare să primiască resboiul care i se impunea. Adunarea votă resboiul. Ori ce relațiuni diplomatice cu Sparta incetară. Spartanii fură tare incurcați de atitudinea liniștită și demnă a Atenienilor. Resboiul întreprins de ei era nedrept. Cu toate aceste ei declarară resboiul și, contra opiniunii Corintienilor, ei urmară tot vechiul lor sistem : o campanie pe uscat în fie care vară.

Spartanii erau un dușman primejdios. Tot Peloponesul, afară de Argos și Achaia, era cu ei. Beoțienii erau dușmani neimpăcați ai Ateni : Locrii și Focienii sunt cu Sparta ; cetățile dorice de la istm aveau o marină puternică. Peloponesul putea da 60,000 de oameni și intrarea în Attica era în mâinile Corintienilor. Ș'apoi aliații așteptau ocaziunea să se revolte. Se uitase serviciile Ateni. Toată lumea grecească nădăjduia că Sparta victorioasă va reda tuturor Hellenilor libertatea. Causa Spartei era cauza națională, ziceau ei. Atena era puterea revoluționară care tulburase dreptul public grecesc. Vra să zică, Hellada făcea resboi Ateni.

Atena era gata de luptă *). 300 de trireme erau gata și asigu-

*) (Pericles) indemnă pe Atenieni să se pregătiască de resboi ; de a strânge tot ce era la țară ; de a nu ieși la luptă, ci a se mărgini în apărarea cetății ; de a se îngriji mai cu samă de ceia ce făcea puterea lor, adică de marină, și de a ținea în friu pe aliați, «cari, zicea el, sunt izvorul puterii noastre prin subsidiile ce ni le dau : fiind că sufletul resboiului este inteligența și banul.» El li zicea să aibă nădejde bună, pentru că cetatea stringea, în anii de mijloc, șese sute de talanți tribut de la aliați, fără a se mai pune alte venituri ; și pentru că ea avea în Acropole șese mii de talanți în numerătoare, sumă în care nu intra aurul și argintul în bucăți, provenit din ofrandele publice sau particulare, vasele sfinte întrebuintate la pompe și la jocuri, spoliile Mezilor și alte obiecte de același feliu, în valoare de cinci sute de talanți. El adaoase că templele aveau bogății însemnate, de care s'ar putea dispune ; că în fine, ca ultimă resursă, s'ar putea lua ornamentele de aur ale zeiței, a cărei statuă era acoperită cu patru-zeci de talanți de aur.... Pericles mai adaoase un tablou de forțele lor militare. El zise că ei aveau trei-spre-zece mii de opleți, deosebit de cei șese-spre-zece mii din forturi și de a lungul întăriturilor... Afară de călări, arcași și trei sute de trireme. (Thucyd. II, 13).

rau aprovizionările; 29,000 de opleți puteau pleca îndată pe câmpul de luptă cu 1200 călări și 1600 arcași. Pe vase serviau numai cetățeni; Metecii erau plini de ardoare. Atena avea generali capabili; finanțele erau în perfectă ordine: era un fond de rezervă de 6000 de talanți; 500 în obiecte de aur și argint; 500 mantia Minervei; 600 tributul anual. Atena și Pireul nu se puteau lua. Arsenalurile erau pline de munițiuni; flota întrecea pe toate flotele grecești luate la un loc. Lesbos și Chios erau aliate; Coreyra și Zacynthul amice; Tesalia de asemenea. Atena putea aștepta viitorul în liniște; și apoi o armată mare peloponesiacă nici nu putea trăi multă vreme în Attica; era nevoită a se retrage.

Pericles era de idee să se înceapă repede războiul; nici o dată nu se putea începe un războiu pentru o cauză mai dreaptă decât acum.

Și cu toate acestea tocmai atunci opoziția găsi momentul să-l atace. Unii sperau căderea democrației; alții îl considerau ca un tiran. Nimeni însă nu îndrăznește să-l atace direct. Cratinos îl critică pe scenă; îl numește imoral «principele Satyrilor»; lovește în «noii Pisistrati». Opoziția vorbește de risipa banilor publici, de protecția acordată celor cari lovesc în zei; Phidias, Anaxagora, Aspasia sunt dați în judecată. Pericles izbutește să scape de moarte; dar Phidias fu întemnițat și murii în închisoare; Anaxagora fu sfătuit chiar de către Pericles să părăsiască Atena și pe Aspasia o scapă numai rugând cu lacrimi pe popor.

În urmă fu acuzat însuși Pericles de deturnare de bani publici. El fu judecat și ieși victorios din această încercare, dar trebuia să înceapă războiul; *) pentru că aceste procese erau, în mare parte, o-

*) *Apararea lui Pericles.* Cât pentru mine, eu sunt tot același; eu nu mă deszic. Voi variați; voi cari sunteți de părerea mea în timp de prosperitate și o desmințiți în nenorocire. Slăbiciunea rațiunii voastre vă face să vă îndoiiți de a mea. Fie care dintre voi e simțitor numai la afacerile sale particulare și pierde din vedere folosul public. Surprinși de o nenorocire mare și fără de veste, voi nu aveți inima așa de sus pusă pentru ca să puteți stărui în hotărârile voastre primitive. Nimic nu sdruncină curajul ca un rău neprevăzut, instantaneu, care întunecă toate calculele. Aceasta ni s'a întâmplat din pricina acestei boale unită cu cele alte suferinți ale voastre. Cu toate acestea, cetățeni ai unei republici puternice; creșcuți în instituțiuni vrednice

pera dușmanilor Atenei și cetatea avea nevoie de liniște și concordanță. Și apoi Pericles voia ca acest război să înceapă pe cât timp trăia el, pentru că numai el luase toate măsurile de izbândă.

Toată Grecia era într-o mare agitațiune; se întâmplase la Delos, insula sfântă, un cutremur de pământ; circulau oracule spăimântătoare. Toți doriau începerea războiului, ca să se sfârșiască odată cu această grozavă neliniște. *).

În primăvara anului 431 Tebanii atacară Platea. Ei o surprinseră într-o noapte, pe o ploaie torențială, și pătrunseră până la piața cea mare. Dar Plateii se deșteptară; observară că sunt puțini; i atacară și i măcelăriră. Astfel se începea acest război Peloponesiac prin surprinderea acestei cetăți, care fusese declarată sacră în urma Războaielor Medice. Archidamos, regele Spartei, intră în Attica. Pericles luă măsuri. Toți locuitorii părăsiră Attica și se îngămădiră în Atena. Archidamos devastă Attica și ajunse până lângă Atena. Poporul atenian începu a murmura; pentru că nu i se da voie a se bate **). Pericles trimise o flotă de 100 vase în Pelopones. Ateniienii

de ea; datoria voastră este a suferi încercările cele mai grele, mai de grabă de cât să pătați renumele ei; căci oamenii au pe atâta despreț pentru cel care și trădă propria sa glorie pe cât au ură pentru cei cari fură averea altuia. Impuneți dar tăcere durerilor voastre particulare, pentru a nu vă preocupa de cât numai de mintuirea statului». (Thucyd. II, 61).

*). De amândouă părțile se formau proiecte mari și erau plini de foc pentru acest război. Nici nu e lucru de mirare: în tot d'auna la început se desfășură cea mai mare ardoare. Și apoi era pe acea vreme, și în Pelopones și în Atena, o tinerime numeroasă care, din pricina lipsei de experiență, nu cerea de cât numai să încerce războiul. Toată Grecia era în așteptare, în ajunul conflictului dintre aceste puternice state. În cetățile rivale ea și în toate cele alte, erau numai prevestiri și gâcitori cari cântau oracole. Mai mult încă, lucru neuzit până atunci, în Delos fusese un cutremur de pământ, fenomen care se considera ca un semn de evenimentele ce se pregăteau. (Thucyd. II, 8).

**). Privelistea câmpurilor lor pustiite sub ochii lor, privelistea nouă pentru tineri și chiar pentru bătrâni de la Războaiile Medice în coace, i făcea să tremure de turbare. Toți, și mai cu samă tineritul, cereau să resbune această insultă. Grupe se formau, disputau cu violență, unii pentru, alții contra apelului la arme. Prevestitorii cântau fel de fel de oracole, pe care fie care le asculta sub stăpânirea patimei. Acharnii, cari se considerau ca o fracțiune importantă din republică, văzând teritoriul lor devastat, cereau cu mari strigăte să ple-

prădară Elida, luară două cetăți supuse Corintului și pedepsiră pe Locri. Pământurile Eginetilor fură distribuite; iar teritorul Megarei fu pustiat până la porțile cetății; pentru că Archidamos se retrăsese, după ce prădase Attica în timp de cinci săptămâni.

O nouă invazie a Spartanilor mai nu făcu nici un rău.

În timpul acesta se auzia despre o boală teribilă, care venia din Egipt. Mortalitatea se întinsese până în Italia și Sicilia. Fusesse tot niște ierne umede, fără vânturile de la nord, care purificau atmosfera. *Ciuma* ajunsese și în Atena. Se începea în formă de friguri cu căldură mare. Mai toți cari se îmbolnăviau muriau; cei cari scăpau rămăneau aproape nebuni *). Hippocrate purifică aerul prin foc. Dar cetatea era plină de grămezi de morți; templele erau pline de cadavre. Se uită ori ce onoare și datorie; indiferință către lege și ordine; tris-

ce la resboiu. Furia era la culme; aruncau foc și flacără asupra lui Pericles; se uitau cele ce li spusese el de la început; îl considerau ca un laș, fiind că refusa a se lupta, el care se afla în fruntea trupelor; îl considerau în fine ca autorul tutulor relelor. (Thucyd. II, 21).

Fiind că cetățenii, desperați de pagubele ce li se pricinuiseră sub ochii lor, cereau să fie duși la luptă, el moderă aprinderea lor, zicându-li că arborii căzuți și tăiați dau din nou îndată, dar că, odată pierduți oamenii, nu e ușor a se repara pierderea. Cu toate acestea, el nu mai convocă Adunarea poporului, de frică de a nu fi silit să lucreze în contra planurilor sale. Când un pilot surprins de furtună, care, după ce a pus toate la cale și a luat dispozițiuni pentru o rezistență suficientă, nu ia consiliu de cât numai de la experiența sa, fără a se lua după lacrimile și vaietele călătorilor, cuprinși derăul de marea și de frică: așa și Pericles după ce a închis bine cetatea, după ce a distribuit posturi în toate părțile, și a luat toate dispozițiunile necesare pentru siguranța publică, nu mai luă sfat de cât numai de la propria sa prudentă, fără a se mai uita la strigătele și furiile asediaților, la stăruințele neconținute ale amicilor sei, la declamațiunile și amenințările inamicilor. (Plut. *Pericles*).

*) *Ciuma în Atena*. Boala venia fără de veste și în deplină sănătate. Mai întâiu omul simțea durere mare de cap; ochii se înroșiau și scânteiau; în interior, faringele și limba părea că erau de sânge; respirația era neregulată și puturoasă. Pe urmă veniau strănutări și răgușală. Apoi boala se pogoria la piept, însoțită de o tuse grozavă; când ajungea la stomac, ea determina dureri mari, cu ieșiri pline de venin. Mulți bolnavi erau cuprinși de un sughiț fără vărsături și cu mari convulsii. Pe din afară corpul nu ardea și nici nu era vinat; era roșietic, livid, acoperit cu bube și beșici; dar căldura internă era așa de mare că omul nu putea suferi nici cele mai ușoare haine, nici

teță fără margini sau desfrânare complectă *) și Peloponesiacii prădau Pericles plecă în fruntea flotei ; prădă Argolida ; luă Prasiae.

În lipsa lui, dușmani sei se puseră pe lucru. În 430 el fu dat judecării și condamnat la o amendă pe care nu o putu plăti. Nu mai putea deci lua parte la Adunarea poporului. El se retrase în viața privată.

Ciuma intră și în familia sa. Când i muri și al doilea fiu, atunci barbatul de bronzu, și el, fu sdrobot de durere. Pentru întâia oară l'au văzut Atenienii plângând cu glas mare nenorocirile casei sale **).

Atena însă, fără Pericles, nu putea merge. Nu era nici plan, nici

cele mai fine învălitori. Bolnavii stăteau goli și s'ar fi aruncat bucuros în apă rece, cum au făcut câți va nenorociți, cari lasați singuri și chinuți de o mare sete, se asvirlă în puțuri. Setea era tot așa de mare, bea cineva mult ori puțin... La început tot mai rezista corpul; dar 'l gătia peste șapte sau nouă zile inflamația din lăuntru.... Anima-
lele carnasiere, paseri și patrupede, nu se apropiiau de cadavre...

Ceia ce agravă acest flagel era îngrămădirea teranilor în cetate. Ei au suferit mai mult.... muriau cu gramada. Leșurile zăceau pe ulițe.... Sfintele locuri erau pline. (Thucyd. II, 49 și următ.).

*) *Atena în timpul ciumei*. Fie care se dădu la escese pe care mai înainte le acoperia... Toți se gândiau numai a petrece iute ; viața și averea păreau de o potrivă foarte trecătoare. Nime nu se mai ostentia a urmări un scop onorabil ; căci nu știa dacă va trăi ca să 'l vadă îndeplinit. A uni plăcerea cu folosul, iată ceia ce deveni frumos și folositor. Nu mai era nime ținut nici prin frica de zeii nici prin a legilor. De când vedeau că pierе atâta lume fără deosebire, nu mai făceau nici o deosebire între pietate și nepietate ; ș'apoi nime nu credea că va mai putea trăi până la pedepsirea crimelor sale. Fie care se temea mai de grabă de sentința pronunțată deja în contra sa și care atârna asupra capului seu ; înainte de a fi atins, voia ca cel puțin să guste voluptatea. (Thucyd. II, 53).

***) Xantip (fiul lui Pericles) muri de ciumă. El pierdu de asemenea pe sora sa, pe cea mai mare parte dintre rude, și pe prietini cari i erau folositori pentru guvernare cu saturele lor. Cu toate acestea, Pericles conservă toată tăria și mărimea sa de suflet. Nu slăbia față cu atâtea nenorociri ; și nu 'l vedea nime nici plângând, nici celebrând funeralii, nici venind la mormântul vre unei rude. Dar când pierdu pe Paralos cel de pe urmă dintre copiii sei legitimi, el în zădar se încercă a reziste acestei lovituri, și a și conserva caracterul și tăria sa de suflet. Atunci slăbi ; și, când s'a apropiat să pună pe mort o cunună, la vederea cadavrului, durerea 'l dobori, începu a se văita și vărsă un torent de lacrimi. Pentru prima oară și arată desperarea. (Plut. *Pericles*).

hotărâre, nici energie. Poporul simți lipsa marelui barbat; Pericles primi a lua din nou cârma. Pe când Sparta, prin intermediul lui Farnace satrapul Asiei Mici, trimitea o ambasadă la Marele Rege cerând ajutor, flote ateniene plecau la istmul de Corint, spre Caria și Lycia. Potidea fu cuprinsă iarna viitoare; o flotă péloponesiacă fu zdrobită. Dar Pericles nu mai era acelaș. De la moartea fiului seu, moralul lui era zdrobit. Ciuma, în sfârșit 'l apucă și pe el. Prietini vorbeau în jurul patului seu despre faptele lui cele mari. «Uitați, li zise el, pe cea mai mare dintre toate: că nici un Atenian n'a purtat doliu din pricina mea *)» (429).

Moartea lui Pericles a fost o mare nenorocire pentru Atena.

§. 2. Până la pacea lui Nicias.

Cumplita nenorocire care lovise pe Atena, Ciuma, avu urmări foarte triste. Murise 4400 de pedestri și 300 de călări. Dar mai triste erau consecvențele morale. Nu numai Grecia, dar și fie care cetate, era împărțită în două tabere rivale, dușmane de moarte, gata în tot momentul a se arunca una asupra alteia; virtuțile născute din patriotism se stinseseră; necinstea intră în o mulțime de familii. Cetățenii fiind imputinați, nu mai fură așa de severi pentru străini. Gimnasiile sunt deșerte; din contra, îngrămădire mare în piața publică. Mulți terani nu se mai întoarseră la micile lor proprietăți. Se îngrămădește în Atena o populație saracă, leneșă, care face numai politică și voiește să trăiască din politică. Vechia religiune era căzută. Pretutindinea spiritul de *indoielă*. Dar fiind că se simte nevoie de religie,

*) Câteva minute înainte de moartea sa, cei mai de frunte dintre cetățeni, și prietini cari mai trăiau, erau în jurul patului seu; vorbeau de meritele lui, și de marea autoritate ce esercitase. Ei numărau faptele lui cele frumoase, și victoriile câștigate de cătră Atenieni sub ordinile lui, a căroră amintire se păstra prin nouă trofeie: și vorbeau ei aceste, gândind că Pericles și pierduse cu totul cunoștința, și că nu mai era în stare a i înțelege. Dar el urmărise toată convorbirea lor, și, de odată, i intrerupse, zicând că el se mira cum de lăudau ei și amintiau succesele din care și Norocul avea o bună parte, lucruri făcute și de cătră alți generali, pe când nu vorbeau de felu tocmai de ceia ce era mai mare și mai frumos în viața sa: «Adică, zise el, că n'am făcut nici pe un Atenian să îmbrace doliul.» (Plut. *Pericles*).

aleargă toți la mystere și ceremonii nouă. *Adonis*, *Sabazios*, *Bendes*, *Cottyto*, sunt divinități nouă cu rituri stranie; culturi misterioase, de multe ori imorale. Atunci apar și *Demagogii*. Poporul e stăpân. Oamenii mari vor fi luați din mijlocul seu. Adunările vor fi mai numeroase, turbulente, sgomotoase. Conducătorii poporului vor fi numai Oratori. Aceștia fug de cariera armelor pentru că nu vor să fie puși in pozițiune a ținea pe popor in marginile disciplinei.

Oamenii distinși se abțin de a face politică *). Generali ca *Demostene* și *Nicias* sunt spărieți de demagogi, ca *Eucrate* «Mistretul sau ursul din Melite», ca *Lysicles*, neșugător de vite.

După moartea lui Pericles, Nicias este cel mai însemnat barbat din Atena. Foarte bogat, cult, bun orator, om foarte onest, el este ales strateg cinci ani de a rindul. E foarte darnic, muncitor neobosit, dar e timid, fără ambițiune și e contra resboiului **). *Lamachos*, general capabil dar om sărac, n'a putut avea mare influință.

Și cu toate aceste resboiul se incepu cu mai mare furie. Platea e incunjurată de cătră Spartani; iar insula Lesbos intră in alianța

*) *Starea Greciei in timpul resboiului peloponesiac*. Se schimbă și sensul cuvintelor. Indrăzneala necugetată se socoti ca un curaj gata a infrunta ori ce primejdie; înțelepciunea înceată ca o lășitate ascunsă; moderația ca un pretext de timiditate; o inteligență mare ca o inerție mare. Furia oarbă deveni trasul distinctiv al barbatului de inimă; circumspecția, ca un mijloc de a da inapoi.... Era considerat ca mare fineță a atrage pe dușmani in cursă. Legăturile de sânge erau mai slabe de cât spiritul de partidă, pentru că aceasta inspira mai multe devotamente gata la ori ce.... Furia de dominațiune inspirată de lăcomie și de ambițiune.... Sub masca binelui public, partidele nu lucrau de cât pentru a ajunge la putere.... ajunși la putere căutau să și satisfacă dușmăniile personale... Cetățenii cari stăteau de o parte cădeau sub loviturile ambelor partide, fie pentru că nu voiau să iea parte la luptă, fie pentru că erau invidiați pentru liniștea lor. Candoarea, soața onestității caracterului, ajunse un obiect de ris și dispăru. (Thucyd. III, 82).

**) Gravitătea lui Nicias nu avea nimic auster; nici era prea serioasă și uricioasă, ci temperată prin oare care timiditate; și prin aceasta chiar pentru că se părea că el se teme de popor, poporul se lasa a fi condus de cătră el. Naturalmente timid și prepuielnic, norocul lui in resboaie aruncă un vâl peste această slăbiciune; pentru că comandamentul lui a fost un șir neintrerupt de succese. In discuțiunile politice, cel mai mic sgomot l' spăria, și prezența numai a calomniatorilor era de ajuns pentru a l' tulbura. (Plut. *Nicias*).

spartană prin intermediul aristocraților din *Mytilena*. Atenienii trimit o flotă în contra acestei cetăți; o încunjură din toate părțile și cu mari sacrificii o cuprind. *Cleon*, care ajunsese atot puternic în Atena, stăruie ca toți locuitorii din *Mytilena* să fie condamnați la moarte. Propunerea lui a fost primită. Peste noapte însă, Atenienii simțiră rușine de fapta lor. A doua zi se puse din nou cestiunea în discuțiune și se reveni asupra votului. *Corabia* trimisă merse așa de repede că întrecu pe cea care plecase cu două-zeci și patru de oare mai înainte. Au fost uciși numai aristocrații; cetățile din *Lesbos* au fost rase și pământurile împărțite la coloniști atenieni.

Pe când Atenienii pedepsiau pe *Mytilena* dând astfel un exemplu teribil pentru aliații cari ar îndrăzni a se revolta, *Platea* se predă *Spartanilor*. 200 de *Platei* și 25 de *Atenieni* se apăraseră toată iarna. După un simulacru de judecată, toți *Plateii* au fost uciși. În zadar amintiseră ei decisiunea *Grecilor* din timpul *Resboaielor Medice* care considerau pe *Platea* ca cetate sfântă *).

Astfel resboiul începea prin execuțiuni sângeroase, necunoscute până atunci între *Greci*.

Cleon vrea un resboiu de moarte, pentru că numai prin resboiu se putea susține. Era bogat, foarte voinic, plăcea poporului prin dicursurile și gesticulația sa, în adevăr populară, și pentru că, chiar în starea în care se aflau lucrurile, el găsi mijlocul să urce salariile cetățenilor cari funcționau ca judecători. Trei oboli (48 bani) pe zi era de ajuns pentru o familie săracă. Mai numai săracii se îngămădesc

*) «Întoarceți ochii spre mormintele părinților voștri, jertfii de cătră *Mezi* și îngropați pe teritoriul nostru. În fie-care an cetatea noastră li oferia vestminte de onoare și cele alte sacrificii obicinuite. Li prezentam cele întâi culese din toate recoltele noastre, ca prietini în numele unui pământ prietin, ca niște aliați unor vechi tovarăși de arme. Prin o sentință nedreaptă, voi veți face tocmai din contra. Căgetați bine. Când *Pausanias* i înmormântă, el crezu că i a încredințat unui pământ prietin și unor prietini; și voi, dacă ne veți omori, dacă veți da *Tebanilor* țara *Plateei*, ce veți face alta de cât veți lipsi pe părinții și pe rudele voastre de onoarea de care se bucură și i veți lăsa pe mâinile ucigașilor lor? Acest pământ unde *Grecii* au fost liberați, îl veți face voi sclav? aceste temple ale zeilor pe care ei le au invocat pentru a triumfa asupra *Mezilor*, le veți face voi deșerte de sacrificiile instituite de cătră fondatorii lor?» (*Thucyd.* III, 58).

a judeca *). Dar Atena avea nevoie de bani pentru resboiul. Cleon era de ideie să se măriască tributul aliaților și contribuțiunile bogaților; dar cu chipul acesta, aliații se reciau din ce în ce mai mult față cu Atena și bogații conspirau.

În anul al șeptelea al resboiului, Spartanii n'au invadat în Attica din pricina unui cutremur de pământ. Dar în acest an în fruntea armatelor spartane se pune *Brasidas*; pe când Demostene este însărcinat cu comanda celor ateniene.

Brasidas era de ideie ca să loviască pe Atena în coloniile sale. Neconținutele invasiuni în Attica nu mai făceau nici un rău Atenei. Pe câtă vreme ea și menținea comunicațiunile pe marea și flota ei era puternică, Spartanii puteau invada în Attica, unde nici nu mai aveau ce prada. Pe de altă parte, Demostene nu admitea, nici el, ca resboiul să se poarte ca până atunci. El era mai simpatice poporului de cât Nicias și era un tactic de frunte. Demostene știa ura neîmpăcată a Mesenienilor în contra Spartei; știa de asemenea că portul Pylos era lăsat în părăsire. El plecă în fruntea unei flote și ocupă Pylosul.

*) *Philocleon*. De o dată, îți voi dovedi că nu se află rege care să aibă o putere mai mare de cât a noastră. Este vre o fericire, vre o beatitudine, care să se poată compara cu a judecătorului? Este vre o ființă care să trăiască mai mult în sinul plăcerilor și care să fie mai temută, așa bătrân cum este el? Cum mă scol din pat, oameni puternici, cei mai iluștri din cetate, mă așteaptă la bara tribunalului; cum mă văd de departe, vin și mi întind o mână prietenească, o mână care a furat mulți bani publici; mă roagă; se încovoaie până la pământ, și cu o voce plângătoare: «Tătuță ai milă de mine, te conjur pe foloasele pe care le ai tras și tu din funcțiunile publice, sau la armată vinzind hrana soldaților.» Și cel care mi vorbește astfel nici nu iar trece prin minte că eu trăiesc pe lume, dacă nu l'ăși mai fi agiutat o dată.

Bdelycleon. Să punem întâi: cei cari se roagă.

Philocleon. Aceste rugăminti m'au liniștit; intru și.. nu fac nimic din cele ce am promis. Cu toate aceste ascult pe acușati; câte meșteșuguri ca să scape de pedeapsă! Ah! nu e lingușire care să nu se adreseze judecătorului! Unia plâng sărăcia lor; și esagerează realitatea, pentru ca să fie egali cu mine. Alții ni povestesc anecdote. Glumesc; pentru că, de rid eu, ei cred că am să fiu blând. Dacă nu suntem încă desarmați, atunci ni aduc de față pe fetele și pe băieții lor, cari se prosternă și scâncesc toți de o dată; apoi părintele tremurând înaintea mea ca înaintea unui zeu, mă roagă, de milă pentru ei, ca să nu 'l condamn....» (Aristofane, *Viespele*).

Sparta trimise o armată puternică ; dar această armată a fost respinsă ; Brasidas fu rănit și numai puțini Spartani scăpară în insula Sfacteria, în față de Pylos. Flota peloponesiacă fu de asemenea bătută și Spartanii remaseră închiși în Sfacteria.

Sparta ceru un armistițiu. În Sfacteria erau 420 de Spartani. Atenienii înbătați de succes propuseră condițiuni peste putință de primit. Aceasta era mare greșală. Sparta doria sincer să se termine resboiul.

După un armistițiu de 20 zile, resboiul începu ; dar și Atenienii din Pylos nu făceau nici un pas înainte. Sfacteria părea peste putință de luat. Dușmanii lui Cleon începură a 'l acusa că n'a voit să se folosiască de ocaziune ca să facă pace. Cleon 'și apăra purtarea sa și cât despre Sfacteria, el răspunse că nu se poate face nimic din pricina incapacității comandanților. De ar fi un om energic, zicea el, în 20 de zile Spartanii din Sfacteria ar fi făcuți prizonieri. Nicias depuse comanda și poporul investi pe Cleon cu comanda armatei din Pylos *). El nu 'și pierdu curagiul ; ceru să i se dea de soț pe Demostene : plecă la Pylos ; dădu foc pădurilor din Sfacteria ; luă măsuri ca Hilotii să nu se mai strecoare cu provisiuni ; debarcă în insulă și sili pe Spartani să se predea. Erau 292 **).

*) Cleon dădea vina pe Nicias și 'l acuză că, prin lașitatea și neingrijirea lui, lasă să scape niște oameni cari, de ar fi fost el general, nu ar fi resistat așa de mult timp. Atunci Atenienii : »Ei bine ! de ce nu te imbarci tu ca să te duci să i bați ? » Și Nicias, sculându-se, declară că el i cedează comanda expedițiunii din Pylos, și 'l indeamnă să inroleze câte trupe va vrea, și, de cât a face pe viteazul la tribună, mai bine să meargă să facă patriei un serviciu important. Cleon se aștepta așa de puțin la aceasta, că de odată a ramas incurcat, și ar fi voit să 'și retragă cuvintele ; dar Atenienii i ordonară formal să lucreze ; și Nicias nu inceta a striga după el. Atunci ambițiunea și curajul lui se aprinseră : el primi comanda ; și imbarcându-se, el fixă chiar și terminul expedițiunii, legându-se a trece pe toți dușmanii pe sub ascuțișul sabiei, pe loc chiar, înainte de douăzeci de zile, sau a i aduce vii la Atena. Ceia ce provocă în mulțime un ris general. (Plut. *Nicias*).

**) Astfel s'a implinit, cu toată estravaganța sa, promisiunea lui Cleon : în mai puțin de douăzeci de zile el aduse oastea înapoi, cum promisese.

Noutatea acestui eveniment produse în Grecia o senzație extraordinară. Se crezuse până atunci că nici foamea și nici altă estreme-

Atunci Cleon fu a tot puternic. El puse dări pe bogați; disolvă vechia Confederație și formă un adevărat «Imperiu»; urcă tributul aliaților la 1300 de talanți.

În campania viitoare, Atenienii cuprinsă Methone, Cythera și debarcară în Laconia; Peloponesul era ca asediat. Dar întreprinderea lui Demostene în contra Beoției nu isbuti. Atenienii fură zdrobiți la Tanagra;

Atunci Brasidas plecă să atace pe Atena în peninsula Chalcidică ca să îndepărteze pe dușmani din Pelopones. El străbătu toată Grecia, cuprinse mai multe cetăți din Chalcidica și încunjură Amfipolis. Atena nu putea trimite o flotă toamna. Istoricul Thucydide comanda câte-va vase la Thasos. El nu putu scăpa Amfipolis. Pentru aceasta a și fost el esilat, fără vină; pentru că nu comanda la Amfipolis.

Brasidas făcuse foarte mult pentru Sparta. Ferm și întreprinzător, onest și leal; format general pe câmpul de luptă, Brasidas nu numai că a cuprins o mulțime de cetăți, sdruncinând imperiul Atenei la nord, dar încă a făcut pe Greci să creadă că Sparta voiește în adevăr liberarea lor de sub jugul atenian.

Dar la Sparta succesele lui Brasidas erau socotite numai ca un mijloc de a încheia pace cu condițiuni mai favorabile. Brasidas era văzut cu ochi răi. După nenorocirea de la Sfacteria, partida păcii e puternică. Atena, era și ea, sătulă de lupte. Se încheie un armistițiu pe un an. Dar Brasidas cuprinse o cetate după armistițiu și nu voi să o înapoiască. Armistițiu era rupt. Cleon plecă la nord în fruntea unei armate. Într'o luptă teribilă lângă Amfipolis, Cleon fu ucis; dar și Brasidas muri în urma unei răni.

Atunci partida păcii, reprezentată prin regele Plistoanax și prin Nicias, isbuti a încheia pacea (421), care s'a numit *Pacea lui Nicias*.

Cele două puteri rămăneau în starea de dinainte de război; prin urmare Sparta recunoștea Imperiul Atenei.

tate nu va face pe Lacedemoni să depună armele, ci că preferau mai de grabă a muri de cât a se preda. Nu puteau să creadă că cei făcuți prizonieri ar fi fost tot una cu cei cari murise. A fost chiar un aliat al Atenei, care mai târziu, a întrebat în bataie de joc pe unul din cei făcuți prizonieri în insulă, dacă în adevăr au fost bravi cei cari murise cu armele în mână. La care întrebare i se răspunde că săgeata ar fi obiect neprețuit, dacă ar ști să deosebiască pe cei bravi; dând a înțelege astfel că săgețile și pietrele loviseră la întimplare. (Thucyd. IV. 40).

Aliații erau nemulțemiți ; Teba și Corintul au refuzat a recunoaște această pace. Pentru aceasta Sparta și Atena au încheiat o alianță ofensivă și defensivă.

Cele două puteri voiau să asigureze într'un chip trainic pacea generală.

§. 3. Expedițiunea din Sicilia.

Cetățile grecești din Sicilia au avut o evoluțiune analogă cu cele din patria mamă. Au avut tirani și lupte cu Barbarii ; s'au întîmplat și aice lupte între Ionieni și Dorieni. Dorienii din Sicilia întrecuseră cu mult pe cei din Grecia ; ajunseseră la un lucș foarte mare: erau bogăți și căzuseră sub domnia tiranilor. Intre acești tirani, cel mai însemnat a fost *Gelon* din Syracuse, pe care putem zice că a întemeiat-o din nou. Sub el înflori agricultura, marina și comerțul. El avea o armată de 20,000 de oameni, o flotă de 200 de trireme, bani și provisiuni de ajuns. Nădăjduia că Grecia nu are să poată rezista Perșilor, fără ajutorul lui ; drept care și intrase în corespondență cu Perșii. Atacat de cătră Cartaginesi, el știu a rezista cu bărbăție și la *Himera* 200,000 de Cartaginesi au căzut pe câmpul de luptă. Greci susțineau că bătălia s'a dat în ziua când flota persană a fost zdrobită la Salamina. Astfel că în aceeași zi, pe două câmpuri de bataie deosebite, hellenismul era triumfător. *Gelon* muri în 476.

Dușmăniile dintre cetățile grecești din *Grecia Mare* erau încă și mai aprinse ; dar, ca și în Sicilia, cultura făcuse progrese foarte mari. Monetele, legislațiunea lor, sunt un model de cultură politică. *Sybaris*, *Crotona*, au fost la început cele mai puternice. Dar *Sybaris* a fost distrusă de cătră *Crotona* (510) care și ea slăbi în curând, așa că *Tarentul* ajunse cea mai puternică cetate din Italia sudică.

Temistocle și îndreptase privirile asupra Italiei. El dase numele de Italia și *Sybaris* la două fete ale lui. Fundarea cetății *Thurii* făcu și mai dese raporturile între Atena și cetățile din apus. Atenienii voiau cuceriri nouă ; nu se mai țineau de politica lui *Pericles*.

În Sicilia erau lupte neconținute. Puternica Syracuse făcuse planul de a cuprinde întreaga Sicilie. Înăsprire dintre Ionieni și Dorieni. Atena făcu o alianță cu *Rhegium*. În 427, *Leontinii* strânși de aproape de cătră *Syracusani* trimiseră în ambasadă la Atena pe celebrul

Gorgias. Om verde la vrista de 60 de ani ; adâncit în științi, dar mai mult cu o tendință practică, discursurile lui erau ca o musică fermecătoare pentru urechile ateniene. Atena trimise ajutoare. Amestecul Atenei sperie pe Sicilieni. *Hermocrate*, dușmanul de moarte al Atenei, ajunsese a tot puternic în Syracusa. El făcu pe popor să adopte o politică nouă. Pace și unire între toate cetățile din Sicilia ; luptă națională în contra străinei Atena.

Dar în curând se începe o luptă între *Segeste* și Selinunt. Neputând rezista dușmanilor lor, cari erau ajutați de cătră Syracusa, Segestanii cerură ajutor de la Atena în 416.

În acest an în Grecia fața lucrurilor se schimbă cu totul.

Pacea din 421 se jurase ; se sapase pe table de marmură ; și mulți o doriau serios. Dar în inimile tuturilor era o mare îngrijire : Ora-colul spusese la începutul resboiului că el va ținea de trei ori nouă ani.

Mai toată lumea era nemulțemită.

Aliații din Pelopones acuzau egoismul spartan ; Corintul se leagă cu Argosul, care rămăsese neutru și era foarte înfloritor ; se plănuia o nouă ligă, din care să fie esclusă Sparta. Dar această putere lucră cu energie și încercarea Corintului nu s'a putut realiza. Pe de altă parte, Sparta nu predase Amfipolis și Atena păstra Pylos. O alianță se încheie între Sparta și Teba. Aceasta era mai ca și o declarație de resboiu.

Din nefericire, tocmai atunci influența lui Nicias scăzu foarte în Atena ; pentru că se ridică *Alcibiade*.

Acest om intrunia toate calitățile care puteau robi pe Atenieni. Crescut în voie, fiind că rămăsese de mic orfan, el avea o mare idee de valoarea sa ; era viguros, 'nalt și foarte frumos. Atenienii aveau un adevărat cult pentru el : era Regele modei. Pericles i fusese tutor ; dar l'a lăsat în voie. Făcuse el experiență cu propriii sei fii. Filosoful Socrate avu cât-va timp multă influință asupra lui ; dar era prea târziu. Nu mai putea nici Socrate face un om desăvârșit din această natură capricioasă, fără nici un frâu moral. Alcibiade ajunsese idolul poporului *). El înjgheabă o alianță cu Argosul, Mantinea și Elida : lo-

*) În adevăr, dârnicile lui cătră popor, cheltuelile neuzite pentru a da cetății spectacule și jocuri peste puțință de intrecut ; gloria strămoșilor sei, puterea eloquentei sale, frumuseța persoanei, voinicia,

citorii din Patrae se uniră cu Atena. Aceste puteri însă aveau groază de Sparta, care căpătă în curând vechia sa hegemonie. Alcibiade dădu vina pe popor. Poporul era vinovat pentru că nu avea o politică fermă. Trebuia să aleagă între el și Nicias. Se propuse Ostracismul. Din nefericire, în ziua votărei, cele două partide se invoiră a esila pe Hyperbolos, un om nul și mai fără partidă. De atunci Ostracismul și a perdut însemnătatea sa.

Alcibiade propuse ca să se atace statele mici, aliate cu Sparta. Melos fu cuprinsă. Dar Atena trebuia să și întindă privirile mai departe. Dorienii trebuiau zdrobiți tocmai unde se desvoltaseră mai mult, în Sicilia. Atunci în Atena, toți se ocupă numai de Sicilia *). Bogații nu

curajul, experiența lui în trebile militare, făceau să i se ierte toate. Atenienii suferiau cu răbdare toate greșelile lui, și le socotiau ca abateri de ale tinereții.... Într'o zi, când Alcibiade avusese un succes complet în Adunare și se întorcea a casă petrecut de poporul întreg, Timon misantropul, care 'l întâlni, în loc de a căuta să se feriască de el, cum făcea cu toată lumea, se înaintă spre el, și, luându'l de mână: «Curaj, zise el, fiul meu; continuă a te înălța, pentru că tu vei deveni mare spre ruina acestui popor.» (Plut. *Alcibiade*).

Alcibiade se înprietinia cu toți cetățenii (din Sparta), și i încânta prin ușurința cu care adoptase el chipul lor de traiu. Cei cari 'l vedeau că se rade până la piele, că se scaldă în apă rece, că mănâncă pâne proastă și zamă neagră, se întrebau dacă în adevăr un astfel de om a avut un bucatar, dacă a văzut un parfumat, sau dacă a îndrăznit a se atinge de o tunică din Milet. În adevăr, între atâtea calități ce posedă, numai una era de ajuns pentru a i atrage pe oameni. Mlădierea lui de a lua toate formele și toate înclinațiunile, a se împaca cu toate felurile de viață, a și schimba deprinderile mai repede de cum și schimbă cameleonul culoarea, cu deosebire că cameleonul nu poate, se zice, a lua culoarea albă, pe când Alcibiade trecea cu ușurință de la rău la bine și de la bine la rău. Nu era purtare pe care el să nu o poată imita; nu erau obiceiuri cu care să nu se poată deprinde. La Sparta, tot d'auna în exerciții, frugal și auster; în Ionia, delicat, leneș și voluptos; în Tracia, tot d'auna calare sau bând; întrecând, la satrapul Tissaferne, prin cheltuielile și lucsul seu, toată magnificența Persilor. (Plut. *Alcibiade*).

*) Tinerii prin gimnasia, și bătrânii în atelii și în hemiciclele unde se așezau ca să stea de vorbă, nu făceau alta de cât să deseneze planul Siciliei, să descrie natura mărilor care o încunjură, porturile ei, și așezarea țărmurilor ei în fața Africii. Sicilia nu era ținta și premiul războiului, nu; ci un punct de plecare de unde avea să atace pe Cartaginezi, apoi să cuprindă de odată Africa și toată marea de dincoace de Columnele lui Hercule. Avântul era general. Nicias i era contrar;

erau entuziasmați; știau că asupra lor aveau să cadă greutatea și cheltuelile resboiului; dar sărăcimea și făcea mari iluziuni. În Acropole erau 1000 de talanți; Sicilia era foarte bogată. Multă lume nu avea încredere în Alcibiade care desfășura un lucș ne mai auzit; era violent dar și lingușitor către popor. Se însurase și luase zestre 10 talanți; mai luă 10 de la cumnatul seu, când avu un fiu; cheltueli nebune; șapte cară de a lui alergară la Olympia, unde obținu trei premii; după serbări, el dădu un banchet la care pofti pe toți Grecii prezenți la Olympia. Insulele și cetățile grecești i au trimis vin și po-doabe pentru acest banchet.

Atunci veniră deputați de la Segeste.

Expedițiunea din Sicilia, combătută de către Nicias, *) a fost susținută de către Alcibiade **). Atunci Nicias crezu că va șperia pe

dar cei cari l'ajutau erau puțini și fără influință. Bogații se temeau să nu se zică că ei caută să fugă de sarcinile publice, și de îndatorirea de a înarma trireme; și stăteau în o nelucrare care amăgia așteptarea tuturilor. (Plut. *Nicias*).

*) *Nicias combate expedițiunea din Sicilia*. «Eu susțin că a întreprinde această expedițiune îndepărtată, însămnă ea, pe lângă numeroșii dușmani pe cari i lăsăm în urma noastră, să ni mai adăogem alții și să i atragem aici. Poate că credeți că pacea de curând încheiată are vre o soliditate? Această pace, pe câtă vreme veți fi liniștiți vă subsista cu numele, — la aceasta au redus'o intrigile de la noi, sau de aiurea; — dar la cea mai mică înfringere ce vom suferi, dușmanii noștri se vor grăbi a ne ataca: mai întâi pentru că au încheiat tractat în urma unor înfringeri, de nevoie, cu condițiuni umilitoare: pe urmă pentru că textul tractatului lasă mai multe puncte în discuțiune. Sunt chiar unele popoare—și nu cele mai puțin puternice—care n'au primit încă această pace. Unia ni fac resboiu pe față, alții nu sunt opriți de cât de nelucrarea Lacedemonilor și prin armistițiul de zece zile. Cine știe dacă, găsind forțele noastre împărțite, și toc-mai la aceasta lucrăm noi acuma, ei nu vor fi ispitiți a ne ataca, în înțelegere cu Grecii din Sicilia, a cărora alianță li era așa de prețuită mai în zilele trecute?» (Thucid. VI, 10).

***) *Alcibiade o susține*. «...Navigând spre aceste locuri, noi vom adăuge negreșit puterea pe care o avem astăzi. Să facem această expedițiune, dacă nu pentru altă ceva, macar pentru ca să mai umilim mândria Peloponesiacilor, și pentru a li arăta că, puțin îngrijiti de liniștea prezentă, noi ducem armele noastre în Sicilia. Prin aceasta vom isbuti din două lucruri unul: sau vom face o cucerire din care vom capata imperiul Greciei întregi, sau cel puțin vom sdrobi pe Syracusani; ceia ce va fi un folos real pentru noi și pentru aliații noștri. Corăbiile noastre ni vor asigura șederea în caz de succes, sau re-

popor arătând greutatea expediției. El ceru o flotă însemnată, o armată numeroasă și mulți bani. Poporul acordă totul *). Alcibiade, Nicias și Lamachos fură numiți comandanți. Pregătirile erau gata, când se întâmplă un mare sacrilegiu. Într-o dimineață se găsiră ciuntite și batjorite toate statuile lui Hermes, care erau pe la răspântiile cetății. Dușmanii lui Alcibiade îl acuseră de acest sacrilegiu. Nădăduiau că poporul îl va și destitui din comanda supremă. Când au văzut însă că se începe procesul și că însuși Alcibiade stăruie ca să fie judecat, atunci ei schimbă tactica. Se susțină că nu mai e vreme de proces; că nu sunt indicii asupra lui Alcibiade; că nu se mai poate amâna plecarea expediției.

Flota se imbarcă (415); cea mai frumoasă flotă care ieșise până atunci din Pireu. Erau 134 de trireme, cu mai multe vase de transport și cu 36,000 de oameni **). De pe drum s'a cunoscut neade-

tragerea: căci tot vom întrece în marină pe toți Sicilienii întruniți. (Thucyd. VI, 18)

*) Nicias gândia că va reci zelul Atenienilor prin pretențiunile sale, sau de va fi obligat să plece, atunci să plece mai fără primejdie. Dar se întâmplă cu totul din contra: departe de a se da înapoi înaintea enormității armamentului, Atenienii devin și mai înflăcărați; părerea lui Nicias li se păru minunată; de acum nu mai aveau a se teme de nimic. Pasiunea de a se imbarca cuprinsese pe toată lumea. Bătrânii cu nădejdea că se va supune țara spre care porniau cu reboiu, sau că cel puțin o armată așa de mare nu avea a se teme de nici o nenorocire; tinerii, cu dorința de a visita o regiune îndepărtată și cu speranța de a scăpa de pericole; mulțimea și soldații nădăduiau o soldă imediată și cuceriri care aveau să fie pentru ei un izvor nesecat de câștig. În mijlocul acestui avânt universal, puținii cetățeni cari desăprouau întreprinderea nu îndrăzneau a deschide gura nici a refuza sufragiul lor, de teama de a nu părea reu intenționați. (Thucyd. VI, 24).

***) În ziua ficsată, Atenienii și aliații cari se aflau în Atena se pogorîră la Pireu, și, din zori de ziuă, se suiră pe vasele gata a i primi. Împreună cu ei se pogorî mai toată populațiunea, cetățeni și străini. Și petreceau pe amici, rude sau fii; mergeau pătrunși de speranță dar și de tristeță, cugetând pe de o parte la cuceririle ce aveau să facă, pe de altă parte la nesiguranța de a se mai vedea vre o dată și la distanța ce avea să fie între ei și patrie. În acest moment de despărțire și în ajunul primejdiei, greutatea întreprinderii li apăreau mai mari de cât când o decretase; cu toate aceste marea desfășurare de forțe ce le aveau sub ochi i făcea să aibă încredere. Cât despre străini și ceea altă mulțime, ei alergase de simplă curiozitate, pen-

vărul celor arătate de cătră deputați. Tarentul și Locrii nu li au dat voie nici macar să iea apă; Rhegium fu foarte rezervat. Flota ajunge în Sicilia. Nicias este de idee a se îndrepta în contra Syracusei, moartă de frică, a o cuprinde, a o pedepsi și a se întoarce înapoi. Aceasta nu convenia lui Alcibiade. El voia un războiu îndelungat și supunerea definitivă a Siciliei. El propuse ca să atragă în parte pe cetățile dușmane Syracusei. Ghibaciu cum era și fermecător, Alcibiade și putea pune planul în lucrare. Dar tocmai atunci veni corabia *Salaminiană*, cu ordin ca Alcibiade să se întoarcă la Atena, spre a fi judecat. Dușmanii lui lucraseră după plecarea sa.

Alcibiade pregătise totul ca să pună mâna pe Messana. El înștiință despre aceasta pe Syracuseani. Nicias nu putu lua Messana. Syracusea prinse curaj. Hermocrate, marele dușman al Atenei, era un general capabil și adevărat barbat de stat. El stăruia să se încredințeze puterea la trei generali; întări Syracusea și atrase în partea sa pe mai multe cetăți din Sicilia.

Nicias ceru ajutoare de la Atena care sosiră în curând. Atunci Nicias blocă Syracusea. Alcibiade fugise la Thuri și apoi la Argos. Aici auzi că a fost condamnat la moarte. Atunci el se duse la Sparta. Elegantul Atenian de până atunci se transformă într'un Spartan desăvârșit. El ajunsese orator public și consilier al statului.

El făcu pe Spartani să înțeleagă că expedițiunea din Sicilia este îndreptată, în realitate, în contra Spartei; i sături să trimită grabnic ajutoare Syracusei și un șef experimentat; și, în același timp, să se schimbe chipul de a purta războiul în Attica. În loc de a năvăli în fie care an, trebuia să se ocupe o localitate; să se fortifice; ca astfel dușmanul să fie pururea în coastele Atenei.

Spartanii trimit pe Gylipp, om activ, întreprinzător și ghibaciu.

tru a se bucura de un spectacol grandios și în adevăr de necrezut. (Thucyd. VI, 30).

După ce s'a sfârșit imbarcarea, trîmbița ordonă tăcere, și se făcură rugăciunile obicinuite înainte de plecare, nu pe fie care vas izolat, ci pe întreaga flotă și, prin un crainic. În toată armata, se amestecă vin în cratere; șefi și soldați făcură libațiuni cu cupe de aur și de argint. La aceste invocațiuni se uniau rugăciunile mulțimei remasă pe țerm, și compusă din cetățeni și alți asistenți favorabil dispuși. După ce s'a cântat Peanul și s'au sfârșit libațiunile, flota porni pe luciul mării. (Thucyd. VI, 32)

Acesta debarcă în Sicilia numai cu 700 de soldați ; dar în curând a-
 vu o cavalerie de 2000 de oameni. Syracuse 'și recăpătă toată ener-
 gia și se făcu cunoscut Atenienilor că li se acordă un armistițiu de
 cinci zile dacă vor pleca din Sicilia. În o mare bătălie care urmează
 în curând, Atenienii sunt bătuți. Nicias cere ajutor. Atena trimite pe
 Demostene cu 73 de trireme, 5000 opleți și infanterie ușoară. Demos-
 tene e bătut. Atunci acesta e de părere să părăsiască impresurarea
 Syracusei ; să părăsiască localitatea nesănătoasă în care erau canto-
 nate trupele și să se îndrepte spre Catana. Nicias se opune. Situația
 e primejdioasă, în adevăr, dar poporul l'a trimis la Syracuse și nu
 aiurea. Armata rămâne pe loc. Dar când Gylipp a primit ajutoare de
 la Sparta, atunci și Nicias e de părere că trebuie să plece. Totul e
 gata de plecare ; dar se întâmplă un eclips de lună. Fricosul Nicias
 se sperie, și din nenorocire murise prespunătorul cel mai capabil din
 tabără. Cei remași spun că e semn rău.

Armata nu mai pleacă ; dar când s'a pierdut toată flota în o luptă
 navală, cei doi generali apucă spre nord *). După două zile de
 drum, ajung la o strămoare, unde sunt opriiți. Atunci sunt nevoiți a
 apuca spre sud. Demostene încunjurat de toate părțile, se predă du-
 pă o luptă desperată. Nicias avu aceeași soartă. Din toată armata,
 numai 7000 sunt făcuți prizonieri, împreună cu cei doi generali, și
 duși la Syracuse. Cei alți au fost măcelăriți ; puțini au scapat cu fuga.

După ce i au ținut 70 de zile în niște cariere de piatră **), au

*) Când Nicias și Demostene erezură că pregătirile sunt de ajuns,
 armata plecă ; era a treia zi după lupta navală. Starea Atenienilor era
 grozavă. Nu numai că și pierduseră vasele lor și vedeau frumoasele
 lor speranțe făcând loc presimțimentelor celor mai negre pentru ei și
 pentru patria lor, dar și plecarea din tabără presenta cel mai dure-
 ros spectacol pentru vederea și spiritul fie căruia. Morții erau neingro-
 pați ; soldatul, care vedea pe unul din ai săi întins fără viață, era
 înghiețat de tristeță și de frică. Cei cari erau părăsiți de vii, răniți
 și bolnavi, inspirau și mai multă milă și simpatie ; rugămintile și ge-
 meteile lor 'ți sfășiau inima. Ei se rugau să i iea ; chemau cu mari
 strigăte pe cei cari i vedeau dintre soții sau rudele lor ; se agățau de
 camarazii lor de cort cari plecau ; i urmau pe cât timp puteau ; apoi
 lipsiți de putere, se opriau scoțind blesteme și vaiete ; astfel că intrea-
 ga armată sbucnia în plânsete și era cu moartea în inimă.... Toate
 necazurile li se păreau ușoare, în comparație cu primejdiile ce i amen-
 nințau. (Thucyd. VII, 75).

**) Cât despre cei cari au fost închiși în Latomii, Syracusanii i

fost vânduți ca sclavi. Numai Atenienii și Grecii din Sicilia au fost cruțați.

Nicias și Demostene au fost judecați și uciși.

§. 4. Resboiul Deceleic.

Când au sosit la Atena cele întâi vești despre nenorocirile din Sicilia, nime nu le a crezut : atâta nenorocire părea cu neputință ! Dar când s'au incredințat de adevăr, o mare desnădăjduire și o grijă fără margine cuprinse cetatea. Se pierduseră mai bine de 200 de trireme și 60,000 de oameni. Porturile, arsenalele, tesaurul, erau goale ; averea privată suferise foarte mult. S'apoi, Atena se susținea mai mult prin frica ce inspira. Aliații încep a se mișca ; aristocrația și ridică pretutindine capul *).

Din contra, Gylipp aratase ce va să zică un Spartan ; Sparta se ridicase mult în ochii Greciei ; toți Dorienii sunt cu ea ; ea se folosește de sfaturile lui Alcibiade și are și un rege energic, Agis.

Dar Sparta avea nevoie de o flotă ; nu mai voia să atârne de aliați. Ea însă nu putea crea o flotă de resboiu : statul nu avea un tesaur federal ; cetățenii erau săraci : *Perșii i au dat mijloace !*

Imperiul persan mergea spre decădere. Sub Darius II Ochos, erau

tractară în cele întâi timpuri cu o rigoare extremă. Grămădiți într'un spațiu infundat și strâmt, ei fură espuși mai întâiu fără nici un adăpost la arșița inădușitoare a soarelui : pe urmă veniră nopțile reci de toamnă, și această tranzițiune determină boale. Ne putându-se mișca de cât într'un spațiu foarte restrins, și cadavrele celor cari mureau de răni, de intemperie sau de vre un accident, zăcând amestecate, rezultă o infecțiune de nesuferit, pe care o mai adaose suferințele frigului și ale foamei.... Șapte-zeci de zile, trăiră ei astfelu toți la un loc ; pe urmă, toți cari nu erau Atenieni ori Greci din Sicilia sau Italia au fost vânduți. (Thucid. VII, 87).

*) Desastrul Atenienilor în Sicilia escită pintre Greci o fierbere generală. Cei cari staseră până atunci neutri credeau că nu trebuie să se mai abțină de a se amesteca în resboiu, chiar fără a fi invitați... Dar nimic nu egala grăbirea supușilor Atenei de a se revolta ; fără a'și consulta forțele, fără a asculta alte glasuri de cât pe ale pasiunii, ei susțineau că Atenienii n'au să poată rezista nici o vară... Lacedemonii se pregăteau a conduce dușmăniile până la extremitate, incredințați că de se va termina resboiul în folosul lor, nu au să aibă de ce să se mai teamă. (Thucyd. VIII, 2).

revolte pretutindinea. Grecii singuri au dat acestui imperiu puțința de a relua înapoi țerile pierdute și a apărea din nou ca stăpâni în mă-rile grecești.

Satrapul Tissaferne governa provinciile maritime. El voia să is-goniască pe Atenieni cu ajutorul Spartanilor ; în același timp Farna-baze, care administra țerile de la nordul Asiei Mici, avea nevoie de sprijinul lor pentru a scoate de sub dominațiunea Atenei regiunea Hellespontului. Grecii în orbirea lor nu vedeau că fac interesele duș-manilor lor de moarte.

Intețiți de cătră Tissaferne, locuitorii din Chios și din Erythrae, se adresază la Sparta ; Lesbos intră în alianță cu Teba.

Astfel că resboiul începuse în toate părțile și pacea tot ținea.

În 414 Atenienii prădară coastele Laconiei ; prin urmare, ei ru-peau o pace, care de mult ființa numai cu numele. Spartanii invadea-ză în Attica sub regele Agis și ocupă Deceleia, pe care o fortifică. Ocuparea acestei pozițiuni a avut așa de mare importanță pentru des-fășurarea mai departe a evenimentelor, că această parte din Resboiul Peloponesiac s'a numit *Resboiul Deceleic* *). De acum înainte nu mai e vorba de o invasiune în fie-care an. Postul fortificat de la Deceleia intrerupea comunicațiunile cu Euboea. Mii de sclavi și găsiu aici un adăpost. Veniturile statului se micșurează. Noroc că Spartanii n'au dat o luptă decisivă.

În această situațiune gravă, Atenienii au înțeles că drepturile prea mari ale poporului au fost, și ele, una din cauzele nenorocirilor întâmplate. S'au făcut oare care reforme constituționale ; s'a înființat un colegiu de «Zece Probouli», guvern mai energic. S'au făcut toate

*) Deceleia fortificată în cursul verei de cătră întreaga armată fu mai pe urmă ocupată de cătră garnisoane din statele confederate care se schimbau alternativ. Nimic n'a fost mai funest pentru Atenieni, prin pierderile enorme, în oameni și în bani, ce au rezultat. Până atunci incursiunile fuseseră de scurtă durată, și nu împedeau de a se lucra pământul ; dar, îndată ce dușmanul s'a stabilit în permanență, îndată ce câmpurile au fost devastate de trupe numeroase sau de garnisoana ordinară care trăia din pradă ; îndată ce Agis, regele Lacedemonei, făcu din acest resboiu unica sa ocupațiune, atunci Atenienii simțiră pagube incalculabile. Ei pierdură de odată și folosința proprietăților lor, turmele și vitele lor ; desertară mai bine de două-zeci de mii de sclavi, cea mai mare parte meșteri. (Thucyd. VII, 27).

economiile putincioase ; s'a pus ordine in finanțe reducându-se cheltuielile pentru serbări, sacrificii și jocuri ; se aduse lemn din Tracia pentru flotă ; se fortifică Sunion și se aduseră soldații de prin garnisoanele depărtate.

In timpul acesta, Spartanii incredințau regelui Agis puteri depline ; Chios și Erythrae erau primite in liga peloponesiacă și *Sparta capata subsidii de la Perși*, cu condițiune ca să se lase Regelui toate țerile care fuseseră ale strămoșilor sei.

Alcibiade nu putu rămânea mult timp la Sparta. El fugi la Magnesia și ajunse consilierul intim al satrapului Tissaferne.

In timpul acesta Atena se pregătia de luptă, in liniște. O puternică armată se trimise la Samos. Partida oligarhiei ridică capul. Toate nenorocirile de până atunci se atribuiau numai democrației. Oligarhii modificară constituțiunea. Un Consiliu de patru sute, cu puteri nelimitate, fu însărcinat a governa statul ; iar Adunarea poporului se mărgini numai la 5000 de cetățeni. Aristocrația profită de împrejurarea că o mulțime de cetățeni erau in armata din Samos ; convocă poporul afară din Atena, la Colona, și isbuti a 'l face să aprobe modificarea constituțiunii. Vechiul Consiliu fu disolvat cu forța ; tribunalele populare au fost suprimate ; o mulțime de cetățeni fură uciși sau esilați.

Evenimentele din Atena produsură o impresiune adâncă asupra armatei din Samos. Cetățenii cari 'și vărsau sângele pentru republică nu se puteau impaca cu uneltirile oligarhilor. Ei se legară prin jurământ a apăra constituțiunea. Armata se organiză ca un stat aparte ; incepu a governa ; strânse tributuri de la aliați și puse in fruntea sa zece generali, intre cari Trasybul. Acesta intră in înțelegere cu Alcibiade ; altmintrelea el nu putea lupta in contra oligarhiei din Atena și in contra flotei peloponesiace. Alcibiade veni in tabăra Atenienilor și fu numit comandant șef. Această faptă a lui Alcibiade avu drept consecvență că Spartanii au inceput a se indoi de Tissaferne ; de oare ce Alcibiade, care era considerat ca sfetnicul lui cel mai credincios, se punea in fruntea Atenienilor.

Cu venirea lui Alcibiade in capul armatei ateniene, lucrurile luară o nouă față.

Alcibiade impreună cu Trasybul, se ocupară numai de resboiul cu Sparta, fără să se ocupe de cele ce se petreceau la Atena. Nu era

vreme de început un război civil în momentul când Atena era încurcată într-o luptă de moarte cu Sparta. Alcibiade a dat armatei ateniene încrederea în sine ; a reînnoit alianța cu Argosul ; a pus răceală între Spartani și între Perși. Tissaferne refuză a da ordin flotei tenciene ca să se uniască cu cea spartană. Înțeleptul satrap nu voia zdrobirea Atenei. Interesul Perșilor era ca Grecii să se slăbiască prin lupte lăuntrice ; aceste lupte să țină multă vreme ; iar nu să se ridice Sparta în locul rivalei sale *). Atunci Spartanii transportează războiul la nord. Flota plecă spre Hellespont. Abydos fusese cuprins mai înainte ; Bizanța se dăse în partea Spartanilor.

Alcibiade plecă, și el, spre nord ; bătu flota peloponesiacă la Abydos ; câștigă apoi o nouă victorie lângă Cyzic ; luă o mulțime de vase și prizonieri.

În timpul acesta oligarhia fusese resturnată în Atena. Cei mai însemnați din această partidă au fost uciși (411). Printre aceștia era și *Antifon*, om de o rară energie de caracter, mare orator și profesor de eloquentă ; vinovat numai pentru că era contrar regimului popular. În timpul democrației nu voise să primiască nici o funcțiune publică **).

Resturnarea oligarhiei și victoriile de la nord făcură pe Atenieni să voteze rechemarea din exil a lui Alcibiade. După ce cuprinse By-

*) Alcibiade arătă lui Tissaferne că trebuie să lase preponderanța nedecisă ; pentru ca Regele, când va avea să se plângă de vre una din părți, să i poată opune pe cea altă ; dacă din contra puterea continentală și cea maritimă ar fi concentrate în aceeași mână, Regele nu va ști la ce aliați să alerge pentru a înjosi puterea predominantă, afară numai dacă nu voia să intre el însuși într-o luptă costisitoare și plină de primejdii ; era mult mai simplu, mai puțin costisitor și mai sigur pentru el a lăsa pe Greci să se distrugă între ei. Era mai bine adăogia el, ca Regele să împartă imperiul cu Atenienii ; mai puțin ambițioși pe uscat și mult mai de înțeles în fapte ca și în vorbe, ei supun autorității lor marea, dar lasă Regelui pe Grecii cari sunt în imperiul său : Lacedemonii din contra au pretenția de a fi liberatori ; nu era dar de crezut că venind să libereze pe Greci de sub dominarea altor Greci, n'ar voi să i libereze de sub a Barbarilor, afară numai de nu vor fi lăsați să zdrobiască pe Atenieni. 'L sfătuia dar să i slăbiască pe unii prin alții. (Thucyd. VIII, 46).

***) *Antifon*, unul din cei mai virtuoși barbați din Atena. Cugeător profund și nu mai puțin orator abil, el nu prea se amesteca în desbaterile politice sau judiciare, pentru că reputația lui de om eloquent prevenia pe mulțime în contra lui ; dar era omul cel mai capabil

zanta, Alcibiade veni la Atena cu 114 corăbii luate de la dușmani și cu o pradă de 100 de talanți. El incepu a governa Atena, ca Pericles. Străns legat cu Argosul ; în intimitate cu Farnabaze; Alcibiade putea crede că resboiul se va sfârși în folosul patriei sale. Dar dușmanii sei îl uriau de moarte, și era sigur că în ziua când nu va mai câștiga victorii nouă, el va fi pierdut.

Pe aceste vremi, nădejdea Spartanilor și a Atenienilor era tot numai sprijinul și aurul persan. Pe drumul spre Suza se vedeau numai ambasade grecești, care mergeau să cerșiască sprijinul Marelui Rege. Energica și prevăzătoarea Grecie de odinioară căzuse așa de jos că nu se sfiia a amesteca în certele lăuntrice pe străin, și încă pe un străin decăzut cu desăvârșire. În adevăr, Imperiul Perșilor era în o decadentă complectă și numai Grecii sunt vinovați dacă a mai ținut o sută de ani. Dar în timpul acesta, se ridică între Perși un om care, poate, ar fi fost în stare să ridice patria sa din decadentă. De mult nu apăruse între Perși un om așa de valoare. Viteaz, voinic, foarte ghibaciu și atrăgător, Cyrus Cel Tânăr uria pe Atenieni, pentru că numai lor se datorია umilinta imperiului persan ; voia să sprijine pe Spartani, pentru că numai resboinica Sparta îl putea ajuta în planurile sale ulterioare.

Pe când Cyrus venia în Asia Mică investit cu puteri depline de către fratele seu, regele Artaxerxes, Spartanii puneau pe *Lysandru* în fruntea flotei lor. Foarte înțelept, supus, mlădios și viclean, *) , Ly-

de a servi prin consiliile sale pe cei cari aveau a susține o luptă în Adunare sau la tribunal. Când mai târziu, după căderea celor Patrusute, fu urmărit pentru că luase o parte la întemeierea lor, el prezentă cea mai frumoasă aparare pe care țin minte oamenii să o fi pronunțat cineva vre o dată. (Thucyd. VIII, 68).

*) *Lysandru* fu primit (în Asia) cu mare bucurie de către oamenii cari se ocupau cu politica și aveau credit în cetăți ; ei așteptau de mult venirea lui, în speranță că el va mai adauge autoritatea lor, desființând guvernele populare. Dar cei cari preferau un general cu moravuri simple și cu inclinări generoase nu vedeau în *Lysandru*, comparat cu *Callicratidas*, de cât un om fără credință și un sofist, care și făcea din viclenie și înșălăciune instrumentele favorite a succesorilor sale militare, neținând socotială de dreptate, de cât atunci când favorisa ea interesele sale, în colo socotind frumos și onest numai ceia ce era folositor. *Lysandru*, în adevăr, nu credea că adevărul ar fi în sine preferabil minciunei, și măsura valoarea lui după folosul ce putea el

săndru avea un profund dispreț pentru obiceiurile spartane: era lipsit de prejudeții și voia să inaugureze o politică nouă care avea drept scop nimicirea Atenei. Era superior lui Alcibiade prin simplitatea vieții sale, prin sângele seu rece și prin statornicia sa. El intră în relațiuni cu aristocrația de pretutindinea; legă relațiuni intime cu Cyrus; și făcu să plătiască câte patru oboli pe zi soldă la marinari, în loc de trei de până atunci, și bătu flota ateniană la Efes.

Atunci Alcibiade fu destituit, esilat din nou și înlocuit prin *Conon*, om cu multe calități. Noroc că Sparta rechemă pe Lysandru și trimise în loc pe Callicratidas. Acesta era în fruntea unei flote de 140 de vase; dar, cu toate acestea, el a fost bătut la insulele Arginuse (406). Numai 43 de corăbii spartane putură scapa. Sparta cerea pace; dar poporul atenian, entusiasmă prin această mare victorie, respinse ori ce negocieri. Erau o mulțime de cetățeni cari nu se bucurau de această victorie. Aristocrații și partida preuților așteptau că să pună mâna pe putere numai cu ajutorul Spartanilor. Ei cerură ca să fie destituiți și dați în judecată generalii cari au comandat la Arginuse; pentru că n'au cules cadavrele morților din pricina unei furtuni cumplite. Aceasta era mare crimă după ideile religioase ale Grecilor. Neindeplinirea celor de pe urmă datorii către morți avea drept consecvență ca umbrele lor să rățaciască vecinic flămânde și insetate. Șese dintre generali au fost uciși; Conon scăpă pentru că nu luase parte la luptă.

Atunci Cyrus cere de la Spartani ca să pună în fruntea flotei pe Lysandru. Acesta întâlnește flota ateniană lângă *Aegospotamoi*. Conon avea numai o ceată de patrioți, pe cari se putea răzîma; în colo, mare desordine. Patru zile de a rândul, Atenienii se îndreptă în contra lui Lysandru, care fuge de luptă. Atunci ei rămân încredințați că Lysandru se teme. Pe când ei se împrăștie în toate părțile, Lysandru atacă vasele Atenienilor, care erau golite de oameni, și le distruge; așa că numai Conon a putut scapa numai cu opt corăbii; pe urmă

trage. Când i se spunea că urmașii lui Hercule nu se convenia să facă război cu ajutorul fraudei, el și bătea joc de asemenea observațiuni. «Ori unde, zicea el, nu poate ajunge pielea de leu, trebuie să coși una de vulpe.» (Plut. *Lysandru*).

Lysandru atacă armata de pe uscat și o nimicește cu desăvârșire (404)*).

Când vasul Paralos a ajuns la Atena aducând această veste tristă Atenienii se văd nevoiți a cere pace (**). Theramene, unul dintre cei mai însemnați dintre oligarhi, plecă să întâlnească pe Lysandru. După trei luni de așteptare el e îndreptat de către Lysandru să meargă la Sparta. Aici se decidea soarta Atenei. Corintul și Teba erau de idee să o șteargă de pe fața pământului. Majoritatea aliaților a fost mai miloasă. Se decide ca să o slăbiască numai.

Atena era încunjurată pe uscat și pe apă. După cinci luni de asediu, ea fu nevoită să primiască condițiunile impuse: dărîmarea zidurilor și a Murilor Lungi; desființarea Confederațiunei; întoarcerea

*) *Bătălia de la Egos-Potamos*. Conon cel întâiu văzu că flota dușmană se înaintează: el ordonă îndată ca să intre toți în corăbii și cuprins de o durere profundă la vederea nenorocirei care se pregătește, el chiamă pe unia, conjură pe alții; suie pe unii cu sila în corăbii. Dar silințele și zelul seu sunt nefolositoare; soldații erau împrăștietți în toate părțile, și de abia pogoriți pe term, cum nu se așteptau la nimica nou, ei alergaseră sau să cumpere bucate sau să se preumblă pe câmp. Unia dormiau în corturi; alții și pregăteau cina: toți din pricina neesperienței șefilor, erau departe de a prevedea ceia cei amenința. Se auziau strigătele dușmanilor și loviturile vâslelor. În momentul când era să se arunce asupra prăzii; Conon se furișă cu opt vase, și se retrase în insula Cypru, la regele Evagoras. Peloponesiacii năvălesc asupra celor alte corăbii, ieau pe cele deșerte, și sdrobesc pe cele care începeau a se umplea. Soldații cari alergau în ajutor, împrăștietți și fără arme, sunt uciși lângă vase; cei cari fugeau pe uscat sunt măcelăriți de către dușmani. Lysandru făcu trei mii de prizonieri, printre cari și generalii. El cuprinse toată flota, afară de corabia Paralos (Corabie sacră) și cele opt care scapaseră cu Conon. (Plut. *Lysandru*).

***) La Atena vasul Paralos ajungând noaptea, vestea nenorocirei se împrăștie; și gemetele trec de la Pireu și de la Zidurile cele Lungi până în cetate; noutatea se transmite din gură în gură. Noaptea aceia nime n'a dormit; toți plângeau nu numai pe cei cari nu mai erau; ci și pe ei însuși, incredințați că au să sufere ceia ce făcuseră și ei celor din Melea, Meteci ai Leceдемonei, după cuprinderea cetății lor, precum și multor alți Greci. A doua zi ei țin o adunare, în care s'a decis să se astupe porțile, afară de una; să se repare murii; să se așeze străji; să se ia în fine toate măsurile pentru a pune cetatea în stare de a susține un asediu. (Xenoph. *Hellenic*. II, 2),

esilaților ; intrarea în ligă peloponesiacă și predarea flotei de resboiu (404) *).

Sparta remase singura putere mare în Grecia.

VIII. HEGHEMONIA SPARTANĂ.

§. 1. Cei Trei-zeci de Tirani în Atena.

Grecii se așteptau ca triumful Spartei să fie începutul unei epoece nouă pentru Grecia ; ei credeau că au scăpat de amestecul unei cetăți străine în trebile lor lăuntrice și că se vor desvolta de acum înainte în liniște ; ori ce neînțelegeri erau terminate ; pentru că nu mai era nici o cetate care să îndrăzniască a se opune atot puternicei Sparte. Resboaiile lăuntrice dintre Greci erau sfârșite pentru tot-d'a-una.

Dar lucrul se întâmplă cu totul din contra. Lysandru era a tot puternic. El începu a regula trebile Greciei în conformitate cu interesele spartane ; desființă pretutindinea guvernamentele populare și introduse în loc constituțiuni analoage cu constituțiunea spartană **).

*) Se incheie dar pacea, cu condițiune ca Atenienii să dărime Zidurile Cele Lungi și fortificațiunile Pireului, să predea toate vasele lor, afară de două-spre-zece, să rechieme pe esilați, să aibă de amici și de inimici pe cei cari sunt și ai Lacedemonilor, și să urmeze pe aceștia pe uscat și pe marea, ori unde vor voi. Teramene și colegii sei aduc aceste condițiuni la Atena : la intrare ei sunt incunjuțați de o mulțime imensă, care se temeă să nu se fi întors fără să fi incheiat nimic : nu mai era chip de a ținea mai mult timp, din pricina mulțimei oamenilor cari muriau de foame. A doua zi, deputații fac cunoscut cu ce condițiuni acordă Lacedemonii pacea. Teramene ieă cuvîntul și declară că trebuie să se supună Lacedemonilor și să radă zidurile. Câți-va cetățeni i fac opozițiune ; dar o mare majoritate susținînd propunerea, se hotărăște a se primi pacea. Atunci Lysandru ajunge la Pireu ; esilații reintră în patrie ; zidurile sunt dărimate în sunetul flautelor, și ziua aceia se socotește pentru Grecia ca începutul libertății. (Xenoph. *Hellenic*. II, 2).

**) *Lysandru și aliații*. Cum intra în cetăți, el desființa democrația și cele alte forme de guvern, și punea în loc un harmoste lacedemon, și zece archonți luați din asociațiunile pe care le injghebase în fie care cetate. Eată cum se purta cu toate cetățile, dușmane sau

in anul 404 muriau 8 luni

Trei-zeci de Tirani in Atena, in alte locuri zece, luară in mâna lor puterea răzinați pe o garnisoană spartană, comandată de cătră un Harmoste, guvernator militar cum se trimitea in Laconia, in ținuturile Perieciilor. Acești harmoști erau numiți pe un timp nedeterminat; aveau putere militară și civilă; atârnavu numai de Efori și erau luați dintre oamenii maturi și de incedere.

Lysandru regula toate ca un stăpân absolut. El pedepsi pe cetățile care remăseseră credincioase Atenei; acordă despăgubiri celor care suferiseră pentru Sparta; alungă de pretutindinea cleruchii atenieni. In loc de a căuta să facă liniște, el ațița luptele de partide. Miletul, Thasos, fură sfășiate de resboaielăuntrice. Vechii aliați ai Atenei cari se plânseseră de dominațiunea ateniană, sunt intr'o stare mult mai rea; și spre culmea nenorocirei, ei erau lasați in mânilor Perșilor. Satrapii persani guvernau in numele Marelui Rege pe tot litoratul Archipelului și pe toate căile maritime.

Pe lângă aceasta, guvernatorii spartani erau aspri și grosolani; iar in Sparta erau neînțelegeri inre Lysandru, Efori și Regi. Teba și Corintul erau nemulțemite.

Regimul oligarhic introdus de cătră Sparta a făcut mult rău in toate cetățile grecești; dar nicăirea nu s'a purtat mai tirănește ca in Atena. Oligarhii din Atena făcuseră vecinic apel la străini: provocaseră in tot-d'a-una desordine ca să dovediască că e rău guvernul popular; și părerea lor fusese că politica e privilegiul celor bogati. Din pricina lor căzuse așa de jos Atena; pentru că, chiar după Aegospotamoi, s'ar fi putut capata condițiuni mai favorabile, dacă oligarhii n'ar fi tradat interesele cetății.

Acum, ei și au ajuns la scōp. Atena nu mai are flotă, nici ziduri; cetatea era desarmată și indepărtată de marea; Sparta e atot puternică; Grecii erau scapați de escesele democrației. Venise timpul

aliat, navigând in răgaz de a lungul termțurilor, și pregătindu-și, cum ar fi crezut cineva, o dominațiune absolută asupra intregel Grecie. Căci nici nobleța nici avērea nu 'l povățuiau in alegerea magistrăților; el lasa trebile publice pe mâna afiliatilor sau amicilor sei, și lor li dă puterea deplină de a pedepsi și a resplăti după plac. El asista adesea la supliciuil proscrisilor, alunga pe toți dușmanii celor cari i erau devotați, și făcea Grecilor gust puțin plăcut de guvernarea lacedemonă. (Plut. *Lysandru*).

cel mult aşteptat de cătră oligarhi. Era vorba să se întăriască acest regim ; trebuia să se revisuiască legile organice ; să le pună în armonie cu noua ordine de lucruri. Aceasta era chemarea celor Trei-zeci.

În loc de a se mărgini la această însărcinare, ei au căutat numai cât să desarmeze ori-ce opoziţiune ; disolvară Adunarea poporului ; implură toate magistraturile numai cu oameni din partida lor ; căutară să alcătuiască Consiliul numai din membri devotaţi oligarhiei ; şi 'l investiră cu puterea de a judeca, cu îndatorire de a vota pe faţă *). Poporul era mulţemit că s'a încheiat pace şi că a scapat de Sycofanti. Dar cei Trei-zeci nu puteau să fie moderaţi. Erau prea oameni de partid şi aveau multe de resbunat. Li trebuia o garnisoană. 800 de Spartanii ocupară citadela. Atunci guvernul degeneră în tiranie. Industria Sycofanţilor **) luă un mare avânt ; o mulţime de cetăţeni fură esilaţi, între cari Trasybul şi bogatul Anytos.

*) Indată ce Cei Trei-zeci au primit garnisoana, ei tractează pe (Spartanul) Callibiu foarte bine, pentru ca şi el să aprobe tot ceia ce vor face ei : dar acesta punând-li la dispoziţiune toate trupele de care aveau nevoie, ei nu se mulţemesc a pune mâna pe scelerati şi pe oamenii de nimica, aruncă în temniţă pe cei pe cari i socotesc mai puţin dispuşi a suferi nedreptăţile şi pe cei mai capabili a aduna un număr mare de prietini în cas de rezistenţă... văzind că pot face tot ce vor vrea, ei omoară un mare număr de cetăţeni, de ură, şi pe mulţi din lăcomie. Pentru ca să aibă cu ce plăti trupele, ei decid ca fie care din cei Trei-zeci să pună mâna pe un Metec, să 'l omoare şi să i confisce averile. (Xenoph. *Hellenic.* II, 3).

**) *Chremyl.* Ei bine, răspunde la întrebările mele.

Sycofantele. La ce ?

Chremyl. Eşti plugar ?

Sycofantele. Mă crezi nebun ?

Chremyl. Neguţitor ?

Sycofantele. Ieaur acest nume, când am nevoie.

Chremyl. Ai vre o meserie ?

Sycofantele. Se înţelege că nu.

Chremyl. Şi cu ce trăieşti, dacă nu faci nimic ?

Sycofantele. Eu privighiez afacerile publice şi private.

Chremyl. Tu ! şi cu ce drept ?

Sycofantele. Pentru că așa am gust.

Chremyl. Te introduci ca un hoţ acolo unde nu ai nici un drept : fie-care te ureşte, şi tu pretinzi că eşti om onest ?

Sycofantele. Cum, gogomane ! nu am eu dreptul de a mă consacra cu totul la serviciul patriei ?

Chremyl. Dar patria se serveşte prin intrigi josnice ?

Dar li era in grijă de Alcibiade. Acesta 'și găsisese adăpost la Farnabase. Era trecut de 40 de ani, dar era tot plin de forță și de activitate; tot nădăjduia că va juca un mare rol; pentru că se simțise la Susa de planurile lui Cyrus, prietinel Spartanilor. El plecă la Marele Rege. Dar cei Trei-zeci stăruiră la Sparta și Lysandru lucră pe lângă Farnabase. Alcibiade era pe drum in Frigia. El fu atacat noaptea de cătră Perși. Fiind că nu îndrăzneau a se măsură cu el, Perșii au dat foc casei și l'au ucis.

Atunci nu mai este nici un friu pentru tirănia Celor Trei-zeci. O mulțime de cetățeni de frunte sunt uciși; mulți din Metecii bogăți sunt condamnați la moarte, pentru a li se confisca averile; cetățenii sunt desarmați; numai 3000, devotați tiranilor, au drepturi politice; arsenalele sunt dărimate; poporul nu se mai adună la Pnyx. Tiranii începură a se mânca între ei; cel mai moderat, Theramene, este ucis fără judecată. In acelaș timp se fac stăruinți pe lingă Sparta ca să dea ordine ca Atenienii fugiți să nu găsiască adăpost nicăirea. Dar multe cetăți nu ascultară de poruncile Spartei. Teba mai cu samă, primi pe Trasybul și soții sei.

După câteva luni de esil, acesta se puse in fruntea esilaților și intră in Attica. Ei ocupară cetățuia Phyle. Erau numai 700; cu toate aceste ei inving armata tiranilor. Critias moare in luptă. El fusese cel mai aprig dintre tirani. După cuprinderea Atenei, tiranii se întăresc in Eleusis și cer ajutorul Spartanilor. Dar până să sosiască ajutorul, garnisoana spartană capitulează. Regele Pausanias intră in Attica și mijloci pace între Trasybul și tirani. Guvernul Celor Trei-zeci fu desființat.

După căderea tiraniei, se restabili vechia constituțiune. Tiranii fură uciși. După aceasta se decretă amnistie generală și uitarea tre-

Sycofantele. O servește cineva veghiend la menținerea legilor stabilite, ne permițând nimănu de a le viola.

Chremyl. Aceasta e treaba tribunalelor; ele pentru acest scop sunt instituite.

Sycofantele. Și cine acasă inaintea judecătorilor?

Chremyl. Cine vrea.

Sycofantele. Ei bine, eu sunt acusatorul; și astfel toate afacerile publice sunt de domeniul meu.

Chremyl. Plâng pe Atena că e in astfel de mâni. (Aristofane. *Plutus*).

cutului. Se întocmi o comisiune de 500 Nomotheți sau legislatori jurați. Această comisiune fu însărcinată cu revisuirea legilor vechi și cu transcrierea lor, pentru că multe din ele nu mai erau înțelese din pricina progreselor făcute în limbă. Se dădu Areopagului puterea care o avusesse odinioară, mai ales ca semn de recunoștință pentru purtarea demnă a Areopagiților în timpul tiraniei ; se interzise Adunarea poporului pentru cei cari nu aveau ce mânca *); pentru că statul nu mai avea mijloace să i plătiască pentru serviciile lor ; se luară măsuri pentru a se împăca zeii, cari fuseseră iritați asupra poporului atenian și 'l pedepsise așa de cumplit. În fine, se făcură atâtea reforme înțelepte că anul Archontelui *Euclide* a ramas vestit.

§. 2. Socrate și învățătura sa.

Reformele făcute după resturnarea Celor Trei-zeci nu puteau aduce mare bine, dacă nu se luau măsuri pentru renașterea morală ; pentru a se lovi ideile false care se introduseseră în societate ; pentru a se introduce din nou în educația tinerimei lealitatea, frica de zei, sinceritatea.

Un om și luase de mult această însărcinare și acest om a fost *Socrate*. «Nici nu pare a fi Atenian. E sărac și mândru de sărăcia sa ;

*) *Corul*. Poporule, tu ești un rege puternic ; totul tremură înaintea ta, dar ești dus de vârful nasului. Ți place să fii lingușit și amăgit, ascuți pe oratori, cu gura cascată, pe când gândurile ți sunt cine știe pe unde.

Poporul. Tocmai voi nu aveți crieri dacă mă credeți așa de simplu ; inadins mă fac că sunt așa de prost ; căci 'mi place să beau toată ziua ; 'mi place să am un ministru hoț. Când s'a ghiftuit bine, 'l restorn și 'l sdrobesc.

Corul. Ce viclenie adâncă ! Dacă e așa, atunci e bine. Atunci miniștrii tăi sunt ca niște victime pe care inadins le nutrești în Pnyx, și în ziua când nu 'ți e prânzul gata, jertfești pe cea mai grasă și o mănânci.

Poporul. Vezi cum i amăgesc, pe ei care se cred așa de ghibaci. I pândesc, când fură ; dar n'am aerul de a i spiona ; pe urmă li trag o judecată în gât, și i silesc a vărsa tot ce mi au furat. (*Aristofane, Călarii*).

e urât și neglijent în portul său, și cu toate acestea are mare influență asupra tuturilor. E maestru în arta cuvântului și dușman al Sofiștilor; om de progres, dar în același timp foarte evlavios; e dușman al suveranității populare și cu toate acestea adversar neîmpăcat al oligarhilor. Merge pe drumul ce și l'a croit fără a se uita la atacuri și insulte. Este un Atenian perfect prin talentul de vorbă, prin ironia sa mușcătoare, prin curajul său nespus și prin cultura lui deosebită. El învață neconținut; instrucțiunea e viața sa. Nu se opunea progreselor epocii; dar voia să le îndrepteze spre un scop măreț. Era mai pre sus de timpul și poporul său. Ajunge un centru în jurul căruia se grupează o mulțime de tineri bogați, legați strâns de el prin entuziasm, prin o prietenie curată și prin un devotament neinteresat. A fost luat în ris de către Aristofane, în comedia *Nourii* (423); dar marele filosof a avut o purtare potrivită cu doctrina sa. Cetățean devotat, el lucra vecinic pentru binele public; viteaz pe câmpul de luptă, el a scăpat de moarte pe Alcibiade la Potidea, și după înfrângerea de la Delion el s'a retras cel de pe urmă, încet și foarte liniștit, tot cum mergea și pe străzile Atenei. I plăcea să rămână sărac, pentru că sărăcia l' scutia de multe griji. Era vesel la timp de veselie; minunat la ospete; dar tot-d'a-una limpede la minte. L' rugau regi puternici să li facă onoarea a fi oaspele lor; el a refuzat. Măxima lui era: «Cunoaște-te pe tine însuși» aceeași maximă care era scrisă cu litere de aur pe frontonul templului de la Delfi. Era religios; pentru că el credea că religiunea era un mijloc de educație pentru popor.

El scăpă lumea de o înțelepciune chimerică. Apărea în fața sofistului care fermeca auditorul cu cuvintele sale; intra în vorbă; începea a i pune întrebări, care provocau răspunsul; și din întrebări în întrebări dovedea sofistului că nu știe nimic; și că toate vorbele pompoase de adineoare erau niște cuvinte goale. De aici ura neîmpăcată a sofistilor, cari erau demascați în public. I consola înse mărturisind că și el nu știa nimic sigur. Cu toate acestea, el a ficsat noțiunea adevăratei științe. Sunt unele legi care nu se pot contesta, zicea el. E pozitivă esența de justiție, bravură, prudență, recunoștință etc. Se puteau, prin urmare, formula unele judecăți cu valoare universală. Tot el introduse o ordine riguroasă în învățământ; nu disordinea sofistică. El proceda prin *Inducțiune*.»

Și cu toate acestea, Socrate avea o mulțime de adversari.

Atenienilor nu li plăceau oamenii prea superiori și mai ales cei cari căutau a se deosebi de concetățenii lor. Sofiștii 'l uriau de moarte; iar poporul 'l considera ca pe un corumpător al tinereții. Comicul *Aristofane*, care combătuse în comediile sale pe Cleon și pe demagogii de după el; care susținuse cu ardoare pacea în timpul Resboiului Peloponesiac; considera pe Socrate ca pe cel mai primejdios dintre Sofiși. Pentru Aristofan și cei de o opinie cu el, Socrate strica pe tineri pentru că i îndepărta de la exercițiile gimnastice și i deprindea a raționa despre toate *). Unde o să ajungem, zicea el, dacă vom respinge tot ceia ce nu pricepem? Prea multă cultură molesia pe tineri

*) *Strepsiade*. Valeu! Valeu! vecini, rude, concetățeni, ajutor, săriți, mă omoară. Ah! capul! falca! nelegiuirile, bați pe tatăl tău!

Fidipide. Da, tată.

Strepsiade. Vedeti, mărturisește că dă în mine.

Fidipide. Negreșit.

Strepsiade. Scelerat, parricid, hoț!

Fidipide. Aide, mai zi, mai spune o miie de injurii, cât vei pofti. Cu cât mă blăstămi; cu atâta fac mai mare haz.

Strepsiade. O cynic infam!

Fidipide. Ce frumoase cuvinte.

Strepsiade. Bați pe tatăl tău?

Fidipide. Și, pe Jupiter! am să'ți demonstrez că aveam cuvânt să te bat.

Strepsiade. Miserabilul! poate să aibă cineva drept a'și bate pe tatăl seu?

Fidipide. Am să'ți dovedesc, și ai să te dai remas.

Strepsiade. Eu remas în astă privire?

Fidipide. Foarte ușor. Pe care preferi din cele două raționamente?

Strepsiade. Din care raționamente?

Fidipide. Cel tare ori cel slab.

Strepsiade. Nenorocirile! dar eu am plătit ca să te învețe a combate dreptul, și acuma vrei să mă incredințezi că e drept și cuviincios că fiii să 'și bată părinții?

Fidipide. Cred că am să te conving așa de bine că nu ai să mai respunzi nici un cuvânt, după ce mă vei asculta.

Strepsiade. Sunt curios să aflu ce ai să zici.

Fidipide. Ce plăcut lucru este a cunoaște invențiunile nouă, și a pute să'ți bați joc de legile stabilite! când mă gândiam numai la cai, nu eram în stare să leg trei cuvinte fără a nu mă înșela; dar acum când m'a transformat magistrul, și de când trăiesc în raport cu cugetări subtile, raționamente și meditațiuni, cred că am să pot dovedi că am dreptul a bate pe părintele meu.

și i făcea indiferenți de patrie și de religie *). Partida preuților 'l acusa de impietate **), macar că oracolul de la Delfi 'l proclamase cel mai înțelept dintre oameni.

Strepsiade. Incălică pe cal ! pe Jupiter ! mai bine voiu hrăni patru cai de cât să fiu bătut.

Fidipide. Revin la ceia ce ziceam, când mi ai luat cuvântul. Și mai întâi răspunde-mi : în copilăria mea mă băteai ?

Strepsiade. Dar negreșit, pentru binele tău, în interesul tău.

Fidipide. Răspunde-mi, nu e drept ca și eu să te bat pentru binele tău ? pentru că a bate vra să zică insamnă a te îngriji de interesul cuiva. Cum ! vra să zică, corpul tău să fie ferit de lovituri, și al meu nu ? Nu sunt și eu născut liber ? Copiii să plângă și părinții nu ?

Strepsiade. Dar...

Fidipide. Ai să'mi spui că, după lege, copilul trebuie să fie bătut. Dar eu 'ți răspund că bătrânii sunt de două ori copii, și ei trebuie să fie mai mult bătuți de cât cei tineri, pentru că greșelile lor sunt mai puțin scusabile.

Strepsiade. Dar nicăirea legea nu admite ca părinții să fie tratați astfel.

Fidipide. Cel care a făcut această lege nu era tot un om ca mine și ca tine ? atunci l'au crezut oamenii ; și eu să nu am dreptul de a face o lege nouă, care ar permite copiilor a'și bate și ei pe părinți ? Vă iertăm toate bătăile pe care le am suferit înainte de această lege : consimțim ca să ne fi bătut până acuma fără să fiți pedepsiți. Dar uită-te la cucuși și la alte animale, cum se bat cu părinții lor ; și cu toate aceste ce diferență este între ele și noi, de cât numai doar că nu propun decrete.

Strepsiade. Dar dacă imitezi în toate pe cucuși, de ce nu scurmi în gunciu, și de ce nu te culci pe o nuia ?

Fidipide. Nu are a face, scumpul meu ; nu e nici o apropiere între aceste idei ; Socrate nu ar găsi nici una. (Aristofane, *Nourii*).

*) *Cyclopol.* «Străine, fulgerul lui Zeus nu mă face să mă cutremur, și nu știu întru cât el este un zeu mai puternic de cât mine ; și apoi puțin 'mi pasă de el. Și eată pentru ce nu'mi pasă : Când acest zeu varsă ploaie de sus, eu am sub această stâncă o locuință coperită, mănânc ori un vițel fript ori un alt animal selbatic, 'mi ud pânțele cu o amforă plină de lapte... Și când vântul din Tracia, Boreu, acopere toate cu omăt, eu 'mi învălesc corpul cu blăni de animale, aprind un foc mare, și 'mi bat joc de omăt. Cât despre pământ ; prin o lege necesară, să vrea ori să nu vrea, el produce earbă și 'mi îngrășă turmele ; și eu nu le jertfesc pentru nime, nu zeilor, ci pântecelui acestuia, care e cel mai mare dintre zei. Căci a bea și a mânca ceia ce trebuie în fie care zi, și a nu se supăra de nimic, iată Zeus a celor înțelepți.» (Euripide, *Cyclopol*).

***) *Fidipide.* A ! bietul meu tată ! ce ai ? Nu ești în toată mințea, pe Jupiter Olympicul !

Democrații îl uriau pentru că mulți dintre tirani, Critias, The-ramene, etc. fuseseră discipuli ai sei. Relele pricinuite prin purtarea lui Alcibiade se atribuia iarăși lui Socrate. Mulți nu făceau deosebire între el și Sofiști *).

De aceia când, după căderea tiranilor, au început a se lua mă-suri pentru regenerarea Atenei, Socrate a fost dat în judecată. Mele-ton, Lycon și Anytos susținură acuzarea. Ei îl invinovățiau că el are

Strepsiade. Iaca ! Iaca ! «Jupiter Olympicul !» nebunule, crezi tu în Jupiter, la vrista ta !

Fidipide. Și ce găsești de ris ?

Strepsiade. Vra să zică ești chiar copil dacă crezi în astfel de vechituri ! dar vino să te învăț ; am să'ți spun un lucru pe care tre-buie să îl știi dacă vrei să fii în adevăr barbat ; dar să nu mai spui la nime.

Fidipide. Să vedem ; ce i ?

Strepsiade. Ai jurat pe Jupiter.

Fidipide. Da.

Strepsiade. Vezi ce bine i să mai învețe omul ? nu mai este Jupiter, Fidipide.

Fidipide. Atunci ce e ?

Strepsiade. Virtețul a alungat pe Jupiter ; el e rege.

Fidipide. Aide de ! ce prostie !

Strepsiade. Află că acesta e curatul adevăr.

Fidipide. Și cine spune aceasta ?

Strepsiade. Socrate. (Aristofane, *Nourii*).

*) *Strepsiade.* De sigur, ți-a sărit o doagă.

Amyntias. Dar pe Mercur ! te trag la judecată, dacă nu'mi plătești, *Strepsiade.* Ia să'mi spui mă rog : crezi tu că Jupiter de câte ori plouă ni trimite o apă nouă, ori tot-d'a-una aceeași apă e lăsată de cătră soare pe pământ ?

Amyntias. Nu știu și nici nu'mi bat capul să știu.

Strepsiade. Și crezi că ai drept să reclami de la mine bani, tu care n'ai nici o idee despre fenomenele cerești ?

Amyntias. Dacă nu ai, plătește-mi macar dobânda.

Strepsiade. Ce mâncare i aceea dobândă ?

Amyntias. Cum ! în fiecare lună, în fie care zi, suma imprumu-tată nu merge crescând, crescând necontentit, cu cât timpul trece ?

Strepsiade. Foarte bine. Dar crezi tu că în marea e mai multă apă acuma de cum era odinioară ?

Amyntias. Nu ; aceeași cantitate. Negreșit că nu s'a mai adaos.

Strepsiade. Apoi, nebunule ! marea care primește fluviile nu se mai adaoage nici odată, și tu ai vrea ca banii tăi să crească ? șterge-o de aice. (Aristofane, *Nourii*).

un zeu deosebit (Daimonion); că 'și bate joc de popor, pentru că, zicea el adesea, bobul nu poate crea un bun funcționar, făcând alușie la numirea magistraților prin tragerea la sorți, cu bobi. În fine, ultima acuzare era că corumpe tinerimea. Socrate apărură înaintea tribunalului Heliastilor. El refuză sprijinul prietinelor, cari voiau să 'l apere.

Se apără singur, espunând 'naintea judecătorilor ideile sale *). Cu toată mulțimea dușmanilor sei, din mai bine de 550 de jurați, el fu declarat vinovat cu o majoritate numai de cinci glasuri. Remânea să se ficseze pedeapsa. După legile ateniene, acuatorii aveau dreptul să propună o pedeapsă; acusatul putea să ceară alta mai mică. În loc de a cere o amendă sau închisoarea, Socrate făcu cunoscut judecătorilor că, în părerea lui, el merita ca să i se dea drept pedeapsă: a fi nutrit pe socotiala statului, în Prytaneu, până la sfirșitul vieții sale. Judecătorii au crezut că sunt luați în ris; din partea altuia o asemenea propunere ar fi fost un semn de nebunie. De aceea când s'a pus la vot pedeapsa, jurații-l'a osindit la moarte, cu o majoritate de 85 de glasuri. Nici nu se putea hotări o altă osindă; de oare ce jurații nu aveau dreptul de a hotări de cât ori pedeapsa propusă de acuzare ori pe a apărării. Socrate inse nu propuse nici o pedeapsă; pentru că el era nevinovat, și nu putea primi nici o pedeapsă, ori cât de mică ar fi fost ea. După osândirea sa, el a trebuit să aștepte trei zeci de zile

*) «Și cu toate aceste tu zici, Meletus, că lucrând astfel eu corump tinerimea. Dar noi știm cu toții în ce consistă această corupțiune. Dar, spune-mi tu dacă cunoști macar vre unul pe care să 'l fi cut eu din pios, nepios; din moderat, violent; din cumpătat, risipi-fător; din muncitor, leneș sau sclavul vre unei alte patimi? Da negreșit, pe Zeus, zise Meletus, cunosc de acei pe cari i ai amăgit tu până intru atâta, că au avuț mai multă încredere în tine de cât chiar în părinții lor! Da așa e, zise Socrate, în ceia ce privește înstructiunea lor; pentru că ei știu că eu am meditat îndelung asupra acestui subiect. Dar, când e vorba de sanătate, oamenii au mai multă încredere în medici de cât în rudele lor: în adunări, toți Atenienii, în general, mai mult se ieau după cei mai înțelepți de cât după cei cari li sunt uniți prin legăturile de sânge... și nu ți se pare straniu că în toate cele alte lucruri, cei mai buni să fie considerați nu numai ca egali, ci și ca superiori altora, și ca eu, din cauza superiorității pe care 'mi o acordă unia în ceia ce prvește cel mai mare bine al oamenilor, înstructiunea, eu să fiu acusat de tine ca un criminal?» (Xenoph. *Apolgia lui Socrate*, 2).

până la executarea sentinței, adică până la întoarcerea corăbiei care era trimisă cu teoria lui Delos. Tot timpul acesta l'a petrecut în închisoare, în convorbiri cu discipulii sei. A refuzat să fugă, cu toate că putea; pentru că a voit să moară supunându-se legilor patriei sale. El a băut cu liniște otrava *) (399). Era de 70 de ani.

Opera întreprinsă de către Socrate a produs roade bine făcătoare.

§. 3. Expediția Celor Zece Mii.

Pe când Atena se ridica cu încetul din prapastia în care o aruncase Resboiul Peloponesiac și tirania celor Trei-zeci, Sparta se afla în o pozițiune critică. Lysandru se purta ca un adevărat stăpân. Oligarhii din toate cetățile se uitau numai la el; i se făceau onoruri divine; se purta ca un satrap și »Strategul Helladei» voia să întemeieze colonii de veterani, cum s'a încercat să facă la Sestos. Victorioasa Spartă acum e bogată **) incurajază artele, cum făcuse Atena; dar ničăirea nu era nici un entusiasm pentru că ea ieșise victorioasă cu banii Barbarilor. Setea de aur dărnicește în Sparta; oameni mari ca

*) «Căci știu bine, ceia ce este o dulce cugetare, că am trăit toată viața mea în pietate și în dreptate; astfel că simțind o vie admiratiune pentru mine însu-mi, am văzut că toți cari erau în raport cu mine aveau aceeași părere în ceia ce mă privește. Dar acum, de voiu mai trăi, știu că va trebui să plătesc negreșit bătrâneței tributul meu; vederea mi se va slăbi, voiu auzi mai puțin bine, inteligența mi se va micșura și voiu uita mai iute ceia ce am învățat. Dacă eu însu-mi voiu observa această pierdere a facultăților mele, dacă voiu deveni neplăcut mie însu-mi, ce plăcere voiu mai simți eu să trăiesc?... În adevăr, când nu lasă cineva nici o amintire rea și neplăcută celor de față, când se stinge cu corpul plin de sanatate și cu sufletul plin de iubire, cum să nu lase amintiri pline de părere de rău? (Xenoph. *Apologia lui Socrate*, 1).

**) O particularitate distinge pe Lysandru între toți. El, care suferia cu atâta nobleță sărăcia, și care nu se lăsase a fi învins sau corupt prin bani, el umplu patria sa de bogății și de patimi lacome pentru că aducând, după resboiul cu Atena, o cantitate enormă de aur și de argint, el făcu pe Lacedemonii să piardă frumosul renume care l' dobândiseră la alte popoare prin disprețul lor pentru bogății; și el n'a luat pentru sine nici o drahmă. Dionisie tiranul trimițându'i pentru fetele sale tunice de Sicilia de mare preț, el le refuză, zicând că se temea ca acele tunice frumoase să nu facă pe fetele lui să pară și mai urâte de cum erau. (Plut. *Lysandru*).

Gylipp sunt niște hoți, mulți arată un lucș nerușinat, pe când o mulțime de cetățeni și pierd drepturile politice din pricina sărăciei. Multe familii se stinseseră ; regalitatea e neputincioasă ; nu mai comandă regii singuri armatele ; nu se amestecă la flotă. Numai Eforii sunt atotputernici și ei se vindeau. Ș'apoi Sparta se arătase nedreaptă față cu aliații sei. Teba e nemulțemită, se unește cu Atena ; Corintul e în contra Spartei. În cât, în definitiv, numai Perșii câștigaseră din marele resboiu. Mysia și Troada căzură în mânilor.

Ceia ce era și mai grav : se formaseră în Grecia cete de *Mercenari*, oameni cari și făcuse o carieră din meseria armelor ; cari se deprinseseră a trăi din resboiu și erau gata a se lupta pentru ori și cine, numai pentru bani.

În această stare se afla Grecia când Cyrus Cel Tânăr începu a și da pe față planurile sale. El ajutase pe Spartani pentru că nădăjduia că și Sparta i va da ajutor la timpul cuvenit. El pretindea că lui i se cuvine imperiul ; pentru că era născut pe când părintele seu era pe tron. Începu a face pregătiri ; strinse din toate părțile mercenari greci și puse în fruntea lor pe Clearch **). Sparta nu îndrăzni să i dea ajutor pe față ; dar permise a se înrola mercenari. Toți credeau însă că Cyrus are de gând să facă resboiu lui Tissaferne.

Puternic și bogat, pentru că era satrap al Lydiei, Frigiei și Capadociei, Cyrus strânge o armată de 100,000 de oameni, pe lângă care mai veniră 13,000 de Greci.

În anul 401 el plecă din Sardes ; mări solda mercenarilor când ajunse la muntele Taurus : trecu prin Syria și ajunse la Eufrate. Aice

**) Avea aerul și vocea aspră, pedepsia tot d'auna cu multă rigoare, une ori cu mânie, așa că de multe ori s'a căit ; pedepsia din sistemă, incredințat că o armată fără disciplină nu pretuște nimic. Se pretinde chiar că zicea că soldatul trebuie să se teamă mai mult de șeful seu de cât de dușmani, când i se ordonă să păzască un post, să cruce pământurile amice, sau să meargă cu hotărâre asupra dușmanului. De aceia, în primejdii, pe dânsul l'ascultau mai bucuroși, și soldații nu preferau pe nime înaintea lui. Atunci asprimea feței lui se mai înblânzia, și sălbătăcia lui se părea că e tocmai o siguranță bărbătoasă în fața dușmanilor. Era pentru toți mai mult o dovadă de talent de cât un obiect de frică. Dar cum trecea primejdia, soldații părăsiau pe Clearch pentru a trece sub alți șefi. (Xenoph. *Anab.* II, 6).

descoperi Grecilor tot adevărul *). Cyrus trecu Eufratele fără a intin-pina nici o rezistență și, tocmai lângă Cunaxa în apropiere de Babilona, se întâlnește cu armata fratelui său Artaxerxe, alcătuită din 900,000 de oameni. O luptă teribilă se incinge între cele două armate. Mercenarii greci se aruncă cu Clearch în contra dușmanilor și zdrobesc armata Asiaticilor. Numai Grecii mercenari a lui Artaxerxes mai continuă lupta. Dar, pe când victoria era sigură, Cyrus vede pe fratele său: el strigă «Eacă omul!» și, plin de furie, înaintează în contra lui; îl rănește; dar, atacat de toate părțile de dușmani, el cade mort **). În timpul acela, Grecii câștigau victoria. Sărta târziu află că Cyrus a murit. Atunci ei propun lui Arieus, generalul armatei compusă din Asiatici, ca să îl pună pe tron. Dar acesta refuză și, împreună cu toată armata sa, se închină lui Artaxerxes. Atunci Grecii rămân singuri între cele două armate dușmane. Tisafernes îi amăgește și li propune să se întoarcă înapoi; îi face să înainteze dincolo de Tigru, sub cuvânt că vor găsi cele necesare pentru trai; chiamă pe generalii lor la o conferință și îi omorâ.

Atunci situațiunea Grecilor ajunge foarte critică ***). Armata se

*) *Discursul lui Ciru.* «Grecilor, dacă vă ieau în serviciul meu nu o fac pentru că nu am barbari gata a lupta pentru mine; dar cred că voi prăvăliți mai mult, că sunteți mai puternici de cât o mulțime mare de barbari, și ieată pentru ce v'am luat pentru această întreprindere. Arătați dar că sunteți bărbați vrednici de libertatea pe care o posedați, și pe care eu sunt fericit că o aveți. Căci, să știți bine, pentru această libertate eu aș da toate bogățiile mele și încă multe altele. Pentru ca să știți la ce luptă mergeți, eu am să v'o spun. O mulțime numeroasă, strigăte mari, ieată cum se presintă dușmanii voștri... purtați-vă ca oameni de inimă; și eu voi trimite în patria voastră pe cei cari vor voi; fie care va răvni soarta ce vă voi face: dar cred că voi isbuti ca mulți dintre voi să prefere ceia ce li ofer aici mai mult de cât ceia ce ar găsi în patria lor.» (Xenoph. *Anab.* I, 7).

**) În jurul lui Ciru rămăsese numai cei cari se numiau comenseni. Fiind în mijlocul lor, el zărește pe rege și pe grupul ce îl înconjură; atunci nu se poate stăpâni: «Văd omul!»; strigă el; se aruncă asupra lui, îl lovește în pept și îl rănește prin pavază; după cum mărturisește medicul Ctesias, care pretinde că l'a vindecat de rană; dar în momentul când el dă lovitura, nu se știe cine îl lovește în ochiu cu o suliță aruncată cu putere.... Ciru fu ucis și de asupra corpului său, opt ofițeri de ai săi. (Xenoph. *Anab.* I, 8).

***) După ce au fost ucși strategii împreună cu lochagii și soldații cari erau cu ei, Grecii se găsiră în mare încurcatură, cugetând

intrunește și se chibzuieste asupra celor ce sunt de făcut. Din norocire pîntru ei, era atunci în mijlocul lor un Atenian numit *Xenofon*. El fusese prieten a lui Clearch și plecase ca voluntar, mînat mai mult de dorința de a cunoaște locurile și a se instrui. Xenofon nu avea nici un merit să iea comanda supremă : nu putea comanda, el Atenian, o trupă alcătuită mai mult din Peloponesiaci. Dar în starea în care erau *Cei Zece Mii* era nevoie de un orator, general și negociator. Numai un Atenian putea întruni aceste calități.

Xenofon incurajă pe Greci ; li arată slăbiciunea dușmanilor ; *) i înbărbătă și ei se hotărîră a apuca drumul patriei lor. Fără bani, fără proviziuni, lipsiți de toate cele necesare, ei apucară spre nord ; trec Tigrul prin vad ; ajung la Eufrate ; se înaintează pe malul sting al fluviului pînă aproape de isvorul seu, 'l trec și apoi apucă prin munti spre Pontul Euxin. Luptându-se în fie-care zi cu popoarele pe care le

că se aflau la porțile regelui, incunjuțați din toate părțile de o mulțime de națiuni și de cetăți dușmane, fără ca să fie cineva să li vindă mîncare; la o departare de Grecia de mai bine de zece mii de stadii ; fără călăuzi cari să li arăte drumul ; opriți în calea care i ducea în patrie prin fluvii peste puțință de trecut ; tradați de cătră barbarii cari însoțiseră pe Ciru în expedițiunea sa ; părăsiți singuri și fără călăreți cari să li apere retragerea. Era dar sigur că, învingători ei nu vor putea omori nici un fugar ; învinși, nici unul nu vor scăpa.

În mijlocul acestor cugetări descurajate, puțini dintre ei, în sara aceea, mîncară ceva; puțini aprinseră foc ; puțini au venit lingă armele lor. Fie-care se odihni unde putu ; nici unul nu putea dormi de scîrbă și de părere de rău de patrie, de rudele, femeiele și copiii pe cari nime nu nădăjduia a i mai revedea. (Xenoph. *Anabas*, III, 1).

*) *Din cuvîntarea lui Xenofon*. «Cu toate aceste, pentru că ei au rupt armistițiul, mi se pare că s'a sîrșit cu bațjocurile lor și cu neliniștea noastră. Între ei și noi, acestea sunt ca un premiu păstrat pentru acela dintre noi care va arăta mai multă inimă, și judecătorii jocului sunt însuși zeii, cari, nădăjduiesc, vor fi de partea noastră. Dușmanii și au calcat jurămîntul, și noi, cari aveam atâtea averi sub ochi, ne am abținut cu totul, prin respect cătră zeii luați drept martori în jurămintele noastre. Putem dar, mi se pare, să mergem la luptă cu mai multă siguranță de cît barbarii. Și apoi, noi avem corpuri mai oțelite de cît a le lor a suferi gerurile, boalele, ostenelile. Mulțumită cerului, noi avem și suflete mai viguroase ; și soldații lor sunt mai ușor de rînit și de ucis de cît ai noștri, dacă zeii ni vor acorda victoria pe care ni au și dat'o odată. (Xenoph. *Anabas*, III, 1).

intâlniau în cale, ei trec munții cu greutate și văd în fine aceea mare, sfârșitul, după cum credeau, a atâtor suferinți amare *).

Dar tocmai acum se începeau și mai mari greutăți. Intrigile perfide ale Spartanilor sunt mai rele decât fierul Barbarilor. Ajunși la Trapezunda, nu li se permite să se imbarcă pe marea. Sparta li face mult rău, pentru că să probeze Marelui Rege că ea n'a fost amestecată întru nimic. Cu mare greutate, ei sunt transportați în Europa; se împrăstie fără să primească nici o soldă. Unia intră în serviciul unui rege trac.

Tissaferne se întoarce atot puternic în Asia Mică. El atacă cetățile din Ionia. Acestea cer ajutorul Spartei. Data aceasta Sparta se decide să le ajute. Nu mai are frică de Perși **). O armată spartană fu trimisă în Asia sub comanda lui Thibron. Acesta făcu apel la Xenofon, care veni în fruntea bandelor sale. Dar generalul spartan nu era vrednic de misiunea sa. Sparta pretindea că s'a început din nou Războiul național în contra Barbarilor (399). Nu era însă în stare să întreprindă acest război cu succes din pricina situației în care se afla.

*) Armata ajunsese la muntele sacru. Acest munte se numea Thebes. Când cei din frunte au ajuns în vârful muntelui și au zărit marea, s'au auzit mari strigăte. Xenofon și cei din urmă și închipuiau că au dat peste noi dușmani: pentru că coada armatei era deja urmărită de oamenii pe a căroră țară o arseseră.... Cu toate aceste strigăte sporesc cu cât se apropie: alți soldați vin neconștienți, în goana mare, pe lângă cei cari strigă. Cu cât numărul crește, cu atât se îndoiesc strigătele, și lui Xenofon i se pare că se petrece acolo ceva extraordinar. El se suie pe cal; teia cu sine pe Lycios și pe călăreții și aleargă în ajutor. Dar îndată aude pe soldați strigând: *Marea! Marea!* și fericindu-se unii pe alții.

Atunci aleargă cu toții, coada armatei, cei de la bagajie, cai. Ajunși cu toții în vârful muntelui, se îmbrățișază, soldați, strategii, și lochagi, cu ochii în lacrimi. Și de odată, fără să se știe cine a dat ordin, soldații aduc pietre și ridică o movilă mare. Pun pe ea o mulțime de scuturi de piele de bou, bețe și scuturi de lozie; însuși călăuză rupe scuturile și îndeamnă și pe cei alți să le rupă. (Xenoph. *Anab.* IV, 7).

***). Eată numele țărilor pe care le străbătut armata noastră: Lydia, Frigia, Lycaonia și Cappadocia, Cilicia, Fenicia și Arabia, Siria și Asiria, Babilonă, Media, țara Fasiailor și Hesperților, a Carducilor, Chalybilor, Chaldeilor, Macronilor, Colchilor, Mossineilor, Co-

Peloponesul se punea în mișcare. Pe lângă Corint se mai scula-se Argosul, Mantinea și Elida, care era foarte însemnată din pricina Olympiei. Tribunalul din Olympia condamnă pe Spartani la o amendă pentru că violase armistițiul din timpul jocurilor; un Spartan care îndrăznise a intra în arenă fu isgonit și biciuit. Regele Agis întreprinse două campanii și Elida fu supusă din nou; începuturile marinei sale au fost nimicite.

După moartea lui Agis urmă la tron *Agesilau* (399). Noul rege începu a lucra ca să dea puterii regale importanța de odinioară. El era foarte ghibaciu; se arata umilit și modest; dar aceasta din pricina vicleniei. Sparta însă era amenințată de o revoluțiune internă. Era o ură neimpăcată în contra oligarhiei în cetățenii căzuți din drepturile lor, în Perieci și Hiloți. Un tânăr numit Cinadon se hotărî a resturna oligarhia. El era foarte capabil; organiză mulțimea pentru atac; uneltele câmpenești aveau să i serviască ca arme. Era sigur de victorie și aceasta l'a făcut să comită multe imprudențe. Dar autoritățile privilegiau. Fiind că nu îndrăzneau a l'aresta în Sparta, el fu însărcinat cu o misiune în Laconia; a fost prins, pus la tortură și ucis, după ce a mărturisit totul. *).

etilor și Tibarenilor, popoare independente, Paflagonia, Bithynia, Tracia din Europa.

Totalul drumului întreg, cu dus și întors, este de două-sute cincisprezece locuri de odihnă pentru armată, sau trei-zeci și patru de mii șese sute cinciszeci de stadii; timpul, dus și întors, e de un an și trei luni. (Xenoph. *Anabas.* VII, 8).

*) Cinadon era un tânăr cu un exterior și cu un suflet care a-nunța energia; dar nu era din clasa Egalilor. Eforii întreabă cum avea să se petreacă lucrul; denunțatorul răspunde că Cinadon l'a condus la o extremitate din Agora și i a zis să numere pe Spartanii cari se găseau în Agora. «Și eu, zise el, după ce am numărat pe rege, pe efori, pe senatori și pe alții câți-va, în totul patru-zeci, l'am întrebat: Pentru ce m'ai pus, Cinadon, să număr pe oamenii aceștia? El mi răspunde: Pe acei oameni să i privești ca dușmani: toți cei alți cari sunt în Agora, mai bine de patru mii, sunt aliați.» El adaugă că, pe ulițe, Cinadon i a arătat ici un om, colo, doi, pe cari i numia el dușmani; pe când toți cei alți erau aliați; după cum pentru toți cari trăiesc la țară, Spartanul stăpân e dușman; pretutindinea cei alți sunt aliați. Eforii l' întreabă cât de mare poate fi numărul conjuraților; el răspunde că, și asupra acestui punct, Cinadon i a spus că șefii au numai un mic număr de complici: Hiloți, Neodamozi, clasele inferioare, Pe-

În acest timp Farnabase isbutea să facă pe regele Artaxerxes să schimbe politica față de Grecii. El arăta regelui că numai un general grec pus în fruntea armatelor persane ar fi în stare să înalțe gloria acestor armate. Însă acum se cunoșteau la Susa planurile Spartanilor și falsa lor prietinie pentru Marele Rege. Farnabase recomandă pe Atenianul *Conon*, care scapase în bătălia de la Aegospotamoi și și găsisese un adăpost la Evagoras, regele din Cipru. Conon trimise o scrisoare regelui. Medicul Ctesias o dădu regelui. Prin această scrisoare Conon arăta lui Artaxerxes că singurul mijloc de a zdrobi pe Spartani ar fi un război maritim; pentru că Sparta era slabă pe marea. Regele aprobă acest plan; trimise lui Farnabase 500 de talanți și numi comandant pe Conon.

Atunci cetățile din Asia Mică cerură la Sparta ca să se trimită Agesilau. Acesta plecă cu 2000 de oameni și 6000 de aliați din toate cetățile grecești, afară de Atena, Teba și Corintul, care refuseră.

Agesilau voia să se imbarca la portul Aulis: voia să arăte Grecilor că e vorba de o nouă expediție a Hellenilor în contra Asiei; dar Tebanii l-au luat pe fugă pe când el sacrifică, sub cuvânt că sacrificiul trebuia săvârșit de către un preot din Beotia. Sparta nu a fost în stare a pedepsi această insultă.

Ajunș la Efes, Agesilau ceru un armistițiu. Lysandru, care fusese disgrățiat, crezu că acum iar i-a venit timpul său. El credea că tânărul și modestul rege, care ajunsese la tron prin sprijinul lui, i va fi un elev devotat. El începu să se purta ca un adevărat rege; la dînsul se adresază toată lumea, ceia ce întuneca cu totul puterea regală. Atunci Agesilau caută să îl umiliescă. Nu mai asculta de sfaturile lui; făcea cu totul din contra de ceia ce îl sfătuia; nu i permitea nici un amestec; îl numi intendent al casei sale ca să îl umiliescă și mai mult. Lysandru nu putea suferi această injosire, el care se purtase odinioară

rieci. Căci ori de câte ori se deschide vorba pîntre acești oameni despre Spartani, nu e nici unul care să ascundă că nu i-ar plăcea a i minca de vii. L mai întrebă: «Dar cum gândiți voi să vă procurați arme?» El răspunde: «Capii conspirației ziceau: Avem arme.» Cât despre armele multimei, el povestește că Cinadon l'a condus în piața unde se vindea fier, și i-a arătat o mare cantitate de săbii, frigări, securi, topoare și coase. (Xenoph. *Hellenic*. III, 3).

cu atâta măreție, mai ales în cetățile din Asia Mică. Ceru permisiunea a merge spre Hellespont; ceia ce i se și acordă.

Remas singur, Agesilau începu a face pregătiri foarte mari. Satripii persi nu erau în stare a i se opune; ei se mulțemiau a 'și feri de resboiu, fie-care provincia sa, indemnând pe regele spartan să plece în contra satrapiei vecine. În 386, Agesilau se îndreptă spre nord; cuprinse mai multe cetăți; bătutu de mai multe ori pe Persi; dar n'a câștigat nici o victorie decisivă, pentru că nu avea călărime de ajuns. El se întoarse la Efes. În timpul iernei, această cetate ajunsese o adevărată piață de arme. Cu o activitate neobosită, Agesilau pregătește marile resboiu. El stringe o armată de 20,000 de oameni, inzestrată cu toate cele necesare, foarte disciplinată și devotată comandantului său *). Apoi plecă în contra Persilor. Aceștia sunt bătuti și Tissaferne ucis. Satrapul numit în locul acestuia nu găsi alt mijloc de a scăpa de Agesilau de cât provocând un resboiu în Grecia. Sparta amenințată rechemă pe energicul său rege **).

*) Cum s'a desprimăvărat, el adună toată armata sa la Efes și pentru a o exercita, el propune premii trupelor de cavalerie care vor face manevra mai bine, hopleților cari vor avea corpul cel mai robust, pel-tastilor și arcașilor cari se vor arăta mai ghibaci. Trebuia să vezi gimnasiile pline de oameni cari se exercitau, hipodromul acoperit de călăreți ocupați cu evoluțiunile, pe când arcașii dădeau la semn. Cetatea întreagă presenta un spectacol interesant: Agora era plină de arme de tot felul și de cai de vânzare; lucrători în aramă, lemn, fier, piele, zugrăvie, lucrau la fabricarea armelor. Efesul părea un atelier de resboiu. Și mai cu samă nimic nu inspira mai mare incredere de cât a vedea pe însuși Agesilau și pe soldații sei, incununati cu flori, mergând, la ieșirea din gimnasiu, ca să consacre cununile lor Dianei. (Xenoph. *Hellenic*, III, 5).

Era în al doilea an al comandamentului său; și se vorbea mult de Agesilau în Asia; se celebra, se admira cumpătarea, simplitatea moderată a sa. În timpul călătoriilor, el trăia în templele cele mai sfinte; și faptele pe care noi ne temem a le face în public, el le făcea în fața zeilor. Printre atâtea mii de soldați, nu ar fi fost ușora găsi unul care să aibă un pat mai simplu și mai gol de cât a lui Agesilau. Despre frig și căldură, el le suferia așa de bine, că părea a fi singurul om făcut de cătră zei ca să sufere de o potrivă varietatea anotimpurilor. (Plut. *Agesilau*).

**) Cu toate aceste, ceia ce merită mai cu samă admirațiunea noastră, e că după ce a pus stăpânire pe o mulțime de cetăți de pe continent, și pe o mulțime de insule; după ce cetatea sa natală i a

§. 4. Resboiul Corintic.

Espedițiunea lui Agesilau arăta Grecilor că, în definitiv, Sparta nu era așa de puternică după cum se credea. Campania întreprinsă de cătră el nici nu se putea compara cu expedițiunea Celor Zece—Mii. Vra să zică această Sparta, așa de grozavă față cu statele mici, e foarte slabă îndată ce se găsea față cu o mare putere. Aceasta era părerea Grecilor când sosi trimisul Persiei care aducea mulți bani. Acum când aveau și bani, cetățile dușmane Spartei puteau începe resboiul cu toți sortii de isbândă.

Teba atacă pe Focizi (395) și Trasybul plecă cu o armată în ajutorul Tebanilor. Spartanii pregătesc două armate. Una, comandată de cătră Lysandru, trebuia să se îndrepteze de la nord spre sud și să atace pe Tebani de la spate; pe când a doua armată, comandată de cătră unul din regi, se înaintă despre miază-zi. Lysandru strânge o armată puternică în Focida și Tesalia și ajunge până la Halyarte, unde nădăjduia că se va întâlni cu armata de sud. Dar regele nu ajunsese la timp. Atacat de forțe superioare, armata lui Lysandru e bătută și el însuși cade pe câmpul de luptă.

Atunci Argosul și Corintul se uniră cu Teba și Atena. Se instituî la Corint un tezaur federal; un Consiliu federal avea să dirige operațiunile resboinice; se trimit deputați la toate cetățile grecești ca să le ridice în contra tiraniei spartane*). Influența. Spartei se nimicește la nord și în Grecia Centrală. Liga avea o armată de 15,000 de oameni și era stăpână pe istmul de Corint.

trimis o flotă; după ce a dobândit atâta glorie și putere, când putea după pofta sa să se folosiască de atâtea numeroase și strălucite avantagii; în momentul când forma proiectul și speranța de a resturna un imperiu ale cărui forțe fusese de multe ori îndreptate în contra Greciei, el nu s'a lăsat a fi stăpânit de nici o considerațiune dintre aceste. Îndată ce a primit de la magistratii țerei sale ordinul de a alerga în ajutorul patriei, el se supuse cu atâta grabă ca și cum s'ar fi găsit singur în contra a cincii în consiliul Eforilor; făcând să se înțeleagă prin aceasta că întreg pământul nu era nimic în comparațiune cu patria, că el nu prefera pe noii amici înaintea celor vechi, nici foloase fără glorie și fără primejdii înaintea unor pericole la care îl cheamau onoarea și justiția. (Xenoph. *Agesilau*. I, 1).

*) Din discursul Corintianului Timolau: «Mi se pare, o aliați, că Lacedemonii samână fluviiilor care, aproape de izvorul lor, sunt mici

Agesilau, chemat din Asia, trece Hellespontul (394) și în treizeci de zile ajunge în Beotia. El zdrobește armata aliaților la Coronea; dar această victorie e palidă, față cu isprăvile lui Conon.

Acesta era în fruntea unei flote de 80 de corăbii. El atrase în partea sa pe Rodieni; bătu flota spartană lângă Cnid și făcu prizoniere 50 de corăbii. Cetățile din Ionia rămân ale Perșilor; o mulțime de insule se dau în partea lui Conon; Grecii caută mai mult la avantajele lor comerciale, la foloasele mari ce vor trage din comerțul cu întinsul imperiu persan, de cât la independență. Invingătorul Conon veni la Pireu cu puternica sa flotă. Pireul, Muri Cei Lungi și zidurile Atenei sunt ridicate cu banii Perșilor. Din toate părțile sosesc lucrători ca să lucreze la ridicarea Atenei.

În același timp, un alt Atenian renumit, *Ificrate*, introdusese reforme în armătură și tactică și formase niște adevărate armate din acei mercenari, cari apăruseră în epoca nenorocită a Greciei.

Astfel cu toată victoria sa de la Coronea, Agesilau se întoarce în patria sa ca un invins. Nu mai rămăsese nimic din opera întreprinsă de către el.

Nu rămânea Spartei altă ceva de făcut de cât să se impace cu Perșii.

Satrapul Tiribaze se declară în contra Atenei; pentru că iar ajunsese puternică. Eforul *Antalcidas*, care fusese trimis să stăruiască pe lângă satrapul persan, izbutise.

În 387 se convocă un *Congres la Sardes*. Atena e bine tractată; pentru că generalii sei purtau războiul cu succes în contra Spartanilor. După multe consfătuiri, satrapul persan, în numele Marelui Rege, dictează Grecilor pacea care s'a numit *Pacea lui Antalcidas* *).

și ușor de trecut, dar care, cu cât curg mai departe, devin din ce în ce mai violente prin intrunirea altor fluvii care se aruncă în ele. De asemenea, Lacedemonii când pleacă sunt singuri, lasați numai ei; dar cu cât înaintează și cuprind cetățile, ei devin mai numeroși și mai greu de combătut». (Xenoph. *Hellenic*, IV, 2).

*) *Pacea lui Antalcidas*. «Regele Artaxerxe socoate drept ca cetățile situate în Asia, precum și insulele Clazomena și Cipru, să fie proprietatea sa, dar ca toate cele-alte cetăți grecești, mici și mari, să fie independente, afară de Lemnos, Imbros și Scyros: aceste de pe urmă, ca și în trecut, vor fi ale Atenienilor. Tutulor cari nu vor primi această pace, li voi face războiu împreună cu cei cari o primesc,

Din ordinul regelui se acordă libertate tutulor cetăților grecești; nici o cetate nu va putea stăpâni vre o altă cetate grecească: Atenei înseși se lasă Lemnos, Imbros și Seyros; cât pentru Sparta, ea rămânea, negreșit, în fruntea *aliațiilor* sei din Pelopones *).

După ce deputații greci s'au întors în terile lor, s'a convocat o conferință la Sparta, pentru ca să se pună în lucrare condițiunile păcii lui Antalcidas. Teba, Corintul și Argosul pierdeau foarte mult. Sparta rămânea a tot puternică. Dar Persia câștiga ceea ce nu visase Marele Rege nici în epoca de strălucire a imperiului. Statele grecești ajungeau vasale a Perșilor. Stăpână absolută a Asiei Mici; protectoare a Grecilor din Europa: nici Mardoniu nu voise mai mult, în timpul Resboaielor Medice. Evagoras din Cipru a fost zdrobit (385).

De acum înainte în timp de opt ani Sparta e atot puternică: nu'i vorbă, atot puternică pentru că se umilise înaintea Perșilor.

În 383 venirea deputați la Sparta din partea unor cetăți din peninsula Chalcidică, care se jăluiau în contra Olyntului. Olyntul supusese o mulțime de cetăți și amenința să întemeieze un imperiu pe coastele Traciei. Aceasta era în contra Păcii lui Antalcidas. Spartanii trimit o armată de 2000 de oameni sub comanda lui Febidas. Acesta apucă pe uscat și trece prin Beotia. Ajuns dinaintea Tebei, oligarhii din această cetate îl roagă să ocupe citadela Cadmea, să restorne guvernul popular și să li dea lor puterea. Comandantul spartan se gândește numai la interesele patriei sale. Ocuparea Cadmeiei, un guvern

și resboiu pe uscat și pe marea, necruțând nici corăbii nici bani. (Xenoph. *Hellenic*. V, 1).

*) Pentru a ne convinge că s'a schimbat cu totul fața lucrurilor, trebuie mai cu samă să comparăm tractatele care există astăzi, cu acele care au fost făcute pe când noi aveam comanda. Se va vedea că pe acea vreme hotarele Asiei le însemnam noi; că noi regulam unele tributuri; că noi opriam pe regele Perșilor de a se apropia de marea. Acuma, el regulează trebile Grecilor, el dă ordine deosebitelor popoare, și mai că tot el pune guvernatori prin cetăți: căci lăsând aceasta de o parte, ce nu face el? Nu este el arbitrul resboiului și al păcii, stăpân absolut peste toate planurile noastre? Nu ne ducem noi să îl întâlnim în palatul seu ca pe judecătorul nostru suveran, ca să ne acuzăm unii pe alții înaintea lui? Nu îl numim noi Marele Rege, ca și cum am fi sclavii lui? Și în resboaiiele dintre noi, nu ne basăm mântuirea noastră numai pe el, pe el care ar voi să ne nimiciască pe toți? (Isocrate, *Panegyrr. Atheniei*; XXXIV).

aristocratic, era tot ce putea fi mai favorabil pentru Sparta ; pentru că prin aceasta se umilia cetatea care se aratase așa de dușmană Spartanilor în ultimii ani. De aceea, în plină pace, în desprețul tuturilor legilor, Febidas profită de o serbătoare tebană și ocupă dar Cadmea, restituind democrația. Febidas a fost dat în judecată, este adevărat ; a fost osindit la o amendă neînsemnată ; dar Cadmea a rămas în mâinile Spartanilor.

Tot cam cu asemenea mijloace s'a ocupat Fliuntul ; iar Olyntul s'a predat.

Sparta e în apogeul său. Beoția era un stat vasal ; mai în toate cetățile era un partit spartan ; ea se afla în bune relațiuni cu regele Persiei, cu Dionisie al Syracusei și cu regele Macedoniei. Dar atotputernicia spartană era foarte șubredă. Bazându-se numai pe forța brutală *), ea nu băga de seamă că tot mai trăia în cetățile grecești vechiul simțiment de libertate. «Atentatul lui Febidas a pus în fierbere o rasă energetică, ale cărei forțe nu erau stoarse. Nu o ligă, ci o singură cetate se va ridica contra Spartei, mai întâi pentru libertate, mai apoi pentru dominațiunea asupra Helladei».

§. 5. Înălțarea Tebei.

Pe când Sparta, răzimată pe sprijinul Perșilor, abusa de puterea sa, în Teba se pregătea o revoluțiune. Fața Beoției se schimbase pe nesimțite. Câți-va filosofi, veniți din Grecia Mare, deșteptaseră pe Beotieni din întunericul intelectual în care zăcuseră până atunci ; învățăturile lor prinseră rădăcini puternice așa că această Beoție în care fu-

*) Știu că Lacedemonii de mai înainte mai mult doriau a trăi în patrie în o mediocretate fericită, de cât a governa cetăți cucerite. Știu că într'o vreme se temeau să nu fie cuprinși de patima de avere, și că acum se laudă că au aur. Știu că odinioară pentru acest motiv au esclus pe străini dintre ei, și au oprit pe concetățenii lor a călători, de frica ca să nu imprumute de la oaspeții lor obiceiuri de moliune, pe când astăzi ambițiunea cetățenilor de frunte nu poate fi satisfăcută de cât prin domnirea în o țară străină. Și pe când altă dată fie care se silia numai ca să ajungă vrednic de a comanda, astăzi mai mult se muncesc a ajunge la comandă de cât a avea talentele cerute pentru aceasta. (Xenoph. *Guvern. Laced.* 15).

sese odinioară patria muselor, în țara care produsese pe Pindar. *Epaminonda* desvoltă mai departe aceste frumoase începuturi.

Epaminonda era un filosof în toată puterea cuvintului. Așa de sărac că trebuia să stea în casă când 'și dădea mantaua la dres, el desprețuia bogăția și ori ce plăceri; era plin de devotament pentru patria sa; foarte ferm în politică, el era pentru legalitate; foarte eloquent, el 'și întrebuinta eloquența numai pentru binele public; frecventa gimnasele privighind asupra educațiunii tinerimei; se amesteca mai cu samă la jocurile dintre Spartani și tinerii tebani; incuraja pe aceștia; 'i făcea să capete îndrăzniala a se măsura cu adversarii lor; 'i înbărbăta la luptă, arătându-li că superioritatea Spartanilor consista numai în exercițiile continue și în groaza ce o inspirau celor alți Greci.

Epaminonda lucra pentru înălțarea nu numai a Tebei, o singură cetate, ci a Beoției. El isbuti a grupa în jurul său o mulțime de cetățeni, mai cu samă pe tinerii cari capatau elementele unei culturi superioare și doriau independența patriei lor.

Alături cu Epaminonda era prietinel său intim *Pelopida*, care se trăgea din o familie nobilă și era foarte bogat. Luminat ca și Epaminonda; brav până la temeritate; spirit gata a primi ideile nouă; foarte ghibaciu, *Pelopida* era foarte energic și hotărît pentru o revoluțiune imediată *).

Oligarhii din Teba puseseră în toate funcțiunile numai creaturi de a lor; onoarea și viața cetățenilor nu erau sigure. *Pelopida* și cei mai însemnați dintre democrați au fost nevoiți să fugă. Ei 'și găsiră adăpost în Atena, unde fură considerați ca oaspeți ai statului, drept recunoștință pentru democrația tebană care primise pe Trasybul. Epaminonda remase în patrie. Nu inspira nici o grijă oligarhilor acest filosof, care părea neofensiv și care nu se departa un minut de căile legale.

*) Erau născuți amândoi cu dispozițiuni pentru tot felul de merite. Numai *Pelopida* prefera esercițiile corpului, și Epaminonda pe ale spiritului; cât despre timpul liber, ei 'l întrebuintau unul în palestră și la vânat, și cel alt ascultând pe filosofi. Cu numeroase și strălucite titluri de glorie; dar, după judecata oamenilor euminiți, aceea ce e mai însemnat la ei, e afecțiunea și amicitia ce au conservat unul pentru altul până la moarte, în mijlocul atâtor lupte și comandamente militare, a tutulor magistraturilor politice de care a fost plină existența lor. (Plut. *Pelopida*).

Pelopida cu amicii sei pregătiră revoluțiunea. Secretarul oligarhilor era devotat partidei populare. Intr'o zi el pofti pe căpeteniile oligarhilor la un ospăt; li promise că are să aducă și dăntuitoare. In aceeași zi, Pelopida și cu câțiva din prietiniii sei, plecară din Atena in cete mici; luară in spate unelte câmpenești sau de vînat și intrară pe deosebite porți in cetate, fără ca să fie băgați in samă. Dar pe când oligarhii stăteau la ospăt, se primi o scrisoare din Atena in care se istorisia pe larg plecarea lui Pelopida și se da pe față întreaga conspirațiune. Arhias, capul oligarhilor, nici nu o deschide: «Pe mîne lucrurile serioase», zice el și pune scrisoarea sub căpătăiu. In loc de dăntuitoare, intrară in sala ospătului Pelopida și cei alți conjurați; ei purtau pe cap niște cununii mari de flori ca să nu poată fi observați. Oligarhii sunt uciși.

Atunci o parte din populațiune, împreună cu conjurații, ieșiră pe stradele cetății cu torcii aprinse; chemară pe popor la arme și se îndreptară spre citadela Cadmea. Garnisoana spartană auzind sgomotul cel mare, văzind atâtea lumini, și inchipuește că întreg poporul s'a revoltat. Ea se invoiește a deșerta cetatea, cu condițiune ca să se retragă in liniște. Ea era alcătuită din 1500 de oameni; dar nu avea nici provisiuni, nici munițiuni.

Libertatea Tebei era mare lovitură pentru Sparta; cu atât mai mult că toți Grecii credeau că este o dreaptă resplată pentru insolenta ei mândrie *).

Epaminonda și Pelopida se așteptau ca Sparta să și resbune. Ei stărui să se pune in fruntea Tebei *Beotarhi*, generali federali ai Beoției întregi. Aceasta insemna că Teba a lucrat pentru liberarea întregii Beoției, care va ocupa de acum inaintea locului ce i se cuvinea pîntre popoarele grecești. In toată regiunea este mare entuziasm: de pretutin-

*) S'ar putea cita o mulțime de fapte din istoria Grecilor și din a barbarilor, care dovedesc că zeii țin socotială de oamenii religioși și de impii. Dar nu voi vorbi de cât despre ceia ce intră in subiectul meu. In adevăr, Lacedemonii, cari juraseră a garanta independența cetăților, și cari, cu toate aceste, ocupaseră Acropolea din Teba, au fost pedepsiți curat numai de cătră victimele nedreptății lor, ei cari până atunci nu fuseseră supuși de cătră nici un om; a fost destul șapte esilați ca să cadă puterea cetățenilor cari i introduseseră in Acropolea și voise să supună patria lor Lacedemonilor, pentru ca să poată și ei exercita tirania. (Xenoph. *Hellenic* V, 4).

dinea vin cete de voluntari, cari se grupează în jurul *Celor Trei Sute*, nu cei mai nobili, ci cei mai cu inimă, cei mai viteji dintre tineri.

De la început Sparta făcu o greșală foarte mare. Simțind că Atena are să se uniască cu Teba, un general spartan primi ordin să cuprindă Pireul prin surprindere. Această încercare n'a isbutit și Sparta s'a făcut încă o dată vinovată de rea credință. Nu i vorbă acel general a fost condamnat la o pedeapsă mică ; dar în Grecia întregă s'a răspândit ideea că l'a osindit, pentru că n'a isbutit.

Atunci Atena începu a face pregătiri de resboiu ; încheie o alianță ofensivă și defensivă cu Teba și chiamă la arme pe întreaga Grecia în contra Spartei, care viola tractatele cu atâta nerușinare. Chabrias fu trimis în Beoția cu o puternică armată. Agesilau se grăbi a veni în Grecia Centrală ; dar văzind că Teba e puternic întărită și gata a susține lupta se întoarse fără nici un rezultat. În o nouă campanie el s'a mulțemit numai a prada Beoția.

Pe când Sparta, care are un rege așa de energic *) ca Agesilau, dă probă din capul locului de o purtare nesigură și aproape fricoasă, Atena iea măsuri energice. Ea are pe Ificrate, Chabrias și pe Timoteu, fiul lui Conon, generali iluștri ; ea întocmește o nouă Confederațiune, în care nu mai e vorbă de tributuri ale aliaților, ci de contribuțiuni ; se instituie un Consiliu federal, în care erau reprezentate toate cetățile, mari și mici : Chios, Mitylena, Byzanța, Cycladele, Rodos intrară în nouă Confederațiune ; se construiește o puternică escadră în marea lui Egeu și se decide a se mântine pacea cu Persii.

Marina Confederațiunei, comandată de Chabrias, câștigă o victorie strălucită lângă Naxos (376) ; se fac 3000 de prizonieri și o pradă mai bine de 100 de talanți. În acelaș timp, Timoteu pradă Peloponeșul ; intră în marea Ionică ; se unește cu Coreyra și bate o nouă flotă spartană lângă Leucadia.

*) Intors în patria sa, (Agesilau) fu iubit de cătră concetățenii sei și foarte considerat din pricina moravurilor și chipului seu de train. Nu 'l vedeau, că pe cei mai mulți din șefii de expedițiuni, întorcându-se din țerile străine cu totul altfel de cum era la plecare, schimbat prin moravurile barbare, părăsind obiceiurile țerei sale, și refuzând a se conforma lor. Nu ; ca și Spartanii cari nu trecuseră nici o dată Eurotas, el iubia, lui 'i plăceau obiceiurile în vigoare ; și nu schimbă nimic nici în masă, nici în baie, nici în gătiala femeiei, nici în podoaba armelor, nici în lueșul casei sale. (Plut. *Agesilau*).

Atunci Sparta cere pace, care se și incheie ; dar ține numai câteva săptămâni. După nouă înfrângeri ale Spartanilor, aceștia convoacă în 371, un congres la Sparta pentru pacea generală. În acest congres se fac mari concesiuni Atenei și aliaților ei. Sparta voia să izoleze pe Tebani, pentru ca să i poată zdrobi mai pe urmă. Când s'a subscris pacea, Epaminonda stăruie ca el să subscrie în numele tuturilor Beoțienilor. Sparta refuză ; și când Epaminonda a început a protesta cu energie, Agesilau șterge numele deputaților tebani de pe tratatul de pace. Această însemna resboiul.

Epaminonda era în apogeul puterii sale. El luase măsuri energice ; organizase forțele defensive ; formase o armată beoțiană din deosebitele contingente ale cetăților. El introduse o reformă în tactică, introducând atacul în formă de triumphiu ; ceea ce făcea că virful armatei intra ca un cuiu în rindurile dușmanilor și li tăia armata în două trunchiuri deosebite. El mulți trupele de cavalerie pentru ca să poată hărțui pe dușman ; și dădu o importanță mai mare infanteriei ușoare, care putea face mult rău cu atacurile sale iuți și neprevăzute.

Ast-fel pregătit, el așteptă pe Spartani la Leuctra. La început era în șirurile Tebanilor mare frică ; dar viteazul Pelopida se aruncă în fruntea Celor Trei Sute ; restul armatei se înărbătează ; Spartanii sunt zdrobiți. 400 de Spartani și 1000 de Laconi remaseră pe câmpul de luptă. Această luptă a avut loc trei săptămâni după Congresul adunat la Sparta pentru pacea generală.

Atenei nu i păru bine de această mare victorie. Ea se arătă foarte rece către aliata sa. Avea dreptate ; pentru că victoria de la Leuctra dădea Tebanilor supremația în Grecia Centrală. O nouă Ligă se formează sub președința Tebei și o nouă Amficionie cu centrul la Delfi. Preuții de la Delfi au înțeles îndată că steaua Spartei a apus.

Epaminonda plănuia ridicarea tuturilor cetăților grecești în contra apăsărilor Spartei. Erau în Grecia Mare o mulțime de Mesenieni. Aceștia conservaseră nestinsă iubirea către vechea lor patrie, și o ură neimpacată în contra Spartei. Epaminonda 'i chiamă în Mesenia. Locuitorii din Arcadia, sătuli de a se lupta pentru Sparta, fără nici un folos pentru ei, se revoltară. Epaminonda cugetă a intruni deosebitele triburi din Arcadia într'un centru comun, întemeind o cetate puternică, *Megalopolis*, capitala Arcadiei întregi. Apoi în 270, în fruntea unei armate de 70,000 de oameni, intră din nou în Pelopones și ajunse

până lângă Sparta. Până atunci nici o armată grecească nu îndrăznise a intra în Laconia; acuma se vedea din Sparta fumul din tabăra dușmanilor. Perieci se revoltau; Hiloții nu erau siguri; câți-va trădători așteptau ruina patriei. Mulțemită lui Agesilau, ordinea publică nu fu tulburată și Spartanii remaseră neclățiți. Epaminonda nu îndrăzni a se lupta. Nu voia să aducă la desperare pe mândrii și energicii Spartani. El se mulțemi a prada țara; apoi plecă înapoi; fundă Mesa lângă muntele Ithome; ridică Pylos și Ira din ruinele lor. Pe urmă se grăbi a părăsi Peloponesul pentru că se temea ca Atenienii să nu închidă istmul de Corint. În adevăr Atenienii spărieți de avântul ce luase Teba ridicau armate ca să ajute pe Spartani. *)

Pentru a și menține hegemonia dobândită, era de nevoie ca Teba să stea în bune relațiuni cu Perșii. Pelopida e trimis ambasador la curtea Marelui Rege. El isbuti ca să se desființeze Pacea lui Antalcidas; ca să se recunoască ca bune toate cele făcute de către Tebani; ca Atena să renunțe la flota sa și să desarmeze; pe când Teba își forma o flotă în marea lui Egeu.

Pe când Tebanii se ridicau la atâta putere în Grecia Centrală, în Tesalia Jason, tiranul din Fere, plănuia unirea întregii țări sub un singur domn. El își formă o armată puternică; fu recunoscut ca comandant suprem al tuturilor armatelor din Tesalia; cuprinse Euboea; dar fu ucis. Alexandru, o rudă a sa, continuă planurile lui. Pelopida fu trimis în Tesalia. După mai multe succese, el se duse la Alexandru; dar acesta îl aruncă în închisoare. Scapat din închisoare, el plecă în contra dușmanului său, după întoarcerea sa din Asia; bătut armata tesaliană; dar și el fu ucis (364).

În curând Teba va pierde și pe Epaminonda.

În 362 el intră pentru a treia oară în Pelopones pentru ca să ajute pe Arcadieni; amăgi pe regele Agesilau care îl aștepta la Mantinea, și se înaintă drept spre Sparta. El intră în oraș și ajunsese până

*) «Da, cetățeni Atenieni, voi căutați cu nepărtinire să stabiliți cine a greșit mai întâi. Dar pe noi cine ar putea să ne acuse, de când s'a încheiat pacea, că am mers contra vre unei cetăți, că am luat bogățiile cuiva; sau i-am pustiat câmpurile? Și cu toate aceste, Tebanii au intrat pe pământul nostru, au tăiat arborii noștri, ni au ars casele, ni au răpit averile și turmele. Cum veți putea voi, fără a vă calca jurământele, a nu ne ajuta, pe noi victimele văzute ale nedreptății, și aceasta când tocmai voi v'ați îngrijit a ne lega prin toate aceste jurăminte?» (Xenoph. *Hellenic.* VI, 5).

la piața cea mare ; dar Agesilau apără cu energie pământul sacru al patriei și dușmanul se retrase în Arcadia. Lingă Mantinea se dădu o luptă sângeroasă *), în care Epaminonda fu rănit de la început. El muri cu curaj ; cea de pe urmă vorbă a sa a fost sfatul dat patriei sale ca să facă pace.

Cu moartea celor doi bărbați s'a stins și mărirea trecătoare a Tebei.

IX. MACEDONIA

§. 1. Țerile de la nordul Greciei.

Până la jumătatea viacului IV-lea A. Chr. istoria Grecilor se dezvoltase cu totul independent de a altor națiuni. Ei au primit din Asia elementele culturii lor ; dar și au însușit aceste elemente și le au modificat după geniul lor propriu. S'au amestecat și popoare străine în treburile grecești ; dar acest amestec n'a avut nici o influință serioasă. Din contra, Resboaiele Medice au avut drept consecvență a deșteptă și mai mult între Greci conștiința lor și i au făcut și mai încrezători în forțele lor proprii și în viitorul lor strălucit al rasei lor. Dacă în timpurile de pe urmă Persia a avut influință preponderentă în Grecia, ea a dobândit-o prin neînțelegerile lăuntrice dintre Greci ; și preponderența persană n'a abătut întru nimica pe Greci de la vechielor lor deprinderi. Prin urmare prosperitatea, ca și nenorocirile Grecilor, au rezultat curat din cauze interioare.

Lucrul se schimbă când pe continentul grecesc se deșteaptă forțe naționale care fuseseră până atunci adormite ; când triburi neînsemnate

*) Dar, a fi format o armată care nu se feria de la nici o muncă, nici de zi, nici de noapte, nu se da înapoi înaintea nici unui pericol, nu refuza nici odată ascultarea, chiar când era lipsită de cele necesare, eată ceia ce 'mi pare mai vrednic de admirare. Când el (Epaminonda) comandă, pentru ultima oară, trupelor sale a se pregăti de luptă, călării, prin ordinul seu, se pun cu ardoare a 'și lustrui caștele, hopleții arcazi sapă semne pe scuturi, ca și cum ar fi Tebani, toți 'și ascut săbiile și 'și curăță scuturile. (Xenoph. *Hellenic.* VII, 5).

până atunci, se constituiră în state puternice, în stare de a avea o influință asupra vecinilor de la sud.

Popoarele de la nordul Greciei priveau cu mare lăcomie spre aceea frumoasă Helladă, atât de bogată și de fericită ; ele căutară a se folosi de progresele făcute de cătră Greci, pentru a ieși din starea de barbarie; pentru ca să se poată arunca asupra Greciei slăbite prin atâtea resboaie lăuntrice.

Cea dintăi încercare s'a făcut în Tesalia. Această țară era pregătită de la natură pentru un asemenea rol. Era foarte bogată, fertilă ; se aflau aici o mulțime de Greci și tradițiunea grecească considera muntele Olymp ca fruntaria naturală a Greciei. Dar Tesalia era împărțită în o mulțime de triburi, dușmane unul cu altul ; în fie care trib populațiunea se alcătuiă din apasați și apăsători ; familiile puternice erau văzute cu ochi răi de cătră clasele de jos ; așa că, cu toată energia unui Jason și a unui Alesandru din Fere, încercarea Tesalioților n'a putut isbuti, zdrobită fiind de puternica Teba.

Din colo de muntele Olymp se întindeau niște țeri pe care Grecii le considerau ca țeri barbare, bune numai pentru colonizare și pentru a fi exploătate din punctul de vedere comercial ; țeri străine prin climat, prin floră și prin întreaga viață a naturii. Aice Grecul era obligat să aibă altă înbrăcăminte, altă locuință și alt nutriment de cum avea în propria sa țară. Dar tocmai aceste cauze făceau pe locuitorii din Nord a râvni țerile Grecilor. Aceasta se simția între Greci : de aceea oamenii lor mari și aveau pururea ochii lor îndreptați spre aceste regiuni, care i puneau în mare grijă.

Indată după Resboaiele Medice se observă mari mișcări în valea Hebrului. *Sitalces* supuse deosebitele triburi trace și întemeiă un regat care se întindea până la Dunăre și marea Neagră. Atenienii intrară în relațiune cu el ; dar nu putea ținea mult timp prietinia cu puternicul rege de la nord, care avea o armată de 150000 de oameni. Sub *Scuthes* Tracia e și mai puternică. El era în fruntea unei armate puternice ; era stăpân peste comunicațiunile între Archipel și Pontul Euxin ; țara era bogată în grâne și turme, în mine de aur și de argint ; industria sa era înfloritoare ; multe cetăți grecești i plăteau tribut și, pe tot termul Mediteranei, nu era stat mai important de cât regatul Odrisilor. Noroc că pământul Traciei nu era favorabil unui stat unitar ; deosebitele lanțuri de munți favorisau, mai degrabă, im-

părțirea în mai multe state. Ceia ce se și întâmplă după moartea lui Seuthes. Imperiul seu se desfăcu în mai multe regate deosebite și Atena scăpă de o mare primejdie.

Macedonia se alcătua de asemenea din o mulțime de basenuri deosebite. Bariere puternice intrerump comunicațiunile între aceste regiuni ; dar toate cursurile de apă ale ei se îndreptează spre mează zi și în această direcțiune îndreptează vederile și energia locuitorilor de prin munți. Această țară se împărția în două părți : a) *Emathia*, regiunea de pe țărmul mării. Aice trăiau *Botienii* cari susțineau că sunt veniți din Creta ; *Pierii*, servitori ai Muselor și a lui Dionysos ; mai erau coloniști din Euboea. Emathia se considera ca făcând parte din Hellada prin vecinătatea mării, climat, vegetație și cultură ; b) *Macedonia de sus* ai căreia locuitori afirmau că se trag din Lycaon, strămoșul Arcadienilor. Erau în adevăr diferite de limbă între Greci și Macedoni ; dar asemenea deosebiri erau și în Hellada. Cu toate acestea, Grecii se lepădau de acești frați ai lor, cari rămăseseră în urmă de tot în ceia ce privește cultura. I credeau buni numai a fi sclavi ; și încă Atenienii ziceau că nici sclavi de vre o samă nu puteau fi. Emathia și Macedonia trăiau ca două țeri cu totul străine ; o istorie comună puteau avea ele numai în ziua când poporul macedonean se va putea ridica la o cultură mai superioară. Grecii li au făcut acest bine.

Coastele Ilyriei fuseseră de mult vizitate ; Corintienii făceau aice un comerț activ ; familia Lyncestilor din munți era înrudită cu Bacchiarii din Corint. O altă familie, Temenzii, susținea că se trage din Temenos, întemeitorul dinastiei Heraclizilor din Argos. Capitala lor se numia tot Argos. *Caranos* din Pelopones s'a așezat în Macedonia, așa susținea tradițiunea.

Argezii (de la capitala lor Argosul) se îndreptară spre marea și întemeiară cetatea *Edessa* sau Aegaei, localitate admirabilă, încărcată de toate darurile naturei. Cu întemeierea acestei cetăți se începe istoria Macedoniei. Emathia ajunge adevărata Macedonie, și micii sei principii ajung de întemeiază un Imperiu.

§. 2. Macedonia până la Filip II.

În timp de o sută de ani Temenzii s'au muncit ca să poată întemeia un regat ; fiind că planurile lor de a se întinde spre marea

erau intrerupte neconținut prin luptele cu Illyrii. *Amyntas* supuse Pie-ria și Botiea și aduse colonii străine. El intră în alianță cu Grecii și oferi Pisistraților un asil. Fiul seu *Alesandru* «Philhellenul» puse de ucise pe ambasadorii cari cereau pământ și apă ; dar fu supus de cătră Perși. Vasal al acestora, el nu încetă a favorisa pe Greci *) ; ambiționa să fie considerat ca un **) compatriot și egal al Grecilor ; probă la Olympia că are drept a lua parte la jocuri și avu marea o-noare de a fi oaspe al republicei Ateniene. După retragerea Perșilor, el supuse mai multe triburi trace ; bătu monetă de aur ; atrase mai mulți coloni greci și avu marea onoare de a fi cântat de cătră poetul Pindar ; intră înse în conflict cu Atena, care avea între aliați o mul-time de cetăți de pe golful Thermaic și de pe Strymone.

Unul din urmașii sei, *Perdiccas*, fu ajutat de cătră Atenieni în contra competitorilor sei. Atena nădăjduia că i va fi aliat credincios. În realitate, regele Macedoniei gândia numai la interesele sale. Când cetățile din peninsula Chalcidică se desfăcură de Atena, *Perdiccas* se uni cu resculații, dar el fu bătut și nevoit a incheia pace. În curînd însă se strică din nou cu Atena. A avut noroc că această cetate ocupată cu Resboiul Peloponesiac, a negles a 'și îndrepta toate puterile sale în

*) «Dar și eu sunt din o vechime îndepărtată de origine elenică și din liberă ce este eu n-ași dori să văd pe Grecia supusă. Vă spun dar că victimele refusă a da semne favorabile lui Mardoniu și arma-tei ; fără aceasta, de mult s'ar fi început lupta. Acuma generalul pers a hotărît să nu se mai ocupe de victime și să vă atace în zori de ziuă. El se teme, după cum presupun, ca să nu primiți ajutoare nouă. Țineți-vă dar gata ; dacă Mardoniu mai amână și nu începe lupta, stăruți a remănea în tabăra voastră ; numai pentru câte-va zile mai are provisiuni. Dacă resboiul acesta se va termina după cum doriți voi, aduceți-vă aminte și mă faceți și pe mine liber : pentru că în zelul meu pentru Greci, mă espun la mare primejdie când vin să vă descoper planurile lui Mardoniu, de frică ca barbarii să nu se arun-ce asupra voastră tocmai în momentul când vă așteptați mai puțin. Eu sunt Alesandru al Macedoniei.» (Herod. IX, 45).

**) Chiar știu că această familie a lui *Perdicca* e greacă, cum pretinde ea, și cum voiu dovedi în cursul acestei istorii. Adaog aici numai că așa au judecat și cei cari administrează jocurile olympice. Pentru că Alesandru, hotărându-se a lua parte la jocuri, și plecând spre acest scop din Macedonia, concurenții sei din Grecia s'au opus, sub cuvânt că barbarii nu aveau voie a lua parte la jocuri, ei nu-mai Grecii. Atunci Alesandru dovedi că era Argian ; fu dar recunos-cut ca Grec. (Herod. V, 22).

contra lui. Aceasta a fost o mare greșală din partea Atenienilor. Perdiccas profită de această greșală. El intră în alianță cu Sparta ; chie-mă pe Brasidas în peninsula Chalcidică și, în definitiv, aliat al Spartei, Corintului, al Odryșilor și Chalcidienilor, numai el a tras foloase fără a fi făcut mari sacrificii ; el a paralisat puterea Atenei pe litoralul nordic al Arhipelului, ceea ce făcu mai mult de cât niște cuceriri. Administrația sa a fost de asemenea foarte ghibace ; el a atras la curtea sa o mulțime de Greci.

Urmașul său *Archelaos* a fost mai cu samă un principe pacific. El zidi o mulțime de cetăți ; le legă prin drumuri și căi de comerț ; întemeie posturi permanente pentru siguranța călătorilor ; o cultură superioară începe a se împrăști în lăuntru imperiului. El fundă *Pella* ; dar se îngriji de Pieria, care ajunsese legătura dintre Grecia și Macedonia. El construie *Dion* pe costișa nordică a Olympului, consacrat lui Zeus și Muselor ; se sili ca curtea sa să ajungă locul de întâlnire a tuturor barbaților iluștri. Nu isbuti să atragă pe Sofocle și pe Socrate ; dar veniră o mulțime pentru că li se oferia liniștea pe care nu o puteau afla în cetățile lor, pline de lupte lăuntrice ; veniră pictorul Zeuxis ; poeții Choerilos, Agathon, etc. ; Euripide 'l cântă în tragedia «*Archelaos*» și celebrează Pieria în «*Bacchantele*». Năzuințele lui Archelau n'au isbutit să civilizeze Macedonia, dar această țară a câștigat foarte mult : de acum înainte Grecii nu mai consideră pe Macedoneni ca pe niște Barbari ; Macedonia intră în rindul țărilor hellenice ; regii sei au dreptul să se amestece în trebile Greciei fără a deștepta în contra lor o ură națională.

După moartea lui Archelau se produse în Macedonia o vie reacțiune în contra operei întreprinse de el. Timp de zece ani, țara fu sfîșiată de lupte lăuntrice. Regele *Amyntas* asigură pacea în timp de șapte ani ; alungat de către Ilyri, el 'și recăpătă tronul cu ajutorul Grecilor.

Sub fiul său *Alesandru*, Pelopidas intră cu o armată tebană în Macedonia. El lăsă pe Alesandrupe tron ; dar numi în Botiea pei *Ptolemeu*. În o nouă campanie, Pelopida dădu tronul Macedoniei lui Ptolemeu, cu condițiune ca să domniască numai ca un epitrop al fiilor lui Amyntas. Intors în Teba el duse cu sine, între alți ostatici, și pe Filip, fiul cel mai mic a lui Amyntas.

Ptolemeu fu ucis de către *Perdiccas*, fiul cel mai mare a lui Amyntas ; dar și el muri în curînd într'un resboiu cu Ilyrii.

Atunci Filip veni din Teba, unde petrecuse trei ani (368—365) și se sui pe tron.

«Teba era pe atunci centrul istoriei timpului ; cetatea arților, resboiului și păcei ; o cetate care, plină de o nobilă încredere în sine, făcuse lucruri mari cu mijloace mici».

§. 3. Filip II.

Filip II trăise trei ani în Teba. Aceasta i fusese de mare folos. El cunoscuse de aproape pe Epaminonda și se inițiază în toate secretele strategiei și politice a acestuia. Nu rămase străin nici de lucrările intelectuale. «Era de 23 de ani, plin de nobleță și de dignitate regală ; posedea toată experiența vieții, toată mlădierea intelectuală, toată știința de a cunoaște pe oameni, care nu se putea învăța de cât numai în cetățile grecești. Dar nu voia să scandalizeze pe Macedoneni prin educația sa străină ; nu vrea să fie privit ca un străin între Macedoneni. Stătea la banchete și vina ca un adevărat Macedon ; era bun înotător, foarte bun călăreț, cel mai bun tovarăș al tinerilor nobili în toate petrecerile ; se încunjură de o mulțime de nobili, pe cari știu a i fermeca ; pe popor 'l ademini prin oracole. Se cunoștea însă Barbarul. Era selvatic și iute la mânie ; în petreceri ajungea până la beție ; dar nu pierdea nici o dată din vedere planul său. Era iritat sau bine voitor, brav sau viclan, îndărăpnic sau împăcător, după cum cereau împrejurările.» *)

El se desfăcu de toți rivalii săi și rămase singurul rege al Macedoniei. Mai întâi el se sili a desbina pe dușmanii săi : umili pe Peoni și respinse pe Illyri. Apoi organizează puterea armată. El făcu serviciul militar obligator ; Statul dădea arme și soldă ; introduse un scut rotund și *Sarissa*, o sulită foarte lungă ; alcătui trupe ușoare dintre munteni ; chieamă arcași din Creta ; formă o călărime aleasă dintre nobili și introduse o nouă tactică de resboiu, *falanga*. În scurt timp, el formă

*) «Eu care vedeam pe acest Filip, antagonistul nostru, în arderea de a domina, lipsit de un ochiu, cu umărul rupt, cu mâna, cu piciorul stilit, aruncând norocului tot ce ar vrea să ia din corpul său, numai pentru ca cu cât i rămânea să trăiască glorios.» (Demost. Pentru Cumină).

un stat compact din acea Macedonie, care alcătuisese până atunci un grup compus din mai multe cantoane muntene.

Macedonia era încunjurată din toate părțile de dușmani.

Spre marea, Filip găsea înaintea sa pe Atena în fruntea Confederațiunii maritime, cetatea Amfipolis pe Strymone și pe puternicul Olynt, care ajunsese capitala tuturor cetăților grecești de prin prejur. Numai desbinarea între acești dușmani îl putea ajuta. El atacă întâi Amfipolis, care nu mai atârna de Atena, Metropola sa. Cetatea amenințată ceru ajutorul Atenei; dar și Filip trimise o ambasadă. Atenienii respinseră ajutorul cerut și Filip cuceri Amfipolis. După aceasta el cuprinsese Pydna și încheiă o alianță cu Olyntul. Potidea fu de asemenea cuprinsă.

După aceasta el puse mâna pe muntele Pangeu. Coloniile ateniene de aici îl chiamaseră în ajutor în contra Tracilor. El întemeiă cetatea Filipi și exploată minele vestite de aur care îi aduceau o miie de talanți pe an. Atunci el avu mijloace a și crea o flotă, cu care supuse tot litoralul, afară de cetățile Chalcidice. În timpul acesta Filip intra în bune relațiuni cu Moloșii, luând în căsătorie pe Olympiada, fiica regelui lor.

Atunci el are o armată puternică; are bani de ajuns; flota sa e numeroasă; el poate a se amesteca în trebile Greciei (356). Mulțumită poliției ghibacilor regi macedoneni, Filip era considerat ca Hellen.

Grecia era slăbită. Sparta căzuse sub loviturile Tebei; Teba pierduse pe oamenii sei mari; așa că dintre cetățile grecești numai Atena se mai ținea; dar pretutindinea era dorință de pace. Nici o cetate greacă nu mai putea aspira la heghemonie; și cu toate acestea se simția nevoie de o direcțiune comună. Filip nu era străin; nu era un tiran ca Jason; era puternic și foarte inteligent; era energic, îndrăznet și gata la acțiune, dar, în acelaș timp, știa a se opri la momentul oportun. Nu se presenta ca un cucăritor; aștepta ca Grecii să i dea ocașiunea a se amesteca în trebile lor; a apărea în Grecia ca un judecător sau ca protector a celor impilați; ambiționa să intre în Consiliul Amfictionic. *Resboiul Sacru* îi dădu ocașiunea mult așteptată.

Focida doria să ieasă din obscuritatea sa, acum când cetățile din Grecia Centrală și din Pelopones erau pornite spre decadentă. Ener-

gia locuitorilor de lângă Parnas căuta chipuri ca să se illustreze. Ei se opuneau pretențiunilor Tebei. Ca să i poată subjuga, Teba se adresă la Delfi. Niște proprietari focizi araseră câte-va teritorii ale zeului. Tribunalul Amfitejonic i supuse la o amendă grea ; în cas de neplată, Focida întregă avea să fie confiscată în folosul templului de la Delfi. Democrații din Focida se pregătiră de resboiu. Onomarchos și Filomelos, oameni îndrăzneți și puternici prin cuvânt și acțiune, se puseră în fruntea partidei resboiului. Filomelos iea măsuri energice. El porni în contra Delfilor ; ucise pe apărătorii templului și sili pe Pythia a se da în partea Focizilor. Filomelos se așeză în Delfi ; construi o cetate și adresă Greciei un manifest prin care promitea inviolabilitatea sanctuarului. Atunci Tebanii convocară o Adunare amfitejonică la Termopyle. Filomelos fu pus afară din lege ; toți Grecii în stare de a purta arme fură chemați a lua armele în numele zeului de la Delfi. Teba se afla în fruntea tutulor popoarelor de la Olymp până la Corint (355)

Filomelos avea o armată puternică ; ținea trupele sale în o disciplină severă ; dar puterea lui consta mai ales în mercenari. I trebuia bani și avea la îndemână cel mai mare tezaur din Grecia. El puse mâna pe tesaurile zeului, cu chip de împrumut, și astfel căpătă 10,000 de talanți. Atunci alergară mercenari din toate părțile. Dar Filomelos fu bătut și se aruncă singur într'o prăpastie. Onomarchos luă comanda. El plătia foarte bine. Bande, lacome de bani, alergară din toate părțile ; Focida ajunsese cea întâi putere financiară și militară din Grecia întregă. Onomarchos trecu Termopylele și amenință Beotia și pe însași Teba.

Tebanii și Tesalienii chiamară în ajutor pe Filip.

El intră în Grecia ca resbunător al zeului de la Delfi ; dar intră cu o armată mică ca să poată mai ușor amăgi pe Greci. Bătut de două ori de cătră Onomarchos, el fu nevoit a se retrage. Vra să zică impresia generală între Greci este că de giaba se temeau unia de puternicul rege macedonean ; teama nu era justificată : era slab. Această voia și Filip.

În curând însă el se întoarse în fruntea unei armate puternice și câștigă o victorie complectă. Mai bine de 6000 de Focizi căzură pe câmpul de luptă ; se făcură 3000 de prizonieri ; Onomarchos fu ucis. Filip este numit Bine-făcătorul Helladei. Dar, fiind că Sparta și Atena ncepeau a se îngriji, el se grăbi a părăsi Grecia.

În 352 îl găsim în Tracia și în același an el încheie tratate cu Cardia, Byzanța și Perintul; construiește cetăți spre Ilyria; capătă mare influență în Epir. *).

Olyntul și cetățile care atârnavă de el încep să se îngrijească; nu se mai temeau nici de Sparta, nici de Atena; erau în alianță cu Filip; dar vedeau prea bine că puternicul lor vecin plănuiește supunerea lor. Pentru aceea ele se adresară la Atena.

Atena și înjghebase din nou Confederația sa; noua Confederație avea o armată de 20,000 de oameni și o flotă de 200 de vase. Cu timpul intră în alianță Samosul, care cu Imbros și Lemnos, forma un fel de patrimoniu privat al Atenei. Atena în fruntea acestei Confederațiuni ar fi putut avea încă mare influență în treburile grecești; dar lipsia statornicia și încrederea în ea însăși. Îl părăsise bine de căderea Spartei; dar când Teba se ridică prea sus atunci iar fu vorba de «Cei doi ochi ai Greciei». Mulți Atenieni erau în contra Tebanilor; pentru că, ziceau ei, sunt de ajuns două capitale pentru Grecia. Această purtare față de Teba, făcu pe Epaminonda să lucreze, cu succes, la desființarea Confederațiunii. În urma mai multor resboai cu aliații, Atena se văzu nevoită să încheie o pace prin care îi deslega de îndatoririle lor. Ifierate și Timotheu, acușați că s'au vindut aliaților, se retraseră din viața politică. Atena pierdea pe cei de pe urmă eroi ai săi.

În același timp moravuri nouă se introduseseră în Atena. Era mare deosebire între timpurile vechi și cele de acum. Încep să se ridice palate private, cu servitori mulți, mobile bogate, trăsuri strălucite. Mai înainte vreme construcțiunile mărețe erau rezervate zeilor sau sta-

*) «Și eu, Barbați Atenieni, aș crede pe Filip făcut pentru a inspira groaza și admirațiunea, dacă l'aș fi văzut înălțându-se prin căi legitime. Dar, cu ochii fixați asupra căilor sale, îl văd, din momentul când câți-va factioși goniau de aici pe Olyntienii veniți pentru a se sfătui cu noi, îl văd amăgind simplitatea noastră prin protestări că ni va da Amfipole; pe urmă, pentru a câștiga amicitia Olyntului, dându-i Potidea, pe care o usurpase cu batjocură de la noi, vechii săi tovarăși de arme; acum de curând, în fine, fermecând pe Tesali cu promisiunea de a li înapoi Magnesia, când a intrat în resboiul lor în contra Focidei. Ori cine, într'un cuvânt, tracta cu acest înșelător, cădea în cursele sale. A amăgi tot d'a una pe popoarele destul de stupide pentru a nu îl cunoaște, a le înghiți tot d'auna sub puterea sa, eată principiul măririi sale». (Demost. *Filipica* II).

tului. Bogații potriviau ca sarcinile publice să cadă mai mult asupra celor săraci. Dispăruse ideia de sacrificii personale; bogații și ascundeau averile ori se împăcau cu antreprenorii pentru trierarhie; gymnastica încetase a fi un element esențial al educației; fugeau de serviciul militar; se năimiau străini ca să serviască pe vase. Partea principală a vieții publice erau acuma: serbările, banchetele și procesiunile; chiar și soldații părăsiau taberile ca să asiste la serbări; era o trădare națională a tulbura veselia serbătorilor.

Adunarea Poporului și pierduse seriositatea de odinioară. Oratorii căutau numai frase sforăitoare; discursurile lor erau sărace în fond; dar bogate în personalități, injurii, glume jocosnice. Se formează partide disciplinate, care asistau numai de formă la debateri: erau convinse mai dinainte. Oratorii sunt plătiți; mulți fac avere mare. Adunarea ajunge o fabrică de legi; pentru că pe fie-care zi se făceau legi nouă. Nu le mai știe nime. De aici influința avocaților. Vecinice acuzări de hoții *); acuzări de incapacitate, mai ales asupra generalilor. Aceștia nu mai aveau nici o influință asupra armatelor. Călărirea, alcătuită din cei bogați, avea pretenție a servi numai în patrie; săracilor li se da întâi o plată ș'apoi porniau **). De aceia armatele erau compuse mai mult din mercenari gata a servi pe ori cine pentru bani. Statul era foarte econom cu armata. Trupele trebuiau să tră-

*) *Aristogilon Cănele Poporului*. «In adevăr, sunt în Atenă aproape douăzeci de mii de cetățeni: fie care dintre ei frecventează piața publică, ocupat, pe Hercule! cu afaceri private sau cu ale statului. Dar acusatul, care este profesiunea sa? El nu are nici o ocupație nici nobilă, nici vulgară, nici politică; el nu e nici meșter, nici agricultor, nici neguțitor; nu are nici o legătură nici de interes nici de amicitie. Se țirește pe piața publică, ca o viperă sau un scorpion cu săgeata șuerând, întorcându-se în toate părțile, ochind victima pe care a s'o pătrundă cu calomniile sale, pe care a s'o spurce cu balele sale necurate, pe bogatul pe care a să 'l intimideze ca să 'l poată smulge. Nu 'l vede nimine în întrunirile de pe la bărbieri și parfumatori. Vagabond, fără asil, fără amici, fără cunoștinți, el e străin de toate plăcerile societății.» (Demost. *Contra lui Aristogilon*).

**) «Dar când e vorba de reshoiu și de armări, nici o ordine, nici o regulă, nici o precisiune. La cea întâi spaimă, noi numim trierarhii, procedem la schimburi, ne gândim la isoarele finanțare. După sfârșitul acestor preliminare, noi decretăm ca să se imbarce mai întâi străinii domiciliați, pe urmă libertii, și apoi cetățenii. Timpul se trece în amănări, și în timpul acesta noi am și pierdut cetățile spre

iască cum vor putea: generalii poartă resboiul pe sama lor; ei au o politică personală; trec în serviciul străin; așa că Atenienii, de multe ori, nici nu știu unde li mai sunt trupele și flotele *). Sunt și generali străini ca Charidem, care nici nu are drept de cetățenie în Atena.

Aceasta fiind starea Atenei, înțelegem pentru ce se introdusese și o politică nouă. Să nu mai umble Atena după chimere: să și caute mai bine de comerț și industrie, de dezvoltarea bogăției naționale. Noua politică se personifica în *Eubul*, om eloquent și, foarte simplu în moravurile sale. Era foarte ghibaciu în administrație, mai ales în finanțe.

Pace cu ori ce preț, viață modestă și liniștită: eată programa lui Eubul. Nu mai putea fi vorbă de un tezaur: prisosul de venituri trebuia împărțit la cetățeni. Banii pentru serbări, eată capitolul cel mai principal din budgetul Atenei de pe acea vreme. Funcționarii de la theoricon aveau dreptul să controleze întreaga administrație ca să nu se facă risipă, adică să nu se cheltuiască din banii pentru plăcerile poporului. Crimă de les majestate, atentat în contra poporului, ori ce propunere de a se atinge de budgetul serbărilor; pedeapsă cu moarte în contra ori cărui va intrăzni a propune ca să se întrebuițeze pen-

care aveam să plecăm. Pentru că noi pierdem în pregătiri timpul pe care ar trebui să l' întrebuițăm lucrând: cu toate acestea ocașiunea nu așteaptă nici incetineala nici vicleniile noastre; și puterile pe care, în acest timp, le credeam pregătite pentru noi, sunt, în momentul decisiv, cu totul neputincioase.» (Demost. *Filipica I*).

*) «Să ne urcăm la izvorul răului, și să arătăm leacul. La voi, Atenieni, nici odată dispozițiuni grabnice, nici odată pregătiri regulate; voi vă tiriți tot d'a una în urma unui eveniment: veniți prea târziu, părăsiți lucrul. Alt eveniment, alte măsuri luate în mijlocul sgomotului. Nu e acesta chipul de a isbuti. Nu; nu veți face nici odată nimic cu miliții ridicare în pripă. Trebuie formată o armată regulată, trebuie întreținută; să i se dea intențenți, să se iea măsuri pentru privityherea tezaurului militar, să se ceară socoteală administratorilor de întrebuițarea fondurilor, generalului de operațiunile campaniei, și să se iea acestuia pretecestul de a conduce flota voastră aiurea și a se departa de instrucțiunile voastre. De veți înca astfel, de veți avea această voință fermă, veți sili pe Filip să păstreze o dreaptă pace, să rămână în țara sa; sau vă veți lupta cu arme egale.» (Demost. *Filipica X*)

tru resboiu banii destinați la serbări *). Ori ce cheltuială militară trebuia făcută din o dare nouă asupra bogăților; natural că atunci ei se opuneau la ori ce expedițiune.

Cetățenii nu mai sunt capabili de lucruri serioase: numai spirit și glume pretutindinea.. Numai așa a fost cu puțință ca Eubul să guverneze 16 ani cetatea lui Pericles. Noroc că starea intelectuală era cu mult superioară.

«Și in timpul acesta, zice E. Curtius, dușmanul era de față, un dușman de o miie de ori mai primejdios de cât toți cei cu cari se luptase Atena, pe când se afla in culmea puterii sale: un imperiu mare in plin progres, cu mijloace nesecate, condus de mâna sigură a unui rege prevăzător și ghibaciu care se folosise de toate ocașiunile, pe uscat și pe marea, a supune unul după altul pe statele cele mici ale Greciei, și care pândia mai cu samă pe Atenieni. Pentru ca Republica să nu cadă in mânilor lui ca o pradă fără apărare și să nu piară fără onoare, trebuia un Atenian care, cunoscând foarte bine vițiile patriei sale, să nu despereze de ea; care să intruniască in el puterea genului și simțul idealului cu patriotismul cel mai devotat; care să aibă curajul a primi greaua misiune de a aduna încă o dată toate forțele vii; de a deștepta sentimentul stins al onoarei; de a învia pe statul atenian, și a 'l pune din nou in fruntea Hellenilor luptători pentru bunurile cele mai prețioase a le națiunei. Acest om a fost *Demostene*. Cu el incepe o nouă istorie a Atenei.»

§. 4. Demostene.

Demostene remase orfan la virsta de șapte ani; luă lecțiuni de la oratorul Iseu și la vrista de 20 de ani intentă un proces epitropi-

*) «Văzind că marina voastră piere, că bogatii scapă cu puțină cheltuială de sarcinile publice, pe săraci și pe cei cu o avere mică ruinați, pe Republică pierzând ocașiunile din această pricină, eu am propus o lege care sili pe bogat să 'și facă datoria, scoase din apăsare pe sărac, și procură patriei cel mai mare avantajiu: pregătiri făcute la timp. Acusat că am calcat legile, am venit inaintea voastră, am fost aquitat. Cu toate aceste, ce sumă credeți că 'mi oferiau șefii claselor de armatori, și cei de al doilea, și cei de al treilea, pentru ca să mă facă să nu propun această lege, sau cel puțin să o las să dispară in timpul acușiunei? N'aș îndrăzni să v'o spun, barbați Atenieni.» (Demost. *Pentru Cunună*).

lor sei, cari 'i mâncaseră cea mai mare parte din avere. Câștigă o parte : dar câștigă mult pentru că avu incredere in bunul simț și in onestitatea, care trăia încă in o bună parte dintre cetățeni. El avea o inteligență vie, un suflet aprins, capabil de emoțiuni puternice, o bogăție de idei, care cresc in încă prin cunoștința aprofundată a filosofilor, istoricilor și retorilor. 'I lipsia inse mult, până a ajunge un orator perfect. El se puse să indepliniască lipsurile *). Silința lui 'l făcea să fie considerat ca un om estraordinar in Atena lui Eubul. Se zice că a copiat de opt ori pe Thucydide și că a învățat pe de rost o mare parte din istoria lui. El se făcu avocat și câștigă mare avere. Atunci începe a se ocupa cu politica.

Filip cucerise Amfipolis ; era prin urmare in resboiu cu Atena. Pe de altă parte, *Mausol*, regele Cariei, 'și intindea puterea asupra insulelor grecești ; iar Persia cu Artaxerxes III Ochos (359) voia să 'și recâștige vechia putere in Mediterana. Se făceau mari pregătiri in Imperiul persau. In Atena începe a se vorbi despre un nou Resboiu Medic. Unii oratori voiau resboiu numai de cât. Demostene luă cuvintul. El se opuse resboiului cu Persia : nu se putea începe un resboiu fără pregătiri serioase. El arată Atenienilor că numai cei naivi

*) Intăia dată când a vorbit inaintea poporului, s'a făcut așa de mare vuiet, că abia a putut vorbi : 'și băteau joc de stilul lui, care li se părea incurcat, din pricina perioadelor, și prea incarcat de enthymeme. Mai avea apoi voace slabă, pronunțarea grea, și respirația așa de scurtă, că nevoia de a 'și tăia perioadele ca să se poată resufla făcea a se înțelege cu greu sensul cuvintelor sale. El a scapat de greutatea de pronunțare și de bâlbăire, umplindu-și gura cu petricele, și pronunțind in șir o mulțime de versuri. 'Și intări glasul, suind repede pe locuri inalte, pe când recita, fără a se resufla, bucăți de prosă și de poesie. (Plut. *Demostene*).

A pus să i se construiască o cameră sub pământ, in care se ducea in toate zilele ca să se exercite la declamare și ca să 'și formeze voacea ; petrecea de multe ori câte două și trei luni, cu jumătate de cap ras, pentru ca rușinea să 'l impiedice de a ieși, ori cât de mare dorință ar fi avut. Spirit greoiu a concepe, eloquența și talentul lui erau efectul muncii ; și ceia ce e o dovadă văzută, nime n'a văzut pe Demostene vorbind fără a se pregăti : de multe ori, fiind in Adunare, și chemat pe nume de către popor, el refusa a lua cuvintul, dacă nu a fost meditat și pregătit mai dinainte ceia ce trebuia să zică. (Plut. *Demostene*).

ori cei vânduți lui Filip puteau cere un reshoiu cu Perșii *). In realitate, discursul lui Demostene de și era pentru pace, ascundea in sine un manifest energic de reshoiu. El arată cine era adevăratul dușman al Atenei; reclamnă inarmăriie cele mai serioase și arată slăbăciunea republicei **). Intr'un nou discurs el susține ca să se dea ajutor locuitorilor din Megalopolis cari erau atacați de cătră Spartani; pentru că Atena trebuia să grupeze in jurul seu pe toate statele mici; să le lege de ea prin recunoștință. Tot pentru aceste motive, el ceru să se trimită ajutor Rodienilor cari voiau să și recapete independența după moartea lui Mausol.

Demostene avea a se lupta: a) in contra ușurintei concetățenilor sei care nu voiau să fie luați de la petreckerile lor; b) in contra oamenilor plățiți de cătră Filip; c) in contra aristocrațiilor cari uriau ori ce avint democratic; d) in contra oamenilor ca *Focion* «omul de bine» «omul drept», bun orator și bun general; dar preocupat numai de nevoile momentului; fără entusiasm pentru onoarea cetății; fără incredere in concetățenii sei ***).

*) «Să trimitem, Atenieni, o ambasadă la Marele Rege pentru a ne înțelege cu el; să aruncăm acel prejudețiu stupid așa de multe ori funest pentru republică. E un Barbar, e dușmanul tuturilor popoarelor, și alte o miie de obiecțiuni de aceeași putere. Cât despre mine, când văd ca se teme cineva de un principe inchis in palatul seu din Susa sau din Ecbatana, atribuindu-se proiecte dușmănești celui care a ajutat odată republica a se ridica, și care de curând i intindea o mână respinsă prin decretelc voastre, refus pentru care el este nevinovat; pe când un dușman care e la porțile noastre, care crește chiar in inima Greciei, teatrul hoțiilor sale, găsește apărători, surprinderea mea este mare; și eu mă tem de ori care nu se teme de Filip». (Demost. *Filipica X*).

**). «Legi teatrale, legi militare, le spun pe nume fără incunjur, aceste legi care, pentru spectacole deșerte, sacrifică solda armatei pentru lenesii cari stau la vetrele lor: cele care asigură nepedepsirea soldatului care fuge de reshoiu, și prin aceasta descurajază pe soldatul credincios, acele legi să le abrogați. Sfarmați aceste piedeci, pentru ca voacea binelui public să se poată ridica nepedepsită: și cereți atunci un om care să propună decretelc pe care le socotiți cu toții că sunt necesare». (Demost. *Filipica III*).

***). Când se ducea la țară, și când era in campanie, mergea tot d'a una cu picioarele goale și fără manta, afară numai de un ger foarte mare: de aceia când vedeau pe *Focion* imbracat, soldații ziceau rizind că-i semn de iarnă mare. De și era natural blând și uman, tră-

Demostene și a ajuns la scop. Atena se ocupa numai de Filip ; poporul se afla într'o neliniște perpetuă, urmărind planurile lui ; toți fulgerau in contra Barbarului, care îndrăznea a pretinde să domineze peste Helleni ; se făceau decrete peste decrete, dar fără nici un rezultat.

In primavara lui 351 Demostene apare fără veste la tribună și pronunță *prima Filipică*. Nu e vorba de o primejdie imediată ; nici de expediente *). El vrea să se hotărăscă un plan pentru viitor. In *Olyntiacele* sale respiră acelaș spirit ; dar e un avint mai inalt ; mult mai mare energie. El propunea ca să se ridice două armate ; una să alerge in ajutorul Olyntului și ceia altă să intre in Macedonia, ca să impede pe Filip de a'și intruni toate puterile in jurul acestei cetăți. Dar pentru aceasta trebuia ca prisosul veniturilor să se intrebuinteze numai pentru resboiu ; să contribuiască toți, și să se facă pregătiri serioase.

săturile feței sale erau așa de aspre, și aerul seu așa de respingător, că cei cari nu erau obicinuiți a 'l vedea se temeau a rămănea singuri cu el. (Plut. *Focion*).

El făcu mai multe expedițiuni de cât toți generalii din timpul seu, luați la un loc ; nu ceru și nici nu stărui nici odată să i se dea comanda ; dar nici odată nici n'a fugit nici n'a refuzat, când a fost chiebat de patrie. Toți istoricii se unesc a spune că a fost numit de patru-zeci și cinci de ori general, fără a fi fost vre o dată față la alegere, pentru că tot d'a una in lipsa lui concetătenii sei l'au chiebat, ca să 'l însărcineze cu comanda armatelor... El se opunea voinților și caprițiilor poporului. Intr'o zi, după ce a ținut un discurs cătră popor, văzind că părerea sa e aplaudată și adoptată de toată Adunarea, el se întoarse cătră amicii sei, și 'i întrebă : «Nu cum va am spus din greșală vre-o prostie?» (Plut. *Focion*).

*) «Când oare, Barbați Atenieni, vă veți face voi datoria ? Ce așteptați ? Un eveniment sau necesitate, pe Zeus ! Dar ce altă ceva trebuie să gândim despre ceia ce se întâmplă ? Cât pentru mine, eu nu cunosc necesitate mai mare pentru oamenii liberi de cât momentul desonoarei. Spuneți, aveți de gând ca in tot d'a una să vă întrebați numai in piața publică : «Ce mai este nou ?» Ei ! dar ce poate fi mai nou de cât un Macedonean invingător asupra Atenei și stăpân al Greciei ? «A murit Filip ? — Nu, pe Zeus ! e numai bolnav». Mort sau bolnav, ce vă pasă ? Dacă i se va și întâmpla vre o nenorocire, și voi veți rămănea tot așa de veghietori cum sunteți astăzi, îndată veți face să ieasă un alt Filip ; pentru că acesta a devenit puternic nu atâta prin propriile sale forțe pe cât prin inerția voastră». (Demost. *Filipica* I).

Olyntul fu primit în Confederațiunea ateniană ; dar pregătirile n'au respuns nevoilor. S'a trimis o armată ; dar nu era alcătuită din cetățeni ; fu bătută. O nouă armată avu aceeași soartă. Olyntul căzu prin tradarea generalilor. Nenorocita cetate fu arsă ; întreaga Chalcidică fu prefăcută într'un deșert. Mare doliu în Atena ; dar erau și mulți la cari li părea bine de succesele lui Filip ; unii îl cântau în versuri.

Între cei mai însemnați partizani a lui Filip în Atena, era oratorul *Eschine*. Foarte eloquent ; cu o imaginație puternică ; cu multă inteligență și minunat vorbitor ; făcu și el Filipice ; dar în alt sens. Atena trebuia să organizeze forțele naționale ; să trimită ambasade în toate părțile pentru a ridica pe toți Grecii în contra dușmanului național : Perșii *).

Cu toate stăruințele lui Demostene, poporul decise a se trimite o ambasadă la Filip ca să încheie pace. Filip avea și el nevoie de pace ; pentru că comerțul seu pe marea nu se putea desvolta și pentru că o pace cu Atena ar fi atras în partea sa întreaga Grecie. Între deputații trimiși la Filip erau Eschine și Demostene. Eschine a vorbit întâiu. Se zice că Demostene cu mare greutate a putut pronunța câte-va cuvinte. Se poate : oratorul pasionat, care atacase cu atâta violență pe Filip, nici n'ar fi avut ce vorbi. Filip respunse că nu poate da înapoi Amfipolis și Potidea ; dar era gata a încheia pace și arata Atenienilor avantajele ce le ar putea capata din prietănia cu el. Când s'a discutat pacea în Adunarea Atenienilor, Eubul propuse poporului că ori să plece pe corăbii, să plătiască impozite de război și să renunțe la banii serbărilor ; ori să primiască pacea. Poporul votă pacea. Demostene fu gonit de la tribună.

Atunci Filip ocupă Termopylele : restaură autoritățile din Delfi ;

*) «El, cel întâi dintre Atenieni, cum zicea atunci la tribună, a înțeles că Filip pregătia Elenilor robie și amăgia pe unia din capii arcadieni ; el a vorbit despre aceasta în Consiliu, a spus poporului, și v'a făcut să trimiteti pretutindine deputați, pentru un Congres adunat aici în privința războiului cu Filip ; el, mai târziu, la întoarcerea sa din Arcadia, v'a spus despre acele lungi și mărețe discursuri pe care zicea că le a rostit pentru voi la Megalopolis înaintea Celor Zece mii în contra lui Hieronim, orator devotat lui Filip ; el desfășură în toată enormitatea sa atentatul sevărsit, și în contra patriei lor și în contra Greciei întregi, de cătră sufletele venale care primiau aurul lui Filip». (*Demost. Despre Ambasadă*).

purifică templul și intră în tribunalul Amficionic, în locul Focizilor. El presidează jocurile pythice.

Filip era atot puternic. Focida era a lui; Tesalienii și Beoții erau aliați; Atenienii erau izolați și umiliți prin pacea impusă. Dar Filip nu și ajunsese scopul. El voia să ajungă în fruntea Greciei confederate: Macedonia nu putea fi puternică de cât numai cu condiție că ea să fie reprezentanta Hellenismului. El lucră cu multă ghibăcie. În cei șapte ani de pace, el interveni în Tesalia și stărmă ori ce umbră de rezistență; mai multe state din Pelopones se puseră sub protecția lui; Megara și Euboea de asemenea; Epirul era amenințat; iar flotele sale supuneau insulele de pe coastele Traciei, sub cuvânt de a pedepsi pirateria.

În timpul acesta în Atena pacea cu Filip adusesese iarăși bielsugul și veselia. Oratorul *Isocrate* lauda pe Macedonia; compara pe Filip cu Agamemnon care avea să conducă pe Helleni în contra dușmanului ereditar și se ridică cu putere «în contra celor cari invidiază pe puternicul monarh; cari caută neconținut a-l face suspect; cari samănă desordinea printre cetăți; consideră pacea generală ca o cursă întinsă libertății și cari vorbesc, ca și cum puterea regelui nu ar crește pentru Hellada, ci în contra ei: ca și cum, după regularea afacerilor Focidei, el nu ar avea alt scop de cât a supune pe întreaga Grecie și alte nebunii?». Astfel se pronunța despre Filip și Demostene șeful unui partid din Atena.

Dar erau o mulțime de Atenieni cari nu împărtășiau părerea lui Isocrate. Tineritul nu putea crede că istoria Atenei s'a sfârșit. Pustierea cetăților din Focida, scenele de grozăvie din Chalcidica nu prea prezentau pe Filip ca conducătorul Grecilor la fapte mari hellenice. Autoritatea lui Demostene creștea pe fie care zi și în jurul său se forma o partidă națională, sau cum ziceau dușmanii săi, persică. Barbați de opinii diverse, aristocrați și democrați, idealști și practici, ca *Hegesippos*, *Lycurg*, *Hyperide*, sunt alăturați cu el *).

*) «Este vre unul dintre voi, Atenieni, care a numărat toate gradele prin care, slab la început, s'a ridicat așa de sus, acest Filip? El cuprinde mai întâi Amfipole, apoi Pydna, pe urmă Potidea, în fine Metona, și se aruncă asupra Tesaliei; după ce a învăluit după plac Fere, Pagasea, Magnesia, el se îndreaptă spre Tracia. Aici, după ce a alungat, a creat regi, el se îmbolnăvește. Sculat de pe boală, poate că are să incline spre repaos? nu, el zboară ca să atace pe Olyntieni.

Demostene intentă proces lui Eschine pentru că a tradat interesele Atenei în timpul când fusese trimis ca ambasador la Filip. Eschine fu aquitat : dar numai cu o mică minoritate și toată lumea știa că numai frica de a nu se rumpe pacea l'a scăpat de osândă. El a scăpat, dar alți devotați a lui Filip au fost condamnați.

După aceasta Demostene fu trimis în fruntea unei ambasade către statele grecești, pentru ca să li deschidă ochii asupra planurilor Macedoniei. Dar Peloponesiacii mai de grabă credeau că primejdia li va veni de la Atena. Resultatul a fost că Filip a trimis o ambasadă la Atena ca să imprăștie prepusul ce se formase în contra lui. Dar pe când oratorii sei l' justificau la Atena, el cuprindea două cetăți din Euboea ; Epirul se unia cu el și Etolienii i promiteau Naupactul. Pentru ca să adărmă pe Atenieni, el li trimise o scrisoare, prin cari li făcea cunoscut că cedează Halonesă ; că i roagă să incheie un tractat de comerț ; că e gata a renunța la articolele din tractatul de mai înainte care jigniau pe Atena și că se supune la un tribunal de arbitri, în ceia ce privia cuceririle făcute în urmă în Chersones. Poporul, îndemnat de cătră Demostene, respinse propunerile regelui.

Resboiul se începu în Chersones ; iar discursul lui Demostene asupra celor ce se întâmplau în Chersones a avut un efect nespus asupra poporului ; de acum înainte direcția trebilor publice trece în mâinile lui.

După ce atrase pe Byzanța în alianța Atenei, Demostene incheie în 346, o Confederație cu o multime de state grecești, între care cele mai însemnate erau Acarnania, Corintul, Achaia, Coreyra etc. Pacea cu Filip e ruptă. Tiranii din Euboea sunt alungați de cătră o armată comandată de Focion ; Perintul respinse atacurile regelui și Byzanța l' sili să ridice asediul *). Filip știa că pe câtă vreme Grecia va fi u-

Să lăsăm de o parte campaniile sale în contra Illyrilor, în contra Peonilor, în contra lui Arymbas, în contra a o miie altora. — Dar pentru ce acest tablou ? mă va întreba cineva. — Pentru ca, Atenieni, să simțiți cum se cade și efectele funeste ale părăsirei succesive a avantajelor voastre, și acea ambițiune neobosită, suflul și viața lui Filip, care l' animează în contra tuturilor statelor, care irită în el setea de cuceriri, și i face cu neputință repausul.» (Demost. *Filipica* IV).

*) «Alungat din Eubea prin armele voastre... Filip trece în Tracia și cere Bizantinilor, aliații lui, să se uniască cu el în contra noastră. Ei refuză, zicând cu dreptate că aceasta nu e una din condițiu-

nită, heghemonia Macedoniei nu se va putea întemeia. El nu voia să sdrobiască Grecia; pentru că avea nevoie de forțele ei pentru scopurile viitoare. Părăsi dar lupta cu Grecii și se îndreptă în contra Scitilor.

Demostene simte primejdia. El luă măsuri pentru pregătirea Atenei. Sarcinile marinei fură chibzuite în raport cu averea; se decise ca prisosul veniturilor să se întrebuințeze numai pentru resboiu. Dar în timpul acesta se ivi un nou Resboiu Sacru. Cetatea Amfissa acuză pe Atenieni înaintea tribunalului Amfictionic pentru că, contra legilor hellenice, a oferit lui Apollon niște trofee pentru înfrângerea Tebanilor. Ambasadorii atenieni combătură hotărîrea de a se supune cetatea lor la o amendă; acuzară pe Locri Ozoli că au cuprins niște pămînturi ale templului și tribunalul proclamă Resboiul Sacru.

Accasta aștepta și Filip. Demostene și amicii sei făcuseră greșala de a nu se interesa de tribunalul Amfictionic și lasaseră ca ambasadori pe Echine și alții ca el. Acești oameni vânduți lui Filip i dădură ocasiunea a se amesteca din nou în trebile Greciei. El fu numit comandant suprem al forțelor amfictionice. După ce cuprinse Elatea *) Filip se înaintă spre Grecia Centrală. Atena se uni cu Teba. La Che-

nile alianței lor. Atunci el încunjură cu șanțuri cetatea, apropie mașinele de ea, și o asediază. Cine a ajutat pe Bizantini și i a scăpat? Cine a scutit Hellespontul de o dominațiune străină? Voi, bărbați Atenieni! când zic voi, zic Republica. Dar, în numele acestei Republice, cine vorbia, decreta, lucra? Cine s'a devotat cu totul acestei afaceri? Eu.» (Demost. *Pentru Cunună*).

*) «Era sară, vine un om care anunță prytanilor că Elatea e cuprinsă. Ei stăteau la masă: îndată se scoală cu toții; unia alungă pe neguțitorii din corturile făcute pe piața publică, și ard baracele; cei alți chiamă pe strategii; dau semnalul: toată cetatea e plină de sgomot. A doua zi, în zori de ziuă, prytanii convoacă Consiliul în localul seu; voi vă duceți la Adunare; și, înainte de a fi discutat sau să fi preparat Consiliul un decret, tot poporul ocupă băncile de sus. Îndată intră Consiliul; prytanii repetă noutatea, introduc pe vestitor. Acest om esplică, și crainicul strigă: «Cine vrea să vorbească?» Nime nu se presintă. Acest apel e repetat: iar nime! Și cu toate aceste erau acolo toți strategii, toți oratorii! și glasul patriei cerea un sfat de scăpare! pentru că crainicul, pronunțând cuvintele dictate de lege, e glasul patriei... A! pentru că în o asemenea zi, în o astfel de criză, nu era vorba numai de un om bogat și devotat, ci de unul care să fi urmărit afacerile de la început, și care să fi raționat asupra motivelor purtării lui Filip, asupra planurilor sale... Ei bine! omul acestei zile, am fost eu: m'am suit la tribună.» (Demost. *Pentru Cunună*).

rona se dădu o bătălie sângeroasă în care o mie de Atenieni rămăseră pe câmpul de luptă; 2000 fură făcuți prizonieri (338)*. Pierderile Tebanilor au fost și mai mari.

După pierderea bătăliei de la Cheronia, Teba căzu din mărirea sa; cele alte cetăți din Beotia au fost rezidite, pînă la Plataea. O garnisoană macedoneană fu așezată în Cadmea. Atena se hotărî a se

*) «Evenimentul e așa cum îl vrea Norocul; intenția celui care dă un sfat se arată prin însuși sfatul. Nu mă acusa dar pentru victoria pe care i a fost dat lui Filip să o câștige: sfîrșitul luptei a țărna de D-zeu, nu de mine. Dar, dacă n'am luat toate măsurile prescrise de prudența omenească; dacă n'am întrebuințat sinceritate, zel, ardoare mai pre sus de puterile mele; dacă întreprinderile mele n'au fost glorioase, vrednice de republică, necesare, arată-mi, și pe urmă vin de mă acuză! Dacă o lovitură de trăsnet mai tare de cât mine, de cât toți Elenii, a căzut asupra capetelor noastre, ce puteam să fac eu? căpetenia unui vas a făcut totul pentru siguranța lui; și a ineztră corabia cu tot ce părea că o va garanta; dar furtuna vine, zdrobește, nimicește catargurile: fi-va acusat acest om pentru naufragiu? Nu eu, va răspunde el, aveam în mîni cărma. Ei bine! nu comandam eu armata; nu eram eu stăpîn peste soartă; soarta e stăpână pe toate.» (Demost. *Pentru Cunună*).

«Dar asupra tuturor datoriiilor impuse oratorului întrebă-mă cu rigoare, consimt. Care sunt acele datorii? a studia afacerile de la început, a li prevedea urmările, a le anunța popoarelor; aceasta am făcut-o; a corege, pe cât e posibil, amănările, lipsa de hotărîre, ignoranțele, rivalitățile, vițiile de care sunt pline toate republicile; a îndemna pe cetățeni la concordie, la amicitie, la zel pentru binele public: am făcut toate acestea; nime nu mă poate acusa că am negles ceva. Dacă mă va întreba cineva: atunci prin ce mijloace a isbutit Filip mai în tot-d'a-una? fie-care va răspunde: prin armată, prin banii sei, prin corupțiunile împrăștiate asupra tuturor cari guvernau. Eu, nu eram nici stăpîn nici cap al trupelor; nu sunt dar răspunzător de aceia ce au făcut ele. Dar respingînd aurul seu, eu am învins pe Filip. Când un trădător s'a vîndut, cumpărătorul a triumfat asupra lui; dar cel care rămîne necoruptibil a triumfat asupra înșelătorului. Atena a fost dar neînvinsă în ceia ce privește pe Demostene.» (Demost. *Pentru Cunună*).

«A judeca, a confisca, a recompensa, a abusa fără nici o grijă de interesele patriei, nu trebuie pentru aceasta mare curaj. Când e apărat cineva de obiceiul de a curteni la tribună și în administrație, îndrăzniala e fără nici un pericol. Dar pentru binele vostru, a lupta de multe ori în contra voințelor voastre, a nu vă lînguși nici odată, a vă servi tot-d'a-una, a îmbrățișa cariera politică în care succesul depinde mai mult de noroc de cât de rațiune, și a se face răspunzător și pentru noroc și pentru rațiune, eată omul de inimă! eată cetățeanul folositor!» (Demost. *Filipica VIII*).

apara cu energie ; dar Filip era gata a incheia pace. Corintul, Megara, Achaia, se unira la aceasta pace ; Argosul, Arcadia și Mesenia se declarara pentru Filip. Numai Sparta refusa a renunța la heghemonia sa.

Dupa incheierea păcii, Filip institui *Liga de Corint*, cu o constituțiune federală, un Consiliu și un tribunal comun, păstrând fiecare stat autonomia sa ; era libertate de comerț intre deosebitele state ; dar fiind că Liga se constituia mai ales in vederea unui resboiu cu Persii, puterea militară și politica esternă se incredința Capului Ligăi, Regele Macedoniei.

Resultatul acestui ultim resboiu cu Persii avea să fie : liberarea insulelor și cetăților hellenice ; deschiderea Asiei pentru comerțul și industria grecească ; indreptarea in spre Asia a elementelor de agitațiune care inădușiau pe Grecia.

In acest timp se suise pe tronul Persiei *Dariu III Codomanos*. De multă vreme nu avuseseră Persii așa rege. «Frumos și grav, cum și inchipuiește Asiaticul pe suveranul seu ; bun pentru toti și onorat de cătră toti ; inzestrat cu toate virtuțile marilor săi strămoși ; ferit de vițile rușinoase care degradaseră viața lui Ochos ; Dariu părea a fi destinat să lecuiască ranele acestui imperiu, pe care l capatasă fără crimă și fără a vărsa sânge.» De la termurile Ioniei până la Indus, Asia, unită sub nobilul Dariu, se părea in siguranță, cum nu fusese de multă vreme.

Satrapii l anunțase că Filip, după împăciuirea Greciei, are intenția a trece in primăvara viitoare in Asia Mică. Dariu voia să evite cu ori ce preț acest resboiu ; știia el că pentru imperiul seu șubred era de ajuns numai o sguđuitoră esternă ca să fie surpat.

Chiar in momentul când Dariu se urca pe tron, regele Filip ordonase lui Parmenion și lui Atal ca să treacă Hellespontul și să se așeze in cetățile grecești. Membrii Ligăi primiseră incunoștiințare să și trimită contingentele in Macedonia. Filip avea de gând să plece in fruntea forțelor greco-macedonene pentru a indeplini opera la care muncise așa de mult. «Dar in momentul de a și pune planul in lucrare, se părea că el se indoiește de sine insuși ; vedea victoria sigură și cu toate aceste pare că se indoiia de rezultat. Dar *Marca Intreprindere* ajunsese un feliu de pasiune pentru curte, nobilime, popor. Se luptau cu Tracii ; triumfau asupra Grecilor ; dar tot Orientul era țelul pentru care se luptau și triumfau.»

Filip se despărțise de soția sa Olympiada și luase o altă soție ; dar se impacaseră mai pe urmă.

În 336 se făceau mari pregătiri de război. Regele dorea să celebreze în acea toamnă *Unirea* tuturilor Hellenilor. Era să se celebreze și nunta unei fete a lui. Venise oaspeți din toate părțile ; theorii cu mare pompă, veniau din Grecia ; principi de prin prejur se îngrămădiseră ; tocmai atunci Filip a fost ucis de către un tânăr care fusese insultat de către Atal, unchiul reginei.

Dar munca lui Filip n'a fost în zadar ; pentru că lui i a urmat fiul său **Alesandru**.

X. ALESANDRU CEL MARE.

§. 1. Cucerirea Imperiului Persilor.

Filip II luase în căsătorie pe Olympiada, fiica regelui din Epir. Foarte frumoasă, Olympiada era plină de foc și dedată cu pasiune cultului misterios a lui Dionysos ; se zice că de multe ori o vedeau prin munți în fruntea cetelor de Bachante în prada unei surescitațiuni selbatice, cu thyrsul în mână. Visele sale repetau imaginile fantastice de care era plină imaginația ei ; se zice că în noaptea nunții ea ar fi visat că a fost învăluită de o furtună cumplită și că fulgerul ar fi intrat în sinul ei ; că, pe urmă, ar fi ieșit un foc impetuos care a dus în departare flăcările sale mistuitoare, stingându-se înse foarte curînd *). Copilul născut din Olympiada a fost Marele Alesandru.

El creștuse la curtea părintelui său, impresionat de mic copil de legendele Orientului ; când se făcu mare el învăță istoria Grecilor și a Macedoniei. Era copil când a pus în uimire pe ambasadorii persani prin întrebările sale asupra armatei și poporului persan, asupra legilor și obiceiurilor, organizării și vieții popoarelor din Răsărit. Noroc foarte

*) Olympiada avu un vis. I se părea că a auzit tunând și că fulgerul o trăsese în pantece : atunci, s'a aprins un foc mare, care, după ce s'a despărțit în mai multe flăcări ivite în deosebite părți, s'a nimicit îndată. Filip, la rîndul său, visă că pusese o pecete pe pantecele femeii sale, și că pecetea avea pe ea un leu (Plut. *Alesandru*).

mare : *Aristotele*, cel mai însemnat cugetător al anticității, a fost învățătorul său. Acesta a inspirat copilului dorința de a face fapte mari ; l'a deprins a despretui plăcerile și a fugi de voluptate ; i a inobilat pasiunile sale. Plin de activitate și pasionat pentru glorie, Alesandru se mânia de victoriile părintelui său. El 'și luă de model pe Achille, strămoșul său de pe mamă. Eșteriorul răspundea la calitățile sufletului : era vioiu în mersul său ; privirea i era scânteitoare ; glasul puternic. Când era liniștit, era un farmec încântător în dulceața trăsăturilor sale, în coloritul drăgălaș al obrazilor săi, în ochiul lui cu privirea umedă ; capul lui se inclina puțin spre stânga *).

Filip era mândru de un astfel de fiu și zicea adesea că Macedonia e prea mică pentru el.

Când s'a auzit despre moartea lui Filip, Grecia începu a se agita. Demostene **) intră în relațiuni cu Teba, Tesalia și Grecia întreagă ;

*) Alesandru pleca puțin gâtul spre umărul stâng ; avea ochi foarte vioi, pelita albă, roșă pe față și pe piept ; din tot corpul său ieșea un miros foarte plăcut, care i parfuma și hainele sale. Aceasta poate venia din pricina temperamentului său, care era numai de foc. De aceea și era el viteaz și avea aplecare spre băutură... Foarte cumpătat în plăceri : din contra, iubirea de glorie se arată în el cu o forță mult mai superioară de cât vrâsta lui... Întrebat de cătră prietini dacă nu merge la jocurile Olympice pentru premiul de alergare : « m'aș presenta, zise el, dacă aș avea regi drept antagoniști?... De câte ori i se anunța că Filip a cuprins vre o cetate mai însemnată, sau că a câștigat vre o victorie mai memorabilă, Alesandru, departe de a se arăta vesel, zicea cătră copiii de vrâsta sa : « Amicii mei, părintele meu are să iea tot ; nu are să ni lase nimic mare și glorios a face împreună cu voi. » (Plut. *Alesandru*).

**) Ei bine, Atenieni, acel curtesan fără margine, incunoștiințat el cel dintâiu despre moartea lui Filip prin spionii lui Charidem, fabrică un vis trimis din cer. Nu a primit noutatea înșelător de la Charidem, ci de la Zeus și de la Athene. Acești zei pe cari i ofensază în fiecare zi prin sperjururile sale, zice că vin, în convorbiri nocturne, ca să i descopere adevărul ! Era în ziua a șaptea de la moartea fiicei sale ; și, înainte de a fi sfârșit a o plânge, înainte de ași fi îndeplinit ultimele sale datorii cătră ea, incununat cu flori și înbrăcat în haină albă, el oferă sacrificii ! el violează toate legile ! Pierduseși de curând pe aceea care era cea dintâi, care singura, nenorocitul, te chiamă cu numele de părinte ! Nu te insult în nenorocirea ta ; studiez, în această încercare, caracterul tău. Dușmanul copiilor săi, părintele reu, nu poate fi povățuitor bun pentru popor. Fără inimă pentru ființele cele mai seumpe, pentru propriul său sânge, vă va iubi el pe voi cari i sunteți străini ? Rău pentru familia sa, el nu va deveni un ministru

el trimise ambasadori la Atal din Asia și la Perși ; Teba se pregăti a alunga garnisoana Macedoniei ; Etolii se declarară în contra Macedoniei ; Argos, Arcadia, Elida, căutară să scuture jugul ; Sparta nu fusese de loc supusă ; Tesalia se agita ; Barbarii amenințau Macedonia și Atal era gata a se întoarce în Europa, pentru a susține drepturile nepotului său, alt fiu a lui Filip.

Alesandru condamnă la moarte pe generalul revoltat ; neglige pe Barbari ; și se îndreptă în contra Greciei. El ocoli valea Tempe, apărută de cătră Greci ; și deschise un drum nou ; atrase pe Tesali în parte sa ; convocă la Termopyle pe Amficioni cari recunoscuseră hegemonia sa asupra Grecilor ; pe urmă cuprinse Teba și tractă cu blândețe pe ambasadorii atenieni. După aceasta el pleacă la Corint. Aice fu numit comandant suprem al tuturilor armatelor grece, cu puteri nemărginite. Toți frunțașii Grecilor se grăbiseră a veni la Corint, ca să salute pe tânărul extraordinar, pe discipulul lui Aristotele.

La începutul iernei, el se întoarce în Macedonia. Atal fusese ucis.

În primăvara viitoare, Alesandru lăasă pe Antipater la Pella ca să administreze Macedonia ; iar el se îndreptă în contra Triballilor. În zece zile ajunse la strimtorile Emului. După o luptă crâncenă, el trecu munții ; bătu pe Triballi ; și în trei zile ajunse la Dunăre *), pe care o trecu într-o noapte **). *Geții* se retraseră în lăuntruțul țerei lor. Ale-

virtuos ; pervers în casa sa, el nu avea în Macedonia nici onoare nici virtute : și a schimbat locul, dar nu năravul.» (Eschine, *Pentru Cunună*).

*) Se pare că regiunea de la nordului Istrului ar fi un deșert nemărginit. Tot ce am putut afla despre acele locuri, e că se găsește un popor numit Sigynii, care poartă haine ca Mezii. Caii lor sunt acoperiți, peste tot corpul, de un păr lung de cinci degete ; cai mici și nu buni de călărie. Foarte repezi când sunt înhamati ; de aceea toți Sigynii sunt cărăuși. Hotarele lor merg până la țara Eneților de lângă Adriatică. Se zice că ar fi niște emigrați Mezi ; nu 'mi pot închipui cum ar fi putut întemeia Mezii o astfel de colonie ; dar vremile aduc toate. Ligurii, cari trăiesc mai sus de Marsilia, numesc pe ori ce neguțitori Sigyni ; iar cei din Cypru dau acest nume la sulite. (Herod. V. 9).

**) Alesandru se imbarcă pe Dunăre ; din ordinul lui, cu pielea corturilor se fac burdufuri ; aceste se umplu cu paie ; se prind o mulțime de luntri de care se serviau locuitorii pentru pescuire, comerț și chiar pentru hoție : în urma acelor pregătiri, trecură mulți soldați. O miă cinci sute de călari, patru mii de pedestri, trecură cu Alesandru, apărați de cătră noapte și de griiele cele 'nalte care i ascundeau de dușmani. În zori de ziuă, Alesandru se înaintează prin lanurile de

sandru primi deputați de la popoarele de prin prejur, care i se supuneau. Intre aceste popoare erau și *Celții*, așezați pe țărmurile Dunării *). La întoarcere, el bătu pe Illyri.

Dar în timpul acesta se ridicau Grecii, indemnăți de cătră Perși. Împrăștiindu-se vestea că Alesandru a murit în o luptă cu Barbarii, Atena și Teba luară armele. Pe când Grecii discutau asupra modului de a se purta resboiul, Alesandru apărură fără de veste în Grecia. În șapte zile ajunsese de la muntele Pelion la Teba. Tebanii fură cumplit pedepsiți. Cetatea fu rasă și 30000 de oameni fură vânduți ca sclavi. Se zice că Alesandru a cruțat numai templele și casa unde se născuse poetul Pindar **).

În 335, el se întoarse în Macedonia pentru ca să pregătiască *Marea Întreprindere*. Când totul a fost gata, el împărți prietinelor sei tot ceia ce avea, păstrând pentru sine numai Speranța.

În sfârșit se începea Marele Resboiu la care cugeta Grecia de o sută de ani, și pe care îl pregătise cu atâta ardoare Filip II.

Dar mijloacele lui Alesandru erau foarte mici în comparațiune cu ale Perșilor. El avea numai 60 de talanți; era nevoit să lase gar-

griu; infanteria se înaintează, apleacă spicele cu coada suliiților și ajunge la un loc mai deschis. (Arrian, I, 1).

*) După ce a trecut Dunărea înapoi, Alesandru primește pe deputații a o mulțime de popoare libere de pe malurile Istrului, pe a lui Sirmu regele Triballilor, și pe ai Celților cari trăiesc pe lângă golful Ionic. Celții sunt nalți de statură, și cu un caracter energic; ei veniau să lege prietinie cu Alesandru. Se jurară de ambele părți. Alesandru întrebă pe Celți de ce se tem ei mai mult pe lume, incredințat că numele lui ajunsese până în țara lor, și mai departe încă; și că ei se temeau de el. A fost amăgit în gândirea sa. În adevăr, locuind în locuri greu de străbătut, departați de Alesandru care și îndrepta în altă parte armele sale, ei respunseră că se tem numai de un lucru: să nu cadă Cerul peste ei. Alesandru li dădu drumul, dându-li titlul de amici și de aliați, și se mulțemi a adaoge: «Celții sunt mândri.» (Arrian, I, 1).

**) Se părea că zeii pedepsese pe Tebani pentru că au fost tradat cauza Grecilor în resboiul contra Perșilor; pentru că, în desprețul tractatelor, au fost surprins Platea, pradat cetatea și masacrat fără milă, contra moravurilor și obiceiurilor grece, pe acei dintre ei cari se predaseră Lacedemonilor; pentru că au pustiât teatrul unde Grecii luptând în contra Perșilor asiguraseră prin curajul lor libertatea patriei lor; în fine pentru că opinaseră pentru ruina Atenei, când această cestiune se deliberase în Consiliul ligăi lacedemone. (Arrian, I, 2).

nisoane in Grecia ; Macedonia avea nevoie de o armată in contra Barbarilor și Perșii aveau o marină puternică. Alesandru putea face apel la marina grecească. Atena singură i putea da 350 de corăbii ; dar el nu găsia înțelept lucru a lupta serios pe marea, pentru că atunci ar fi atârnat prea mult de Grecii, de cari nu era sigur.

Lăsând in Macedonia 12000 pedestri și 1500 călari, Alesandru plecă spre Hellespont cu 30,000 de pedestri și 5,000 de călari, întocmiți după arme și naționalități. Pedestrimea alcătua șase falange sub Strategii : *Perdiccas*, *Crater* și alții ; *Antigon* comanda contingentele Ligăi grecești și Menandru pe mercenari. Garda regală era comandată de cătră Nicanor ; iar *Filotas* era in fruntea «Hetairilor» călari. Căvaleria forma opt escadroane și avea între comandanți pe *Clitos*. *Par-menion* era cel mai însemnat, după Rege.

Imperiul Perșilor era foarte mare ; dar nu era pregătit pentru rezistență. Nu mai era administrația puternică de odinioară. Popoarele supuse aspirau la independență ; satrapii cugetau la puterea supremă. Dariu era virtuos, generos, blând ; într'o vreme când Imperiul avea nevoie de un rege energic, fără milă și despot. Popoarele de dincolo de Tigru erau foarte energice ; dar nu se interesau de soarta imperiului ; cele din apus erau gata a primi cu înlesnire jugul ; Fenicia și Egiptul s'ar fi grăbit a se supune la cel întâiu semn.

Perșii așteptau totul numai de la dușmăniile dintre Greci ; dar acuma heghemonia era într'o mână energică.

In 334 flota persană era gata de plecare ; in Asia Mică se strinsese o armată numeroasă. Numai călărirea se stua la cifra de 40,000 dintre cari pe jumătate erau Greci mercenari. Dar Dariu n'a incredințat nimărui comanda supremă. Era un general capabil in armata sa, *Memnon* din Rodos. Dar ar fi fost neînțelept lucru a se incredința unui Grec comanda supremă. Porunca regelui a fost ca totul să se decidă in Consiliul generalilor. Aceasta a fost o mare greșală.

In primăvara anului 334, Alesandru plecă din Macedonia și in 20 de zile ajunse la Sestos. Aice trecu Hellespontul ; Alesandru debarcă cel întâiu. El se înaintă spre ruinele Troiei ; aduse sacrificiilor zeilor și umbrelor lui Priam ; el onoră mai ales pe Achille ; dădu jocuri strălucite in onoarea strămoșului seu și ordonă să se rezidiască Troia.

Memnon sfātuise pe Perși să nu se bată ; pentru că nu aveau

infanterie puternică. El era de părere că armata să se retragă, pustiind totul în calea ei, până ce va sosi Dariu. Dar acest plan a fost respins ca nevrednic de Perși. Armata persană așteaptă pe Alesandru la riul *Granic*. Cu toată părerea contrarie a lui Parmenion, Alesandru ordonă trupelor sale a trece riul. El însuși era între cei dintâi și făcea minuni de vitejie; dar era să fie ucis de către satrapul Lydiei, dacă Clitos n'ar fi tăiat brațul care era gata să 'l străpungă *). O mulțime de Perși fură uciși; iar mercenarii Greci căzură până la unul. Din contra, pierderile Macedonilor erau foarte mici.

Prin înfrângerea de la *Granic*, puterea Persilor era nimicită din coace de muntele Taurus. Capitala Frigiei fu cuprinsă; Sardes capitulă. Alesandru dădu Lydienilor libertatea și constituțiunea părinților lor, și ridică un templu lui Zeus Olympicul. Populațiunea din Efes se revoltă ca să scuture jugul persan. Cetățile grecești fură declarate libere; vechiele constituțiuni fură restabilite. La Milet flota grecească se văzu în fața celei persane. Alesandru se feri a da o luptă maritimă; el încunjură cetatea; o cuprinse și prin aceasta sili flota dușmanilor să se retragă la Samos.

În urma acestor evenimente, Alesandru desființă flota sa. Ea 'l costa o mulțime de bani; 'i lua mai bine de 30,000 de oameni și 'i era absolut nefolositoare. El conservă numai câte-va vase pentru transport.

Armata se înaintă în Caria. Deosebitele cetăți ale acestei regiuni se grăbiră a se supune, afară de Halicarnas, unde fugise Memnon cu rămășițele armatei zdrobite la *Granic*. Tocmai acum, Dariu 'i incredințase lui comanda supremă asupra tuturilor forțelor navale și asupra

*) *Alesandru la Granic*. În sfârșit soldații lui Alesandru sunt de asupra, atât din pricina forței și a experienței, pe cât și prin avantajul sulitelor lor solide, opuse unora mai slabe: a lui Alesandru se rumpe; el vrea să împrumute lancea scutierului seu Ares: «Caută alta», 'i zice Ares arătându'i bucată ce mai avea în mână, cu care făcea minuni de vitejie. Atunci Demarate Corintianul, unul din hetairi, prezintă pe a sa lui Alesandru. El o ia, și ochind pe Mitridate, ginerile lui Dariu, care se înainta calare, se repede contra lui cu câțiva călări din suita sa, și 'l restoarnă lovindu'l cu lancea în față. Roesaces atacă pe Alesandru, și 'l lovește în cap cu iataganul. Alesandru 'l străpunge cu sulita. Spithridate, gata a'l lovi pe dinapoi, și ridică mâna, pe care Clitus i-o taie de la umăr. (Arrian. I, 4).

țermurilor Asiei Mici. Cu toate că Halicarnasul fusese puternic întărit ; cu toate că se concentraseră aice forțe mari, cetatea fu cuprinsă.

Cu apropierea iernei, Alesandru liberă mai bine de o mie de soldați, cari aveau să se întoarcă în patrie ; iar restul armatei, împărțit în două corpuri, sub comanda sa și a lui Parmenion, apucă spre Gordion și Lycia, la începutul primăverei. Toate cetățile îl primiră ca pe un liberator : Lycia și Pamfilia erau supuse. Grecii din Asia Mică sunt din nou liberi ; ei recunoscără pe Alesandru ca Strateg.

Dariu nu era tare neliniștit de succesele lui Alesandru. Victoria acestuia de la Granic se atribuia mai mult neînțelegerilor dintre generali : succesele lui din Asia Mică se puteau nimici foarte ușor. Memnon medita să transpoarte resboiul în Grecia. Insulele Rodos și Cos erau ale Perșilor ; aristocrația din Chios și din Lesbos aștepta numai ocazia a se declara în contra lui Alesandru : Grecii nădăjduiau că Perșii vor restabili libertatea hellenică. Memnon decisă a isola pe Alesandru. El cuprinde insulele, asedie Mitylena și umplu de groază pe cei cari se supuseseră lui Alesandru. Dar *Memnon muri de boală*. Farnabase, urmașul lui Memnon, se pregăti a rescula Grecia.

În primăvara anului 333, întreaga armată macedoneană e intrunită la Gordion. Aice veniră și soldații congediați în timpul iernei ; se mai chemară trupe nouă, așa că, cu toate că lăsase garnisoane în mai multe cetăți, Alesandru are cam aceiași armată ca și cea cu care trecuse Hellespontul. După supunerea Paflagoniei, Alesandru se înaintă prin Cappadocia și ajunse la *Porțile Ciliciei*. Satrapul acestor țeri pustie regiunea și se retrase spre Eufrate, pentru a se uni cu Dariu.

În Cilicia Alexandru s'a aflat în mare primejdie. El s'a scaldat în fluviul *Cydnos*, un fluviu rece și limpede care isvorește din munți. Fiind că se aruncase în apă, inferbântat cum era, el fu cuprins de niște friguri grozave. L'au scos din apă leșinat și pe jumătate mort. În urmă simți convulsii și o ferbinteală foarte mare. Nopti fără somn și o tristeță grozavă de frica morții, care se apropiă. El arătă o încredere nemărginită în medicul seu, Filip. Cu o mână el luă băutura, pe care îi o pregătise acesta, și cu ceia altă îi întinse o scrisoare a lui Parmenion, prin care acesta îl anunța că Dariu a promis doctorului 1000 de talanți și pe o fiică a sa. El bău doctoria, și se vindecă.

Pe când Parmenion punea mâna pe străimtorile care conduc în

Asia de sus, Alesandru cuprinse Tarsul apoi Solae, unde dădu petreceri strălucite. După aceasta, el se înaintă spre *Issos*.

Dariu se afla în fruntea unei armate puternice. Pe lângă o infanterie de mai multe sute de mii de oameni și 30000 de mercenari, el avea 10000 pedestri greu armați; dar făcu greșala de a părăsi pozițiunea minunată de la Sochae și a se infunda în strimtorile Ciliciei, spre *Issos*. Prin aceasta, retragerea lui Alesandru era tăiată; dar acesta știa că o armată așa de mare nu are să o poată duce mult într'o țară ca Cilicia. În Noembrie 333, se dădu marea bătălie de la *Issos*, în care Perșii fură zdrobiți *). Dariu fugi părăsind carul seu, mantia regală, scutul și areul seu. Mama, soția și copiii Regelui căzură în mâinile învingătorului. Tânărul erou trimise veste familiei lui Dariu ca să se liniștiască. Regele nu era mort. Tractă cu respect pe cele două regine. Mai mult încă. Auzind că femeia lui Dariu e foarte frumoasă, el nici n'a voit să o vadă. Orientul, atâta vreme lăsat în prada violentei biruitorilor, a văzut pentru întâia oară un învingător care nu abuzază de victoria sa, care nu 'și bate joc de victimele ursitei. Orientul făcea cunoștință cu o lume nouă!

Alesandru înființă prima *Alesandrie* la strămtorile prin care se intra în Syria.

După victoria de la *Issos*, Alesandru trimise pe Parmenion spre Damasc; iar el plecă spre mează zi. Parmenion cuprinse Damascul și puse mâna pe bogății foarte mari. Alesandru se îndreptă în contra Feniciei, care ajunsese foarte prosperă sub Perși. Ar fi putut să se înainteze spre răsărit și să cuprindă Messopotamia. Dar nu era vorba numai de o expedițiune fericită. Alesandru voia să cuprindă și să desființeze imperiul persan. Nu putea dară să lase nimic nesupus în urma sa; voia să cuceriască toate țerile de pe țărmul Mediteranei. Cu chipul acesta isola pe Grecia de Perși și făcea imposibil un nou Resboiu Corintic. El nu voia ca să se mai întâmple ceia ce se întâmpla-

*) La *Issus*, când armatele sunt față în față, Alesandru trece calare prin mijlocul șirurilor, încurajază pe ai sei, chiamă pe nume și cu laudă nu numai pe principalii șefi, dar și pe ilarhi, pe cei mai mici ofițeri, și chiar pe acei dintre străini distinși prin gradele sau vitejiile lor: toți, într'o strigare, cer să se asvirle asupra dușmanului. (Arrian II, 5).

se cu Agesilau ; de aceia preferă să se mai zăboviască ani întregi prin apus, înainte de a se înainta spre Eufrate *). Toate cetățile din Fenicia se supuseră, afară de Tirul insular, care voia să păstreze neutralitatea. Alesandru încunjură Tirul și îl supuse după un asediu de șapte luni (August, 332). Vestea cuprinderii acestei cetăți produse mare impresiune în toate țările de pe țărmul Mediteranei. Era văzut acum că nimic nu putea rezista energiei și stăruinței marelui cuceritor. După cuprinderea Tirului, Alesandru se îndreptă spre Egipt : luă Gaza după o luptă crâncenă și, ajuns la Pelusium, primi pe satrapul Egiptului, care îi închina țara. El intră în Egipt ; se purtă cu blândetă către locuitorii ; sacrifică zeilor egipteni și însărcină pe arhitectul *Dinocrate* să zidiască *Alesandria*, notând el însuși stradele, pietile, locul pentru templele zeilor greci și al Isidei egiptene !

Stăpân peste Egipt și peste o mare parte din Asia, Alesandru înțelese că avea nevoie de un titlu solemn, de o consecrare misterioasă, pentru ca să fie recunoscut ca Rege al Regilor, de către acest Orient, care adorase în tot d'auna pe regii sei ca pe niște ființi superioare. El se duse la oracolul lui Amon, situat într'o oază din deșert. Aice el fu numit *Fiul lui Amon*. Această numire dată de către preștii templului venerat ; călătoria fericită la sanctuarul zeului **), a făcut o impresiune adâncă asupra imaginațiunii popoarelor orientale.

*) «Amici, tovarăși de arme, nu putem încerca cu siguranță o expedițiune în Egipt, pe câtă vreme flota dușmană va fi stăpână pe marea ; nici urmări pe Darius, dacă nu vom fi siguri de Tyr, și dacă Perșii vor rămânea stăpâni pe Egipt și pe Cipru. Mai multe considerațiuni, dar între alte starea Greciei, mă fac să mă tem ca nu cumva dușmanul, cucerind cetățile maritime, pe când noi vom merge spre Babyloana și în contra lui Darius, să nu transporte războiul în patria noastră cu o flotă înfricoșată, în momentul când Lacedemonii se arată dușmanii noștri declarați, și când Atenienii ni sunt credincioși mai mult de frică de cât din iubire»... (Arrian, II, 7).

**) Apoi plecă ca să meargă la templul lui Amon. Drumul era lung, obositor, și plin de mari greutăți. Erau mai cu samă două primejdii : mai întâiu lipsa de apă, din care pricină țara e un deșert în timp de mai multe zile de călătorie ; pe urmă poate fi cine-va surprins, trecând prin aceste câmpii nemărginite de năsip, de un vânt despre miază-zi, cum se întâmplă armatei lui Cambyse : acest vânt ridicând munți de năsip, prefăcu toată câmpia aceasta într'o mare furioasă, și înghiți, cum se zice, și distruse într'un minut, cincizeci de mii de oameni. Toți se temeau de aceasta ; dar nu era ușor de întors Alesandru, când și puse o dată în minte a face ceva. (Plut. *Alesandru*).

Alesandru se putea indrepta spre orient ; acum, era sigur, că el avea menirea a supune și a stăpâni lumea întreagă.

Regele Darius nu 'și pierduse timpul. Teritoriul căzut în mâinile Macedonenilor era mic în comparațiune cu ceia ce i mai rămăsese. Mezii și Perșii i erau credincioși ; popoarele de dincolo de Eufrate erau viteze, resboinice și nu se puteau compara cu molatecii Syrieni. Acuma era vorba a se lupta pentru platoul Iran, Stăpânul Asiei. În primăvara anului 331 se adună în câmpiile Mesopotamiei sute de mii de pedestri, 40,000 de călări, 200 de cară de resboiu și 15 Elefanți Darius luă pozițiune în fața Arabei.

După ce regulă administrațiunea Egiptului, Alesandru porni spre Eufrat. El primise ajutoare nouă din Grecia și Macedonia. În August 331 Alesandru ajunse la Tapsac, cu 40,000 de pedestri și 7000 de călări. În Septembrie, el trecu Tigrul.

Darius luase măsuri ca să se curățe din câmpia de la *Gaugamela* tot ceia ce putea împiedica călărirea ori carăle în avântul lor. Bătălia se dădu la 1 Octombrie. Armata persană a fost bătută ; se zice că ar fi pierdut 90,000 de oameni ; pe când dintre Macedoneni ar fi căzut numai 500. Enorma disproporție între pierderi se esplică prin armătura escelentă a Macedonenilor și prin repeciunea atacului lor. Lăsând în mâinile dușmanilor o pradă imensă, Darius luă fuga spre Ecbatana, numai cu 3000 de călări. O armată puternică era însărcinată să ocupe și să apere strimtorile prin care se putea trece în Persia. Imperiul tot s'ar fi putut apăra, dacă satrapii și popoarele n'ar fi fost descurajate prin fuga lui Darius.

După victoria de la Gaugamela, Alesandru se îndreptă spre Babilona. Cetatea se supuse de bună voie.

§. 2. Cucerirea Asiei.

În Babilona armata lui Alesandru începu a se deprinde cu viața asiatică ; aici începură Grecii a se împaca cu Barbarii ; aici se puse bazele unui nou viitor pentru omenire. Marele geniu a lui Alesandru 'l făcu să înțeleagă îndată că el nu putea comanda în locul Marelui Rege, numai în puterea armelor sale. Puterea Perșilor nu era nimicită ; popoarele se puteau revolta. Hellenismul nu 'și putea consacra toată activitatea sa zdrobind neconținut revoluțiunile. Domnirea lui A-

lesandru nu se putea mântînea de cît numai prin bine-facerile aduse popoarelor supuse, prin respectarea moravurilor, legilor și religiunii fie cărei naționalități. Era necesară *fusiunea* Grecilor cu Barbarii. Grecii daseră până atunce multe dovezi de puterea lor de asimilare. Acum era vorba a se *hellenisa* Orientul întreg.

În tot drumul seu, Alesandru aratase un respect profund pentru zeii locali. La Babilona, el împodobî templele pradate de cătră Xerxes; restaură turnul lui Belos și dădu cultului babilonean vechia sa splendoare. Aice începu el a se incunjura cu o pompă regală, a grupa în jurul seu pe nobilii regatului, a se împăca cu Barbarii. El numi mai mulți Perși în funcțiunea de satrapi, lăsând însă comanda armatelor și administrația financiară în mâinile Grecilor. El trimise lui Antipater 3000 de talanți ca să termine lupta cu Sparta și să strîngă armate nouă și, după o petrecere de o lună în Babilona, se îndreptă spre Susa. În trei săptămâni, Alesandru ajunsese sub zidurile acestei cetăți, care se supuse. Aici găsi neatins tesaurul monarhilor persani: 50,000 de talanți; o cantitate imensă de purpură, parfumuri, pietre prețioase, prăzile luate din Grecia pe timpul lui Xerxes și statuiele lui Harmodiu și Aristogiton, pe care le trimise la Atena. El lăsă la Susa pe mama și pe copiii lui Dariu, și plecă spre Persia.

Acum se începeau greutățile; pentru că avea să între în niște teri cu totul necunoscute, în ceia ce privește configurația, întinderea, drumuri, etc.; ca să ajungă în Persia trebuia să treacă prin strimtoarea *Uxienilor*, popor așa de energetic că chiar regii Persilor nu puteau trece prin țara lor dacă nu li dădeau mari presente. Drumurile erau și mai grele fiind că căzuse foarte mult omăt; cu toate aceste Alesandru trebuia să le treacă cu ori ce preț, pentru că nu putea lăsa pe Dariu să se întăriască. El bătu pe Uxieni și era să i strămute din locurile lor, dacă nu ar fi cerut iertare; sdrobi armata care păzia strimtorile persice; și în fruntea călărimei, în marșuri forțate, intră în Persepolis. Persepolis, Pasargade, se supuseră fără nici o rezistență. Aici găsi de asemenea bogății nespuse. Grecii ziceau că s'au întrebuințat 10,000 de părechi de cătari și 3000 de cămile pentru transportul acestor bogății. Aici Alesandru voi să dovediască Asiei că imperiul persan e căzut pentru de a pururea; dar voi în acelaș timp să resbune și pe Greci pentru arderea Atenei. O parte din palatul din Persopolis fu ars. Unia istorici susțin că incendiul acestui palat s'a făcut în timpul

unei orgii. Mai degrabă putem crede că această faptă a fost o cugetare politică a lui Alesandru : voia ca flacăările palatului Marelui Rege să arate Asiei întregi că timpul Barbarilor a trecut.

După ce se zăbovi patru luni în reședințele monarhilor persani, în care timp au fost supuse popoarele muntene din Mardia și Caramania, Alesandru plecă spre Media.

Dariu avea încă multe trupe credincioase. O mulțime de nobili persi i erau devotați ; mai avea câte-va mii de mercenari Greci ; aștepta mai multe mii de Seyți și Cardusi ; putea face apel la populațiunile din Bactriana și Ariana ; *Porțile Caspice* erau foarte greu de trecut ; în fine, el era informat că în Grecia se pregătia o mișcare. Putea dar să nădăjduiască că norocul se putea schimba. Dar tocmai pentru aceasta Alesandru se grăbia. În 12 zile el ajunsese în Media. Dariu părăsi Ecbatana și se retrase spre Porțile Caspice. Alesandru intră în capitala Mediei. Aici el liberă pe aliații cari nu mai voiau să serviască ; i plăti foarte bine și li dădu o gratificație mare ; apoi ordonând lui Parmenion și Clitos să plece spre Hyrcania și Parthia, el se luă după Dariu. Ajuns la Rhagae, află că Bessos a detronat pe Dariu și a luat corona regală. Văzindu-se strâns de aproape de cătră Alesandru, Bessos ucise pe Dariu. Alesandru onoră cadavrul regelui și îl trimise la Persepolis, pentru a fi îngropat în mormântul regilor *). Peste câte-va zile, el puse mâna pe resturile mercenarilor Greci și pe ambasadorii statelor grecești, cari veniseră la Dariu.

*) Dariu a fost nenorocit în tot cursul vieții sale, și regnul său n'a fost de cât o înlanțuire de nenorociri.

În adevăr, resboiul începu prin înfringerea satrapilor săi la Granic ; el pierde Ionia, cele două Frigii, Lydia și Caria, afară de Halicarnas, care fu luat în curând cu toate coastele maritime până în Cilicia. Bătut cu desăvârșire însuși el lângă Issus, el vede pe mama, pe femeia, pe copiii săi, căzând în mâinile dușmanilor ; despoiat de Fenicia și de Egipt, el dă bătălia de la Arbella, fuge între cei dintâi, și pierde o armată nenumărată, partea cea mai aleasă din douăzeci de națiuni. Fugitiv, isgonit în imperiul său, fără nici un ajutor, rege și în același timp captiv al supușilor săi, el e tirit cu rușine de cătră soții fugei sale, cari îl trădau și îl omoară. Și prin un contrast straniu, după moartea sa, îl vedem dobândind o inmormântare măreată ; copiii lui sunt crescuți cum se cade, și Alesandru ajunge ginere al său. (Arian. III, 7).

În Grecia era mare fierbere. De astă dată Sparta se puse în fruntea mișcării naționale. Macedonenii sunt barbari : ei au nimicuit pe Teba ; așa vor face cu toate cetățile grecești ; victoriile din Asia tocmai inputerniciau și mai mult pe dușmanii libertății hellenice. Tribuna Atenei resuna de vocea eloquentă a lui Demostene, Lycurg și Hyperide, cari erau combătuți în zadar de cătră Focione, Demade și Eschine. Agis, regele Spartei, atrase o mulțime de mercenari și se legă cu cetățile din Pelopones. După bătălia de la Gaugamela, departarea lui Alesandru, neînțelegerile din Epir, nemulțemirile din Tracia, favorisau mișcarea. Când s'a aflat că Dariu se pregătește în Bactriana, toți Grecii sunt siguri că Alesandru va avea de ajuns de lucru cu Dariu ; că nu se va mai putea ocupa de Grecia.

Agis luă armele. El zdrobi pe mercenarii Macedoni din Pelopones ; ridică pe popoarele din Pelopones și asedie Megalopolis. Etolii și Tesalii se sculară, și ei. Toți așteptau decisiunea Atenei. Dacă lua și ea armele, succesul era sigur. Dar în timpul acesta, Antipater se porogoria în fruntea unei armate de 40,000 de oameni. În o bătălie teribilă, care avu loc lângă Sparta, armata Grecilor fu zdrobită și însuși regele Agis căzu pe câmpul de luptă. Alesandru se arătă blând. Numai Elida și Achaia fură silite să plătiască cetății Megalopolis 120 de talanți. Sparta intră în Ligă. Nu se îngrijia de loc Alesandru de ceia ce se întâmpla în Grecia. Chiar dacă ar fi fost invins Antipater, erau destule armate în Asia Mică și în Egipt ca să pedepsiască pe Greci.

În toamna anului 330, Alesandru plecă din Hyrcania cu 20,000 pedestri și 3000 călări. El bătu mai întâi pe satrapul Ariei care se revoltase și fundă Alesandria (*Heratul* de astăzi). Apoi supuse Drangiana, Gedrosia și Arachosia (unde întemeie o nouă Alesandrie, *Kandahar*) apoi, pe un drum nespuse de greu pentru că totul era acoperit de omăt, el se înaintă în Paropamisada, dincolo de care era *Caucasul Indic*, care trebuia trecut ca să ajungă pe Bessos.

Dar în timpul acesta, mulți dintre Macedonenii erau nemulțemiți. Mulți nu înțelegeau politica lui Alesandru. Urau lăcomia de care se înconjurase și invidiau pe acei dintre Perși cari ajunseseră favoriți ai lui. Soții sei de arme voiau să și respune asupra Perșilor arătându-li că sunt stăpânii lor. Mai cu samă bătrânii tovarăși de arme a lui Filip se temeau să nu ajungă a fi tractați ca Perșii, deprinși cu selăvia. Parmenion 'l muștra neconținut ; Filotas nu se sfia a i face obser-

vațiuni în public : Crater nu prea era mulțemit cu cele ce vedea că se petrecea și Clitos, comandantul gardei, se arata puțin prietinos ! Chiar și în consiliile de război se observase puțin entuziasm, și dorul soldaților a pleca în patrie se părea că pleacă de la căpi. Lucrurile nu mai puteau merge astfel ; chiar Alesandru doria o criză ca să se limpezească situațiunea.

Pe când el se repausa în capitala Drangianeii, se formă un complot în contra sa. Dar complotul este descoperit și Filotas fu arestat. Pus la tortură, el mărturisii totul ; Parmenion fu ucis în Ecbatana, unde fusese lasat, pentru ca să întrețină comunicațiunile cu Macedonia.

După înădușirea complotului, Alesandru dădu armatei o nouă organizare. Fiind că de acum înainte războiul avea să se poarte numai cu trupe neregulate, el și împărți armata în mai multe corpuri mici. O mulțime de barbari fură primiți în armată. Armata deveni *hellenistică*. Mulți neguțitori, curioși și oameni învățați, însoțiau această armată, care ajunsse capitala mobilă a Imperiului. În fine s'a modificat înbrăcămintea trupelor. Pe nedreptul s'a imputat marelui cuceritor că a lepădat costumul național. O schimbare în înbrăcămintea se impunea prin nouăle condițiuni de trăiu, în țeri cu totul deosebite de mama patrie.

În primăvara viitoare Alesandru se îndreptă spre Bactriana. După un drum spăimântător de 15 zile, în care soldații se nutriau numai cu rădăcini și carne crudă, pe un ger foarte mare, armata ajunsse la Bactra. Bessos arse totul în calea sa și fugi dincolo de Oxus, în Sogdiana. Alesandru trecu acest fluviu ; prinse pe Bessos și ajunsse la Maracanda ; pe urmă dădu peste Scyți pe țărmurile Iaxartelui. El bătut pe acest energic popor și apoi încheie pace cu ei. Alesandru petrecu doi ani în aceste regiuni, zdrobind pe capii de triburi, adăpostiți în castelele lor, care păreau peste puțință de luat, și întemeind mai multe Alesandrii (*Begramul* de astăzi, Alesandria de la Tanais. etc.). În iarna lui 328 sa întâmplă uciderea lui Clitos. La un ospăț prelungit prea mult, se deschisese vorba despre divinitatea lui Alesandru; lui Clitos i se păru o profanare această pretențiune a lui Alesandru. El l' luă în ris și i aduse aminte că i a scapat viața la Granic. Surescitat de vin, Alesandru iea o sulită din mâna unui soldat și străpunge pe Clitos. 'L plânse cu lacrimi amare, mai pe urmă. Trei zile n'a ieșit din cort *).

*) Se cântau niște versuri în care căpitanii macedonenii cari tuseseră bătuti de cătră barbari erau acoperiți de rușine și de ridicol..

Tot în Sogdiana, Alesandru a luat în căsătorie pe frumoasa Roxana, fiica unui nobil din acele locuri.

În primăvara anului 327, armata plecă din Bactriana și se îndreptă spre India. Ea număra acum mai bine de 120,000 de luptători. Lăsând o parte din armată sub comanda lui Hefestion și Perdicas, el apucă pe la nordul fluviului Indus, prin niște populațiuni foarte resboinice. În tot drumul său, el câștigă mai multe victorii, scump plătit. Toată vara se petrecu numai în lupte. Apoi se construiește o flotă pe care se pogori pe Indus; trecu acest fluviu; ajunse la Taxila și organizează o satrapie indiană. După aceasta se înaintă în contra regelui *Poru*, care îl așteptă pe malul Hydaspelui. Se dădu o luptă teribilă, în care căzură mai bine de 20,000 de Indieni; Porus fu făcut prizonier. Alesandru îl tractă ca pe un rege; îi mărire țara și fundă două cetăți pentru a asigura trecerea Hydaspelui: Nicaea și *Bucefalia*, a-

Clitus înfierbîntat de vin, de un natural aspru și mândru, se înfurie grozav. «E nedemn, strigă el, a se necinști astfel, față cu barbarii, niște Macedoneni cari au fost nenorociți, dar cari sunt cu mult mai presus de cât cei cari insultă.» Alesandru răspunzîndu-i că 'și pleda propria sa cauză, numind nenorocirea cea ce nu era de cât lașitate, Clitos se ridică repede: «Cu toate aceste lașitatea aceasta, strigă el, ți-a scăpat viața, când, ori cât ești tu fiu de zeu, fugeai de sabia lui Spithridate. Sângele Macedonenilor, ranele lor, te au făcut așa de mare, că, lepădându-te de Filip, vrei cu ori ce chip să-ți dai pe Ammon de părinte.» (Plut. *Alesandru*).

Clitus era de mult iritat de schimbarea lui Alesandru și de lîngșirile curtenilor: infuriat de băutura și neputînd suferi ofensa făcută zeilor, și înjosirea gloriei vechilor eroi pentru a ridica în unire pe a cuceritorului: «și ce a făcut el așa de mare, așa de admirabil, pentru ca să merite astfel de laude? a dobîndit numai el singur gloria cuceririlor sale, și nu o datorește el în mare parte Macedonenilor?» Cuvintele lui Clitus jignesc pe Alesandru.

Între aceste unia amintesc faptele lui Filip, le micșurează și ajung să le și conteste ca să înalte pe ale fiului său. Clitus, afară din sine, începe lauda lui Filip și satira lui Alesandru, face imputări amare, și întinzînd spre el mîna sa: «Fără ajutorul acestui braț, Alesandre, ai fi perit la Granic.»

Înflăcărat de mînie prin batjocura și injuriile lui Clitus, Alesandru se aruncă asupra lui; este ținut. Atunci chiamă cu glas mare pe Hypaspistii săi, și fiind că ei nu înaintau, el strigă: «Eată-mă ca și Dariu oprit de alți Bessus! Sunt rege numai cu numele». El scapă atunci din brațele celor cari îl încunjoară, ieșea sau primește sulita unuia dintre garzi, și străpunge pe Clitus. (Arrian, IV, 3).

ceastă din urmă în amintirea bătrânului său cal cu care venise din Macedonia și care muri aici *).

După ce a ajuns până la fluviul *Hyphasis*, Alesandru și propunea să meargă mai departe ca să cuceriască basenul Gangelui. Dar armata se săturase de atâtea primejdii și victorii. Un general respunse în numele armatei că a sosit timpul a se opri ; că soldații nu mai puteau merge mai departe ; că doriau a se întoarce în patrie. Alesandru se retrase supărat în cortul său. El aștepta trei zile ca să vadă dacă soldații nu și vor schimba părerea. A patra zi, în mijlocul entuziasmului întregii armate, el anunță că are să plece înapoi **). Chiar și trebuia să se opriască ; pentru că cu basenul Gangelui se începea o lume nouă ; se prea îndepărta de apus ; Imperiul se putea dizolva ; și apoi era peste putință să se poată stăpâni basenul Gangelui, despărțit prin un deșert mare de restul Imperiului.

În cele de pe urmă zile a lui August 326, armata începu a se pregăti de întoarcere. Se ridicară mai întâi două-spre-zece altare în

*) Bucefal muri (în apropiere de fluviul *Hyphasis*) nu atâtea de rane pe cât de oboseală și de bătrânețe. În adevăr, era atunci de trei zeci de ani ; luase parte la faptele și pericolele lui Alesandru și îl scapase de mai multe ori ; nu lasa pe nime să îl încalce pe el ; era plin de foc, înalt, cu părul negru ; însemnat după unia prin capul lui care semăna cu al bouului, sau mai bine, după alții, prin o pată albă în frunte, naturală, care semăna a cap de bou : de aici i a și venit numele. (Arrian, V, 5).

*) Armata arată prin lacrimile sale cât de mult suspina după întoarcerea în patrie. Întrunită din nou a doua zi adunarea, Alesandru zise furios : Eu nu silesc pe nime să mă urmeze ; regele vostru va merge înainte ; el va găsi soldați credincioși. Cei cari doresc să se retragă, sunt liberi : duceți-vă și faceți cunoscut Grecilor că ați părăsit pe principele vostru. El se închise atunci în cortul său ; rămase închis timp de trei zile, fără a vorbi cu nici unul din hetairi. El așteaptă ca una din acele revoluțiuni care nu sunt rari în spiritul soldaților să li schimbe dispozițiile. Dar armata mâhnită, fără a fi clătită, continuă a păstra tăcerea. Ptolemeu spune că, cu toate aceste, a făcut sacrificiile obicinuite ca să obțină un drum favorabil. Auspiciile sunt contrare. Atunci adunând pe cei mai în vârstă și mai intimi dintre hetairi : « Pentru că totul mă rechiamă înapoi, duceți-vă și anunțați armatei plecarea. »

La această noutate, mulțimea scoate strigăte, espresia bucuriei sale ; unia sbucnesc în lacrimi ; alții aleargă până la cortul lui Alesandru și îl binecuvintează pentru că e așa de generos de nu cedează de cât numai la dragostea soldaților sei. (Arrian, V, 6).

onoarea celor doi-spre-zece zei, pe malul Hydaspelui ; se fundă o Alesandrie, impoporată cu mercenari greci, cari nu puteau servi ; apoi se formă o flotă pe Indus. Alesandru se imbarcă pe flotă, pe când restul armatei urma pe uscat. Popoarele de pe Indus fură supuse și în iarna lui 325 cu toții ajunseră în partea inferioară a Indului. Alesandru ordonă lui Nearch să plece pe Indus și apoi pe marea Erythreă ca să găsiască o cale maritimă între gurile Indului și golful Persic ; iar el plecă în fruntea armatei de pe uscat (Octobre, 325).

La întoarcere, armata avea să se lupte cu greutatea foarte mari. «Ea trebuia să străbată munții înalți dintre Indus și Gedrosia ; să treacă stepele muntoase și podișul *Kelat*, gol, trist, înghietat de frig sau infierbântat prin arșița unei vere scurte și trecătoare. Deșertul în toată grozăvia sa : soare arzător și o pulbere care producea boale de ochi ; lipsă absolută de nutrimant și de apă ; nici o cale sigură». Dar Alesandru nu putea lăsa neocupată această regiune, care ar fi ajuns adăpostul oardelor prădătoare și a satrapilor rebeli. El mergea în fruntea a 40,000 de soldați, și lua parte la toate primejdiile *) ; restul era pe flotă, cu Crater care mergea prin Arachosia, și prin coloniile lasate în urmă.

Prin Gedrosia armata suferi cumplit : 60 de zile a ținut drumul prin deșert. Armata era redusă la a patra parte din efec-

**) *In urma unei rane grave*, Alesandru se arată tuturilor : se îndoiesc că el trăiește ; dar el se apropie, li întinde mâna ; un strigăt de bucurie unanim se ridică ; toate mâinile sunt întinse spre cer sau spre Alesandru ; lacrimi de bucurie curg din toți ochii. La ieșirea din corabie, hypaspistii 'i aduc litiera : dar el ordonă să i se aducă calul ; se suie pe el ; aplause universale fac să resune pădurile și termul. Când s'a apropiat de cort, el descălică, se mestecă prin soldați ; ei 'l încunjură cu transporturi de bucurie ; fericiți de a 'i săruta mâinile, genunchii, hainele ; numai cât 'l văd, sbucnesc în voturi, în binecuvântări : unia 'i presintă cununi și samănă sub pașii sei florile de care e plină acea regiune. (Arrian, VI, 4).

Armata se înainta prin niște nisipuri arzătoare. Chinuit de o sete grozavă, abia ținându-se în picioare, Alesandru mergea cu toate aceste pe jos în fruntea infanteriei sale, pentru ca să facă mai puțin nesuferite soldaților niște oboasele pe care le împărtășia și el. Unia dintre cei ușor înarmați mergând să descopere apă, găsesc puțină apă glodoasă ; o ieau într'o cască ; o duc la el și i-o presintă ; dar el, după ce i-a lăudat pentru zelul lor, o varsă în fața întregii armate. Această faptă însulește și pare că învioșază curajul soldaților. (Arrian, VI, 7).

tiv ; soldații erau slabi, desfigurați, stremțeroși și mai fără arme. În Caramania află că Nearch e pe aproape. Când 'l văzu și află că flota e în bună stare, Alesandru se jură că această veste 'i era mai scumpă de cât stăpânirea Asiei întregi. Aice veni și Crater cu armata sa, voioasă și viguroasă, pentru că se întorsese prin țeri mai roditoare. Alesandru dădu petreceri strălucite.

Alesandru găsi mari desordine în Imperiu. Satrapii făcuseră multe abuzuri. Mulți luaseră măsuri pentru cazul când regele ar fi murit în expedițiunea sa. El pedepsi cu asprime și reformă abuzurile ; destitui pe o mulțime de satrapă. La Susa (Februarie 324), Alesandru căsători pe soții sei de arme cu femei persane. El însuș luă în căsătorie pe *Stotira*, fiica lui Dariu. 10,000 de Macedoneni fură căsătoriți în acelaș chip. Petrecerile de nuntă ținură mai multe zile. El făcu grațificațiuni strălucite ofițerilor și soldaților ; dădu mari daruri și cununi de aur la cei mai meritoși și plăti toate datoriile armatei, care se urcau la cifra de 20,000 de talanți.

El încorporează în armata sa o mulțime de Asiatici, cu aceleași arme și onoruri militare ca și Macedoneni. Erau în armată numai 25,000 de Macedoneni, dintre cari unia serviau de zece ani. El avea nevoie de entusiasmul tinerilor ; ș'apoi trupele macedone, deprinse a critica, i se puteau opune, cum făcuseră în India. El chiamă 30,000 de recruți și primi pe Asiatici în cavalerie și în garda regală. Aceasta irită pe Macedoneni. Se zicea că el i despretuește ; că i plac numai Perșii și cei cari și reneagă moravurile patriei ; că niște Barbari au înaintea lui tot atâta cinste, ca și veteranii lui Filip.

În primăvara lui 324 Alesandru veni la golful Persic ; ordonă fundarea unei Alesandrii și apucă în sus pe Tigru. La Opis el convocă armata și i făcu cunoscut că are să dea drumul la mai mulți soldați. Aceștia se revoltă. El pedepsi pe cei mai înverșunați ; dar soldații i strigară că se duc cu toții. Alesandru li enumeră într'un discurs toate faptele sevărșite împreună ; li aminti tot ce făcuse el pentru ei și sfârși spunându-li că li dă drumul la toți. După aceasta intră în cetate. A treia zi, el convocă pe Perși și pe Mezi ; alese comandanți dintre ei și ordonă Macedonenilor să părăsiască tabăra. Atunci bătrânii soldați nu mai putură ținea. Cu lacrimi ei se rugau să i ierte. El nu putu rezista ; se împacă cu armata ; făcu sacrificii solemne. Alesandru bău pentru *Concordia și Unificarea Imperiului Macedonilor și*

al *Perșilor*. Veteranii plini de daruri și cu o gratificație de câte un talant se întoarseră în Grecia sub comanda lui Crater, care fu trimis în locul lui Antipater, însărcinat a veni în Asia cu trupe nouă *).

Alesandru ceru statelor grecești ca să i dea onoruri divine. Cele mai multe cetăți se conformară acestui ordin. «Dacă vrea să fie zeu, n'are de cât să fie» decretară Spartanii. Un nou ordin făcu cunoscut ca să se rechieme toți esilații; ceea ce se și făcu în aplausele Greciei întregi. Numai Atena și Etolia se opuseră. Atena primise pe satrapul Harpalos care fugise din Babilona cu tezaurul lui Alesandru. Harpalos cumpără pe Demostene cu 20 de talați și făcu cunoscut poporului că i pune la dispozițiune aceste averi nemărginite; dar Atena nu îndrăzni a se revolta. Harpalos fu nevoit să fugă. El fu asasinat iar Demostene condamnat la o amendă de 100 de talați.

§. 3. Opera lui Alesandru.

De doi-spre-zece ani, Alesandru era numai în fruntea armatelor; fusese grav rănit; împărțise cu soldații sei oboseli nemărginite; realizase lucruri neauzite. Norocul i lăsat foarte puțin timp de repaus **).

*) Alesandru iritat de aceste plângeri, li adresă imputări severe. I goni dinaintea lui, incredință *Perșilor* paza persoanei sale, și luă dintre ei pe sateliții și crainicii sei. Când Macedonenii 'l văzură încunjurat de acești străini, pe când ei erau gonți și tractați cu despret, ei și pierdură toată mândria: după ce s'au sfătuit împreună, ei mărturisiră că ciuda și gelosia i făceau să și piardă mintea. În fine, cuprinși de părere de reu, ei se duc la ușa cortului seu, fără arme și numai în tunică, cu strigăte și gemete, lăsându-se să i pedepsiască regele cum va ști el, și rugându'l să i tracteze ca pe niște răi și nemulțemitori. Alesandru, de și induișet, refuză a i primi. Iar ei nu se descurajară: petrecură două zile și două nopți înaintea cortului seu, plângând nenorocirea lor, și numindu'l stăpanul lor. El ieși a treia zi; și, văzind starea de desolare în care erau afundați, plânse mult timp; pe urmă li făcu cate-va muștrări cu blândetă; și, după un discurs plin de dragoste, el dădu concediu celor cari nu mai puteau servi și i încărcă de prezente (Plut. *Alesandru*).

***) Era frumos la față, gata a lua o hotărîre, neobosit, cu un curaj fără samăn; lăcom de primejdii și mai mult încă de onoruri și de glorie; plin de pietate, destul de indiferent la voluptățile sensuale; nesățios de plăcerile nobile, ghibaciu a alege calea bună în împrejurări grele, a cântări, a găci probabilitățile unui succes, neavând păreche în arta de a ordona trupele, a le arma, a le governa, a inspira

În toamna anului 324, el se duse la Ecbatana. Aici serbă Dionysiacele cu o pompă strălucită : tot aice muri și Hefestion, cel mai nobil dintre Macedoneni, amic intim a lui Alesandru. Acesta ordonă ca să se transporte cadavrul amicului seu la Babilona. În drum, el sdrobi pe Cosseeni. Alesandru voia să facă din Babilona centrul Imperiului și reședința regală. De aici privirea lui pătrunzătoare avea să se îndrepte asupra Occidentului : Italia, Galia, Iberia, Cartagena. În Babilona veniră nenumărate ambasade.

Alesandru trimesese ordine în Fenicia ca să se construiască corăbii și să se aducă în bucăți până la Eufrate. Avea de gând să întreprindă o expediție în jurul Arabiei *). O nouă flotă avea să se construiască pe marea Caspică.

Dar Alesandru era sdrobit de durere, de la moartea lui Hefestion; pierduse entuziasmul tinereții, el care de abia începea a fi barbat ; gânduri negre și frica de moarte îl măhniau neconținut. Aproape de Babilona, Magii îl rugară să nu intre în cetate, pentru că petrecerea în această localitate i va fi fatală. El nu ținu în seamă această prevestire. Victimele fuseseră, de asemenea, nefavorabile.

încredere soldaților și a ridica curajul lor, dând el însuși esemplul de a înfrunta primejdiile cu o statornicie neclătită.

În întreprinderile îndoielnice, îndrăzniala lui decidea victoria. Cine a știut mai bine de cât el a preveni pe dușmani pe cari i sdrobia cu prezența sa mai înainte ca ei să fi putut a presupune drumul seu ? A fost observator religios a angajamentelor sale, cu mare înțelepciune în cea ce privește cursele, de o generositate care, nereservând nimic pentru el, imprăștia totul la prietini.

Dacă a făcut greșeli în cele întâi momente ale mâniei sale; dacă a imitat fastul insolent al barbarilor, trebuie să acuzăm tinereta lui, norocul, și mai cu seamă pe lingșitorii, acea ciură a curților.

Dar trebuie să observăm spre glăria lui, că dintre toți despoții el e singurul care s'a căit cu sinceritate. (Arrian. VII, 7).

**) După unia el și propunea să iea de a lungul țărmurile Arabiei, Etiopiei, Lybiei, Numidiei și pe ale muntelui Atlas, să se întoarcă prin Căminele lui Hercule, să treacă strimtoarea Gades, și să reintre în Mediterana după ce ar fi supus Cartagena și toată Africa ; că atunci ar fi putut lua numele de Mare Rege, cu mai mult cuvânt de cât monarhii persi sau mezi. După alții, el s'ar fi îndreptat prin Euxin și Palus Maeotis în contra Scitilor. Unia chiar asigură că el cugeța a se pogori în Sicilia și la promotorul Iapygiei, atras de marele nume al Romanilor. Eu nici nu pot nici nu caut a zice nimic sigur asupra acestui punct. (Arrian, VII, 1).

Ajuns în Babilona, el ordonă ca să se isprăviască templul lui Bellus. 20,000 de oameni lucrară în timp de două luni numai la curățirea terenului.

Flota era gata. Alesandru ordonă să se sape un port pentru o mie de vase. El voia să întemeieze colonii pe țărmurile golfului persic, pentru înlesnirea comerțului; se imbarcă pentru a visita marele canal, care era numai o mlaștină. În această călătorie i căzu din cap diadema, pe care i o prinse și aduse un matelot fenician: semn reu!

Intors în Babilona el găsi 20,000 de Perși veniți din Persia. Din toate părțile sosiseră trupe nouă.

În Maiu 323, Babilona era plină de o însufletire resboinică; trupe numeroase se esercitau la lupte; flota făcea eserciții neconținute în aplausele mulțimei. Regele era tot d'a una în mijlocul soldaților împărțind laude și daruri.

Se făcură sacrificii solemne pentru ceremonia funebră a lui Hefestion. Numai pentru rug se cheltuiră 12,000 de talanți; pe urmă se făcură sacrificii pentru Eroul Hefestion, se junghieră 10,000 de tauri și întreaga armată fu poftită la un banchet colosal.

În zilele următoare, Alesandru dădu un banchet strălucit în onoarea lui Nearch, care avea să plece cu flota. A doua zi, avu loc un prânz măreț la un amic al său. Regele petrecu până noaptea târziu. Intors a casă, el nu se simte bine. A doua zi e serios bolnav de niște friguri cumplite. El se pune în pat, dar dă ordin armatelor ca să fie gata de plecare peste trei zile. A doua zi Nearch fu chemat la palat; dar boala se agrava din ce în ce. Frigurile deveniau și mai violente; cu toate acestea tot făcu sacrificiile obicinuite și dădu ordinele necesare. Peste două zile nu mai putea vorbi. Soldații cer să îl vadă; li se permite să treacă prin cortul lui; i vedea, dar cu greu li putea face din ochi un semn de remas bun. În sara de 19 August 323, Alesandru muri. Era numai de trei zeci și doi de ani.

Puțin timp a avut Alesandru ca să și pună în lucrare ideile sale. Opera sa ni apare ca o simplă încercare; mai era mult de făcut; dar nu trebuie să uităm că de la el pleacă noile idei, care aveau să schimbe fața lumii *). El părăsi ideia cu care începuse resboiul:

*) El n'a ascultat pe învățătorul său Aristotel, care îl sfătuia să se poarte cu Gecii ca un principe, și cu Barbarii ca un stăpân; de a

resbtinarea Grecilor in contra Barbarilor. Alesandru s'a convins că și Barbarii sunt oameni ; că și Barbarii puteau fi militari escelenți, oameni culti, cum erau Grecii ; ba poate, că mai de grabă ar fi ajuns la o cultură desăvârșită popoarele din Resărit. Mândria grecească trebuia să facă loc unei aprecieri mai adevărate a lucrurilor. Grecii trebuia să știe că mai pot avea mult de învățat de la vechia civilizațiune orientală, de la religia lui Zoroastru, de la cultura indiană.

Nu putem lămuri pe deplin reformele făcute de cătră el in administrația țărilor cucerite ; dar de sigur, reforme mari au fost indeplinite. Fața economică a lumii a trebuit să se schimbe prin cantitatea enormă de metale prețioase care s'a pus in circulațiune. Până atunci fusese mare lucru pentru Greci cele câteva mii de talanți, pe cari i avusese Atena inainte de Resboiul Peloponesiac. Dar ce puteau fi acele sume, in comparație cu cei 180,000 de talanți, găsiți in Ecbatana, afără de obiectele prețioase. Dar tesauzele din alte capitale și din India ? El intrebuintă toate aceste sume pentru ușurarea populațiilor ; desființă dările in natură și imprăștie pretutindinea binefacerile sale. Comorile lui erau pururea deschise pentru artiști și pentru oamenii învățați. Se zice că a trimis lui Aristotele 800 de talanți pentru ca să și poată continua studiile sale asupra *Istoriei Naturale*. El ridică pretutindinea construcțiunii mărețe ; in Hellada cheltui 40,000 de talanți numai cu restaurarea templelor. El a deschis pretutindinea căi nouă de comunicație. *Alesandriile* fondate de cătră el, au ramas până in ziua de astăzi cele mai importante centre de comerț din Asia. O administrație energetică se ingrijia de siguranța călătorilor ; marina comercială luă un mare avânt pe Marea Mediterană.

Barierile care despărțiseră până atunci Resăritul de Apus căzură. «Ca intr'o cupă de amor erau amestecate elementele tuturilor naționa-

tracta pe unia ca pe niște amici și familia sa, pe cei alți ca pe niște animale sau instrumente josnice. Ci, cugetând că el era trimis de cătră Divinitate pentru a fi arbitrul tuturilor și a i uni, el reduse prin arme pe cei pe cari nu i putea supune prin cuvint, amestecând ca să zic așa in cupa amicitiei obiceiurile, moravurile, căsătoriile și legile. El voi ca toți să socoată lumea intregă ca o patrie comună ; pe cei buni ca pe niște cetățeni și frați, pe cei rei ca pe străini ; ca să nu se mai deosebiască Grecii de Barbari prin arme și prin costum ; ci ca să se considere tot omul de bine ca un Grec, și tot reul ca un Barbar. (Plut. *Alesandru*).

lităților : popoarele beau în comun din aceea cupă și uitau vechia dușmănie și propria lor neputință.»

Din fusiunea popoarelor rezultă progrese în artă, știință și religie.

Arta grecească câștigă foarte mult din contactul cu Orientul ; poezia s'a ridicat la un mare grad de fineță și de observație psihologică ; ea devine mai realistă ; dar nu e impresionată de faptele mari ale istoriei contimpurane. Eloquenta « Asiatică » strălucită și încarcată cu ornamente începe în acel timp.

Progrese mult mai mari în științe. Alesandru era însoțit de o mulțime de învățați, cari observau, cercetau, făceau colecțiuni. El ordonase a se face memorii detăiate asupra deosebitelor țeri pe care avea să le cuceriască ; ofițerii sei se ocupară a scrie campaniile la care au luat parte ; un corp de geometri fusese însărcinat cu recunoașterile militare și măsurarea drumurilor percorse. Memoriile lui Ptolemeu Lagus asupra țărilor de la Dunăre erau foarte prețioase, ca și scrierile lui Nearch asupra Indiei și țărmurilor mării Erythreie. De la campaniile lui Alesandru, Istoria capătă un material imens, pe care se va clădi mai pe urmă această știință. Științele esacte luară de asemenea un mare sbor. Astronomii din Babilona, Medicii din India, Naturaliștii și Mecanicii din Egipt, dădură Grecilor multe cunoștinți. Științele esacte se emancipau și începeau a progresa, basându-se pe experiență.

Se începe o viață cu totul nouă. *Hellenismul ajunge unitatea lumii*. Se formează o civilizațiune cōsmopolită, aceeași pe malurile Nilului și ale Iaxartelui, ca și în Grecia din Europa. Această viață nouă a prins rădăcini așa de puternice că, până în ziua de astăzi amintirea Marelui Alesandru se păstrează la popoarele sălbătăcite din Asia Centrală *).

*) Chanatul *Hutelean* din Hotel (format din teritoriile Vahan, Șangal, Dervaz și Culeab) situat în părțile superioare ale fluviului Amu-Daria, este locuit de către o rasă diferită de cele alte rase ale Turanului. Șefii acestor teritorii se consideră drept urmași a lui Iskander-Rumi sau Alesandru Macedoneanul. Locuitorii acestor provincii se ocupă cu exploatarea aurului... Locuitorii provinciilor Citral, Gilghit și Iscardo, situate între Badacșan, Cașmir și Tibetul Mic, numiți de către Mahomedani Kafiri (necredincioși) se consideră pe sine ca urmași a lui Alesandru Cel Mare...

Locuitorii Badacșanului, cucerți în 1822 de către Emirul de Conduz, se considerau iarăși ca urmași ai lui.

În genere, amintirile despre Alesandru Cel Mare se păstrează în

Resultate importante pentru religie. Din cunoaşterea şi comparaţiunea deosebitelor divinităţi, începe a se naşte ideea că, în definitiv, deosebitele religii onorează pe aceeaşi divinitate ; că deosebirile de nume şi de atribute, erau superficiale şi numai întâmplătoare. Timpul religiunilor naţionale era trecut. De acum încep încercările de a se forma o singură religie prin fuziunea deosebitelor sisteme religioase.

Astfel «Grecia, după Alesandru, nu mai este în Grecia ; ea este în lumea întreagă, şi armatele romane care au să supună această lume nu vor fi în realitate, fără să vrea şi fără să ştie, de cât mijlocul prin care se vor propaga ideile şi civilisaţiunea grecească.»

§. 4. Urmaşii lui Alesandru.

Moartea lui Alesandru uimi pe toată lumea. În noaptea aceea nime n'a închis ochii ; toţi erau plini de groază. Soldaţii se temeau de o revoluţie a popoarelor supuse ; Asiaticii se aşteptau la o mişcare a soldaţilor. A doua zi se ţinu un Consiliu ; se face mare tăcere când intră *Perdiccas*. Acestuia i se incredinţase de cătră Alesandru inelul cu pecetea sa. Consiliul decise că până la naşterea copilului cu care era însărcinată Roxana, puterea să se incredinţeze regenţilor : *Perdiccas*, Leonat, Antipater şi Crater ; dar infanteria care nu fusese consultată, proclamă de rege pe *Arrhideu*, fiul lui Filip II din altă soţie. Astfel Imperiul lui Alesandru era să aibă în curând, doi regi, pe Alesandru, fiul Roxanei şi pe Arrhideu ; dar aceşti doi regi sunt absolut neputincioşi. Unul era în faşă şi cel alt era în mintea copiilor. Aceasta făcu pe generalii lui Alesandru să aspire la moştenirea lui. Mai bine de două-zeci de ani au să fie lupte între cei cari pretindeau a i lua locul ; şi prin aceasta s'a îndeplinit zisele marelui erou că : Macedonii au să i facă o ceremonie funebră săngeroasă.

Perdiccas luă regenţa în numele micului rege Alesandru şi începu a governa cu multă energie ; dar lăsă satrapiile în mâinile generalilor numiţi mai înainte, păstrând pentru sine titlul de comandant suprem şi pecetea statului. Prima cestiune care s'a desbătut a fost dacă se vor continua întreprinderile lui Alesandru ? Planurile lui erau u-

tradiţiunile populare. Lui i se atribuiesc toate ruinile cetăţilor vechi. (*Asia Centrală* de L. Costenco, St. Petersburg, 1870).

rieșe. Soldații într'un singur glas se declară în contra lor : destule oboșeli ; e vreme de repaos ; chiar și generalii se grăbiau a pleca în provinciile lor, cu gândul de a se proclama independenți. Dintre aceștia cei mai însemnați erau : *Seleucus*, comandantul călărimii ; *Cassandru*, fiul lui Antipater, comandantul gardelor ; *Ptolemeu*, fiul lui Lagos, satrapul Egiptului ; *Antigon*, satrapul Frigiei și *Lysimac*, guvernatorul Traciei.

Cum s'a auzit de moartea lui Alesandru, Grecia se puse în mișcare. Cu toate succesele marelui macedonean, Demostene rămăsese credincios politicii sale. În părerea lui, Alesandru era și mai primejdios de cât Filip ; pentru că acuma Grecia era amenințată de despotismul oriental. După moartea lui Alesandru, plecară deputați din Atena ca să ridice pe toate cetățile grecești în contra jugului macedonean. Multe cetăți luară armele ; Atena ridică o armată puternică, cu toată opoziția bogatilor și a lui Focion. Antipater fu bătut la Lamia de către armata grecească comandată de Atenianul Leosthene. Dar, în curând, veniră ajutoare din Asia și Grecii fură zdrobiți la *Crannon* (322). După o nouă înfrângere pe marea, descurajarea intră în sufletele Grecilor ; Confederația este zdrobită. Antipater pretinde supunere absolută, modificarea constituțiunii și o garnisoană macedoneană în Munychia. După cererea lui, oratorii populari fură dați în judecată și condamnați la moarte. Hyperide și alții pieriră în chinuri grozave : Demostene, mai norocit, se otrăvi în templul lui Poseidon din insula Calauria. Numai energicii *Etolieni* și conservară independența.

Perdiccas aspira la puterea supremă. El luă în căsătorie pe Cleopatra, sora lui Alesandru, și avea pe lângă sine pe înțeleptul *Eumene* din Cardia, fostul secretar al regelui. Atunci Antipater, Antigon, Crater și Ptolemeu se uniră în contra lui Perdiccas. Eumene plecă în contra celor dintâi ; i bătu și ucise pe Crater ; dar Perdiccas pieri în o expedițiune în contra lui Ptolemeu din Egipt. Acesta nu aspira la puterea supremă. Foarte înțelept, el se mulțemia cu bogatul Egipt ; avea bani și, prin urmare, mercenari de ajuns și oprise în Alesandria corpul lui Alesandru, pe care Perdiccas 'l trimisese la templul lui Ammon din deșert.

După moartea lui Perdiccas, regența se încredințază lui Antipater ; pentru că încă tot e vorba de menținerea integrității Imperiului. Lui Seleucus i se dă Babilonia. Noul regent plecă în contra lui Eumene care susținea cauza familiei regale. Eumene fu bătut și nevoit a

se inchide in o cetate din Cappadocia. Dar Antipater moare in curând lăsând regent pe *Polysperchon*. Alegerea acestuia e aprobată de către toți generalii. Numai *Cassandru*, fiul lui Antipater, protestează. Pentru ca să se poată mântui, Polysperchon voi să atragă pe Greci in partea sa. El reintroduse democrația in cetățile grecești ; se uni cu Eumene in contra lui Antigon, care se declarase in contra sa, și chie-mă din Macedonia pe Olympiada mama lui Alesandru, voind să se întăriască prin sprijinul moral al ei. Democrația ateniană 'și inaugură noua sa domnie prin condamnarea la moarte a lui Focion ; iar Olympiada compromise cauza lui Polysperchon. In sfârșit această crudă bătrână vedea sosit timpul ca să 'și resbune asupra dușmanilor sei. Ea fu fără milă ; dar victimele ei au fost resbunate de către Cassandru. Acesta o ucise. Fiind că soldații refușau a omori pe mama lui Alesandru, rudele victimelor se însărcinară cu această misiune. O uciseră cu pietre. «Ea muri fără a scoate un strigăt, fără o lacrimă, preocupată chiar și atunci a 'și potrivii părul și a învăli in increțiturile rochiei sale corpul seu care cădea». Cei alți membri din familia lui Alesandru dispărură in curând. Dar Polysperchon nu se putea ținea mult timp in Grecia. El fu bătut de către Antigon. Remânea Eumene. Fostul secretar a lui Alesandru era un om foarte ghibaciu. Fiind-că nu era Macedonean, el se purta cu modestie. Nu aspira la puterea supremă ; lucra numai in numele familiei regale ; era de părere ca nime să nu se socoată destul de vrednic a lua locul regelui și hotărâse pe toți ca să delibereze 'nainte tronului gol a lui Alesandru. Atacat de către Antigon, el desvoltă multă energie și ghibăcie in acest resbolu, până ce fu prins și ucis. Cu dânsul s'a stins speranța de a se menținea unitatea.

Antigon și fiul seu *Demetrius* remaseră atot puternici. In 315 ei aveau sub stăpânirea lor mai toată Asia, pe când Cassandru rămăsese numai cu Grecia și Macedonia. Antigon avea o armată puternică și putea strânge mulți mercenari cu comorile Asiei, pe care le avea in mâinile sale. Era inse aspru și crud. Seleucus se ridică in contra sa, unit cu Ptolemeu, Lysimac și Cassandru. După mai multe negocieri se incepe resbolul. Antigon ridică o flotă puternică in contra lui Ptolemeu ; atrase in partea sa pe Etolieni, pentru ca să poată ținea in respect pe Cassandru ; pe când regele Traciei 'l ajuta in contra lui Lysimac. Resbolul a ținut patru ani și s'a sfârșit prin pacea din 311.

Prin această pace, Antigon rămânea stăpân peste toată Asia ; Cassandru lua Macedonia ; Lysimac capata stăpânire peste Tracia ; iar Ptolemeu se mulțemia cu Egiptul seu și cu țerile de prin prejur. Demetriu cuprinse Atena. El ar fi ambiționat a stăpâni această cetate cu deplina invoire a locuitorilor ei. Atena trăia pe acele vremi numai cu moștenirea strămoșilor sei ; ea se mândria numai cu faptele lor ; măreția trecutului o susținea in miseriile prezentului. Ea profitase mult de revoluțiunea economică, causată prin expedițiunea lui Alesandru ; ajunsese la mare bogăție ; arțile și industria făcuseră progrese foarte mari ; dar căderea morală e deplină. Când Demetriu vine in Atena : El și cu părintele seu sunt *zei mântuitori* ; se formează două triburi nouă *Antigonis* și *Demetrias* ; actele lor sunt considerate *juste și sacre*. «Cei alți zei sunt departe, cântau Atenienii, tu esti de față, te vedem, etc.» *). Dar Demetriu nu are timp a se zăbovi mult in scumpa sa Atenă. Părintele seu 'l chiamă in Orient. El plecă in Cypru (306) ; sdrobi flota lui Ptolemeu ; cuprinse mai multe cetăți și merită supranumele de *Poliorcetul* (cuprinzător de cetăți). In urma acestor victorii, Antigon luă titlul de rege. Cei alți 'l imitară.

Pe când Antigon se ocupa numai de Macedonia și Egipt, Seleucus cuprindea toată Asia de dincolo de Eufrate. Antigon și fiul seu sunt invinși intr'o expediție intreprinsă in contra Egiptului. Demetriu nu poate cuprinde Rodos care se apără cu multă energie. Intors in Grecia, el bătu pe Cassandru la Termopyle. Un resboiu mai teribil se începu din pricina lui Antigon. De și era trecut de opt-zeci de ani, el nu se astâmpăra ; aspira la întreaga moștenire a lui Alesandru, la monarhia universală. In 302 se făcu o coalițiune in contra lui, coalițiune in care intrau : Cassandru, Lysimac, Ptolemeu și Seleucus. Armatele se întâlniră la *Ipsus* in Frigia (301). Antigon se luptă ca un leu ; dar căzu in luptă. Fiul seu fugi in apus. El credea că, va găsi un adăpost in Atena. Dar vestea înfrângerei ajunsese in Grecia. Atenienii i au făcut cunoscut să nu intre in cetatea lor. In curând inse,

*) Ei i dădură mai întâi, lui și părintelui seu Antigon, titlul de regi, i onorară cu numele de zei mântuitori. Decretară ca portretele celor doi regi să fie brodate, pe lângă ale celor alți zei, pe vâlul Palladei. Consacrară locul unde se pogorăse Dimitrie de pe carul seu, și ridicară acolo un altar, pe care 'l numiră *Altarul lui Dimitrie Catebatul* (care se pogoră). (Plut. *Dimitrie*).

el se împacă cu Seleucus. Atunci fu din nou puternic și cuprinse din nou Atena. În loc de a pedepsi pe această cetate, care era slăbiciunea sa, el convocă poporul în teatru și i ținu un discurs, prin care i imputa ingratitudea sa. După ce a domnit cât va timp în Macedonia, el a fost nevoit să fugă în Asia; a căzut în mâinile lui Seleucus, cu care se stricase din nou, și a murit într-o cetate din Siria, unde l' trimisese rivalul său. Urmașii săi au domnit în Macedonia până la căderea acestei țări sub Romani.

Din sfărâmurile Imperiului lui Alesandru Cel Mare s'au format următoarele state:

1. **Egiptul** sub dinastia Ptolemeilor. Înțeleptul Ptolemeu, fiul lui Lagus, adăose pe lângă Egipt Cyrenaica, Fenicia, Palestina și Coele-Syria. El căută a atrage pe Egipteni; se intronă după usul vechilor regi egipteni și arată mare respect pentru zeii și preuții vechiului Egipt. Dar el știu a rămâne Grec; limba oficială era greacă. *Alesandria* nu numai că ajunsese cel mai important centru comercial din lume, dar întrecu chiar și pe Atena prin scoalele și așezămintele sale de instrucțiune. Ptolemeii întrebuițară o mare parte din comorile lor pentru încurajarea artelor și științelor; și protecțiunea lor luminată a fost cu atât mai folositoare pentru cultura omenirii că era cu totul neinteresată. În schimbul tuturilor bunurilor de care se bucurau la curtea Ptolemeilor, învățații adunați în *Alesandria* nu aveau de cât o singură îndatorire: a produce tot ceea ce talentul, sirguinta ori geniul lor li înspira. Cel întâiu Ptolemeu a domnit până la 246. Sub fiul său, Ptolemeu Filadelful, Egiptul ajunge la mare grad de strălucire. Având mari mijloace, Ptolemeu Evergetul construie din nou și repară o mulțime de monumente. După moartea acestuia, (221) Egiptul începe a decădea. Cei de pe urmă regi ai săi au fost numai o jucărie în mâinile curtenilor și a Romanilor, până la căderea Egiptului în anul 30 a. Chr.

2. **Syria**. Seleucus care era stăpân peste toată Asia, de la Eufrate până la Indus, câștigă și Syria, după bătălia de la Ipsus. Capitala fu mai pe urmă *Antiohia*. După asasinarea lui Selencus în 280, fiul său Antioh Soter dădu o nouă împărțire acestui Imperiu întins. Sub domnia lui, Hellenismul începu a lucra asupra popoarelor barbare și ajunge deplin stăpân al Asiei Mici. Seleucus luă măsuri pentru înflorirea comerțului, care se întinse până în India și China; el fundă o mulțime de cetăți, între care cea mai însemnată era *Seleucia*, care ajunsese

un mare centru comercial ce punea în comunicație Asia de sus cu golful Persic și Syria. Dar urmașii lui Seleucus nu au putut menține neatins un Imperiu așa de vast. Influența morăvurilor orientale a fost funestă urmașilor vitejilor Macedoni. Imperiul se bucăți în mai multe regate independente cum au fost : *Pergamul*, *Bithynia*, *Pontul*, al *Galaților* întemeiat de cătră cetele de Galii cari au ajuns până în Asia Mică cu prădăciunile lor, al *Bactrianei* care a ținut până în 126, când a fost cuprins de cătră regatul *Parților*, fundat cătră anul 256. Puternicul braț al Romei va supune Syria în viac. II.

§. 5. Căderea Greciei.

Prin cuceririle lui Alesandru, Hellenismul ajunsese stăpân peste o mare parte din lumea cunoscută de Ceii Vechi. Limba și cultura grecească înflorește în mândrele capitale ale orientului. Scoalele din Alesandria, Pergam, Tyr, Rodos, arătau că lumea grecească era departe de a fi în decadentă ; pe de altă parte, sângele varsat pentru cucerirea Asiei sau în resboaiele dintre urmașii lui Alesandru este o dovadă că Grecii și păstrau chiar și virtuțile lor militare. De sigur nu era un popor decăzut, poporul care și a asimilat o mare parte din Resărit ; care în acel timp producea oameni ca Platone și Aristotele ; care a găsit mai târziu metode nouă în artă și în știință, și care a strălucit cu o vie strălucire, chiar după ce și a pierdut independența. Ceia ce căzuse în adevăr, era spiritul îngust de patriotism, alipirea cătră cetatea natală, gelosia între deosebitele stățișoare grecești. Patriotismul în sensul cum îl înțelegea Demostene, era mort în cele mai multe cetăți grecești. Tocmai aproape de pierderea independenței sale, această Grecie care a deschis căi nouă în toate direcțiunile spiritului omenesc, a înțeles puterea asociațiunei, unirei deosebitelor cetăți pentru un scop comun, fără pretențiuni de heghemonie. Meritul acestei descoperiri în politică, revine la două popoare care nu au jucat până atunci nici un rol în istoria grecească : *Acheii* și *Etolienii*.

Achaia nu avusese nici o importanță până atunci. La începutul viacului III patru cetăți din Achaia se legară împreună în contra tiranilor, cari domniseră până atunci ; dar noua ligă nu se putea desvolta din pricina Spartei, care tot era statul cel mai însemnat din Pelopones. *Aratus* din Syciona, nevoit a și părăsi patria sa, creșcu la

Argos. De aici se întoarse în patrie, ucise pe tiranul Nicocles și puse mâna pe puterea supremă. El rechemă pe esilați și făcu pe patria sa să intre în liga Achaică. Liga fu atunci deplin organizată. O Adunare generală avea dreptul să declare război și să încheie pace; lega alianțe; făcea regulamentele necesare; alegea pe magistrați; vota impozitele și fixa contingentele armatei. Adunarea se alcătua din deputații deosebitelor cetăți; aceștia *representau* pe cetățile lor. Ședințele Adunării se țineau primăvara și toamna. Pe lângă Adunare, mai era un Senat, zece Demiurgi și un Strateg. Egalitate deplină între deosebitele cetăți și unire basată pe drepturi comune *). Liga se afla în vecinică dușmănie cu regii Macedoniei și Acheii sunt cel de pe urmă popor care apără independența națională în contra Romanilor. De aceea și Romanii au numit pe Grecia redusă în provincie romană: Achaia. Aratus cuprinse Corintul; Megara se uni cu Liga, care amenința să supună întreg Peloponesul. Dar în timpul acesta, Agis regele Spartei, luera pentru regenerarea patriei sale. El voia să desființeze oligarhia și să restabiliască vechile legi a lui Lycurg. Bogații, și mai ales femeile care aveau foarte mari proprietăți, se ridicară în contra sa; colegul său i făcea opozițiune. Agis, isbuti a depune pe colegul său, schimbă pe Efori și liberă pe cei închiși pentru datorii: el voia să facă o nouă împărțire de pământuri și să desființeze datoriile. El fu ucis (241) **). *Cleomene* continuă mărețele lui planuri. El ucise pe Efori, afară de unul: proscrisse optzeci membri dintre oligarhi; împărți din

*) Din timpurile trecute mulți oameni se încercaseră a face pe popoarele din Pelopones să înțeleagă că trebuie să fie unite; dar fiind că se conduceau mai mult de interesul lor particular de cât de libertatea comună, rămăneau tot divizate: pe când astăzi unirea s'a stabilit din norocire, fiind că între ele nu e numai alianță și amicitie, ci și aceleași legi, aceleași greutăți, aceleași măsuri, aceiași monetă, aceiași magistrați, aceiași senatori, aceiași judecători. Într'un cuvânt, afară numai că toate popoarele din Pelopones nu sunt închise între aceleași ziduri, toate cele alte, fie în general, fie în fie care cetate în particular, sunt egale și perfect uniforme. (Polyb. II, 7).

**) Departe de a căuta să placă prin grațiile personale, el împărta toate podoabele, toate gătelile zadarnice, care îl puteau face mai frumos; și făcu o glorie a umbla îmbracat într'o simplă manta, și de a fi, la masă, la baie, în tot chipul său de traiu, emulul vechilor Spartani; el zicea chiar că nu doria să fie rege de cât pentru a întrebuița puterea sa la restabilirea legilor și a disciplinei naționale. (Plut. Agis).

nou pământurile ; primi între cetățeni o mulțime de Perieci; reorganiza armata după modelul armatei macedonice și introduse vechiele regulamente pentru creșterea tinerimei.

Dar Cleomene avea o mulțime de dușmani, între cari Aratus era cel mai înverșunat. Acesta vedea cu ochi rei înălțarea Spartei. El chieamă în ajutor pe Antigon Doson, regele Macedoniei. Acesta profita de ocaziune; veni în Grecia Centrală ; ocupă Corintul și în 221 bătutu pe Cleomene la *Sellasia*. Acesta fugi în Egipt, unde muri după doi ani. Oligarhia fu restabilită în Sparta.

Etolienii și păstrasera vechiele lor moravuri ; se părea că nici nu erau vecini cu frații lor și că nici nu ar fi de aceeași origină cu Grecii. Ei trăiau izolați în munții lor și se ocupau cu păstoria și cu prădăciunile. Impărțiți în mai multe cantoane deosebite, ei au fost aproape necunoscuți, până în ziua când aceste cantoane s'au întrunit în o Ligă comună. Liga are o Adunare comună, Panetolicon, care se aduna toamna. Ea discută cestiunile relative la resboiu și pace și alege pe magistrați. Pe lângă această adunare, mai e una permanentă dar mai puțin numeroasă. Liga are în fruntea sa un Strateg. În ea puteau intra și cetăți care nu făceau numai de cât parte din Ligă, dar atunci aceste cetăți nu aveau drepturi egale cu membrii Ligăi. Etolienii sunt foarte puternici ; ei spăimântă Grecia prin prădăciunile lor ; se luptă cu regii macedoneni și au pretenția a se măsură chiar și cu Romanii; dar Liga Etolică e inferioară celei Achaice atât în scop cât și în mijloace.

Din pricina regilor macedoneni, aceste încercări făcute de către Greci de a se constitui în Confederațiuni cu drepturi egale pentru toți nu au isbutit. În zadar, Antigon Doson plănuia o Confederațiune Greco-Macedoneană. El a murit prea de timpuriu și urmașul seu Filip V nu avea nici energia nici statornicia necesară pentru asemenea planuri mărețe. Nu rămânea Greciei de cât să se supună poporului care avea menirea a governa lumea: *Regere mundum*.

Grecia e supusă de către Romani în 146.

Viacul IV în care lumea grecească supune Orientul, a fost o epocă strălucită și pentru istoria culturii.

I. Cu progresul științelor, arta deveni mai omenească; ne mai fiind inspirat de credința naivă a timpurilor anterioare, artistul se puse pe studiu și căută a reprezenta cu esactitate frumusețile pe care ni le înfățișază natura. *Scopas*, născut în Paros, lucră la frontonul

templului zeiței Athene din Tegea ; a luat parte la împodobirea celebrului templu al Dianei din Efes și contribui foarte mult la înălțarea vestitului monument funebru, ridicat în onoarea lui Mausol de către soția sa Artemisa. Atenianul *Praxitele* se însemnă mai cu samă prin grația și delicateta formelor, în operele sale. El a făcut celebra statuă a Afroditei din Cnid, despre care un autor grec a zis următoarele : «Cine a dat marmurei suflet ? Cine a văzut pe pământ pe zeița Cypris ? lucrul mânilor lui Praxitele. Olimpul e lipsit de zeița din Pafos pentru că ea s'a pogorit la Cnid.» Nu am fost așa de fericiți ca să ni se conserve această capod'operă ; dar avem câte-va statuie, care s'au inspirat din ea. Artistul a lucrat și la monumentul lui Mausol. Tot din această epocă este și *Venerca din Milo*, una din cele mai nobile și mai încântătoare opere din anticitate. *Lysipp* din Syciona este iarăși un sculptor din acea epocă.

După Alesandru Cel Mare se formară mai multe centre artistice, între care scoala din Pergam, din Rodos și Tralles. În aceste scoli s'a lucrat statua zeului Soarelui (Colosul din Rodos) naltă de 35 de metri, Apollon din Belvedere, grupa lui Laocoon și vestita Victorie din Samotracia, ridicată în onoarea lui Dimitrie Poliorcetul.

Pictorii cei mai însemnați din această epocă au fost *Zeuxis*, *Parrhasios*, *Apelle*, prietinel lui Alesandru și cel mai mare pictor din anticitate, *Protogene*.

II. Poeții tragici nu mai sunt în stare a produce vre o operă mai de samă după Euripide; dar Comedia se mănține, transformându-se. Libertatea dispărând pe nesimțite, poetul comic nu mai are voie a pune pe scenă evenimentele contimpurane, cu atât mai puțin pe oamenii politici; în schimb însă, poetul comic începe a studia societatea și caracterele, și Comedia Nouă cu *Menandru* (342—290) se ridică la așa înălțime că a putut servi ca model autorilor moderni.

Istoria cade asemenea din pozițiunea naltă la care o ridicase Thucydide. *Xenofon*, discipul a lui Socrate, general și barbat de stat, ni a lasat *Hellenicile*, *Anabasea* și *Cyropedia*, lucrări însemnate prin stilul lor, dar fără entusiasm, fără focul sacru.

Din contra, viacul IV este viacul de aur al eloquentei grecești. Atunci a trăit *Isocrate*, însemnat mai cu samă prin scoala sa de eloquență și prin obicinuița de a compune discursuri pentru alții. Opera sa principală e *Panegyricul Atenei*. Iseu escelă mai ales în ge-

nul judiciar. *Lycurg* a fost mare orator și patriot infocat; *Hyperide* era considerat de cătră cei vechi ca cel mai mare orator după Demostene și Eschine. Despre acești de pe urmă avem de ajuns probe pentru ca să afirmăm că avea dreptate anticitatea. Demostene e cu atât mai mare, cu cât discursurile sale plecau din o convingere fermă și erau oglindirea esactă a cugetărilor sale inalte și a infocatului seu patriotism.

Alesandria a fost un mare centru literar. Erudiții *St fan din Bizanța*, *Aristarc*; poeții *Callimac* și *Apolloniu din Rodos* susțineau gloria literilor hellenice; pe când *Theocrit* din Sicilia arata ce poate geniul grecesc in noua sa aplecare cătră studiul și admirațiunea naturei. Idilele lui sunt un model de grație și naivitate.

III. «Filosofia făcu foarte mari progrese. Semința semănată de cătră Socrate a produs roade. Discipulul seu *Platone*, după ce călători mult, se stabili in Atena și deschise o școală in grădinele lui *Academos*; de aici și numele de *Academie*. El a scris foarte mult, in formă de dialoguri. Cele mai insemnate dialoguri sunt *Gorgias* și *Protagoras*, in care atacă și combate pe Sofiști; *Fedon* sau despre nemurirea sufletului; *Banchetul*; *Republica* in care se cercetează condițiunile celui mai bun guvern; *Legile*, scriere asupra politicei, etc. El învăța că mai pre sus de om și de lucruri este un principiu care cuprinde in el toate perfecțiunile și care e modelul viu și etern a tot ce esistă: *Idria*. Morala lui se cuprinde in a semăna cu D-zeu prin dreptate, sfințenie și înțelepciune. Din punctul de vedere politic, Platone crede că individul nu e nimic și că statul e totul.

Aristotele, născut in Stagyra, in Chaleidica (384) a urmat mai întâi lecțiunile lui Platone; după ce a fost învățătorul lui Alesandru, s'a stabilit in Atena in aleile *Lyceului*. Fiind că dădea lecțiuni preumblându-se, li s'a dat numele de Peripateticieni. Operile lui formează o adevătată encyclopedie a cunoștinților omenești in viacul IV. Multe s'au pierdut; dintre cele remase, mai principale sunt: *Morala*, *Politica*, *Retorica*, *Poetica*, *Istoria Naturală a Animalelor*, etc. El nu admite Ideile lui Platone; pentru el, numai ceia ce lucrează este și numai ceia ce este lucrează. Natura lucrează neconținut; ea se ridică prin un progres continuu de la formele inferioare la formele superioare, de la mineral la vegetal și așa mai departe până la D-zeu. Rațiunea este basa virtuții; cele mai mari virtuți sunt amicitia și justitia. In politica, el

susține că Statul e o întrunire de oameni liberi și egali, suveranitatea populară.

După Aristotele, filosofia greacă se ocupă mai mult cu morala.

Pyronismul de la *Pyrrhon* (384 — 288) este doctrina indoielei absolute. Pentru om toate sunt de o potrivă : sanătate și boală, bogăție și sărăcie ; a nu se tulbura de nimic, eată scopul omului.

Epicurismul, de la *Epicur* (337 — 270) : lumea s'a creat și există numai prin combinarea atomilor : sufletul e liber față cu destinul ; omul trebuie să trăiască conform cu natura.

Stoicismul, întemeiat de către *Zenon* (358) care învăța în o galerie, *stoa* ; de aici și numele seu. Nu e deosebire între corp și suflet ; D-zeu e sufletul lumii și este în ea. Omul are *voință* ; are prin urmare tot d'a una putința de a scapa de loviturile soartei și ale oamenilor. Răul și binele ni 'l facem prin voința noastră. Toți oamenii sunt egali ; toți au rațiune ; toți trebuie să se ajute.

IV. Dintre barbații de știință din acele vremi, cei mai însemnați au fost *Euclide* și *Archimede*. Euclide a adunat în operele sale tot ce lucrase înaintașii sei în geometriă și aritmetică. A trăit în Alesandria. Archimede s'a născut și a învățat în Syracusa. El este însemnat prin descoperirile sale în mecanică. Știința a păstrat până astăzi unele din descoperirile sale.

Din această repede ochire asupra stărei culturale a Grecilor în viacul IV, putem trage conclusiunea că, chiar în momentul cuceririi sale de către Romani, Grecia ocupa locul de frunte între popoarele lumii ; că învinșii au ajuns dascalii învingătorilor și că a avut mare dreptate poetul roman Horățiu când a scris :

Graecia capta ferum victorem cepit.

285
238
523

A P E N D I C E.

Ochire asupra vieții publice și private la Greci.

(După Ch. Normand).

1. **Ce însemnează un cetățean grec.** Cetățeanul grec e o ființă privilegiată cum nu ne putem face ideile astăzi. Înainte de toate, ori care i ar fi averea, chiar dacă ar fi nevoit să se hrănească cu un cap de sardea, el poate fi numit un aristocrat; pentru că făcea parte din o clasă de oameni foarte închisă, cu o mulțime de privilegii și prerogative; clasă în care intră cineva prin moștenire, afară de rari excepțiuni. El e membru al Helladei prin comunitatea de limbă și de origine; dar datoriile lui către Hellada sunt așa de vagi că le poate neglija fără nici o părere de rău. În realitate, el e născut, lucrează și moare numai pentru cetatea în care au fost născuți, au lucrat și au murit părinții sei. Aice sunt zeii lui și mormintele strămoșilor sei; aice luminează vatra lângă care au șezut cei cari l'au preces, și unde vor șede cei destinați a l'înlocui. În lăuntrul cetății, numai cetățeanul lucrează și votează în Agora, judecă în Tribunale, se luptă la armată sau pe flotă, asistă la serbătorile religioase sau la ospetele publice; toate zilele lui se petrec cu îndeplinirea acestor datorii pe care Statul cere să le îndeplinească cu o rigoare fără milă; dar ori cât de grele ar fi datoriile la care e supus, el nu se plânge; el știe că sunt un fel de plată pentru rangul și dignitatea sa; și, când a venit sara; când stors de obosală, se întoarce la umila lui locuință; el tot are destulă putere a se uita cu un fel de despreț și milă la Metecii groși și grași cari s'au îmbogățit prin comerț.

2. **Agora.** Agora a fost la început piața și a ajuns, mai pe urmă, în cele mai multe cetăți grecești, locul unde se aduna poporul pentru a delibera și a vota legile. Dar nu trebuie să ne o închipuim ca pe piețele noastre de astăzi. La Atena, de exemplu, erau aleie mărete de platani și de plop, plântați de către Cimone. Tot aice era palatul Senatului și unele Tribunale și temple. Neguțitorii, împărțiți în mai multe despărțituri după natura mărfelor lor, erau, cum e și astăzi în unele orașe, instalați în aer liber sau în niște baratce, alcătuite din patru pari și o pânză. Ceia ce nu se găsește pe la noi, erau banche-

rii și zarafii, instalați în Agora înaintea comptoarelor, așteptând mușterii. Priveliste animată până la amiază; dar nu era deșartă și în a doua parte a zilei, și cei fără treabă din Atena petreceau aice toată ziua; bărbierile erau locurile lor de întâlnire, cum e și astăzi în țările de la sud.

3. **Pnyx.** Agora a rămas în tot-d'a-una inima cetății. Dar fiind că era prea mare ingramădială, n'a mai fost chip a se ținea Adunările poporului. Atunci aceste au fost transportate într'un local special, Pnyx.

Ședințele Adunării începeau foarte dimineată, măsură necesară în țările calde. Cel care întârzia pierdea dreptul la indemnitate. «Haideti la Adunare, cetățeni, zice Corul în *Adunarea femeilor* lui Aristofane; Thesmotetul a zis că cei cari vor ajunge în zori de ziuă, plini de colb, cu ochii plini de somn, fără să fi mâncat altă ceva de cât mușdeiu cu usturoiu, numai aceia au să capete trei oboli.» O funie roșie întinsă în jurul incintei, impiedică de a intra pe cei cari nu erau cetățeni. Arcași Sciti țineau loc de sergenți și erau însărcinați cu poliția Adunării. Întâi se sacrificau niște porci; crainicul spunea rugăciunea și teta proiectul de lege. Dacă era să fie discuțiune, el pronunța formula sacramentală: *Cine vrea să vorbiască?* Cetățeanul care cerea cuvântul se suia la tribună după ce și a pus pe cap o cunună, în genere de frunze verzi de maslin. Se vota prin ridicarea mânilor. Nu se vota altfel de cât numai în unele cazuri determinate, d. e. pentru Ostracism.

4. **Esercițiul Magistraturilor publice.** Eată cum se făcea tragera la sorti a funcționarilor și a magistraților. Thesmotetii aveau înaintea lor două vase, unul cu bobii albi și colorați, cel alt cu numele Candidaților. Numele care ieșea o dată cu un bob alb era ales.

În tribunalul Heliastilor un ornic de apă, clepsydra, măsoara timpul pledoariilor; judecătorul care era pentru condamnare trăgea cu unghia o linie orizontală pe o tăbliță unsă cu ceară.

În Atena nu era nici ministeriu public, nici avocați. Cetățenii se acuzau unul pe altul și se apărau singuri; cei cari nu și puteau alcătui discursurile, puneau pe retorii vestiți ca să li facă. Pîntre aceștia au fost Isocrate și Lysias. Lucru și mai curios: se întâmpla câte o odată că același retor era rugat să alcătuiască amîndouă discursurile.

5. **Serviciul militar.** Ținea în Atena de la 18 la 60 de ani; dar de ordinar se cheamau numai cele întâi clase.

Opletii erau partea cea mai însemnată din ori-ce armată grecească; ei alcătuiu infanteria grea și ei decideau victoria. La început purtau o platoșă de bronz, o lance scurtă, o sabie și scut; mai pe urmă în loc de platoșă puneau un mîntean de piele sau de in, cu plăci metalice pe el.

Falanga. Se alcătuiu din un corp de soldați, strânși unii lângă alții, întocmiți în șese-spre-zece șiruri, coperiți cu armături puternice defensive, având o sabie scurtă, un scut mic rotund căptușit cu aramă, și *sarissa*, suliță lungă de cinci metri și jumătate, ținută cu a-

mândouă mâinile, care cu ascuțișul seu apăra pe soldatul din rândul întâiu, la o distanță de cinci metri, așa că soldatul din rândul al doilea 'și avea sulia la patru metri inaintea falangistului din nainte, cel din rândul al treilea la trei, și așa mai departe până la soldatul din rândul al cincilea, a căruia lance tot trecea cu un metru frontul falangei. Cei alți susțineau atacul celor dintăi cinci rânduri, și răzimau sarissele lor de umerile celor cari li veniau inainte, așa că formau de asupra falangei ca un zid de sulite care opria o parte din săgețile aruncate asupra ei. Semăna dar intocmai cu o fiară monstruoasă și cu țepi de fier, cum i zice Plutare: pe un loc drept, nimic nu i putea rezista. (V. Duruy. *Histoire des Grecs*, III, 151).

Peltastii formau infanteria ușoară și se numiau astfel de la pelta, scut de lemn sau de lozie acoperit cu piele.

Mai erau trupe ușoare și călării cari se luptau la aripele armatei.

6. **Familia.** Familia era la Greci o asociațiune și religioasă și naturală. Căsătoria avea de scop a perpetua focariul și sacrificiile oferite umbrelor strămoșilor. De aceea cei neinsurați nu erau bine văzuți în Grecia vechie; unele cetăți chiar, mai severe sau mai drepte, aveau pentru ei pedepse speciale. Căsătoria se contracta de ordinar între cetățeni și cetățene din acelaș oraș. Era precasă de logodnă, și celebrarea căsătoriei se cuprindea în trei acte principale: întâi inaintea vetrei părintelui, pe urmă trecerea de la vatra părintelui la a soțului, și în fine inaintea vetrei soțului. Acest act de pe urmă era cel mai dragălaș; mama logodnicului primia pe fată, inaintea ușei incununată cu flori, în sunetul flautului și în cântecele de hymeneu. A doua zi și în zilele următoare, rudele și prietini aveau dreptul a aduce daruri de nuntă.

Într'o operă a lui Xenofon, intitulat *Despre Economie*, este un dialog foarte afectuos între un însurățel și soția sa. Ischomachos, noul sot, om plin de rațiune și de indulgență, învață cu blândetă pe soția sa. «Trebuie, nevastă, 'i zice el, ca să cunoaștem funcțiunile cu care ne a însărcinat divinitatea pe fie care dintre noi, pentru ca să ne silim a le îndeplini cât se va putea mai bine, fie care dintre noi. Legea întărește această intențiune de sus unind pe barbat cu femeia sa. Dacă divinitatea i insotește în vederea copiilor, legea 'i insotește în vederea gospodăriei: tot ea consideră ca onest tot ceia ce rezultă din facultățile acordate de cătră cer atât unuia cât și celui alt. E în adevăr mai cinstit lucru pentru o femeie a rămănea în interiorul casei de cât a tot umbla pe drumuri, și e mai rușinos pentru un barbat a sta în casă de cât a căuta de trebile de pe afară. Dacă prin urmare unul lucrează în contra scopurilor divine, această desordine nu scapă din vederea zeilor, și e pedepsit acel care și a negles propriile sale datorii, precum și cel care face trebi femeiești».

Dar nu toate femeile grece erau așa. În cetățile dorice, mai ales la Sparta, femeile se bucurau de mare libertate. S'apoi femeile săracilor trăiau cum trăiesc și astăzi, dedate cu corpul și cu sufletul la grija gospodăriei.

7. **Educațiunea.** Cum se naștea copilul, 'l scaldau și 'l înfășiau în scutice, înse la Sparta nu. Până în ziua a cincea, părintele avea drept a primi pe copil sau a'l lepăda : această soartă o aveau mai cu samă fetele. Dacă copilul era primit, se făcea o ceremonie solemnă înaintea altarului familiei ; nutricea purta pe noul născut în jurul vetrei alergând : rudele veniau în urmă. Atunci se da o masă ; o cunună de maslin, de a supra ușei, anunța nașterea unui băiet ; cordele de lână vestiau că s'a născut o fată. În ziua a zecea, se punea nume copilului. În genere, în familiile bogate, se lua o nutrice lacedemonă pentru alăptarea copilului. Până la șese ani băietul stătea în gyneceu ; pe urmă pornia la școală. Aristofane în *Nourii*, ni dă un tablou despre vechia educațiune ateniană ; vorbește *Cel Drept* : «Voiu spune care era educațiunea cea vechie, pe vremea când învățam pe toți să fie drepti și când modestia era în mare cinste. Mai întâi nu era permis copilului să i se audă gura. Pe uliță, când se duceau la școala de musică, toți adolescenții din aceeași suburbie mergeau alături în bună rânduială chiar pe ninsoarea cea mai mare. În școală, învățau a cânta : «teribila Pallas care distruge cetățile» sau «un sgomot resună în departare» în tonul grav al vechei armonii. Când 'și permitea unul vre o glumă, sau cânta cu note mai dulci, era ca un dușman al Muselor, și 'l săturau de bătaie».

Școalele, cel puțin în Atena, nu erau oficiale și învățămîntul era liber. Copiii învățau lectura, scrierea, calculul, musica și gymnastica ; la scris se serviau cu tablete unse cu ciară, pe care se trăgeau literile cu un styl de metal sau de fildeș. Un fel de hârtie, fabricată din papyrus, se întrebuinta de asemenea pe timpul lui Herodote ; în fine se scria pe piei. Dar aceste au început a fi preparate cum se cade numai de prin viacul al doilea A. Chr. sub Eumene II, regele Pergamului : de aceia s'au și numit *pergament*. Musica juca un rol foarte însemnat în învățămîntul public, ca și în viața publică a Grecilor, pentru că era în toate serbătorile și în toate solemnitățile. Cât despre gymnastică, cultul Grecilor pentru frumuseța fizică și pentru dezvoltarea armonică a formelor esplică în de ajuns importanța ce dădeau ei acestei părți din educațiune, atât de neglesă astăzi. Erau de ordinar două felii de stabilimente în care se învăța gymnastica : *palestrele* care erau stabilimente private, ținute de cătră atleți cunoscuți ; *gymnasile* care erau publice și în care intrau numai băieții mai mari : *Lycceul*, *Cynosirgele*, *Academia* erau cele mai renumite gymnasii din Atena.

Atena nu supraveghia educațiunea copiilor cu atâta grijă ca Sparta, dar nici nu 'i lăsa în voia lor când ajungeau mai mari. Tânărul Atenian, ajuns la vrâsta fericită de opt-spre-zece ani, nu era de odată liber ; mai avea de învățat și de suferit mult. El devenia *Efeb*, și în timp de zece ani primia o educațiune militară. Această Efebie a avut o influință reală asupra desvôltării fizice și intelectuale a rasei grecești.

8. **Selavii.** Fără sclavi, societatea antică, cel puțin cum era organizată în Grecia, ar fi fost imposibilă. Mulțimită serviciilor puțin cos-

tisitoare făcute de sclavi, cetățenii, chiar și cei mai săraci, și puteau petrece ziua în Agora sau pe scaunele de marmură ale Heliei. Se întâmpla negreșit cu sclavii greci ceia ce se întâmplă cu copiii indieni și anamiți cari furnică fără a face vre o mare treabă prin casele particulare în resărit; pentru că vedem familii ateniene care se plâng că nu li dă mâna a întreținea mai mult de șapte sclavi. Erau în Grecia, cum au fost în tot-d'a-una în Orient, piețe de sclavi, care se alimentau prin resboaiă sau prin răpirile piratilor. Cetățenii orașelor grecești erau espuși, prin urmare, în tot momentul a își pierde, și ei, libertatea; această considerațiune influența poate asupra chipului cum și tractau pe servitori. La Atena sclavii nu prea aveau cuvânt a se plânga de soarta lor. Stăpânul nu avea voie a i omori și, la nevoie, ei aveau dreptul a cere ca să fie vânduți. E greu a se evalua numărul sclavilor din Grecia în o epocă determinată, dar ni putem face o idee după Atena, care în 309 A. Chr. avea 400,000 de sclavi pentru 21,000 cetățeni și 20,000 meteci.

9. **Casele particulare.** Nu prea cunoaștem forma și împărțirea caselor particulare în Grecia; dar știm că erau în genere mici, urite și rău zidite. Grecii, cari se îngrijiau așa de mult de monumentele publice, neglijau locuințele lor private. Camerile principale erau rezervate pentru femei și erau așezate în genere din dos. În timpurile primitive, păreții erau văruiți: Alcibiade i a zugrăvit cel întâiu; și acest obicei s'a lătit așa de repede că o casă fără picturi era considerată ca miserabilă. De la epoca macedonică în coace, a fost mai mult lăces și cheltuială în decorația apartamentelor private.

Mobilierul se potrivea cu modestia casei; el se alcătuiă mai ales din scaune, paturi și mese. Cele mai însemnate scaune erau acele fără spetează, acele care se strâng, pe care le purta sclavul în urma stăpânului; scaune ca ale noastre; fotoliul sau tronul, de lemn în casele particulare, de marmură în edificiile publice, teatre, tribunale și altele. Ca să nu se simtă receala de pe marmură se așterneau perine bogate. Paturile, saltelele, oghialurile, perinele, nu se deosebiau mult de ale noastre. Mesele, rotunde, patrăte sau ovale, erau mai joase decât ale noastre, din pricina obiceiului ce aveau Grecii de a ceti, a serie sau a mânca pe jumătate culcați. Grecii cunoșteau casele pentru juvaieruri și pentru parfumuri și cuferile pentru strâns hainele.

Vasele lor de lut ni dau o idee de gustul ales și eleganța ce întrebuințau ei chiar și în cele mai mici detalii a vieții de toate zilele. Nenumăratele forme ce dădeau ei acestor vase ni arată bogăția imaginațiunei lor. În vasele în care se păstra vinul putea încăpea un om; apoi veniau *amforele*, cu două torți și de capacitate diferită; *craterele* în care amestecau vinul cu apă după obiceiul celor vechi; *lecytele* sau vasele pentru unt de lemn; o multime de cupe de băut. Obiectele împletite erau de asemenea foarte numeroase și plăcute la vedere. Doamnele ateniene aveau un paneraș de lucru (*Kalathos*), împletit cu multă artă. Alte panerașe, rotunde sau ovale, se purtau pe cap. La serbătorile Athenei și a lui Dionysos fetele celor mai de frunte cetățeni din

Atena mergeau în procesiune purtând pe cap panerele în care erau plăcintele sfințite și tămăie; de aceea se și numesc ele *Canefore* sau purtătoare de panere. Candelabrele erau de asemenea de formă foarte variată și foarte artistică; dar, de sigur, iluminatul era foarte defectuos. La început se serviau cu torcii făcute din brad sau viță de vie; mai pe urmă, în timpul resboaielor medice, s'a introdus lampa cu oloiu, foarte primitivă atunci, având două găuri, una pentru oloiu și ceia altă pentru fitil.

10. **Imbrăcămintea.** Imbrăcămintea la Greci era simplă, naturală și elegantă. Ea se alcătua, în genere, pentru bărbați ca și pentru femei: 1° din o haină pe de desupt, de lână, *chiton*, o bucată de stofă în patru colțuri pe care o potriviva fie care după fantasia și gustul seu. Dorienii purtau *chiton* lung; Ionienii îl purtau scurt. În timpul Resboiului Peloponesiac, eleganții din Atena se imbracau după moda dorică, fie ca protestare, fie numai pentru a nu se imbraca ca toată lumea; 2° din o haină pe deasupra, *imation* sau manta, care se arunca pe umăr de la stânga spre dreapta. În fine mai era *chlamyda*, manta de resboiu sau de călătorie. Stofele din care se făceau hainele variau după anotimp: lâna iarna, inul toarte fin, asemenea muselinului nostru, bumbacul, matasa, colorile deschise, galben, purpuriu, verde, masliniu, etc. Purtau pălărie numai la țară sau în călătorie; mănușile, cunoscute în Persia, nu se întrebunțau în Grecia; cât despre încălțăminte, Grecii umblau mai mult cu picioarele goale sau și scoteau sandalele când intrau acasă. Femeile Ateniene cunoșteau umbrela și evantalul; iar bărbații nu ieșiau fără baston.

11. **Mesele.** Grecii din epoca istorică aveau obiceiul a mânca de trei ori pe zi: două gustări, una dimineață și una la amiază; un prânz, mâncarea principală, când inopta. Era mare lucru masa: rare ori mâncau singuri; poftiau pe amici și cunoscuți; se desfățau în convorbiri variate și interesante. *Banchetul* lui Platone, la poetul tragic Agathon, e cel mai bun model de citat în ceia ce privește inteligența, delicatetea și gustul vechilor Atenieni la un ospăț. Câte o dată, cum vedem în *Banchetul* lui Xenofon, se introduceau în sală comedianți, cari mai înveseliau spiritele obosite de conversațiuni prea lungi și prea serioase. Grecii mâncau, resturnați pe paturi, modă venită din Orient pe care o adoptaseră chiar și asprii Spartani; femeile și copiii mâncau șezând și nu aveau voie a lua parte la mesele la care erau poftiți străinii. Furculița era necunoscută: nu prea se serviau cu cuțit, pentru că cărnurile erau tăiate de mai înainte. Lingura se întrebunțea pentru bucatele licide. În colo, Grecii mâncau cu mâna. În loc de șervete pe care le au imprumutat tocmai târziu de la Romani, se serviau cu miez de pâne sau cu un aluat făcut a nume.

Nu prea cunoaștem exact un ospăț grecesc. Se pare că se împărția în două: partea întâia se alcătua din mezeluri, cărnuri, pește, legume, feliuri de bucate: pentru a doua se parfumau și se încununau cu flori: atunci se ridicau mesele, și se servia pe alte mese cele alte bucate.

Grecii cunoșteau multe mâncări. Eată cele mai principale. Dintre cereale, se căuta mai cu samă făina de orz și de grâu ; făceau pâne, plăcinte și o zamă groasă. Acest fel de bucate era cel mai întrebuințat între săraci. Dintre legume, Grecii mâncau bobul, fasolile, dar mai cu samă mazerea și linte, altă pasiune a poporului Atenian. Atenienii erau de asemenea «mari mâncători de frunze,» salată. Mâncau multe fructe. Persicile și alămăiele li au fost cunoscute numai după espedițiunea lui Alesandru.

Cât despre cărnuri, noi găsim in Homer carnea de vacă și eroii din Iliada mănâncă niște porțiuni colosale ; dar de pe timpul Odyseei chiar, carnea de porc e preferată. Carnea de oaie și de capră era mai puțin întrebuințată. Mâncau multe paseri, și foarte mulți pești ; dar cei saraci aveau mare slăbiciune pentru sardele. Mâncau mult lapte și brânză.

12. **Moartea și ceremonia funebră.** Cum murea cineva, i se închideau ochii ; i puneau in gură un obol ca să plătiască lui Charon, bătrânul vislaș de pe Styx, și se infășura corpul in o pânză albă. La început, in Atena, inmormântarea se făcea cu mare simplitate. Se îngropa cadavrul, se semăna grâu pe mormânt ; pe urmă se da o masă la care se lăudau virtuțile mortului. Era oprit a se ascunde adevărul. Se cunoaște că suntem in epoca primitivă. Mai târziu, ceremoniile funebre au ajuns mai lungi și mai luxoase. In fruntea convoiului mergeau plângătoarele tocnite, care plângeau in realitate, și cântăreții din flaut cari cântau bucăți potrivite cu împrejurarea ; apoi barbații, cu capul ras și imbrăcați in negru sau cenușiu ; pe urmă corpul dus de cătră rudele și prietini mortului.

De ordinar morții erau îngropați la porțile cetăților, de a lungul drumurilor. Cât despre ardere, ea esista din cea mai îndepărtată anticitate. Achille in *Iliada* arde corpul prietinului seu Patroclu și i strânge cenușa intr'o urnă de aur. Dar arderea nu s'a întrebuințat in genere și rudele au avut in tot d'a una dreptul să facă cum voiau. Cât despre orațiunile funebre, ele nu erau obicinuite de cât numai in ceremoniile funebre publice.

II.

Museum din Alesandria.

Museum din Alesandria a fost început de cătră Ptolemeu Soter și continuat de cătră Ptolemeu Filadelful, fiul seu. Era situat in Bruchion, partea aristocratică din cetate, aproape de palatul regelui. Zidit de marmură, era incunjurat de o piață in care se preumblau cetățenii stând de vorbă. In salele lui sculptate se afla biblioteca Filadelfiană cu o mulțime de statuie și de tablouri. Mai târziu, fiind că nu era loc de ajuns pentru toate volumele, s'a întemeiat altă bibliotecă in templul lui Serapis, in despărțirea de alătura. Erau poate peste trei sute de mii de volume in această bibliotecă, care se numia fiica

cele din Museum. Prin urmare, erau aproape șapte sute de mii de volume in aceste două colecțiuni regale.

Alesandria nu era numai capitala Egiptului, ea era Metropola intelectuală a lumii. S'a zis cu drept cuvânt că geniul Resăritului se întâlnise aici cu geniul Apusului, și acest Paris al vechimei ajunsese un focar de chielueli, de lucs și de scepticism. In farnecul vieții sale sociale, până și Jidovii 'și uitară patria lor. Ei părăsiră limba părinților lor și adoptară pe cea greacă.

Intemeind Museum, Ptolemeu Soter și Ptolemeu Filadelful aveau in vedere trei lucruri : 1). A conserva cunoștințele dobândite ; 2). A le spori ; 3). A le răspândi.

1). Pentru a conserva cunoștințele dobândite, s'a dat ordin primului bibliotecar a cumpara fără deosebire toate cărțile care existau. Era in Museum un numer foarte mare de copisti însărcinați a reproduce corect operele de care nu voiau să se despartă proprietarii lor. Ori ce carte intra in Egipt trebuia să fie dusă numai de cât la Museum. Se scotea o copie corectă care se da proprietarului cărții și originalul se pastra. I se da și o indemnitate pecuniară. Se zice că Ptolemeu Evergetul, isbutind ca să i se trimită de la Atena operele lui Sofocle, Euripide și Eschyle, a dat proprietarului manuscrisurilor originale, aproape de optzeci de mii de lei și copii frumoase. La intoarcerea din espediția sa in Syria, el a adus in triumf din Ecbatana și din Susa toate monumentele egiptene, pe care le luaseră din Egipt Cambise și cei alți cuceritori ai Asiei. Aceste obiecte a fost puse la locul lor sau consacrate pentru impodobirea Museului. Când, in loc de a fi copiate, operele erau traduse, se plăteau sume fabuloase, cum s'a întâmplat pentru versiunea Septantei, care a fost făcută prin ordinul lui Ptolemeu Filadelful.

2). Pentru a spori cunoștințele, una din principalele indatoriri ale Museului era de a servi drept asil la un oare care număr de barbați cari se consacrau studiului și erau nutriți și găzduiți pe cheltuieala regelui. Une ori, venia el însuși de se pune la masă cu ei. Ni s'au pastrat mai multe anecdote in această privire. In organizarea primitivă, acești barbați erau împărțiți in patru facultăți : frumoasele litere, matematici, astronomie, medicină. Ramurile de știință care făceau parte din aceste patru trunchiuri se alipiau la ele. Un personagiu important avea privigherea asupra Institutului și grija de el. Demetriu din Faleria, omul cel mai invațat poate de pe timpul seu și care fusese mai mulți ani guvernator al Atenei, fu cel întâiu in această funcțiune. Sub el, era bibliotecarul, de multe ori un barbat al căruia nume avea să treacă la posteritate, cum a fost Erathostene și Apolloniu din Rodos.

Pe lângă Museum, era o grădină botanică și zoologică. Această grădină, după cum ni arată numele ei, servia a ușura studiul plantelor și al animalelor. Mai era un observatoriu inzebrat cu sfere armilare, globuri, solștițiuri, cercuri equatoriale, linii parallactice, in fine cu toate instrumentele întrebuintate pe atuncea, divisiunile fiind in grade și in seșimi. Pe podeaua acestui observator era tras un meridian...

Filadelful, care cătră sfârșitul carierei sale, se temea de moarte, și consacră o parte din timp pentru aflarea unui elixir de viață lungă. Pentru aceasta s'a instalat in Museum și un laborator de chimie. Cu toate prejudițiile epocii, și mai ales cu prejudițiile egiptene, s'a adaos pe lângă departamentul medicinei o sală pentru disecțiuni anatomice, disecțiuni făcute nu numai pe cadavre, ci și pe vii, adică pe condamnați.

3). Pentru respândirea cunoștinților, la Museum se instruia poporul, in toate ramurile științei și a literaturii, prin lecturi și conferinți. Un numer mare de studenți din toate țerile alergau cătră acest centru intelectual. Se zice că erau mai bine de patru-spre-zece mii. Mulți din părinții ilustri ai Bisericeii, Climent din Alesandria, Origen, Atanasie, au ieșit din această seoală.

(J. W. Draper, *Les Conflits de la Science et de la Religion*, 13).

AUTORII CITAȚI

Arrian.

Discipul a lui Epictet, a compus un *Manual* care cuprindea doctrinele morale a învățătorului seu și *Disertațiunile*, lecțiunile și conversațiunile acestuia.

Dar e și unul din cei mai însemnați scriitori ai vechimei. A scris *Istoria Expedițiunei lui Alesandru* în șapte cărți. *Indicele* sunt o continuare la acea operă. A mai scris opere de filosofie, istorie și geografie, din care ni au ramas numai fragmente.

El era un barbat de stat, un general distins. Născut în Nicomedia din Bithynia, în cei întâi ani ai viac. II-le d. Chr., el a servit sub Adrian și a ajuns guvernator al Cappadociei, în 134. A fost favorit al Antoninilor.

Aristofane.

Nu se știe anul nașterii și al morții sale; se știe numai că în 427 când a reprezentat prima sa comedie, el nu avea vârsta de 30 de ani. Ultima sa piesă, *Plutus*, s'a dat în 390.

Se crede că familia sa e originară din Rodos.

El dușman neimpacat al tuturilor inoirilor, bune ori rele, în politică,

morală și literatură. Nici un poet satiric nu l'a întrecut vre-odată. Comediile lui sunt foarte importante pentru istorie. Nu l' putem crede tot d'a una, pentru că era om de partid, dar cu el trăim în Atena din viacul V-le.

Din cinci-zeci și patru de Comedii alcătuite de el, avem numai unspre-zece; satire politice: *Acharnanii*, *Călarii*, *Pacea*, *Lysistrata*; filosofice: *Nourii*, *Viespele*, *Adunarea Femeilor*, *Plutus*; literare: *Serbătorile Demetrei*, *Braștele*. Mai este încă Comedia intitulată *Paserile*.

El partisan al păcii cu ori ce preț; dușman al demagogilor și a lui Socrate.

Aristotel.

Născut în 384 la Stagyră pe golful Strymonic. Studia în Atena la scoala lui Platone. A fost învățătorul lui Alesandru Cel Mare între multe sale opere însemnăm: *Politica*, *Fisica*, *Metafisica* și *Organon*. A scris asupra *Retoricei* și *Poeticei*.

Demostene.

Născut în 385 în Attica. Pe lângă *Filipice*, *Olyntiace*, *Pentru Cu-*

nu iă și alte discursuri politice, ni au mai ramas de la el o mulțime de pledoarii.

El intrebuinta mult arma teribilă a ironiei; in multe părți el ajunge până la sublim.

«Se zice că Eschine, la Rodos, a inceput cursul de eloquentă cetind cele două discursuri *Pentru Cunună*. Când a sfinșit de cetit pe al seu au isbucnit aplause entusiaste. Și fiind că se mirau cum de n'a invins el cu o astfel de capod'operă: «Așteptați» zise el; și ceti discursul lui Demostene. Aplause și mai mari incepură. Atunci Eschine zise: «Și încă ce ar fi dacă ați fi auzit pe monstrul însuși?»

Eschine.

Născut in Attica in 393, A fost întâiu atlet apoi comedian, pe urmă secretar al unui magistrat. La vrista de patru-zeci de ani a inceput a se ocupa cu politica și a ajuns unul din fruntașii Atenei. Frumos la statură, cu voace sonoră și armonioasă; ascultase pe Platone și pe Isocrate. Dușman de moarte a lui Demostene. Discursul seu in contra lui *Timarc*, amicul acestuia, era de o violență estremă. El acasă pe *Clesifon*, care propusese a se da lui Demostene o cunună de aur pentru serviciile sale. Fiind că a pierdut acest proces *Pentru Cunună*, el s'a retras la Efes apoi la Rodos unde a deschis o scoală de eloquentă. El muri la Samos in 314. Cei vechi numiau *Cele Trei Grații* pe cele trei discursuri, ce ni au ramas de la el.

Eschyle.

Născut in 225 la Eleusis, Frații sei au fost vestiți in Resboaiete

Medice. El însuși a luat parte in aceste resboaiete. Cătră 460 el s'a retras in Sicilia. Aice alcătui mai multe tragedii. A murit in vrăstă de 69 de ani la Gela. Atenienii au decis ca tragediile lui să iea parte la concurs și după moartea sa.

A alcătuit mai bine de 70 de tragedii. Dintre care ni au ramas numai șapte: *Prometeu inlăntuit*, *Perșii*, *Cei Șapte contra Tebei*, *Orestia* sau trilogia: *Agamemnon*, *Choeforele* și *Lumenidele* «dramă gigantică prin măreția concepțiunei, prin vigoarea tonului unit cu naivitatea și cu grația» *Suplicantele*.

Acțiunea e foarte simplă; dar poezia e sublimă. Atenienii l'au considerat ca cel mai mare poet dramatic a lor.

Euripide.

Născut in 480 in Salamina tocmai in ziua când Grecii câștigau celebra victorie in contra Perșilor. A fost amic intim a lui Socrate; de aceia a și fost *filosoful teatruului*. A murit in Macedonia, in 406. Din șapte-zeci și cinci de tragedii, alcătuite de el, ni au ramas numai opt-spre-zece și o dramă satyrică.

Aristofane și a bătut joc de Euripide in Comediile sale; dar Aristotele, in *Poetica* sa, l'numește *cel mai tragic dintre poeți*, având in vedere mai ales modul seu de a produce efect in teatru.

In tragediile sale se vede tranșiunea de la epoca religioasă la cea filosofică. Elementul omenesc e mai bine studiat in tragediile sale; espresiune adevărată și naturală a pasiunilor; dar a prea abusat de sentințele și disertatiunile filosofice. El se apropie mai mult de teatrul modern.

Herodote.

Născut în Halicarnas în 484, din o familie strălucită. A călătorit în tot imperiul persan și în lumea Greacă. În 441 s'a stabilit în Samos; a trăit multă vreme în Thurii și a murit cătră 406. În 446 a cetit în Atena o parte din opera sa. Atenienii i au dat 10 talanți. El grupează toată istoria lumii în jurul Resboaielor Medice. Nu are pretenția de scriitor; spune ceia ce cugetă; călătorul se entusiasmează numai prin ineseși faptele. El e moralist; nu e om de partit; nu se sfiește a arăta Grecilor defectele lor. El li atrage atențiunea asupra acestor defecte; el crede în providență; vorbește de minuni dar fără a le lua pe sama sa. Opera lui e unică în geniul seu; operă în adevăr genială; așa că cu drept cuvânt i s'a dat numele de: *părinte al Istoriei*.

Homer.

De la începutul viacului al XIX este multă discuțiune asupra acestui poet. Unia nici nu admit existența lui.

Tradițiunea susține că ar fi trăit în viac. X a. Chr., că a trăit în Ionia și că ar fi orbit la bătrânețe. Șapte cetăți grecești se disputau asupra locului nașterii sale. Smyrna și Chios aveau mai mare dreptate. Născut la Smyrna, el poate să fi trăit multă vreme la Chios.

Sub numele lui Homer, avem două poeme: *Iliada* și *Odysea*.

Iliada descrie o parte din reșelul troian. Poema se începe cu sfada dintre Achille și Agamemnon din pricina sclavei Briseis; descrie luptele în lipsa lui Achille, retras în cortul seu, până când Patroclu e ucis. Atunci Achille iea

parte la luptă și ucide pe Hector. Priam capătă corpul acestuia pentru a i da ultimele onoruri.

Odysea cuprinde întâmplările lui Ulyse, suferințele lui în timp de zece ani, după luarea Troiei, până ce omoară pe pretendenții la mâna Penelopei.

Isoerate.

Născut cătră anul 436. Elev al vestiților Sofiști: Gorgias, Prodicus și alții. Fără principii bine definite; el deschise o școală de eloquentă; a făcut mulți bani; vindea foarte scump lecțiunile, discursurile și scrisorile sale. Scria foarte încet; calcula foarte mult greutatea unei silabe lungi sau scurte, dimensiunea unui cuvint, mărimea unei perioade. Se zice că a pus cinci-spre-zece ani ca să compună, să coregă și să lustruiască *Punegyricul Ateni*, și a ajuns ca frazele sale să fie aplaudate ca și niște versuri frumoase; ele se întipăreau în memorie.

Plutare

Născut la Cheronea în Beotia, cătră 50 d. Chr. Petrecu mai toată viața în cetatea sa natală. A făcut însă și lecțiuni publice în Roma. Afară de scrieri morale, el a scris *Vieți e paralele*, descrierea barbaților însemnați Greci și Romani. Operă foarte însemnată: nimine n'a putut mai bine de cât el să reproducă trăsăturile sufletului persoanelor istorice, a le zugrăvi, a le face să trăiască și să lucreze.

Polybia.

Născut în 205 a. Chr. la Megalopolis în Arcadia. Unul din cei o

miiă de Achei duși ca ostatici la Roma, în 166. Amic a lui Scipione Emilianul. A scris cel întâiu o *Istorie generală*. Opera cuprindea 40 de cărți; din care avem numai pe cele cinci dintăiu, și multe fragmente din cele alte. Nici un istoric n'a fost mai pasionat pentru adevăr, mai esact în povestire faptelor, și mai judicios în aprecierea lor.

Sofocle.

Artist de frunte; ghibaciu a pre-găti efectul; perfect în toate: invențiune, coordonarea părților, cugetare, dicțiune. A compus mai bine de o sută de piese; din care avem numai: *Antigona*, *Electra*, *Trachimienele*, *Oedip-Rege*, *Ajax*, *Filoctete*, *Oedip la Colona*.

S'a născut în 495 la Eleusis. A avut o educație strălucită; la vrista de 28 ani a bătut la concurs pe Eschyle. A servit ca strateg, alătura cu Pericles, în resboiul contra Samosului. La vrista de 80 de ani a compus pe Oedip la Colona; a murit în vristă de 92 de ani.

Thucydide.

Născut în Attica în 471, din o familie bogată. Se zice că părintele seu se trăgea din un rege trac, iar mama sa era nepoată lui Militia de. Tradiția spunea că la vrista

de cinci-spre-zece ani ar fi fost emoționat până la lacrimi când a auzit pe Herodote cetind o parte din istoria sa. Dar el imputa lui Herodote că mai mult caută a face plăcere cetitorului de cât a i aduce vre un folos. Esilat în 423 el a trăit două-zeci de ani în esil în Tracia, unde avea mine de aur. Se zice că a murit aici, asasinat în 395. El a scris în opt cărți istoria Resboiului Peloponesiac; opera sa se termină în mijlocul anului al două-zeci și cincilea al resboiului. El urmează ordinea chronologica.

Xenofon.

Născut în Attica cătră 445. La vrista de opt-spre-zece ani incepu a urma lecțiunile lui Socrate, luă parte în *Espedițiunea celor zece mii*. A compus: *Apologia lui Socrate*, *Memoriile lui Socrate*.

Intrat în serviciul lui Agesilau, el a luptat contra Atenei. A trăit până la adânci bătrînețe; a murit în 355.

A mai compus: *Lauda lui Agesilau*, *Anabasis*, *Hellenicile* continuare la Istoria lui Thucydide. *Cyropedia*, educația și viața lui Cîru Cel Mare e mai mult un roman.

A fost supranumit: *Albina Aticeii*, pentru dulceața stilului seu.

INDICE MYTHOLOGIC

- Achaeos XVI.
 Achille XXIV, XXXII, XXXIII.
 Actacon XXVI.
 Admete XX, XXIII, XXIX.
 Adraste XXVIII.
 Aeacos XIII, XXIII.
 Aegyptos XVII.
 Aeolos XVI, XIX, XXI.
 Afrodita XII, XXVI, XXIX, XXXI.
 Agamemnon XXII, XXXII, XXXIII, XXXV.
 Agave XXVII.
 Agenor XXVI.
 Aietes XXIX.
 Ajax XXXII, XXIV.
 Ajax XXXII, XXXIV.
 Akrisios XVII.
 Alceste XX.
 Alcmene XVII.
 Amazoane XVIII, XXI, XXV, XXXIV.
 Amfiction XVI.
 Amfion... XXII, XXVII
 Amfitrion XVII.
 Amfitrita XII.
 Andromeda XVII.
 Anteu XVIII.
 Antigona XXVIII.
 Apollon XI, XII, XX, XXIII, XXIV, XXX.
 Arcadia XII, XIV, XV.
 Ares XI, XII, XXVI.
 Argonauti XX, XXIII, XXIX.
 Ariadna XXV.
 Argos XI, XVII, XXI, XXIX.
 Argus XII, XVII.
 Arkas XXIII.
 Artemis XI, XXI, XXIII, XXVI.
 Asclepiazi XXIII.
 Asclepios XIV, XXIII.
 Assarakos XXX.
 Atena XIX, XXV.
 Athamas XXI, XXVI.
 Athene X, XI, XXIV, XXVI, XXIX, XXXI, XXXII.
 Atlas XI, XVIII.
 Atreu XXII.
 Attica XIX.
 Augias XVIII.
 Aulis XXXII.
 Autolicos XX.
 Autonoe XXVI.
 Aventin XVIII.
 Bacchanale XXVII.
 Bacchante XIII.
 Bellerofon XX.
 Beotia XIII, XXVI.
 Bia X.
 Bithynia XXIX.
 Boreu XIII.
 Bosforul XVII.
 Cabiri XIII.
 Cacu XVIII.
 Cadmeia XXVI.
 Cadmos XXI, XXVI.
 Calypso XXXVII.
 Cassandra XXX, XXXII.
 Castor XXIII, XXIX.
 Caucas XV, XXIX.
 Cecrops XXIV.
 Cefis XXIV.
 Centauri XXV.
 Chaos VIII.
 Charon XIII.
 Charybda XXXVII.
 Chimera XXI.

- Chiron XXIII, XXIV.
 Cilicia XXVI.
 Circe XXX, XXXVI.
 Citeron XXVII.
 Clytemnestra XXII, XXIII.
 Codrus XX.
 Colchida XX, XXI, XXIX.
 Colona XXVIII
 Coreyra XXX.
 Corint XII, XXVII, XVI, XX.
 Coronis XXIII.
 Creta XXV, XXVI, XXXII.
 Creusa XXX.
 Cureti XXI.
 Cyclopi IX, X, XVII, XXIII.
 Cypru XII.
 Cythera XII.
 Daedalos XXV.
 Danae XVII.
 Danai XVII.
 Danaidele XVII.
 Danaos XVII.
 Dardanos XXX.
 Dejanira XVIII.
 Delfi XII, XIII, XXVI.
 Delos XII, XXV.
 Demeter IX, XII, XXIV.
 Deucalion XVI.
 Diomede XVIII, XXI, XXXV.
 Dionysos XIII, XXIV, XXV.
 Dioscuri XXIII.
 Discordia XXXI.
 Dodona XI, XXIX.
 Dorida XIX.
 Doros XVI.
 Dryade XIV.
 Echidna IX.
 Efesul XII.
 Egeu XXIV.
 Egipt XVII.
 Egist. XXII, XXXV.
 Electra XXII.
 Eleusis XII, XXIV.
 Emus XVII.
 Enea XXXIII.
 Eos XIII, XXXIV.
 Epigoni XXVIII.
 Epir XVII.
 Erechteu XXIV.
 Erinnyile XIV, XXXV.
 Eroi XV, XVII.
 Eros VIII.
 Erymante XVIII.
 Erythia XVIII.
 Eteoclu XXVIII.
 Etolieni XXI.
 Europa XXV, XXVI.
 Euros XIII.
 Eurotas XXII.
 Eurysteu XVIII.
 Euxin XVIII, XXIX
 Faeton XIII.
 Filoctete XVIII, XXXII, XXXIV,
 XXXV.
 Frixus XX, XXI.
 Gades XXX.
 Gaea VIII, IX, XXIII, XXIV.
 Ganymede XIII, XXX.
 Geryon XXIV.
 Glaucos XXI.
 Gorgone IX.
 Gratii XI, XIII, XVI.
 Hades IX, X, XII.
 Hamadryade XIV.
 Harmonia XXVI.
 Hebe XI, XIII.
 Hecatonhiri IX, X.
 Hector XXX, XXXIII.
 Hecuba XXX.
 Hefaiistos XI, XII, XVI.
 Helena XXII, XXIII, XXXI.
 Helicon XIII.
 Helios XIII.
 Helle XXI.
 Hellen XVI.
 Hellespont XXI, XXIX.
 Hera IX, XI, XVII, XVIII,* XXVI,
 XXIX, XXXI, XXXII.
 Heracles XV, XVII, XX, XXVI,
 XXIX, XXX.
 Heraklizi XIX.
 Hermes XI, XII, XVI, XX, XXII,
 XXVII.
 Hermiona XXII.
 Hesione XXX.
 Hestia IX, XIII.

- Hippodameia XXII.
 Hyllos XIX.
 Hypnos XIV.
 Iapetos X.
 Icar XXVI.
 Ida XI, XXX, XXXI, XXIII.
 Idomeneu XXXII, XXXV.
 Ilion XXX.
 Ilithya XIV.
 Illyria XVII.
 Inachos XVII.
 Ilos XXX.
 Ino XXI, XXVI.
 Io XVII, XXVI.
 Iolchos XX.
 Iole XVIII.
 Ion XVI.
 Iris XIII.
 Ithaca XXXII.
 Jason XX, XXIX.
 Jocasta XXVII.
 Kalidon XXI.
 Kerberos IX, XIII, XVIII.
 Kilix XXVI.
 Knossos XXV.
 Kratos X.
 Krommyon XXIV.
 Kronos IX, X, XV.
 Labirintul XXV.
 Lacedemon XXII.
 Laerte XXIX, XXXVII.
 Laios XXVII.
 Laocoon XXXIV.
 Laomedon XXX.
 Lapiſi XIX, XXV.
 Latona XI, XXII, XXIII.
 Leda XXIII.
 Lelex XXII.
 Lemnos XII, XXXIV, XXIX.
 Lerna XVIII.
 Libya XXX.
 Lycaon XXIII.
 Lyceu XI.
 Lycia XVII, XXI.
 Lycomedes XXV.
 Lyctos IX.
 Lydia XVIII, XXII.
 Lynceus XVII, XXIII, XXIX,
 Machaon XXIII, XXXII, XXXIV.
 Maeotis XVIII.
 Maia XI.
 Maraton XXV.
 Medea XX, XXIX.
 Medusa IX, XVII.
 Melamp XIX.
 Melantos XIX.
 Meleagru XXI, XXIX.
 Memnon XXXIV.
 Menelaus XXII, XXXI.
 Metis X.
 Minoa XXVI.
 Minos XII, XXV.
 Minotaur XXVI.
 Mnemosyna XIII.
 Musele XI, XIII.
 Mycena XVII.
 Myrtilos XXII.
 Naiade XIV.
 Naxos XXV.
 Nefele XXI.
 Neleu XIX.
 Nemea XVIII.
 Nemesis XIV.
 Nereide IX, XIII.
 Nereus XIII.
 Nestor XIX, XXXII, XXXV.
 Nike X.
 Nilus XXX.
 Niobe XVII, XXII.
 Noaptea IX.
 Notos XIII.
 Nymphe XXVI.
 Oarele XI, XIII.
 Oedip XXVII.
 Oeta XVIII.
 Okeanos X, XIII, XVII.
 Olymp X, XI.
 Omphala XVIII.
 Oreade XIV.
 Oreste XXII, XXXV.
 Orfeu XXIX.
 Othrys X.
 Palamedes XXXII, XXXIII.
 Pan XIV.
 Pandion XXIV.
 Pandora XVI.

- Parcele IX, XIV.
 Paris XXX, XXXI.
 Pasiphae XXV.
 Patroclu XXXII, XXXIII.
 Pean XVIII.
 Pelasgos XXIII.
 Peleu XXIV, XXIX, XXXI.
 Pelias XX, XXIX.
 Pelopizi XXII.
 Pelopones XVI, XIX.
 Pelops XXII.
 Penelopa XXXII, XXXVII.
 Penthesilea XXXIV.
 Pentheu XXVII.
 Periphetes XXIV.
 Periklymenos XIX.
 Persephone XI, XIII.
 Perseu XVII.
 Phasis XXX.
 Phineu XXIX.
 Phoenix XXV, XXVI.
 Phirithous XXV.
 Pirrha XVI.
 Podalir XXXIII, XXXII.
 Pollux XXIII, XXIX.
 Polynice XXVIII.
 Polyphem XXXVII.
 Polyxene XXX.
 Pontos IX.
 Poseidon IX, X, XII, XIX, XXII,
 XXIV, XXV, XXIX, XXX.
 Priam XXX, XXXI.
 Procust XIV.
 Proetos XXI.
 Prometeu XIII, XV, XVI.
 Proteu XIII.
 Pylus XIX.
 Rare umane XIV, XV.
 Rhadamante XIII, XXV.
 Rhea IX, XIV.
 Salmoneu XIX.
 Saronic XXIV.
 Sarpedon XXI, XXXIII.
 Satiri XIV.
 Sciron XXIV.
 Scylla XXXVII.
 Seyros XXV.
 Semele XXVI.
 Sfines XXVII.
 Silene XIV.
 Simplegade XXIX.
 Sinnis XXIV.
 Sinon XXXV.
 Sipyl XXII.
 Siris XVII.
 Sisif XX.
 Solymi XXI.
 Sparta XXII.
 Sparti XXVI.
 Sthenelos XVIII.
 Styμφal XVIII.
 Styx IX, X, XIII.
 Tanais XXX.
 Tantal XXII.
 Tartar X, XXV.
 Teba XXVI.
 Telamon XXIX.
 Telemac XXXII.
 Tesalia XVI, XIX.
 Teseu XVIII, XIX, XXIII, XXIV,
 XXV, XXIX.
 Tethys XIII, XXIV, XXX, XXXI.
 Teucros XXIV.
 Thanatos XIV.
 Thasos XXVI.
 Themis XXIV.
 Thera XXX.
 Thyeste XIII, XXII, XXVI.
 Tirynt XVII.
 Titani IX, X, XVIII.
 Tracia XIII, XXVI.
 Triptolem XXIII.
 Triton XIII.
 Tritonis XXX.
 Tros XXX.
 Tydeu XXI.
 Tyndar XXII.
 Typhoeu XIII.
 Ulysse XXXII, XXXIV, XXXVI.
 Uranos IX.
 Xuthos XVI.
 Zelos X.
 Zephyros XIII.
 Zeus IX, X, XI, XIII, XV, XVII,
 XIX, XXII, XXIII, XXIV,
 XXV, XXVI, XXX, XXXI.
 Ziuu IX.

TABLA DE MATERII

INTRODUCERE

Grecia Ante-Istorică.

§. 1. <i>Geografia Greciei Vechi.</i>	
I. Geografia fizică.	I.
II. Geografia politică.	III.
§. 2. <i>Grecia legendară.</i>	
I. Legende relative la Zei.	VII.
II. Legende relative la oameni.	XIV
a) Argos.	XVII
b) Aeolizi.	XIX
c) Pelopizi.	XXII
d) Laconia.	XXII
e) Arcadia.	XXIII
f) Aeacizi.	XXIII
g) Attica.	XXIV
h) Creta.	XXV
i) Teba.	XXVI
III. Expedițiuni întreprinse în comun.	
a) Expediția Argonauților.	XXIX
b) Războiul Troiei.	XXX

ISTORIA GRECILOR.

I. Grecia Primitivă.

§. 1. Origina și începuturile poporului grecesc.	1
§. 2. Influența Fenicienilor.	4
§. 3. Cele întâi state grecești.	9

§. 4. Strămutări de popoare.	13
§. 5. Lumea Homerică.	16

II. Lyeurg.

§. 1. Așezarea Dorienilor în Pelopones.	22
§. 2. Lyeurg și legislațiunea sa.	24
§. 3. Sparta cuceritoare.	34
§. 4. Tirănia în Pelopones.	36

III. Solone.

§. 1. Atena înainte de Solone.	40
§. 2. Solone și legislațiunea sa.	45
§. 3. Pisistrat și Fiii sei.	53

IV. Hellenismul.

§. 1. Grecii în afară de Arhipelag.	58
§. 2. Amficțiunile.	61
§. 3. Oracolele.	64
§. 4. Jocurile comune.	66

V: Resboaiele Medice.

§. 1. Căusele acestor războaie	70
§. 2. Războiul sub Dariu.	73
§. 3. Campania lui Xerxes.	79

VI. Imperiul Atenei.

§. 1. Constituirea ligăi maritime.	94
------------------------------------	----

§. 2. Cimone.	99
§. 3. Neînțelegeri lăuntrice.	104
§. 4. Pericles.	106
§. 5. Pericles Strateg.	110

VII. Resboiul Peloponesiac.

§. 1. Până la moartea lui Pericles.	126
§. 2. Până la pacea lui Nicias.	137
§. 3. Expedițiunea din Sicilia.	143
§. 4. Resboiul Deceleic.	150

VIII. Heghemonia Spartană.

§. 1. Cei Trei-zeci de Tirani în Atena.	157
§. 2. Socrate și învățătura sa.	161
§. 3. Expediția Celor Zece Mii.	167
§. 4. Resboiul Corintic.	175
§. 5. Înălțarea Tebei.	178

IX. Macedonia.

§. 1. Țerile de la nordul Greciei.	184
§. 2. Macedonia până la Filip II.	186
§. 3. Filip II.	189
§. 4. Demostene.	195

X. Alesandru Cel Mare.

§. 1. Cucerirea Imperiului Persilor.	205
§. 2. Cucerirea Asiei.	214
§. 3. Opera lui Alesandru.	223
§. 4. Urmașii lui Alesandru.	228
§. 5. Căderea Greciei.	233
<i>Apendice.</i>	239
<i>Autorii Citați.</i>	248
<i>Indice Mythologic.</i>	252

